

SIPOS DOMOKOS
VAJÚDÓ IDŐK KÜSZÖBÉN

ELBESZÉLÉSEK,
KÖLTEMÉNYEK

KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1973

SIPOS DOMOKOS

Szükségszerűen a „vidékiesség” közvetlen veszélyének közegében: vidéken született a romániai magyar irodalom. A bölcsőt, melyben hirtelen mozdulattal törékeny, ám ígéretesen életrevaló gyermeket helyezett a sors, jótékony magányos adakozók és fáradhatatlan folyóiratszerkesztők, ifjú kisvárosi költők és öreg nyomdatulajdonosok, álmodozó széplelkek és állástalan köztisztviselők ringatták, egyazon ritmus szerint Nagyváradon és Dicsőszentmártonban.

Az eredmény — csak 1919 és 1924 között — kétszáznál több szépirodalmi mű volt, többnyire „a szerző kiadásában”, baráti úton verbuvált előfizetők támogatásával. Tompa László verseskötetét Székelyudvarhelyen adták ki, a Szombati-Szabó Istvánét Lugoson. Kós Károly Sztánán metszette a betűket. Tabéry Géza egyik történelmi regényének megjelentetésével Nagyszalon-tán kísérletezett.

A rövid életű folyóiratok, persze, városiasabb légkörben bontogatták szárnyaikat. De vidék volt valójában Arad is, Kolozsvár is; Marosvásárhely — Tolnai Lajos hajdani küzdelmeinek színtere — meg éppenséggel az. S mint már annyiszor a századok folyamán, a feladat ismét kivételesen merész képzelettel rendelkező, leleményes férfiakat szólított porondra. Az Osvát Kálmánok ideje volt ez, a tűzhelyalapító szerkesztőké, irodalomszervezőké, kik az anyagi gondok és a mostoha helyi körülmények szorításában próbáltak hősiessen, szinte a semmiből irodalmi életet teremteni ezeken a tájakon.

Ínséges esztendőkből írókat felfedezni pályázatokon is lehetséges. Osvát Kálmán lapja, a marosvásárhelyi Zord Idő kettős irodalmi pályázatot hirdetett: versre és tárcanovellára, valamint „nagynovellára”. Az 1921 ta-

vaszán nyilvánosságra hozott eredmény némi meglepetéssel szolgált. Mindkét első díjat egy eddig alig ismert nevű dicsőszentmártoni fiatalember: Sipos Domokos nyerte el. „...A kisnovella-pályázat legkiválóbb darabjának az Októberi Forradalom jeligéjű pályázó *Templomrabló* című novelláját tartjuk... A stílus rövid tömörsége a kapkodó indulatoknak jó eszköze. Egyáltalán nem annyira a téma, mint a megtalált erőteljes és hatásos kifejezési mód indítanak rá, hogy a szerzőben kifejlendő elismert írótlátsunk és így a pályadíjat neki odaítéljük” — olvasható a bíráló bizottság jelentésében (Zord Idő. 1921. április 15-i szám). Díjnyertes elbeszélése pedig — „nagynovellája” — a *Boldog idők*, melynek fő érdemeként „az igazi couleur locale” említtetik.

A *Templomrabló* és a *Boldog idők* szerzője a kisebbségi viszonyok között kibontakozó romániai magyar prózairás nagy ígéretként indult el pályáján.

...Éppen csak elindulhatott. Voltaképpen csak neki gyürkőzhetett az elvégzendő munkának. Életét vágatva törte kettébe a halál: — 1927 decemberében már megrendülten búcsúztak tőle barátai, író társai. Irodalmunk első halottjai közé tartozott.

Életműve mindenestől belefér egy vaskosabb kötetbe. A szokványos kérdést, hogy mivé terebélyesedett volna Sipos Domokos munkássága, ha oly korán nem hull ki kezéből a toll, oktalanság feszegetni. Csak azt tudjuk, hogy a kor legjobbjai figyeltek rá rokonszenvező érdeklődéssel. Benedek Elek, Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Molter Károly biztatta, támogatta indulásában. Vidéki pályatársát, Tompa Lászlót, meghitt barátai között tarthatta számon. Szentimrei Jenő töretlen felkaroló szenvedéllyel küzdött érette. Németh László később Kemény Zsigmond tollára illő regényhóstit fedezett fel benne... Csak azt tudjuk tehát, hogy Sipos Domokos, „a vidéki jakobinus”, a humánus megvesztegethetetlen harcosa, egy forrongó korszak szellemiségének hű kifejezőjeként, mennyiségileg szerénynek mondható írói teljesítményével is megérdemelten kapott külön fejezetet a romániai magyar irodalom történetében.

Életében egyetlen vékonyka novelláskönyve jelent meg. *Istenem, hol vagy?!* címmel. Már ezek az írások határozott arcélú, eredeti szemléletű elbeszélő egyéniség mozdulásáról adtak hírt. A társadalmi problémák iránti érzékenysége finom lélektani elemzőkézséggel párosult, s a meg nem alkuvás, az erkölcsi bátorság nem amolyan ifjonti hevületként fűtötte át hangját, — jellemének, szemléletének alapvonása nyilatkozott meg ily módon. És a novellák, elbeszélések, töredékben maradt regények mellett van egy kis színdarabja, a *Zokog a porszem*. S van egy kötetke verse, melynek címdoldalán ez áll: *Vágtat a Halál*. Valódi műfaja, leg-sajátosabb megnyilatkozási formája azonban mindvégig a novella volt. Ebben alkotott igazán maradandót. Míves művészete a kispika feszes, drámai tömörségében érvényesülhetett leginkább.

Az irodalomtörténészt rideg tárgyilagosságra kötelezi szakmája. Értékkítéletet művek alapján lehet kialakítani. Mégis, a Sipos-hagyaték esetében némi rendhagyó kiegészítéssel élhetünk talán. A szerző írásos örökségéhez hozzászámíthatjuk tragikus hirtelenséggel kettőtört életének példáját is. A regénytöredékekhez — magát a regényhóstit.

*

Vidéken: az egykori Kisküküllő megye székhelyén, Dicsőszentmártonban született 1892. augusztus 4-én. Apja, Sipos György kelmefestő mester, amolyan nyughatatlan természetű ember lehetett. Egy szép napon eltűnt otthonról, s aztán csak több mint húsz esztendő múlva jelentkezett újból, ezúttal Kolozsvárt lakó unokaöccsénél. Talán Görögországból érkezett. Két év után ismét vándorútra indult: Galacból írt levelet, ahol átmenetileg a helyi zsidó temető gondozásával foglalkozott. Jelezte azonban, hogy rövidesen nekivág Törökországnak. Többé nem adott hírt magáról. (Eszünkbe jut a másik vándorhajlamú édesapa, a dicsőszentmártoni kelmefestő budapesti szappanfőző sorstársa: József Áron. A világlátás ingere mellett sok egyéb oka is kellett hogy legyen az idő tájt egy-egy ilyen menekülésnek.) Az édesanyja — Császár Katalin — okleve-

les bába. Magára maradottan, súlyos áldozatok árán nevelte gyermekeit; fiát szerencsére kedvezményesként felvették az enyedi kollégiumba, ahol aztán nemcsak a tudományokat sajátíthatta el, de az emberi közösség melegét is élvezhette fiatal éveiben. „Ha nem is volt a legszorgalmasabb, de talán az osztály legélesebb eszű tanulója volt — írja majd róla Finta Gerő, egykori osztálytársa. — De meglátszott rajta, egész viselkedésén, hogy messze néz, s ezt nemcsak most, irodalmi sikerei után mondom. Egy-két ténykedése világosan mutatta, hogy elől szeret járni, egy-két gesztusa elárulta a nem szürkének készülő embert.”

Enyed a felejthetetlen ifjúság boldog szigeteként maradt meg emlékezetében. A *Boldog idők*ben rajzolt hiteles képet a századforduló korabeli nagyenyedi diákéletről. „Ó, öreg kollégium, elmegyek hozzád az ifjúságomért!” — szakadt fel belőle a sóhajtás esztendőök múlva, 1922 októberében, mikor Bethlen Gábor iskolája 300. évfordulójának megünneplésére készülődött az erdélyi magyar társadalom.

Érettségi után folytatni szerette volna tanulmányait. Önéletrajzában mondja: „A jogra Budapesten iratkoztam be, és egyetemi tanulmányaimat ott — nem fejeztem be, ellenben négy esztendő alatt az életnek olyan mélységeit és magasságait ismertem meg, hogy azt a nyomorúságot, amit ezért a tudományért tandíjként megfizettem, sohasem fogom sokallni” (Magyarság Évkönyve, Budapest 1925). Valójában mindössze két félévre iratkozott be egyetemi hallgatónak. Míg vissza nem került szülővárosába, hosszabb-rövidebb ideig Kassán, Orosházán, Földeákon s talán más alföldi városokban tartózkodott. Dolgozott a fővárosi statisztikai hivatalban, beállt gyógyszerész-gyakornoknak, — és ekkor volt először igazán szerelmes. Ezek a legzaklatottabb, de egyben a legélménygazdagabb évei: ismerkedik a valósággal. Egy Böske nevű leányhoz írt leveleiben ilyen részletekre bukkanunk: „Akik az életet hamar akarják megismerni, hamar megvénülnek. Én hamar megismertem, s ha testileg nem is, lelkileg hamar megöregedtem... Nem is csak az élet öregít meg. Minden ember a bölcsőbe magával hozza tempe-

ramentumát.” Majd: „Rajongok minden szépért, minden jóért. De miért van az, hogy mikor a legszebb palotát nézem, az állványról lezuhant munkások húscafatjait látom? Miért van az, hogy más ember gyönyörködik egy csodaszép asszony ezerforintos toalettjében, — s én tudom, hogy az urának egy évre nincs kétezer forintja, s az asszony helyén egy sáros rongyú piszkot látok?” A társadalmi igazságtalanságok számonkérésére készülődő író tekint bele így a világba.

1914-ben besorozták katonának, de „általános testi gyengeség” miatt rövidesen szolgálatra alkalmatlannak nyilvánították. Hazakerül Dicsőszentmártonba, — városi számvevő lesz belőle. Az előkelőség gyanakvó fanyalgással fogadja „a bába fiát”, de az ifjúság és a felvilágosultabb értelmiség köreiben gyorsan barátokat, híveket szerez magának nem mindennapi tájékozottságával, egyéniségének varázsával. Ettől kezdve ez a város élete eseményeinek — harcainak, akarásainak, kudarcainak — színtere.

Az akkori Dicsőszentmárton a Küküllő menti lecsúszott földbirtokosok, gőgös dzsentrik, dühöden-dilettánsan politizáló vidéki kisurak, műveletlen nyárspolgárok, minden rendű és rangú kétes egzisztenciák székhelye. Megyeközpont, de tulajdonképpen inkább nagyközség, — s végeredményben egy Mikszáth-regény színhelye is lehetne. Olyan, ahol leginkább vendéglői kártyacsatákban meg jótékony célú nőegyleti rendezvényekben robbannak ki az energiák.

Az érlelődő forradalom rengései azonban 1918 őszén itt is mozgást támasztanak. Megalakul a Nemzeti Tanács, melyben természetesen a radikálisok viszik a hangot. Közéjük tartozik Sipos Domokos. A Károlyi-kormány haladó gondolkodású új főispánt akar a megye élére állítani, aki egyaránt népszerűségnek örvend a román, magyar és szász lakosság előtt. S legkomolyabb esélyei — úgy tűnik — épp a huszonhat éves Sipos Domokosnak vannak. Az eseményt az író önéletrajzában is megemlíti: „Közben vármegyémben progresszív irányú publicisztikai működést fejtettem ki. Ez és a nemzetiségi kérdésben elfoglalt s a megyében közismert

álláspontom volt az oka, hogy 1918-ban, az emlékezetes aradi tárgyalásokon, Kisküküllő megye főispáni állására nézve személyemben állapotok meg. Kinevezésemre már nem kerülhetett sor.” Az eseményeknek az 1918. december 1-i gyulafehérvári határozat más irányt szabott.

A regényhős magánéletében is fordulat következik be: 1919-ben megnősült. Felesége, Komáromy Graciána, a meghitt családi légkört biztosítja számára.

Sipos Domokos az új történelmi helyzetben a legelső között ismeri fel, hogy hol a helye és mi a tennivalója. Publicistaként, tollával szegődik a közügyek szolgálatába. Nem kerget illúziókat, — a munka és helytállás programját hirdeti. „Magunkra — tehát a magyar tömegekre — nézve pedig legfontosabb kötelességnek tartottuk: dolgozni!” — írja később önéletrajzában. A kisebbségi viszonyok között eszményképe az a politika, „mely Erdélynek a gondolatszabadság eszméjétől megszentelt földjén senki ellen nem rejt magában támadást, hanem nyílt egyenességgel csak a maga tisztességes jussát követeli. Az a politika, mely a nép lelkes öntudatából fakadva, az egész nép boldogulásáért állítja sorompóba bajnokait, s ezen az úton haladva megtalálja más népekkel az egymás életfeltételeit nem romboló békés, alkotó együttélés lehetőségeit” (*Új esztendő*. Kisküküllő, 1922. január 1.). A tisztán látó demokrata értelmiségi szavai ezek. Olyan időkben, amikor az uralkodó osztályok és a népellenes pártok sajtója fékevesztett nacionalista uszítással igyekezett elterelni a figyelmet a megoldatlan társadalmi problémákról; amikor az erdélyi magyarság retrográd vezető rétegei passzív rezisztenciával meddő begubózásra bujtogattak, Sipos Domokos Dicsőszentmártonból cselekvő állásfoglalásra mozgósított, a „békés, alkotó együttélés lehetőségeit” hangsúlyozván.

1921-ben a dicsőszentmártoni Erzsébet Könyvnyomda Rt. ügyvezető igazgatója lett. Vezetése alatt művelődéstörténeti jelentőségű vállalkozásokra merészkedett a kis vidéki tipográfia. A Petőfi-centenárium alkalmával 5000 példányban kiadták a költő összes verseit. Ugyancsak itt jelent meg Áprily Lajos *Esti párbeszéd*

című verseskötete. S a nyomda tulajdonában volt a Kisküküllő című hetilap, melynek Sipos éveken át felelős szerkesztője. Jobban mondva: mindenese. A kortárs Szentimrei Jenő csöppet sem túlzott, mikor ezt írta: „A Kisküküllőnek ez a fénykora. Országos figyelem középpontjába került a négyoldalas lapocska. Kolozsvári, marosvásárhelyi, aradi, nagyváradi tekintélyes napilapok hivatkoznak rá, idéznek belőle, mintha országos fórum volna. Pedig az egész lapocskát az első szótól az utolsóig, néha még a hirdetéseket is, ugyanaz a toll írja, a Sipos Domokosé” (*Sipos Domokos kettőtört élete*. Előszó a *Vágtat a Halál* című kötethez. Kolozsvár 1927).

A „vidéki jakobinus” valóban olyan szenvedéllyel és erőbedobással csatázik lapja hasábjain, mintha egy sok ezres példányszámú fővárosi orgánum hangadója volna. Belelát a hivatalos körök politikai vegykonyhájának titkaiba, a reakciós pártok kártyáiba s nyílt szókimondással juttatja kifejezésre a maga különvéleményét. A Romániában élő magyar néptömegek érdekeiért, jogainak elismeréséért száll síkra félreérthetetlenül fogalmazott vezércikkeiben. Az Averescu-kormány bukása kapcsán írja: „Az a letagadhatatlan tény, hogy a már két és fél év óta tartó élénk politikai küzdelmek alatt egy párt sem gondolt komolyan a kisebbségi nemzetek politikai jogainak elismerésére és biztosítására, világosan jelzi a román politikai pártok irányvonalait...” „Az állandóan csatasorban álló pártok vezetői országszerte vád- és védbeszégeket váltanak egymással, amelyeknek lényege mindig az egymás politikai integritásának kétségbevonása. Nem elvi, hanem személyi alapokon nyerik és vesznek a közhatalmat, ami a személyeskedő párttusát állandóvá teszi s a közmorált meglazítja.” Úgy véli, a kibontakozás csak akkor következhetik be, „ha majd nálunk felülkerekedik a nép igazi politikája”, amely a dolgozók „jogát, kenyerét gyarapítja s életét már e földön boldogabbá tenni igyekszik” (*Kormánybukás*, Kisküküllő, 1921. december 9.). Ezek a megnyilatkozások jó adag elvont képzelgést is tartalmaznak. Sipos Domokos mégiscsak egy vidéki megyeszékhely atmoszférájában

élt, s mindemellett politikai nézetei nemegyszer költői álmódosásokkal keveredtek. Tagadhatatlan azonban, hogy radikális humanizmusa, demokratizmusa révén sok kortársánál világosabban ítélte meg az eseményeket. A román néppel való testvéri együttélésben látta a romániai magyarság békés, termékeny jövődjének útját; erre a valóságra figyelmeztette olvasóit szüntelenül. Az elsők között ismerte fel a reális, egészséges nemzetiségi tájékozódás távlatait.

A közvélemény alakításának igényével forgatta újságírói pennáját; *Rovás* című jegyzet-rovatában frissen, szenvedélyesen reagált a közügyi, művelődési eseményekre és jelenségekre. Végig harcban állott szülővárosa öntelt helyi hatalmasságaival, a reakciós-konzervatív ízlés képviselőivel, a haladás ellenségeivel. Irodalmi estet szervezett Dicsőszentmártonban — Berde Mária, Molter Károly, Ligeti Ernő, Nyíró József és mások felléptével. (Ő maga *Hazafelé* című novelláját olvasta fel.) S ez a „destrukció” jelentékeny sikert aratott; ellenfelei fogcsikorgatva olvashatták a Kisküküllőben: „...Önök kénytelenek lesznek bevallani nyíltan vagy titokban, hogy az ütemet én adtam s a kultúrstandardot, a nívót itt én diktálom” (1922. június 4.). Amikor viszont a Protestáns Nőegylet ellen-irodalmi estélyt szervez, főképp a Pásztortűz írónak szerepeltetésével, miközben elismeréssel szól az igazi tehetségekről (Reményikről például), nem mulasztja el hangsúlyozni: „Ez az estély ugyanis valósággal önti magából azt a politikumot, amelyet én az irodalomban nem szeretek látni” (uo.). Makkai Sándor előadására céloz elsősorban; arra a türelmetlen hangra, mely „egyetlen álláspontnak” követel érvényt. Ezzel szemben emeli ki az előző, „progresszívnek nevezett és nemzetközinek csúfolt” est értékét, azét, amelyen székely népbaladák, Ady-versek s valódi tehetséggel megírt új novellák, költemények arattak sikert.

Támadások kereszttüzeiben áll, mivelhogy maga is folyton támad: az igazi kultúra és a humánus ügyét képviseli. Tompa Lászlóhoz írt egyik levelében így számol be helyzetéről: „A mindennapi élet apró-cseprő kellemetlenségei egyszer-egyszer levernek, elszomorí-

tanak, pedig én nagyon régen megszoktam már, hogy en garde támadó állásban legyek éjjel-nappal. Ez azt jelenti számomra, hogy a meggyőződéshez való ragaszkodás, annak minden vonalon való kinyilvánítása miatt tulajdonképpen engem támadnak; az már a magamfajta ember külön szerencsétlensége, hogy kívülről olyan képet mutat a játék, mintha én volnék az állandó támadó. — A dicsőszentmártoni estélyből a Pásztortűz nagy erkölcsi tőkét igyekszik kovácsolni. Mondom Neked: kivéve a legszűkebb s általában joggal »küküllői curzus«-nak nevezett társaságot (2—3 arisztokrata, néhány dzsenteri), mindenki megrettent a tónustól, mely az udvarhelyihez képest Makkain keresztül nagymértékben erősebb »keresztény nemzeti« volt...” (1922. június 12.) Gyilkos gúnyjal válaszolt a sanda megjegyzésre, miszerint az általa oly színvonalasnak — s hazai veretűnek — minősített irodalmi esten az „írók és művészek egyaránt inkább a nemzetközi humanisztikus felfogásokat iparkodtak érvényre juttatni ...” Nyílt levelét bizonyos Rothmüller úrhoz címezte (Molter Károlytól kölcsönözte a figurát, de valóságos személyre célzott általa), s ebben megsemmisítően mondott ítéletet a maradi elfogultságok fölött.

Benedek Elek védelmében kellett legélesebben megütköznie a dicsőszentmártoni társadalom úri hangadóival, a „hét magyarok”-kal. Ugyanis a megyei Gazdasági Egyesület választmányi gyűlésén szám szerint heten a Sipos Domokos által szerkesztett Kisküküllő ellen bojkottot hirdettek, minthogy az közölte Benedek Elek *Kié a jövőendő?* című írását, mely — úgymond — tendenciájában „a birtokos osztály elleni izgatást” rejt magában, a méltóságos urakat pellengérré állítja, miközben a „harisnyásokat favorizálja”, egészében progresszív irányú, s ily módon megbontja „a magyarság érzelmi egységét”. Sipos kitüntetésnek tekinti, hogy állást foglalhat a kiváló író mellett. Egyetlen szóval sem mentegeti Benedek Eleket, sőt: többször aláhúzza az inkriminált írásban megfogalmazott igazságokat. Szemébe vágja ellenfeleinek: róluk szól az író, amikor a múlt dicsőségén kérődző, vak és konok méltóságosokról annyi megvetéssel beszél. Fölényesen, igaza tu-

datában érvel. „Mosolyogtam azon, hogy bolsevikinek kiáltottak ki az 1918-as forradalomban való részvétele miatt” — írja. Majd így folytatja: „...mosolyogtam azon, hogy faj árulónak nevezett egyik úr, mert gyermekkori román barátommal még most is levelezni merek...” Befejezésül megállapítja: „A világ halad a maga útján, mi vele megyünk, aki nem akar jönni, lemarad, — de hasztalan kiabál a menőkre gyilkost” (*Ahol Benedek Eleket rossz magyarnak tartják*. Kisküküllő, 1922. június 2.). Noha ezúttal is tulajdonképpen rajta akartak ütni, ő a legkevésbé sem személyeskedik. Elvi harcot folytat. A kicsinyes torzsalkodások, groteszkül provinciális klikk-küzdelmek közepette is meg tudta őrizni erkölcsi sérthetlenségét, jellemének egyenes tartását. — A regényhős vidéki tollharcaiban van valami megejtő romantikus lelkesültség. Ez egyik legrokonszenvesebb vonása.

Elismerést, további küzdelemre biztató figyelmet végül is onnan kapott, ahonnan talán a legkevésbé várta akkor: a falu népétől. A gogánváraljai református egyházközség megválasztotta világi képviselőjének. Költői szárnyalású nyílt levélben mondott köszönetet a megtiszteltetésért. „Atyámfiai, kiket még személy szerint nem ismerek, míg otthonotokban tisztelhetnék beneteket, izenem: míg tollam egy mondatot le tud írni, míg szám egy szót ki tud ejteni, egyetlen gondolat irányít. E gondolat: minden erőddel munkáld néped javát!” (Kisküküllő, 1922. június 4.)

Ezekben a napokban írja Tompának: „Regényem lassan halad. Nincs még mindig az a bizonyos »epikai nyugalom«, ami kellene hozzá. Lázasan dolgozom néhány novellán. Még a nyáron ki akarok adni egy füzetet 12 novellával a Templomrabló, a Vízkórságos halála, a Hazafelé fajtából” (1922. június 12.). Mindemellett egyre többet betegeskedik; lassan őrlő tüdőbaja kínozza. A lapszerkesztő és közíró Sipos Domokos kénytelen levonulni a pályáról. Tompa Lászlóhoz intézett levelében ilyen sorokra bukkanunk — egyre gyakrabban: „Megbocsáss, hogy nem válaszoltam azonnal leveledre, de 10 napig megint lázasan feküdtem. Szomorú sors. Látom, hogy nem kerülöm el a szanatóriumot”

(1923. január 31.). Majd: „Ritkán írok, mert sokat betegeskedtem egész télen. (Ezt már elsírtam egynéhányszor.)” (1923. március 9.). Az írói indulás izgalmával ismerkedő Sipos Domokos életéből alig öt esztendő van még hátra.

*

A „füzet” — vagyis az első novelláskötet — 1922 végén jelent meg, az Erzsébet nyomda gondozásában. Címlapját Dezső Miklós, a szerző egykori enyedi osztálytársa rajzolta. Alatta olvasható a szöveg: *Istenem, hol vagy?!* Novellák. „Kaláka” kiadása. Cluj—Kolozsvar, 1922.

Mint Szentimrei Jenő megjegyzi, ez esetben a kiadói jelölés „költői túlzás”. A Kaláka betéti társaságot Benedek Elek, Kós Károly, Nyíró József, Paál Árpád, Szentimrei Jenő és Zágoni István alapította 1921-ben, a Vasárnap című néplap fenntartása végett. Hogy a munkatársak könyveit a közönség ne lássa „talált gyermekeknek”, ezzel a félig-meddig megbélyegző jelzéssel: „a szerző kiadása”, — hát nevet adtak az újszülöttnek. „Ilyenformán jelentek meg a Kaláka »kiadásában« a Sipos és a Szombati-Szabó István könyvei, melyeket azonban a szerzők nyomattak ki és adminisztráltak a maguk költségén.”

Az év utolsó napján már íródott a levél Székelyudvarhelyre: „Kedves Laci! Halmágyi Samu útján küldtem Neked egy példányt most megjelent novelláskötetemből. — Kérlek — ha nem esik nehezedre —, légy szíves, írd róla egy olyan 3 tárcában kritikát az Ellenzéknek. Súlyt helyezek rá, hogy én is, a közönség is a Te tolladból halljon véleményt a könyvemről, s ha esetleg temetés lesz, legyen első osztályú, ne olyan Indig Ottó által rendezett bővli. — Néhány hónap múlva kirukkolok a regényemmel, azt hiszem, ez a novelláskötet azért nem ártott. A közönség mégis előre kap ízelítőt, hogy mit akarok és hogyan szeretem az embert, a hazát (Hazafelé) és az életet” (1922. december 31.). Tompa kritikáját hamarosan közölte is az Ellenzék; a január 26-án keltezett levél már köszönettel nyugtázza az elismerést. Benedek Elek a Keleti Újság

1923. február 22-i számában írt Sipos könyvéről, kiemelve a *Hazafelé* című novellát, mely a szülőföldhöz való ragaszkodást fejezi ki erőteljesen. Bodor Aladár az Élet és Irodalomban ugyancsak a *Hazafelé* emelkedett humánumát, időszerűségét hangsúlyozta. (A román és a magyar nép testvériségéről szóló novellát rövidesen lefordították román nyelvre is *Spre casă* címmel. Komoly megbecsülésről tanúskodó jegyzet nyújtott tájékoztatást az író személyét illetően.) Molter Károly — sorrendben elsőként — a marosvásárhelyi Tükörben méltatta Sipos könyvét. Érdekes idézni a kitűnő szemű bíráló cikkéből: „Legtöbb írásában bujkál, sőt a témavezetés végén vakmerően ütközik elő a nyomorúság pártján döntő humánus...”; „Sipos mindenütt megtalálja ezt (ti. »a nyomorból is fölcillanó drágakövet, a bűnből mentésre érdemes csirányi jót») és naiv boldogsággal mutatja föl olvasója előtt a szeméten talált gyöngyöt vagy a rút szenvedélyek harcából kimentett emberméltóság zászlórongyait.” Az alkok cselekedetei — mondja — „korukba illően túlfűtöttek, nyugtalanítók és problémákra döbrentők”. Elismeréssel beszél a fiatal író határozott szerkesztőkészségéről, nyelvi erejéről (*Istenem, hol vagy?! 1922. december 31.*). Egy itthon ismeretlen nevű kritikus Bécsben számol be a kötetéről, s felfedezi Siposban — sokakat megelőzve — a lírikust.

Az *Istenem, hol vagy?!* legjobb darabjai valóban „problémákra döbrentő” írások. A társadalmi kérdések iránti fogékonyság személyes élményekben gyökerező alkati vonás Siposnál; tudatos érdeklődéssel fordul az elesettek és megkínzottak, a nyomorban tengődők és bűnbe kergetett szenvedők sorsa felé. Igaz, nemegyszer érdes naturalista nyerseséggel ad hangot lázadó indulatainak; a szenvedély izzása helyenként éppenséggel lihegésbe fullad, de már itt érvényesülnek szemléletének és művészi érzékenységének sajátos jegyei. A tragikumhoz való vonzódás, a sötét színek kedvelése mindvégig uralkodó motívum novellisztikájában. Úgy látszik, arra rendelte sorsa, hogy elsősorban az élet árnyékos oldalait figyelje, rajzolja. Elég, ha csak a pályadíjnyertes *Templomrablóra* vagy aztán a *Kará-*

csonyesténre, *A kastélytető fellángolra*. — kötetének legjellemzőbb írásaira — gondolunk.

Felkavaró, sőt lázító volt az első Sipos-novellákból kicsendülő hang. Észrevették ezt a korabeli polgári irodalomkritikusok is; egyikük így fogalmazta meg véleményét: „...Az író rideg, néha kegyetlen iróniával bánik alakjaival; néha mintha arra törekednék, hogy meglepő különködéseivel minél eredetibb, valójában minél kellemetlenebb legyen olvasójára nézve”. (Hartmann János: *Novellák*. Napkelet, 1923, 467. l.). Az olvasók kellemetes szórakoztatása tényleg nem tartozott Sipos Domokos törekvései közé. A *Jövő Társadalma* első számában közölt nyilatkozata (*Levél a szerkesztőhöz*) pontosan kifejti szándékát: „Nem vagyok tudós szociológus, határozott munkakört nem vállalhatok a folyóiratban, de lesznek kérdések, amikhez mint író hozzá fogok szólni és szívvel-lélekkel fogom »destruálni« a vallásosság köpenyébe bújt álszenteskedő önzést, a hazafiasság zászlajába burkolódzó uszítást és a nemzetiesség hímes palástja alá takarózó kizsákmányoló tendenciákat.” Forradalmi megnyilvánulás ez, kétségtelenül.

Annak idején a *Templomrabló* miatt azonnal a vallás-nyilvánosság vádját dobták feléje. Hasonló riadalom keletkezett a *Hazafelé* körül; akadtak, akik kihívásnak tekintették ezt a forró nép- és szülőföldszeretetről, testvéri megbékélésről valló remek novellát. Tabéry Géza írta *Emlékkönyvében*: „...Emlékszem... milyen felszisszenést váltott ki azóta jobb hazába költözött társunk, szegény Sipos Domokos egyik novellája... Sipos Domokos megértette és olvasóival megértette a haditörvényszéken és honvédelmi erkölcsökön felülemelkedő, sodró vágyakozást, az anyaföld emberi szerelmét a militarizmus csizmájába dugott diszciplináris honszerelem rovására. Írói készsége nem hagyott kétséget a gondolat merészségével kapcsolatban: aki ezt az írást elolvasta, lehetetlen volt oda nem állania a máshol dezertórnek számító székely hazatérő igaza mellé.” S hozzáteszi Tabéry: „Az erdélyi irodalom — sokszor úgy érzem — valahogyan a Sipos-novella körül keletkezett véleménymegoszlások kis örvényeiből született tuda-

tosan külön életté, mint Aphrodité a tengernek habjaiból” (*Két kor küszöbén*, Bukarest, 1970, 282. l.). Móricz Zsigmond klasszikus értékű háborúellenes novellái erdélyi párjának is nevezhetjük Sipos Domokos *Haza feléjét*. S a korabeli román prózairodalomban Liviu Rebreanu szólaltatta meg ilyen elemi erővel a katonazubbonyba öltöztetett szegény emberek békevágyát.

Nyugtalanító realista hűséggel, humanista együttérzéssel tárta fel az emberi szenvedés mélységeit a *Karácsony estén*ben. Molter Károly szerint „a szolgálás egész lelki nyomora sír felénk” ebből a pár oldalas írásból, — s ha párhuzamokat keresünk, akkor ismét Móricz Zsigmond nevét kell leírnunk; a *Karácsony estén* Jánosáról, már arányaival is, a *Boldog ember* hőse, Joó György jut eszünkbe (miként a későbbi *A csoda* az Árvácskát idézi emlékezetünkbe). Sok más novellához hasonlóan, a *Karácsony estén* is leginkább társadalmi látletnek fogható fel. Az író erkölcsi felelősségérzettel fogalmazza művésztéte valóságélményeit.

Messzebbre — a forradalmi lazításig — jut el viszont *A kastélytető fellángol*. Igaz, a novellabeli főúri kastély ellen fellépő parasztokat inkább a rombolás vak ösztöne vezérli; anarchista indulatrobbanás ez, s nem szervezett harc, de benne feszül a falu elnyomott népének minden panasza, a számonkérés minden szenvedélye. Hogy e „téma” milyen mélyen élt Siposban, bizonyoság rá tervezett — sajnos, befejezetlenül maradt — *Vidéki forradalom* című regénye, melyben ugyanez a mondánivaló szélesebb epikai síkon, átfogóbb ábrázolásban jutott volna kifejezésre. A regénytöredék így is a szerző messze-távlatú társadalmi-politikai szemléletének alakulására vet fényt. (Egy mondat az 1925-ben írt önéletrajzból: „Vidéki forradalom című regényemnek Budapesten keresek kiadót.” Kiadó azonban nem találtott — itthon sem. Valószínűleg politikai megfontolások folytán.) „A regény nagyon oktobrista — tájékoztatja bizalmasan Tompát 1925. július 26-án. (1925 januárjában a Keleti Újság *Gátszakadás* címmel közölt belőle részleteket.)

Az irodalomtörténet mai kutatói Sipos Domokos első novelláiban expresszionista jegyeket is felfedeznek.

Sóni Pál egyik tanulmányában (*Újító kísérletek a romániai magyar prózában 1919—1924 között*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1968, 2. sz.) a belső monológ expresszionista színezetéről tesz említést, például a *Templomrabló*ra utalva. S rámutat a helyenként érvényesülő avantgarde hatásokra is (*A vízkórságos halála*). A Dicsőszentmártonban, vidéki elszigeteltségben élő író, íme, igyekezett magáévá tenni kora újító művészi törekvéseit, mintegy igazolván szellemének mozgékonyosságát, frissességét. Az indulás küzdelmes éveiben egész irodalmunkra jellemző ez a sokirányú nyitottság, a tájékozódás európai látóhatárokhoz igazodó rugalmassága. A provinciális betokosodás, a regionális kiszikkadás ellen e korszak legjobbjai haladó eszmeáramlatok és újító művészi vívmányok meggyökereztetésével védekeztek.

Következnek aztán az újabb Sipos-novellák, egyéb írások; nevet szerzett magának az *Istenem, hol vagy?!* szerzője, a lapok állandó kézírathányban szenvednek, kereslete van ekkor Erdélyben a jó prózának. Csakhogy ugyanakkor már az író tüdejében lakozó kór is szorgalmasan végzi a maga romboló munkáját. Sipos Domokos apósa szovátai villájában tölti a nyári hónapokat, egy időben pedig a nagyváradi tüdőszanatóriumban ápolják.

Írásai főként a Pásztortúzban, a Napkeletben, a Vasárnapi Újságban látnak napvilágot. A Pásztortúz közli *Zokog a porszem* című egyfelvonásosát (különös műfaji megjelölése: „Suta tragédia egy felvonásban”), a kisebbségi sors létbizonytalanságában vergődő néptanító megrázó drámáját. Ugyanakkor lecsöndesedett, kiegyensúlyozott magánéletét egy távolból jött üzenet kavarja fel pillanatokig: ifjúkori szerelme, Böske üzeni Magyarországról, hogy nem ment férjhez, még mindig várja őt; családja olyan anyagi helyzetben van, hogy le tudnák küldeni a Riviérára, ahol biztosan meggyógyulna.

Mióta megvált a nyomdaigazgatástól, lapjától, állandó állása nincsen. A Keleti Újsághoz szegődik el aztán, fix fizetésű külső munkatársnak. Havonta legalább négy cikket és helyi híreket kell szállítania. Kötelessége a hirdetések felhajtása is. Szovátáról Kuncz Aladár-

nak küldött levelében így számol be állapotáról: „Egy-két órát mindennap dolgozom egy regényen s előre irtózom, hogy 6 hét múlva vissza kell mennem abba a szörnyű Dicsőszentmártonba, ahol egyetlen »szellemi hinterlandom« 5 éves fiam s egy spicc kutya, s ahol ha 100 évig élnék s közben a Kisfaludy Társaság tagjává választ, Nobel-díjat nyerek, sőt az EIT-nek is tagja leszek, a »Jó volna férjhez menni!« leányegylet méltóságos elnöknője akkor is gondolkozni fog, hogy vajon *comme il faut* dolog egy ilyen embert felkérni a húshagyókeddi piknikre konferálni. Mert jó dolog erdélyi magyar írónak lenni” (1925. július 13.) A méltóságos elnöknők és egyéb helyi hatalmasságok tehát valószínűleg olvasták egyik-másik novelláját. Esetleg *A kastélytető fellángolt* is. Végső fokon meg kell értenünk, hogy Sipos Domokosból nem kívántak prófétát csinálni szülővárosában. Ha otthon a húshagyókeddi pikniken nem konferálhatott is, az elismerés mégsem került el őt teljesen: bevásztották a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság tagjai közé. (A kolozsvári Erdélyi Irodalmi Társaság konzervatív tagsága azonban háromszor vetette vissza a személyére vonatkozó ajánlást. Szentimrei Jenő jegyzi meg: „Helyette olyan új tagok kerültek be, akiknek a jelölőkön kívül a nevét sem hallották irodalmi körökben.”)

A Kuncz Aladárhoz intézett (előbb említett) levélben részletesen kifejti véleményét az Ellenzék viharokat kavarázó pályázatáról. A lap, melynek jól szerkesztett szépirodalmi melléklete ez idő tájt oly fontos szerepet töltött be a romániai magyar irodalom szervezésében, pályadíjakat tűzött ki erdélyi tárgyú történelmi regényre, majd hosszabb novellára. Sipos Domokos szerződtetett munkatársa az Ellenzéknek, s a pályadíj is jelentős összegnek látszik: huszonöt és tízezer lej. Elhatározta, Budai Nagy Antalék felkelésének megelvenítésével jelentkezik a pályázaton.

Lázasan kezdett hozzá az adatgyűjtéshez, a Zsigmond-korabeli erdélyi társadalmi viszonyok tanulmányozásához. Forrásmunka Dicsőszentmártonban és Szovátán nemigen állott rendelkezésére. Az enyedi kollégium költő-tanárával, Áprily Lajossal folytatott leve-

lezést ebben a kérdésben; a könyvtárból szeretett volna néhány fontos kordokumentumot kikölcsönözni. Így keletkezett a *Vajúdó idők küszöbén* című elbeszélése, mint Szentimrei írta: „ez a torzóban is nagyszabású erdélyi hősköltemény”. A bíráló bizottság az első díjat megosztva Sipos Domokosnak és Berde Máriának ítélte oda. Dicséretben részesült Makkai Sándor, Kacsó Sándor, Finta Zoltán.

Kezdetben regénynek tervezi a *Vajúdó időket*. Elgondolásáról — s általánosságban írói törekvéseiről, műhelyének „titkairól” — egy Tompa Lászlóhoz írt terjedelmes levélben vall kimerítően. „Kitaláltad — mondja — a *Vajúdó idők küszöbén* című novellát én írtam. [Az Ellenzék nevek nélkül, sorban közölte a beérkezett pályaműveket. Elbíráláskor a közönség véleményét is figyelembe akarták venni.] — A Te vívódó lelked megérezte, hogy ezzel a témával én viaskodtam. — Hidd el, hogy a kor vergődését s benne egy ember tragédiáját én, aki egyéni balsorsként férfikorom legszebb idejében egy betegség terhét... s egyéni érvényesülésem összeomlását (1918-ban egy hajszálon múlt, hogy főispán nem lettem) is szenvedem, — jobban tudom érzékelni, mint a pepecselő nyugodtak... Regényt akartam én ebből írni. Ne feledd, hogy míg a többiek túlon túl ismert korban szerepeltetik alakjait, én Erdély históriájának (azt hiszem, szándékosan) ismeretlenül kapott részét elevenítem meg, s valósággal megelevenítem. Egy-két névből, egy-két dátumból, mert ennyi az egész, amit a história feljegyzett, élő alakot és lüktető, életteli teli kort teremtek, melyben megszületik Erdély történetének... legnagyobb eseménye... És nem veszed észre, hogy ez a kor milyen véres életteli függ össze a mával? (A szociális problémák még ma sem teljeseznek itt be...) ... Mondom, regényt akartam írni ebből a témából, de amikor a koncepcióval megvoltam, megbuktam a részleteken... Igaz, ennek a novellának van egy nagy hibája. Igen érzik rajta az élet szaga! De tehetek én róla, hogy csak akkor írok, amikor mondanivalóm már valósággal szúrja, vágja szívemet és lelkemet?” (A levelet — eligazító magyarázatokkal — Kicsi Antal közölte az Utunk 1970. de-

cember 25-i számában *Ahogy az író látta saját alkotását* címmel).

Végeredményben Kővári László könyvén kívül alaposabb forrásmunkákhoz alig juthatott hozzá. (Bizonyára anyagi okok is közrejátszottak ebben, nemcsak az elszigeteltsége. Egy alkalommal kénytelen volt bevalani, hogy nem tudott egy akkori szobát bebútorozni, egy asszonyt felöltöztetni stb.). Mégis ő mutatott rá elsőként irodalmi szinten a mozgalom valódi jelentőségére. Noha a bíráló bizottság Sipos írásáról szólván megjegyezte: „...a kollektív törekvések átérzése háttérbe szorította az egyes alakok jelentőségét”, és a vékony szövésű szerelmi történetet is többen kifogásolták (egyedül Benedek Elek érezte úgy, hogy Nagy Antal és Lépes Anna szerelmének rajza „kis irodalmi remek”), — egészében egyetérthetünk a *Vajúdó idők küszöbén* egyik mai értékelőjével, Kozma Dezsővel, mikor ezt állapítja meg: „Másfajta múltba fordulást jelentett ez, mint amilyennel a gomba módra szaporodó, valósággal irodalmi divattá váló történelmi regényekben, novellákban találkozunk” a húszas-harmincas évek romániai magyar szépprózájában (*Sipos Domokos*. Igaz Szó, 1965. 11.). Tudatosan figyelmeztető szándékkal tűzte ki célul Sipos fél évszázaddal ezelőtt Budai Nagy Antalék emlékének ébresztését. Kós Károly a maga *Budai Nagy Antalának* 1963-as kiadásához írt utószavában megemlíti, hogy Sipos Domokosnál találkozott először — „felejthetetlenül, de akkor még következmények nélkül” — az egykori népforradalommal és annak vezérével. A *Vajúdó idők küszöbén* szerzője így értelmezte az „erdélyiséget”, — olyan időkben, amikor sokan visszaéltek ezzel a fogalommal. „Az erdélyi szellem mai napig küzd a Rákóczi György szellemi utódaival, s a szabad gondolatot ma is ledobatná nem egy püspök a kolozsvári templom tornyáról s a fehérvári-ról is” — írta Kuncz Aladárnak egyik levelében (1925. július 13.). Önéletrajzi jegyzetének tömör mondatát, miszerint „Írásainak jellemzője a drámai erő, transzylvanizmus és progresszív világnézet” — csak akkor értelmezzük helyesen, ha kellő összefüggések között, ebben a gondolatkörben mérlegeljük szavait.

Az 1925-ben írt önéletrajz eme közlését: „Sajtó alatt van Vajúdó idők című novelláskötetem” — elsiettetnek kell tekintenünk. Csak Sipos Domokos halála után jelent meg a könyv, az Erdélyi Szépmíves Céhnel, ezzel a kiadói tájékoztatással: „Ezt az elbeszéléskötetet a nemrég elhunyt erdélyi magyar író maga rendezte sajtó alá az Erdélyi Szépmíves Céh számára...” Az az igazság, hogy jó ideig húzták-halogatták a kötet kiadását, pedig olyan kitűnő novellák kaptak benne helyet, mint *A csoda* és a *Rettenetes angyal*. (Utóbbit a Korunk 1928. februári száma is közölte, megjegyezvén: „A kitűnő erdélyi magyar író hagyatékának egyik legjobb darabja.”) Mindkét novellában Sipos progresszív humanizmusa érvényesül maradéktalanul. A szegénység mélyrétegeibe száll alá, hogy onnan hozza felszínre az emberiesség keservekben kigyöngyözött példáit. Igaz, szentimentális hangzatok is szóhoz jutnak olykor novelláiban — még a legsikerültebb Sipos-írások sem mentesek valami elvont, keresztényi szeretetvágytól. A Korunk minősítését azonban megalapozottnak fogadhatjuk el: alig van Sipos Domokosnak egyénisége tulajdonképpen tartalmaira, művészi látására jellemzőbb novellája, mint a *Rettenetes angyal*. És — tegyük hozzá — a kis suszterinas történetét elbeszélő *A csoda*.

Már a korabeli kritikusok közül többen szóvá tették, hogy novellái gyakran a regény felé törnek: szélesebb kifejtést igénylő témákat szorít bele a pár oldalas novellaforma vázába. (Kovács László a *Vajúdó idők* kapcsán — Erdélyi Helikon, 1928. 547—548. 1. — utalt erre nyomtatékosan.) Életkörülményei indokolnák, hogy még a regénytervei is torzóban maradtak? Ne mellőzzük a kétségtelen tényt: végig a halál árnyékában és megélhetési gondok közepette, folyton lázas sietséggel dolgozott; a kiérlelő nyugalom soha nem adatott meg számára. Türelmetlenül törekedett mondanivalójának gyors kivetítésére. Ezért lehet igaza Sárközi Györgynek, amikor a *Vajúdó idők*ről szóló kritikájában művészi fogyatékoságként említi: „Nyilai nem mindig találtak célba” (Nyugat, 1930. január 1.). De Sárközi meglátta azt is, hogy Sipos Domokos „...becsületes magyar író volt, aki aranyak helyett csak betűket hagyott örök-

ségül”. Ezekben a betűkben megszenvedett igazságokat mutatott fel kortársai előtt, és a Sipos-hagyaték java része ma is egy vajúdó történelmi korszak mélyebb, egyetemesebb valóságába enged bepillantást. Ion Chinezu irodalomtörténetében (*Aspecte din literatura maghiară ardeleană*, 1930) éppen a regionális kisszerűség vádjá alól menti fel Sipost, mondván: novelláiban „ott küzd a vágy: mélyebb és átfogóbb értelmét találni meg a helyi jelenségeknek — annál, amit a látszatok kínálnak, s amelyet oly gyakran összetévesztenek a valóságos oksági viszonyokkal”.

1925 szeptemberétől kezdve már inkább csak újraközölt írásokkal jelentkezik a sajtóban. Kuncz Aladár kérésére 1926-ban az Újságíró Almanachnak még megírja a *Két zsoldost*, — és szemérmes őszinteséggel sürgeti a honoráriumot: „Szükségem volna erősen a pénzre.” Előbbi levelében ugyancsak anyagi helyzetéről vall Kuncznak: „... bizony, rám fér a pénz, mert már régen nem vagyok az Erzsébet nyomda igazgatója, amint Te gondold. Minden jövedelmem az, amit a K.U.-tól kapok és amit a szépirodalommal keresek, az pedig Erdélyben édeskevés, kivált, ha az embert rossz tüdeje folyton gátolja a munkában” (1925. július 13.). Rossz tüdeje a végső szó kimondására készülődik. Már csak az életregény befejező része van hátra.

De még megírja halál-verseit. Legszubjektívebb gondolatait, látomásait veti papírra az elmúlás közvetlen közelében; nagy témája fájdalmasan őszinte futamokban, finom lírai rezzenetekben jut kifejezésre. „Uram, engem az éjszakák bölcsé tettek” — rebegi megkínzottan, mikor felködlik előtte a riasztó látomás: „Neki-eresztett kantárszárral vágat a Halál.” Reményik Sándor, aki eszmények tekintetében meglehetősen távol állott Sipos Domokostól, e versek különös erejét azzal magyarázza, hogy szerzőjük „viszonya a halállal retentő reális volt és éppen ezért egészen személyes” (Pásztortűz, 1928. 1.). Noha ez alkalommal sem mulasztja el említeni Sipos politikai pályafutásának „tévedéseit”, kénytelen beismerni: „nyers és kíméletlen életlátása” a halál-líra „tragikus magaslatán” „éltető eszmévé finomult”. Gaál Gábor viszont olyan fajta bölcse-

leti verseknek érzi Sipos Domokos költeményeit, melyekben „minden érzés és minden élmény a diadalmas gondolat s a létproblémák keservei között” jelentkezik. „Az emberi sors költőjének” nevezi Sipost, mindamellet, hogy verseit „melléktermékek”-nek véli — a prózaíró teljesítményéhez viszonyítva (Korunk, 1928. 4.). Valóban, a fennmaradt néhány költemény (és töredék) inkább ösztönös kitárulkozás — persze a művészi fegyelem mértéke alatt; egy vergődő szellem utolsó vallomások fellebbanása. De feltétlenül szerves része az egész életműnek. E lírai végakkord nélkül mindenképpen szegényesebb volna a regényhős-sorsra predesztinált Sipos Domokosról rajzolható kép.

Vágtat a Halál címmel közvetlenül az író halála után jelentette meg Szentimrei Jenő a Szépmíves Céhnél Sipos verseit. Itt adta közre forrásértékű esszéjét is *Sipos Domokos kettőtört élete* címmel. Kós Károly rajzai illusztrálják a könyvet, melynek méltatására már a búcsúztatókkal egyidőben nyíltott alkalom.

Sipos Domokos 1927. december 22-én halt meg. Próbálkoztak ugyan gyógyításával a budakeszi szanatóriumban, de a kúra elkésettnek bizonyult. Életének utolsó három hónapja kegyetlen haláltusa. A „mord porkoláb” nemhiába csörgeti bilincseit.

A körülötte állókra, a megmaradókra — embertársaira gondolt utolsó pillanataiban: „Most nem tudok mást, csak meghalni értetek!”

Sírja szülővárosa fölött, a dombtetőn figyelmeztet hajdani ittlétére. Életműve, példája nemzedékek tudatában munkál a nemes humánus, a népszerűtet, az erkölcsi tisztaság erejével.

NAGY PÁL

ÖNÉLETRAJZ

Dicsőszentmártonban, 1892. augusztus 4-én születtem. Az elemi iskolát itt, a gimnáziumot a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban végeztem, nagyobb részét a kollégium jóvoltából. A jogra Budapesten iratkoztam be, és egyetemi tanulmányaimat ott — nem fejeztem be, ellenben négy esztendő alatt az életnek olyan mélységeit és magasságait ismertem meg, hogy azt a nyomorúságot, amit ezért a tudományért tandíjként megfizettem, sohasem fogom sokallni.

A háborúban csak kevés ideig katonáskodtam, mert betegségem miatt a hősi halálra alkalmatlannak találtattam. 1915-ben szülővárosom szolgálatába léptem. Mint díjnok kezdtem meg a közszolgálatot, és az impériumváltozás után h. főjegyzőként mondtam le állásomról.

Közben vármegyében progresszív irányú publicisztikai működést fejtettem ki. Ez és a nemzetiségi kérdésben elfoglalt s a megyében közismert álláspontom volt az oka, hogy 1918-ban, az emlékezetes aradi tárgyalásokon, Kisküküllő megye főispáni állására nézve személyemben állapodtak meg. Kinevezésre azonban már nem kerülhetett sor.

Az impériumváltozás után azok közé tartoztam, akik az új helyzetben egészen különleges felkészültséget igénylő politikát egészen különleges felkészültséggel rendelkező két-három emberre akartuk bízni. Magunkra, tehát a magyar tömegekre nézve pedig legfontosabb kötelességnek tartottuk: dolgozni.

1921-ben az Erzsébet Könyvnyomda rt. igazgatója lettem. Ennek a vállalatnak kiadásában jelent meg az új erdélyi szépirodalmi termés egy része, és ez adta ki a Petőfi-centenárium alkalmával Petőfi összes költeményeit, 5000 példányban.

1925. november 1. óta a Keleti Újság állandó külső munkatársa vagyok. 1920 óta csaknem az összes erdélyi napilapokban és folyóiratokban, újabban Budapesten is jelennek meg novelláim és verseim. Több irodalmi pályadíjat, legutóbb a kolozsvári Ellenzék erdélyi tárgyú történelmi novellapályázatát nyertem meg.

Első novelláskötetemet *Istenem, hol vagy?!* címmel a Kaláka adta ki (1922). Sajtó alatt van *Vajúdó idők* című novelláskötetem, és nemsokára odakerül *Viharban* című regényem, mely Erdély megváltozott viszonyaival foglalkozik.

Vidéki forradalom című regényemnek Budapesten keresek kiadót.

Jelenleg egy szatirikus-politikai regényen dolgozom.

Ha még azt is elmondom, hogy jó és szép feleségem s egy pompás ötéves fiam van, és végezetül még az arcképet is megmutatom, semmi sem marad, amit ebben a pillanatban még érdemes tudni rólam.

BOLDOG IDŐK

(VÁZLAT)

Mesélek arról a „semmiről”,
mi koporsódig megaranyozza életed.

„Hej huj! Megbolondultak a diákok!” Bokai úr nagyot szuszogott, az orrához kapott, alaposan megdörzsölte, azután ugyanezt tette a szemeivel is, mialatt az előbbi felkiáltás hagyta el száját. Még egyet nyújtózkodott, aztán a tőle telhető legnagyobb fürgeséggel ugrott ki az ágyból.

— Feleség, feleség, Pirikém, hallod, tisztára megkámforodtak ezek a diákok!

Az ablakhoz szaladt, félrehúzta a kopott, piros szövetfüggönyt s jókedvűen nézett ki a kora reggeli napsütésben tündöklő utcára.

Pompás alak volt az öreg hosszú, hímzett hálóingében, zöld papuccsal a lábán. Alsónadrágjának kötői, mint fehér giliszták, másztak utána a padlón. Feje tetején tizenöt szál haja, mit nappal szépen lekefélve hordott, most a szélrózsa minden irányában röpködött és rakoncátlankodott, bajuszának egyik szára lefelé lógott, mint egy kínai kulinak, a másik még megőrzött valamit a tegnapi bajuszpedróból s huszárosan, peckesen igyekezett bolondítani a világot. Arcának egyik fele árnyékban maradt, abból nem sokat lehetett kiolvasni, másik felét a júniusi reggel ragyogó napja élesen megvilágította, s mindenki láthatta, aki csak akarta, hogy Bokai bácsi fájjintos, oregecske úriember. Szemei valamikor kékek lehettek, de a hosszas használattól s a mindennapos alkoholöntözéstől megfakultak, mint a napsütött és esővert vászon, s szegésük, a szemhéjak, megráncosodtak, mint a fán felejtett besztercei szilva. Arca kövérkés volt, ajkai duzzadtak, s ha száját kinyi-

totta, amit gyakran megcselekedett, mert három dolgot nagyon szeretett a jó Bokai bácsi: enni, inni és beszélgetni, látni lehetett, hogy egy szemfoga balról, fent hiányzik. Ettől egy picurkát selypített is, ami fene módon jól állott neki. Egyébként, akik emlékeznek reá, azt mondják, hogy valamikor igen szép baritonja volt az öregnek, de hát istenem, az idő múlik, s egyszer minden megkopik, még a Bokai bácsi baritonja is.

Azért alkalomadtán, ami elég gyakran került, az öreg még kivágta a rezet. Ha még azt is elmondjuk, hogy az orrán, különösen ilyenkor, szép világos reggeleken, a rózsaszínbe játszó lilának egy igen diszkrét árnyalata volt felfedezhető, tökéletesen tisztában vagyunk Bokai úrral, ki a tekintetes megyénél volt irodatiszt, azonkívül háztulajdonos a Megye utca végén s ennél fogva a városnak ezen a fertályán korlátlan tekintély.

A szomszéd szobában olyan lárma volt, akárcsak egy képviselőválasztást megelőző barátságos pártértekezleten. Aki ilyenén még nem vett részt saját testi személyével, az erősen elmaradott, pizlicsár ember nálunk.

Egyszerre legalább nyolcan-tízen kiabáltak, a nagy lármából kihallatszott egy-egy sora valami nótának: „Te csaltál meg, nem én téged”, utána mindjárt: „Nem olyan, mint más, mint Kucug Balázs.” Mai napig sincs megállapítva, hogy egy ember, vagy kettő, vagy esetleg több is énekelt-e.

Az ajtót minden pillanatban úgy bevágták, hogy Bokai bácsiék hálósobájában a szekrény tetején táncoltak a tavalyi befőttesüvegek, a snapszosflaskó, ami jól a szekrény szélén volt, hogy mindig kéznél legyen, leasett. Szerencse, hogy Bokai bácsi, mint óvatos ember, a mindennapi nyakolajat jó vastag üvegben tartotta, így nem történt szerencsétlenség. Az öreg szeretettel emelte fel a palackot, kicsit felhúzta az orrát, mert a dugó mellett kiszivárgó köményes illata csiklandozta, s mivel istenfélő ember volt, felsőbb rendelkezést látott abban, hogy az üveg lecsúszott, s ha már a kezében volt, töltött egy pohárával s ivott. Csettintett a nyelvvel s mindjárt dúdolni kezdett.

„Mert ha nem vesz feleséget, ki főzi meg az ebédet?” Ez volt a rendes reggeli nótája, s mindig a közepén

kezdte, csak a harmadszori vagy negyedszeri éneklésnél fogott az elejébe s kellő bánattal mormogta el: „Bús a magyarnak élete, búsabb, mint a fülemile.”

— Nahát, ezek a diákok tisztára takarítva meg vannak bolondulva. Reggel hat órakor ilyen lármát csapni! Tiszta szerencse, hogy valamelyik professzor nem lakik erre. Hallod, Pirikém? Nahát, ez mégis bolondság!

— Hagyja, hagyja, magából csak az irigység beszél. Jólesne a bolondikus fejének, hogy egy kicsit együtt handabandázzon a fiúkkal.

Pirike úgy tett, mint aki haragszik, az ablak felé fordult, kedvesen hunyorított, mert a világosság még bántotta a szemét. Erős szálú fekete haja összebomlva hullott homlokára, legalább huszonöt évvel látszott fiatalabbnak, mint Bokai bácsi. Ő is figyelni kezdett a szomszéd szoba lármájára. Nagyszerűen mulatott a sok bolondságon, amit a diákok összevissza beszéltek. Megismerte mindegyiket a hangjáról és úgy hallgatta őket, mint egy színházi előadást.

Bokai bácsi öltözködni kezdett, Pirike a paplan alatt összehúzódott, mint egy cica, két tenyerét egymásra fektette, behunyta szemét és ábrándozott.

A Megyeház utcában kezdték nyitogatni az ablakokat, kisasszonykák kiabáltak át egymásnak s szelesen, pirulva kérdezősködtek a diákokról. A mamájuk durcásan kiáltotta a másik szobából:

— Hagyjátok a csudába azokat a diákokat, még egy hét, s aztán úgyis elmennek. Jobban tennék, ha az érettségire készülnének, mint hogy így felfordítják a várost.

A „Nyúl” vendéglős az ajtóban állott és mogorván nézte a világot, bosszantotta, hogy egész éjjel csendes volt a kocsmája.

Nagy hasára tette gyűrűs, kövér ujjait s úgy magyarázta a szomszédjának, az ösztövé, kehes szűcsnek, hogy nem tud a fene erre hozni legalább egy kopót, aki látná ezt a rettenetes szemtelenséget, amit a romlott fiatalság fényes nappal művel. A láthatáron azonban egyetlen kopó sem jelentkezett valamelyik segéd-tanár személyében, azok most az öreg kollégium udvarán a reggeli „vityire” induló diáksereget rendezték

sorokba. A szűcs megvigasztalta Nyúl bácsit. Fiatalság, bolondság, mondotta, s aztán holnap lesz a követválasztás, nem csuda, ha a diákok is be vannak rúgva, hiszen már egy hónapja, hogy a fiákerlovak is fekete-kávét vacsoráznak és seprópálinkát reggeliznek. Nyúl bácsi a vendéglőjében elfogyasztandó nagy mennyiségű választási tokányra gondolt, elméletben a harminc krajcáros hordóhoz négy veder vizet már hozzáöntött, erre a derűs eszmére megenyhült, behívta a szűcsöt és megkínálta egy pohár szilvóriummal. Ittak egy adjonistent, Nyúl bácsi nagyot tüszentett, a szűcs köhintett vagy hármat, kezeltek, s ment mindenik a dolgára.

Bokai bácsi már elkészült a bajuszával is, addig forgatta bajuszpedrős ujjai között, míg mind a két szára hetykén meredt fel az orra két partján. Azt hitte, hogy Pirike megint elaludt, fogta a köményes üveget és átment a diákokhoz.

Észre sem vették, hogy benyitott. Az ajtó előtt állottak vagy négyen, azokat úgy kellett a nyitott ajtóval félrenyomni az útból. A kis szobában olyan füst felhőzött, hogy Bokai bácsi elkezdett prüszkölni tőle, s mint ilyen esetekben nagy gyakorlattal rendelkező ember, hirtelen ő is cigarettára gyújtott. Az ágyon feküdtek hatan is széltében-hosszában, s lehetetlenség volt megállapítani, hogy melyik énekel, melyik szaval. Egy párányi asztal volt a szoba közepén, azon állott egy szép, nyúlánk fiú, göndör, fekete haja csapzottan omlott szemébe, kabátját, mellényét ledobta a földre és egy szál ingben énekelte lehetetlen hangon, hogy „Lolo, Dodo, Zsuzsu, Kloko, Margo, Frufu”, aztán megint százszor egymás után: „Lolo, Dodo, Zsuzsu, Kloko, Margo, Frufu.”

A ruhaszekrény ajtaja nyitva volt, s benne hatalmas szál tordai fiú kucorgott, a legjobb matematikus s a legnagyobb verekedő.

Egy ócska, szürke felöltő s két nadrágszár mindig az orra elé libegett, de ez cseppet sem zavarta, nyugodtan cigarettázott a szekrényben s csak egyszer-egyszer szól ki, hogy töltsenek neki is.

Úgy látszik, hogy a sok Lolót megunta már. Hamisítatlan tordai akcentussal kiáltott ki a sifonerből:

— Te prücsek, ha le nem mászal arról az asztalról, úgy a fejedhez vágam ezt a cipőt, hogy szertemenyen.

Lolo, Dodo, Zsuzsu, Kloko, Margo és Frufu szerelmese, egy balkáni főváros osztrák—magyar konzuljának a fia, méregbe jött, kiabálni kezdett, de aztán úgy látszik, hatott reá, hogy egy hetedikes ilyen előkelő társaságban viselje magát szerényen, és még veszetebbül rikoltotta tovább: Lolo, Dodo, Zsuzsu...

Rózsaszín selyemmel bevont, rongyos kis rokokó díványon elnyúlva feküdt az osztály legjobb szívű fiúja. Sohasem énekelt, szép, barna szemei kedvesen néztek a világba, mindenkit cigarettával kínált, éjjelizene-tervezetet dolgozott ki s megígérte, hogy nagyobb hatás kedvéért cimbalmát is kiszállítja minden alkalommal a tett helyére.

Az ablak mellett ült a szoba gazdája, egy fekete szalontai legény. Nagyon szép fiú volt. Bizonyosan ilyenforma lehetett az a kun menyecske, akiért Kun László király bolondult. Nem sokat kacagott, vegyész-mérnök akart lenni, a leányokat lenézte, az asszonyok kivétel nélkül nagyon szerették. Körülötte négyen állottak.

Ajtai, kemény vonású székely, a legszorgalmasabb diák, Sauerpeck, a legjobb tornász és bálrendező, Kolozsvári, az osztály kedvence, ki arról volt híres, hogy az apjának, aki képviselő volt, egyik szeme kék, másik fekete, és legszebb hangja van az egész országban.

A negyedik, a középtermetű szőke fiú, Szentmártoni, kinézett az ablakon kelet felé, hol a nap rózsaszínűre festette a kék nyári eget — és szomorú volt.

Arra az egy hétre gondolt, ami még az érettségig van, ami ha letelt, itt kell hagynia a vén kollégiumot, mely nyolc éven át nevelte, a barátokat, a diákvezérséget, a várost és vele az első szerelmet, mely ha ő elmegy, ideszakad, mint a letépett rózsaszál, mi napról napra fonnyad és illatát veszti.

Mikor Bokai bácsit észrevették, tetőpontját érte el a zenebona. Tordai a sifonerből bömbölt feléje, a Consul az asztal tetején zsviót rikácsolt, Szalontai teljes komolysággal csak ennyit mondott: banzáj. A Cimbalmos, aki román vidékről való volt, torkaszakadtából ordította, hogy szetrejaszka és a rokokó díványról lelógó lábaival

a szekrény oldalát rugdosta. Sauerpeck a mosdótálon dobolt s egyik kezével trombitált. Ajtai, a komoly székel, legényesen rikkantott: „csuhaj retek, kit szeretek”. A többiek tőlük telhetőleg a legnagyobb lármát követték el.

A nagy zajban Szentmártoni, az ifjúság hivatalos szónoka, nekikezdett, hogy Bokai bácsit tekintélyének megfelelő ünnepélyességű beszéddel üdvözölje. Mindenki beleordított. Mikor odáig jutott, hogy „és keblünkben ugyanakkora szeretettel és lelkesedéssel üdvözöljük a köményes üveg megjelenését is és túlaradó érzelmeinknek nem tudunk jobban kifejezést adni, mint hogy” — „megisszuk” — ordította ki a sifonerből Tordai, és Bokai bácsi elégtelen húzott egyet az üvegből, azután benyújtotta Tordainak, ki magára húzta az ajtót és kikiáltotta, hogy halálfia, aki ki meri nyitni, míg ő nem szól.

Az udvaron a Pirike hangja hallatszott:

— Bokai, Bokai, hol a csudában van?!

Bokai megszeppent, a fiúknak azt mondta, hogy ő már el is ment a hivatalba s azzal kisurrant a szobából. A diákok is elkezdtek csendesedni, egyesével-kettesével tűntek el. A Cimbalmos már aludt a rokokó díványon, lábai messze lelógtak róla, a Consul az asztalra feküdt, lábait a Cimbalmos mellére nyújtotta, Szentmártoni egy széken bóbiskolt, Sauerpeck, Kolozsvári és Ajtai az ágyra feküdtek, s a sifonerben veszetül horkolt a köményes üveg társaságában Tordai, a matematikus.

Pirike Szalontait hívta reggelizni. Üdén csengett a hangja:

— Sanyi, Sanyi, reggelizni!

A fiú bement Bokaiékhoz, az asszony átfonta nyakát, szájon csókolta, és míg a másik szobában a diákok álmodtak az első szerelem tovalibbenő hímes pillangójáról, a húszéves álmaikhoz altató muzsikát zümmögött az Élet: Pirike szobájában kibontotta bódító, piros virágát az asszonyszerelem.

Délelőtt tizenegy órakor Kerekes bácsi nyitott be a diákok szobájába. Első teendője az volt, hogy az asztalon álló snapszosüvegből jót húzott, felvett egy árván

nyújtózkodó Király-cigaretta, komótosan reágyújtott s ezalatt gondolkozott, hogy melyik fiút rázza fel. Választása Szentmártonira esett, mert annak a feje úgyszólván lecsúszott a székről, s minden pillanatban indulóban volt lefelé az egész teste. Az öreg fogta a fiú fejét, feltette a szék karjára, s hatalmas felleget fújt az orra alá. Szentmártoni nagyot nyelt a füstből s kinyitotta a szemét.

Első pillanatban azt gondolta, hogy a kollégium dísztermében van a reggeli précesen, mert Kerekes bácsinak csak a fejét látta, s az — uram bocsáss! — éppen olyan volt, mint a nagyságos fejedelem olajfestményű képe a szószék fölött. Egy darabig azon töprengett, hogy a csudába került a felséges fejedelemre rézpitykés kék dolmány, de aztán meglátta a cipőket is, és mindjárt tisztába jött vele, hogy valami bibi van a dologban, mert akkora lábai három vármegyében csak Kerekes bácsinak, a kollégium főpedellusának voltak, s ha ő megjelent a diáklakáson, az bizonyosan nem jót jelentett.

A mozgolódásra a fiúk is kezdtek feltápáskodni. Egy kicsit zavarban voltak, mikor Kerekes bácsit meglátták, de mivel az öreg cigarettázott, gondolták, hogy nem lehet baj.

Tordai, a matematikus is kibújt a sifonerből s akkorát nyújtózkodott, mint egy álmos kuvasz, a Consul, meglátva a „szolgaszemélyzetet”, elegánsan kezdett nyafogni: „ná, mi az, mi az?”

Kerekes bácsi kajánul törölte kétfelé vastag, szürkülő bajuszát, s hamiskásan mondotta:

— Hinnye be sokat tanultak az éccaka, hogy még mindig alusznak; hát azért gyüttem, hogy Szentmártoni, Tordai, Ajtai, Szalontai és Sauerpeck menjenek ecceribe az igazgató úrhoz.

— Mi a nyila? Hát aztán mér? — kérdezősködött Ajtai, a komoly székely.

— Az nem tudódik — felelt Kerekes bácsi, s menni készült, de a diákok tudták, mi a becsület s addig nem engedték el az öreget, míg zsebeit cigarettával meg nem rakták s meg nem ittak vele egypár pohár snapszot.

Félóra múlva már az igazgató előtt állottak a fiúk. A mindig komoly, fekete embert önkéntelenül nagyon respektálták, s egy kissé mindegyik megszeppenve várta, hogy mi lesz.

Pár perc múlva megkönnyebbülten lélegzettek fel. Mindössze annyi volt az egész, hogy az igazgató szigorúan megtiltotta nekik, hogy a képviselőválasztás napján az utcán mutatkozzanak.

Kifelé jövet Tordai már mormogta, hogy „hát még mi a fenét ne?”

*

Másnap reggel a Nemzeti udvarán Szentmártoni és Sauerpeck jelentek meg először. A százesztendőös omnibusz a szabad ég alatt jobb időkről álmodott. Mikor a fiúk közelébe értek, magányos kanpulyka ugrott ki belőle s mérgesen kezdte birizgálni szárnyaival a földet. A konyhaajtóban óriási kék tállal megjelent a kövér szakácsné, egy repedt sarkú szolgálót istenesen képen teremtett s borzasztó patáliát csapott, ő tudja, miért. A lármára előkerült a vendéglős, fején kis kerek, fekete selyemsapkával, kiállott a kapuba s átkiabált a szomszéd mézszárszékbé, hogy hozzák már azt a húst, az istenit.

A kávéház udvari ajtaján ebben a pillanatban lépett ki Csomai tanár úr. Látszott rajta, hogy egész éjjel nem aludt. Háromgalléros, barna havelockja festői ráncokat vetett rajta, s nagy kockás pepita nadrágja és sapkája ezen a reggelen is éppen olyan fiatalosan és jókedvvel teljesítették szolgálatukat, mint húsz évvel ezelőtt, s látszott róluk, hogy örökifjak s megkophatatlanok, mint gazdájuk szíve és méltók azokhoz a legendákhoz, miket három diákgeneráció szőtt köréjük. A tanár úr pepita sapkája mögött Juhari bácsi hatalmas bölényfeje meredt fel, s vérben forgó szemei keresni látszottak valami szerencsétlen alakot, kit az akkor divatossá lett mungó jelszóval morzsoljon semmivé.

Kiléptek az udvarra, és nyomukba tódult az egész korteshad. Egy pillanat múlva a vendéglő elé kocsik robogtak, az utca megelevenedett, a Hattyú felől, a mungók tanyájáról idehallatszott a lárma. Ott a rendőr-

kapitány intézkedett, s a kocsikat Gradivó úr rendezte. Peckesen lépdelt az öreg, mint vén kakas, császárszakállát minden pillanatban hátrasimította, hangját harciasan recsegtette, igen szerette volna, ha ez alkalommal végleg és visszavonhatatlanul elhiszik neki, hogy a császári hadseregben főhadnagy volt.

A Varcagásból átcsapott a házak fölött a falusi szavazók lármája, s mikor a Nemzeti előtt megjelent az első piros tollas választó, Juhari bácsi elkiáltotta magát, hogy még a falak is reszkettek a főtéren, s a tyúkszemgyártó apró pityókák megmozdultak a földön:

— Éljen a negyvennyolcas függetlenségi párt!

Abban a pillanatban a Hattyú felől is felharsant a kiáltás:

— Éljen Sávári képviselőnk!

Ez a hang közel sem járt a Juhari bácsiéhoz. A sánta városgazda szerencsétlenkedett vele, a másik pillanatban már behúzta magát a kapu alá, mert a szemben levő udvarról egy csizmadiainas kukoricacsutkát vágott a fejéhez.

A diákok is előbújtak az omnibusz mellől. Kissé félve köszöntek Csomai tanár úrnak, aki úgy tett, mintha semmit sem tudna az igazgató intézkedéséről s barátságosan intett a fiúknak.

Azok csak erre vártak, a másik percben már egy-egy zászlót fogott mindegyik, felültek egy kocsira s végighajtottak a városon. Ahol választókkal találkoztak, nagyokat kurjantottak:

— Éljen Lakatos Kálmán, éljen a függetlenségi párt! A függönyök mögé félig elbújva néztek utánuk a

leányok és asszonyok, és ők büszkén köszöntek nekik, mint akik most valami igen nagy dolgot művelnek.

A kollégium kapui zárva voltak, az ablakokból kíváncsian kandikáltak ki a kisdiaékok, mint bárányok a cserényből. Amikor megunták a piros és fehér tollasok tolongását nézni, azzal szórakoztak, hogy a kollégium falai tövében hűsülő Gáborokat, ahogy a sátoros cigányok nemes törzsének férfi tagjait nevezték, egy-egy mosdótál vízzel nyakon öntötték. A kollégiummal szemben, a régi fejedelmi palota komor falához Talpas Károly támaszkodott, valamelyik diák egy fél cipőt dobott

le neki, azt rágta az öreg nagy igyekezettel, fel se vette, hogy minden pillanatban lekiabáltak hozzá: „Talpas, Talpas!”

Mikor a cipóval végzett, bement a várba, a templom mellett lefeküdt a fűbe, mint aki estig minden dolgát elvégezte s öt perc múlva már horkolt. Bozontos haja betakarta arcát, meztelen lábain szép zöld legyek sétáltak le és fel.

Sokkal agilisabb volt Kangyil. A diákokkal állandó érintkezést tartott fenn. Ahogy egy kocsi érkezett, azonnal tájékoztatta őket, hogy most ez vagy az a gróf jött meg s hozzátette: „pertu barátom” s a kocsi után kiáltott: „szervusz, komám!”

Minden percben nekifogott egy hatalmas orációnak, amiből annyit mindig ki lehetett venni a végén: „Térdig érő vérben gázolunk, de magunkat mégis el nem hagyunk!”

Ő is mezítláb volt, mint Talpas Károly. Délfelé a diákok cipódarabokat dobáltak le neki, evett, aztán a falnak dőlt és elkezdte egy hatalmas lécdarabbal a fogát piszkálni. Valamelyik diák élesen füttyölt, erre megharagudott, szemei zavarosan forogtak, „cipórágó”, kiáltotta dühösen, és sértődve tűnt el a Nemzeti udvarán, a szakácsnétól hatalmas marhacsontot kapott és azon megvigasztalódott. A nagy diákok izgatottan tárgyalták, hogy Szentmártoni és Sauerpeck zászlókkal járnak a városban és piros tollas választókat vezetnek a Nemzeti udvarára, s hogy Szalontai is velük van már, Tordai és Ajtai pedig éppen most szöknek ki a temetőn keresztül hozzájuk.

Az egész város lázba jött. Öreg urak mesélték, hogy ilyen választás nem volt hatvanhét óta. Mintha érezték volna az emberek, hogy ez a képviselőválasztás talán az utolsó, amit ők csinálnak. Az ügy annál érdekesebb volt, mert a mungók Sóvári László minisztert léptették fel, s a beavatottak előre tudták, hogy a hatalmas hivatalos nyomás mellett Lakatos Kálmánnak, a negyvennyolcasok jelöltjének, egy fiatal ügyvédnek, igen kevés kilátása van a sikerre.

Ezen a választáson dolgoztak a legendás sópénzek, s a városban fantasztikus hírek keltek szárnyra nehéz

ezresekről, mikkel ennek vagy amannak a választónak lelkiismeretét forrázták meg.

Dél felé a főtéren százával állottak az emberek s minden percben torkuk szakadtából ordítottak:

— Éljen Lakatos Kálmán, éljen a negyvennyolcas függetlenségi párt!

Egy túlbuzgó tímárlegény szíve gyökeréből harsogta: „Éljen Kossuth Lajos!”

A diákok folyton kocsiztak a városban, pirostollasokat szedtek fel, s mikor ezt a hatalmas tömeget látták, mámorosak lettek a győzelem reményében. Ők még nem tudták, hogy a tömegnek csak kiabálni van joga, történni az történik, amit a kevés jogosult választó akar, vagy akartatnak vele még kevesebben.

Délután négy órakor a városháza erkélyén megjelent a választási elnök terjedelmes alakja. Óriási orrára, mely úgy ült az arcán, mint egy díszítő a tyúkketrecen, feltette szemüvegét, lenézett a térre s beszélni kezdett. A sóhajtást meg lehetett hallani, olyan csend lett, főleg, mikor az utolsó szavakat mondotta: és így nagyméltóságú Sóvári László miniszter urat kerületünk megválasztott képviselőjének — »éljen« recsegett közbe Gradivó úr — jelentem ki.”

Juhari bácsi úgy ordított, mint a sebzett oroszlán: „abcúg, éljen a haza”, s az öregnek elfulladt a hangja, mert könnyei a torkára szaladtak. Dühében és elkeseredésében megvetően köpött Gradivó úr lába elé.

Csomai tanár úr szemére húzta sapkáját, de megviszталódott, mert ezer torokból harsant fel ismét:

— Éljen Lakatos Kálmán, éljen a negyvennyolcas függetlenségi párt!

Magyar sors — gondolta az öreg, nagyot sóhajtott és megkönnyebbült.

Egy hórihorgas jogász fiú irtóztató nagy zászlót tartott, ahogy a szél lobogtatta, látni lehetett rajta a betűket: Éljen Sóvári László képviselőnk!

A zászlót jobbra-balra lengette és nagyot kurjantott: „Éljen Sóvári!” Ezt már nem bírta el Tordainak, a matematikusnak a szíve sem, azt mondta, ahogy a csizmadiaszínben ezerszer hallotta: „jaj, hogy a nyavalya törjen ki!”, s olyan pofont kent le a hosszú jogásznak,

hogy azt még a matematika örök érvényű igazságaival se lehetett volna letörölni. A jogász meglódult, a zászlórudat ráejtette gazdájának, egy kövérkés ügyvédnek a hasára, ki mint mungó főember, megadással viselte el a sorsnak ezt a csapását.

A tömeg két részre vált, a felpofozott hosszú jogász után megindultak a mungók, élükön az előkelőségekkel, s a lehetőségig arányosan és mérsékletesen kiáltották szabályos időközökben: „Éljen Sóvári László!”

A függetlenségek Lakatos Kálmán háza felé mentek, s a lelkesedés tombolt soraikban.

Ezalatt Szentmártoni és Tordai rejtett utakon bementek a kollégiumba.

Az egész diákság az udvaron volt, a kicsinyek játszottak, egy-egy félős, szorgalmas fiúcska könyvvel kezében gondolt a holnapi vizsgákra. Az öreg falak komolyan néztek le a zajongó seregre, és a tekintélyes Őrhegy fölött a nap mélabúsan intett búcsút a városnak.

Tordai felsegítette Szentmártonit az udvar legkiemelkedőbb pontjára, a vizeshordóra, a diákok odasereglettek és lelkesedéssel hallgatták, hogy mit beszél.

A középső sor — így nevezték a diákok ősidők óta az első emeletet — egy ablakából a fiatal fizikatanár nézett ki. Beretvált arcával olyan volt, mint egy nagykövet. Nemrég jött haza egy holland egyetemről és most bántotta ez a felfordulás, ami a városból átcsapott a kollégium elzárt falain és megszállotta a politika oktalán és céltalan zenebonájával a diákok lelkét is. Le akart kiáltani, de meggondolta, hogy a baj sokkal mélyebben van, mint hogy azt most hirtelen egy tanári szóval el lehetne intézni. Szomorúan legyintett a kezével és indult a menyasszonyához, egy régi, híres professzor kedves és okos leányához, kivel úgy találtak, mintha összeválogatták volna őket.

Nemsokára a kapu előtt tolongtak mind a diákok. Kerekes bácsival, ki hivatalos tekintélye minden komolyságával igyekezett visszatartani őket, nem sokat törődtek, a kaput kinyitották s pár perc múlva rendezett sorokban csatlakoztak a negyvennyolcasok menetéhez, s zengett ajkukról a „Kossuth Lajos azt izente ...”

A megbukott Lakatosnak a függetlenségi hölgyek korszorút nyújtottak át, s lakása előtt sokáig tüntetett a tömeg.

Kezdtett sötétedni, az emberek széledeztek, egy kisebb csapat diák és mesterlegény összeverődött s beverte egypár főmungó ablakát. Arra a hírre, hogy a rendőrkapitány az órszobába vitette Szentmártonit, Sauerpecket és két mészároslegényt, nagyobb csoport jött a városház elé s betódult a folyosóra. Csak Murkost találták ott, az öreg dobost, s az, mikor meghallotta, hogy miről van szó, fogta a kulcsokat, s a diákokat és mesterlegényeket szépen kiengedte, még utánuk kiáltotta: „Éljen a haza!”

Besötétedett. Felgyúltak a lámpák, s a háziasszonyok mérgesen jártak-keltek és pokolba kívántak minden képviselőválasztást, mert férjüket hiába várták vacsorára. Minden épkézláb ember a vendéglőkben volt. Nyúl bácsinak nem lehetett panasza. Kővér lábain függén mozgott ide-oda, néha leszaladt a pincébe, hogy egy-egy hordót megcsapoljon s ilyenkor a keresztelést sohasem felejtette el.

A mungók a Hattyúban gyűltek össze. Vígán voltak erősen, de csak az urak. A kisebb emberek az előkelőségek jelenlétében nem érezték jól magukat és rendre-rendre átszivárogtak a Nemzetibe, hol a negyvennyolcasok leszédtek róluk még a keresztvizet is, de legalább kedvükre kiabálhattak. Egy óra múlva már újra kész volt a barátság, és együtt szidták a piszkos mungókat.

A negyvennyolcasok színe-virága a függetlenségi körben tanyázott. Csomai tanár úr olyan szépen beszélt, hogy Juhari bácsi sírva fakadt, megivott gyors egymásutánban tíz spriccet s megesküdtött, hogy „Istene ne legyen annak a Gradivónak, én agyonütöm”. A beszédek elhangzottak, itt is, ott is tárgyalták a nap eseményeit. A Jancsi bandája kuruc nótákat muzsikált, s az emberek belemelegedtek a mulatásba.

Ha egy idegen érkezik a városba, ne adj' isten, hogy meg tudta volna mondani, kik győztek. Akiknek a Hattyúban húzza Géza, vagy akik a Jancsi hegedűje mellett ülnek az asztaloknál. Az igaz, hogy Oroszlán bácsi, a függetlenségi kör vendéglőse is kitett magáért.

Juhari úr meg is jegyezte, hogy ilyen rostélyost még a szentséges római pápa sem evett ma, de ilyen bort sem ivott, tette hozzá büszkén Oroszlán bácsi, amiben nagy igazság lehetett.

Hajnalban lecsendesedett a város, s a kelő nap csudálkozva állott meg egy pillanatra az égen, s a trafikajtóra festett vén török majd kiejtette csibukját a szájából, mert Juhari bácsit és Gradivó urat látta karfonfogva, barátságosan bandukolni a piacon. Örök titok marad, hogy ezen az éjszakán hol, miképpen békültek ki a nagy ellenfelek. Azt azonban rebesgették a városban, hogy Gradivó úr egy veresgarast se kapott önzetlen fáradozásai fejében. Nem is jó tőle azóta véleményt hallani a kormányról. Császárszakállát Kossuth-szakállra egészítette ki az öreg, és komolyan foglalkozott azaz a gondolattal, hogy nevét Garamira magyarosítja.

Még csak az újságok megjelenése volt hátra. Azok sem vártak sokáig magukra, délben már tudtára adta a világnak a Vármegyei Harsona, hogy Sóvári László minisztert, hazánk nagy fiát óriási lelkesedéssel képviselőnek választották meg. Nem mulasztotta el megírni azt sem, hogy Lakatos Kálmán s vele a negyvennyolcasok csúfosan megbuktak, valamint a végén azt is hozzátette, hogy nagy visszatetszést szült városszerte az éretlen diákok lármás és agresszív viselkedése.

A Szabad Szó sem maradt adós a kölcsönnel. Az óriási lélekvásárlás, a hivatalos presszió igen ékes színekkkel volt leírva, s az erkölcsi diadal felemelő hatása valóban nagy elérzékenyülést keltett. Végül melegen dicsérte meg a cikk a romlatlan lelkű, lángoló hazaszeretettől eltelt diákságot, mely nem késett érzelmeinek spontán megnyilatkozását lelkesen kifejezésre juttatni.

Ebből csak az a baj származott, hogy délután már tanári gyűlés elé idézték Tordait, Szalontait, Ajtait, Sauerpecket és Szentmártonit, az igazgató határozott parancsának megszegése miatt.

A fiúk meglehetősen drukkbán voltak a komoly gyülekezet előtt. Az asztalfőn ült a rektor professzor s barna, kövér arcából jóindulatúan pislogott kedélyes szemeivel a diákokra. Mellette ült jobb felől az igazgató és na-

gyon szigorú igyekezett lenni, bal felől egy segédtanár, kit a diákok általánosan Verébnek hívtak. Ez volt a jegyző, s úgy ült ott, kezében tollal, mint a guta a falu végén. A többi tanár a helyzet komolyságához mért arckifejezést igyekezett ölteni, látszott rajtuk, hogy egyik sem aludt eleget.

Az igazgató feltette a kérdést: elfeledték-e parancsát, hogy a választás napján az utcán ne mutatkozzanak?

Mivel Tordai állott legközelebb hozzá, reá nézett és tőle várt feleletet. A nagy matematikus igen rossz szónok volt. Kapkodott, mint Bernát a mennykő után, de egy okos mondatot sehogy se tudott kiszorítani.

A végén az egész társaság felelt. Röviden ment az ügy, mert a diákok nem tagadtak semmit. Az igazgató kiküldte őket, pár perc múlva megjelent az ajtóban Veréb, és szólott, hogy menjenek be.

Egész komolyan meg voltak ijedve. Tulajdonképpen csak most ébredtek tudatára annak, hogy milyen súlyosan megsértették az iskolai fegyelmet. Mindeniknek erősen vert a szíve, mikor az igazgató beszélni kezdett:

— Fiúk, oly nagy hibát követtetek el, hogy a legerősebb büntetéssel kellene ezért sújtanunk benneteket. A tanári kar az érettségiig határozni fog, hogy valami más büntetést adjon-e, vagy ne engedjen egyiketeket sem vizsgára.

Elsápadtak ezekre a szavakra. Szentmártoni valami mentséget akart elhebegni, de a rektor professzor közbevágtott:

— Takarodjatok dolgokra és tanuljatok, ebadta kölykei!

Kisompolyogtak, összenéztek, s mintha közbül a rektor professzor jóságos arca nézne reájuk, összemolyogtak. Érezték, hogy nincs semmi baj és mint híres férfiak sétáltak ki a kollégiumból s élvezték a fikák hódoló pillantásait.

*

Az érettségi gyorsan közeledett. Még csak három nap volt hátra, s a diákok igyekeztek kihasználni az időt. A kollégium udvarán, a kúrián, vén falak árnyékában, a kertben az öreg platánfák alatt, a temetőben, neki-

dólve egy-egy régi sírkőnek, a sétatéren rejtett zugokban, a Bükkösön és a Farkaspatakon, elnyúlva a selyem fűben, diákok bifláztak.

Egyesek magányosan morogtak könyvvel kezükben, mint a borz, mások csoportba verődtek, s egy-egy kör közepén Tordai, a matematikus vezette le Newton tételeit, a másokban Ajtai fordította Tacitust, a harmadikban Szentmártoni szorította dióhéjba a magyar irodalomtörténetet. A Cimbalmos mindenütt megjelent s undorral ment egyik csoporttól a másikhoz és kifejezést adott neheztelésének, hogy ezt a marha tárgyat még nem törölték az érettségiből. Sauerpeck is kifejtette, hogy a tornának feltétlenül szerepelnie kellene az érettségi vizsgán. Olyan saslegést vagy nyilugrást még nem látott a világ, amilyent ő csinálna ott. Szentmártonival egész éjszaka tanultak. A nagy bálrendező három nap alatt szerette volna mindazt összegyűjteni fejében, amit esztendőközön keresztül nem vett tudomásul.

Mindamellettt a délutáni kurizálást sem mulasztotta el s alaposan kicsípve várta a főutca sarkán Lucit, Nucit és Ducit. Öt óra tájban fel is tűnt a három leány.

Balról jött Nuci. Gyönyörű gesztenyehaja egybefonva le volt eresztve, szemei hamiskásan mosolyogtak, olyan karcsú derékon ringott, hogy az ember csudálkozott, hogy is nem törik ketté. A szája: pici-pici vérpiros pont arcán, mint egy muskátliszirom. Szentmártoni, aki igen sok verset olvasott, büszke volt arra a közkézen forgó megállapításra, hogy tiszta vétek Nucitól másra is használnia száját, mint a csókolózásra.

A nagy bálrendező Nuciba volt szerelmes évek óta, és Nuci is csodás hűséggel kitartott mellette. A diákok annaleseiben fel van jegyezve, hogy Sauerpeck és Nuci már három éve egymásba vannak bolondulva. Nuci most tizenhat éves, Luci és Duci egy hónappal sem idősebbek, s ha megszavaztatnák az egész diákságot, akkor is csak az sülné ki, hogy ők a legszebb leányok az egész világon.

Duci nagyon szerette a sárga rózsát, és vékonyka, magas leány volt. Tejfehér bőrét melegséggel ragyogta be két gyönyörű barna szeme, keveset beszélt és édesen mosolygott. Ebben az időben azt beszélték, hogy

Szalontaiba szerelmes, miről a fekete legény sehogys em akart tudomást venni.

Luci csodálatos kis nő volt. Finom és édes, mint egy búbajos régi szonett. Sötétkék ruhája szeretettel simult drága testére, és a gyönyörű, álomba ringató szépségű nővirág úgy suhant tova a másik két leány között a gesztenyefás utcán, mint egy csodás hattyú a mesetavon, és szemei mint két isteni, eleven zafír néztek a virágos fákra s a báránnyfelhős égre.

Szentmártoni úgy szerette ezt a leányt, ahogy csak egy nagyon-nagyon szegény diák tud szeretni, ki éjjelkor pislogó lámpa mellett Anyegint olvas s a könyvre borulva alszik el.

Sauerpeck tökéletes eleganciával üdvözölte a leányokat, ahogy azt a főispáni titkártól tanulta, ki csodaszép orrával, minek hibáit paraffinnal korrigálták, közbámulat tárgyát képezte.

Pár napja, hogy a színészek elmentek a városból. A főispáni titkár a kanárisárga hajú naivának udvarolt fölényesen és fesztelenül. Sauerpeck most iszonyúan erőlködött, hogy nagy mesterét valamiképpen utánozza.

Szentmártonival találkoztak. Az úgy köszönt Lucinak, mint egy hívó a búcsún hordozott csodatevő szentkép előtt, aztán sokáig sétáltak.

A fiúk igyekeztek roppant szellemesek lenni, lenézték a lakkcsizmás, atillás bakatiszteket és szerették volna fejükkal megkopogtatni az eget.

Az élet úgy sétált velük, mint lakkcipős, selyemharisnyás lakáj, s aranytálcán hordozta utánuk minden drágaságát. Úgy érezték, hogy csak a kezüket kell kinyújtaniuk, választhatnak mindenből, az élet mosolyogva fog hajlongani előttük s új kincsekkel rakja meg tálcáját számukra.

Nagy csoport diákkal találkoztak, kik irigykedve néztek őket. Sétabotokkal jártak és veszettül cigarettáztak, egyedül Tordai, a nagy matematikus és még nagyobb verekedő nem viselt botot. Ő, mint praktikus ember, azt mondta, hogy jobb a „rájpácsi”, az elfér a kabátzsebben is.

A hosszú jogász a választás utáni napon az ott elhangzott pofért provokálta, s a párbaj, ami az érettségi

utáni napra volt kitűzve, pompás szenzációnak ígérkezett. A nagy matematikus élvezte a közbámulatot és fogai között egy iszonyú nagy bőrszivarral kínlódott.

A reformátusok öreg tornyában megszólalt a harang, melynek hangjára még néhai jó Apafi Mihály, Isten kegyelméből s a török császár akaratából való nagyságos erdélyi fejedelem, fohászkodott fel az egek urához egy kupa jóféle küküllőmenti mellett, mit ökörszekéren hoztak utána Ebesfalváról. A honvédkaszárnya felől megjelent a főutcán a hazafelé tartó tehéncsorda. Egy méla szemű, fehér tehén nyakán meg-megkondult a kolomp. Várkonyi, a főispánné bátyja, öregedő, süket mágnás, előkelően húzta köszvényes bal lábát a kaszinó felé, Juhari bácsi Gradivó úrral a függetlenségi körbe ment a piacon át spriccerezni, a Hattyú előtt inspekciót tartott Báró, a terces Géza bandájából, örökös piros lájbjában le s fel sétált. Az arra jövő fiatal szolgabírótól megkérdezte: „Hát lesz valami?” — s aztán megindult a banda után a cigánysor felé.

A leányok hazafelé igyekeztek. Szentmártoni Lucit kísérte. A kapuban kezét fogtak. A fiú ezzel a kézfogással szerette volna elmondani mindazt, mit róla gondolt, míg hosszú estéken ablaka előtt sétált s reggel öt várta, hogy iskolába menet egy pillantást vethessen még reá. Elkérte tőle a virágot, mit blúzán viselt. Luci aranyosan mosolygott, odaadta, búcsúzott és eltűnt a kapuban. A fiú boldogan ment végig az utcán s a virágot örök emlékül tette el.

*

Az érettségi sokkal könnyebben ment, mint hitték. Amire nyolc éven át vágyva-rettegve gondoltak, most itt volt.

Egymástól jó távol ültek a fiúk s a latin írásbelin kínlódtak. Sauerpeck a körmét rágta és kérdően nézett a mellette ülő Szentmártonira, Cimbalmos Tordainak sügta: „Olyan marha vagyok hozzá, mint az iks.” Szentmártoni már be is adta dolgozatát s kiment. Nemsokára Kerekes bácsi zsemléket hozott be, minden fiú kapott egyet. Falatoztak, vigyázva babráltak a süteményekkel, apró papírszeleteket szedtek ki belőle. Egy félóra múlva

mindenik készen volt a feladattal, de tempóztak, s a Cimbalmos nagy izzadva csak délben jött ki a teremből s gúnyosan nézett Verébre, ki már másfél órája strázsálta őt.

Másnap délre készen-voltak a szóbelivel is. Úgy ment minden, mint a karikacsapás. Egy óra múlva az igazgató kihirdette az eredményt. Senki sem bukott meg. A fiúk részegek voltak az örömtől. Repülni szerettek volna, lelkük vágyva gondolt az életre, mely már várta őket, hogy elnyelje mindnyájukat s leverje róluk az ifjúság drága hímporát.

Könnyű szívvel hagyták el a vén kollégiumot, s arról folyt a szó, hogy ki mihez kezd. Édes gyönyörűséggel gondoltak a vakációra, mely mint érettségizett férfiakat ölelte őket körül.

Csak Szentmártoni volt szomorú és nyugtalan. Mind-egyik fiúnak volt valami terve. A szülők már lerakták a síneket, melyeken el kell indulniuk, de mit kezdjen ő, kinek senkitől nem lehet semmit kérnie, kit senki sem vár. Behunyta szemét és úgy érezte, hogy a kollégium falai is elszaladnak előle, és ő ott marad egyedül, árván, mint sivatag tenger közepén az irányt vesztett hajó.

Délután a sétatérre ment és onnan tovább a nyári üdeségben zöldellő erdő felé.

A hegyoldalon lefeküdt a bársonyos fűbe. Színes bogaracskák zümmögtek körülötte, egy fehér lepke szállt reá és csápjával az arcán végigfolyó könnyekben tapogatott. Valami nagy bizonytalanság szállta meg, és félelem markolt szívébe a jövő miatt.

A kollégium úgy vette eddig körül, mint gondosan épített vár, melyben minden megvan, mire szüksége volt. Nyolc esztendőnek minden emléke felújult benne, s még a kisdíák korában kapott pofonokra is örömmel gondolt ebben a pillanatban, s szívében szomorú búcsúztató sírt az ifjúsági lap fölött, melynek szerkesztője volt, a könyvtár fölött, hova már a szeretett Anyegint is visszaadta, az önképzőkör fölött, hol beszédeit tartotta. Elsiratta az öreg templom kórusát, honnan vásárnaponként a leányokra nézett le, megsiratta a kövér, jóságos Lukács nénit, kinél kisdíák korában annyiszor

zsírozta meg a kettőért kenyeret, tanárait, a gesztenyefás főutcát, hol annyit sétált, a Holtmarost, hol gyermekkorában varjúfészkekre vadászott, a Bükköst s a regényes Farkaspatakat, hol annyit barangolt.

Sírt-sírt és nem tudta, hogy a gondtalan első ifjúságot siratja.

A Maros messziről ide csillogott, tutajok úsztak rajta lassan, az országútról a távolságokon át megszűrve jött fel hozzá a szekerek zörgése. A csodaszép, kék ég mély kupolájában fecskék röpködtek és elsuhantak fölötte, mint a játszi gondolat.

Szeretett volna beleillanni, belehalni a gyönyörű világba.

Elaludt és álmódott. Vonaton utazott. Mindenféle emberek tolongtak körülötte, nyomták és taszigálták, ő is erőszakosan szorított magának helyet. A vonat sokszor megállott s nehezen indult tova. Bosszankodott, mert sietnie kellett, hogy miért, azt nem tudta. Egyszer megindult a vonat, és irtóztató sebességgel rohant előre. Az emberek rázódtak s meg voltak ijedve.

A rémület kiült az arcukra s felírta oda a kérdést: mi lesz, hova megyünk? Senki sem tudott felelni. Az örült rohanás még mindig tartott, de már voltak, akik megszokták. Egyesek nyugodtan falatoztak, a sarokban egy kövér ember aranyórára alkudozott. Egy gyönyörű szép, szőke nő az ijedtségtől elájult, csúnya, himlőhelyes öreg férfi szaladt hozzá s míg a ruháját bontotta ki, kéjesen simogatta mellén a hófehér bőrt. A vonat most már olyan gyorsan rohant, hogy recsegett, ropogott minden eresztéke, kinn összefolyt minden egyetlen örületesen kavargó szűrkeségbe.

Jajgatott és sírt mindenki, csak a himlőhelyes simogatta tovább a gyönyörű szőke nő nyakát, a kövér éppen most fizette az aranyóra árát, három ember huszonegyet játszott nagy pénzbe, a negyedik kibicelt és valami zöld pálinkát ivott. Egy irtóztatós reccsenés, és porrá ment az egész vonat. Ő a kövérral, ki az aranyórát szorongatta, a himlőhelyessel, ki egy pillanatra sem engedte el a csudás szőke nőt, mélyen a föld alá került. Mikor megszokta a homályt, Kolozsvárit és Ajtait pillantotta meg. Mind a kettőn szürke katonaruha

volt, és sokkal öregebbeknek látszottak, mint ma dél-előtt. Szólította őket, de egyik sem felelt. Csak akkor vette észre, hogy Ajtainak csak a feje van meg, testét sehol sem látja, Kolozsvárinak pedig a homloka közepén egy kis piros nyílás van. Mindketten szomorúan és hangtalanul néztek reá.

Megborzongott. Kolozsvári fejéből a kis piros nyíláson utálatos csudaféreg mászott ki. Ronda, nyálkás testét felnyújtotta a magasba s fejét jobbra-balra ingatta. Rettenetes volt. Szentmártoni odament a fiúhoz, rázta, költögette, de az meg se moccant.

Akkor vette észre, hogy hosszú-hosszú sorban ugyanilyen hangtalan emberek fekszenek, és mellettük pus-kák és tölténytartók, bajonettek hevernek a földön.

Nem értette az egészet. Megint rázni kezdte Kolozsvárit, az meg se moccant, de homlokán a ronda, sárga féreg kinyújtotta testét, feje felemelkedett, és egész határozottan látta, hogy röhög. Iszonyú utálat és düh fogta el, odacsapott, a féreg feltátotta száját, egy vég nélküli sötét üreg nyílt meg, s hideg szél süvöltött ki belőle.

Összerázkódott és felébredt. A nap már a messzi Székelykő kopár ormán nyugodott és sárga-pirosra aranyozta az országút fölött felvert port.

Felkelt, lesimította ruháját és zavarodottan indult meg a város felé.

*

A kaszárnya előtt mélán fújta a trombitás a capistrángot, mikor Luci készen volt az öltözködéssel. Két gyönyörű rózsaszín szegfűt tűzött mellére s megállott a mamája előtt, kinek blúzán a szobalány piszmogott.

A nagyságos asszony végignézte leányát és meg volt vele elégedve. „Mehetünk” — mondta, és elindultak a sétatér felé. A fagyalbokrok bódító illatot árasztottak, s fehér virágaik fölött szerelmesen suhogtak a sima röptű éjjelilepkék.

A kioszkban már muzsikáltak, s a terem tele volt emberekkel. Kint, a gesztenyefák alatt, fehér terítős asztalok nyúltak el, az egyik mellett Juhari bácsi rendelt bort s a pincér után kiáltott:

— Hozzon egy üveg szódát is.

Gradivó úr és Bokai bácsi asszisztáltak neki, s Bokai erősen kardoskodott, hogy „szárazon” igyák a bort, de Juhari bácsi, a spriccerek atyamestere nem tágított. Gradivó úr semleges maradt. Végül is Csomai tanár úr, ki a spriccer mellett nyilatkozott, döntötte el a vitát. Megjelent Veréb is, leült Csomai professzor mellé, a falombokon bekandikáló hold felé forgatta szemeit, s poétikusan elmélázott:

— Ó, mily felséges illata van a harmatos fűnek!

A konyha mellől friss pörkölt szaga csapott feléjük.

— Héj, pincér, hozzon hamar egy pörköltet — dörgötte Juhari bácsi, s a poézis könnyed tündére sértődötten libgett Veréb után a bálterembe.

Az első csárdást táncolták. A diákok a cigány mellé húzódtak s úgy járták, mintha létkérdés volna reájuk nézve a tánc.

A patikussegéd, egy szép, hosszú hajú fiú, bosztont táncolt a „Ritka búzára” s amerre keringett a teremben, olyan illatot hagyott maga után, mint egy mozgó drogéria.

Egy honvéd főhadnagy már belemelegedett, kurjongatott és hosszasan rikoltozott. Egyik kezét a tarkójára vágta, másikkal szorosan magához ölelt egy magas, szőke leányt, s derekát egy kissé meghajtva, tempósan aprózta a táncot.

A falak mellett körben ültek a mamák. Az előkelőségek a főispánné köré csoportosultak, ki lornyonján át hűvösen nézte az „esetet”, s igyekeztek lehetőleg vele társalogni.

Lennebb a kisebb előkelőségek igyekeztek magukat távol tartani az iparosasszonyoktól, kik egy cseppet sem erőlködtek róluk tudomást venni, hanem boldogan és csillogó szemmel nézték, hogy merre repül a táncban a leányuk.

Középen egy nagy majomszigeten a Consul tartott előadást a diákoknak.

— Nagyon snász dolog ez a rrricsáj — recsegtette, elkezdett kiabálni egy kövér bárókisasszonynak s hozzá szaladt. A fiúk röhögtek alig derékig érő szmokingján. Persze az övéket Magyar úr, a diákok ósrégi udvari

kecskéje, becsületesen hosszúra szabta, nem spórolt a szövettel, mint azok a gazember pesti szabók.

Veréb iszonyú problémát csinált abból, hogy kit kérjen fel először táncolni s még mindig egy kis bakahadnaggal vitázott:

— Ah, a katonaság nem pálya. Mit csináltok ti? Szép ruhában jártok, kurizáltok. Improduktív emberek vagytok.

A hadnagyocska szelíden mosolygott, s mintha a távolból valami szomorú, fekete zászlót lengettek volna feléje, szent meggyőződéssel mondotta:

— S meghalunk.

Veréb fölényesen kacagott:

— Háhá, a kávéházban, mert háború, az sohasem lesz!

Isteni éjszaka volt. Mintha a Nyomorúság, a Szükség és Gond megbújtak volna valahol szégyenlősen és félve. Boldogság és gondtalanság terítette ki szárnyait az emberek lelkében. Lehet, hogy a huszonnyolc érettségizett diák szívéből csapott ki a derű és jókedv, mert ők úgy feküdtek reá mámoros kedvükkel az egész világra, mint a szerelmes, ki viharzó, mámoros, első ölekezésben borul reá a kék vizek fölött sikló gondolában csillagfénytől és csóktól részeg kedvesére.

Szentmártoni kábultan járt a teremben. Mikor csak lehetett, Lucival táncolt, s ha egy pillanatra pihent a leány, azonnal mellette volt és nézte. Semmiségekről diskuráltak. Egy nagyon gazdag és szép barna fiú kedves szellemességeket mondott a Luci mamájának, a főispánné is oda figyelt és kegyesen méltóztatott mosolyogni. Luci csak a végét hallotta, nagyszerűen mulatott s elkezdett a barna fiúval csevegni. Szentmártoninak megint szívébe markolt délelőtti gondolatainak minden keserősége; savanyú és kedvetlen volt.

A szünóra előtt még táncolt Lucival, fájt a szíve, szerette volna a leánynak megmondani, hogy nagyon-nagyon szereti, de az folyton kedves semmiségeket csa-csozott, Duci és Nuci felé mosolygott, s a fiú erőszakkal csukta vissza szívébe a szavakat.

A gyönyörű, rózsaszín szegfű bágyadtan hajtotta le szirmait a forró leánykebelre és felszívta magába az

üde bőr parfümjét. Elkérte a leánytól, elnézett a semmibe az emberek feje fölött és megindult a kijárat felé. Egy felajzott húr lepattant szívének hegedűjéről és szomorúan búgta: „Ennyi az egész.” A hervadt szegfű, mely egyedül őrzi a soha meg nem ismétlődő első szerelem isteni illatát.

Az asztaloknál kezdtek vígan lenni. A diákok hangosak voltak, ittak és örök barátságot esküdtek egymásnak. Bokai bácsi egészen készen volt már. Öklére támasztotta fejét s mély érzéssel búgta: „Fekete szárú cseresznye, rabod lettem szép menyecske.” Gradivó úr műértően tercelt s gonddal töltött a poharakba, Juhari bácsi elégedetten dörmögött a nótához.

A gesztenyefák árnyékában Pirike Szalontaival sétált. Mikor sötétbe értek, az asszony mindig tűzben égve csókolta a fiú tüzelő száját.

A bálterem közönsége is helyet foglalt az asztalok mellett, s a cselédek, kik eddig az ablakokon kandikáltak be, most az asztalokra báméskodtak. Egy-egy sötét sarokban kocsisok enyelegtek, s a leányok élesen visítottak.

A banda a főispánné asztala mögött muzsikált, a leányok összehúzták sáljukat a keblükön és megborzongva mártották nyelvüket a borospohárba.

Szentmártoni bódultan nézte az embereket. Valami hideg szél csapott agyába, s idegennek érezte itt magát.

Mintha komor, szürke fal meredt volna fel előtte, melynek láthatatlan másik oldaláról valami érthetetlen zúgás áradt feléje, az ismeretlen Élet kérlelhetetlen és örök ütemű zakatolása.

Ügy érezte, hogy neki kell rohannia a kerítésnek és átvetnie magát rajta; látnia kell, tudnia kell, hogy mi van túlfelől.

Odament a fiúkhoz és búcsúzott. Szalontait megkeverte a fasorban.

— Isten veled — mondotta, és megsókolta legjobb barátját. A két fiú átölelte egymást, Szalontai meghatva ismételte:

— Isten veled, barátom. A viszontlátásra.

Pirike is kezét nyújtotta, drága asszonyszívében túláradt az érzés, és megsókolta a fiút.

Szentmártoni megindult. Mikor a sötétbe ért, még egyszer visszapillantott. Elmosódva nézett felé a Luci képe, s úgy érezte, hogy szíve fölött a hervadt szegfű elmaradt társa után zokog.

A sötét utcán bódultan jött végig, utanasuhant a zene, s a fákon átszitált egy csengő női hang.

A kollégium elé ért, megállott, kitérte karjait, ráborult az öreg falra és sírt-sírt.

Hangtalanul kiáltott a lelke: „Ó, ifjúság, te csodás szépségű ezeregyéjszaka, miért készülsz elhagyni? Érzem, hogy fogod már szívemnek kilincset, hogy hűtlenül mosolyogva kilebbenj belőle és örökre elfelejts.

Ifjúság, ifjúság, elillansz, elszállsz rólam, mint valami felséges illat, és én itt maradok árván, mint egy eljátszott viaszbab!”

Sokáig-sokáig állott itt kábultan és gondolat nélkül.

A tímárok bástyáján rekedten visított egy vén kúvik, Szentmártoni felkapta fejét, megfeszültek izmai, becsapta szívén a kapukat és bezárta a múltat.

Indult. Egy óra múlva a hűvös hajnalon vonaton ült. Zsebében tíz forinttal, a hervadó szegfűvel, és elnyelte sodró, zavaros árával az Élet.

VÉLETLENSÉG?

Az ajtó előtt megtorpantak s topogtak jobbra-balra. Szarvuk összekocódott, faruk súrlódott, az egyik nagyot kapott lapockájára a vasvillanyéllal, előrement, mire a másik is utánaballagott. Az istálló homályos mélyén jászolhoz kötötték őket, s a mészárossegéd, míg bajlódott velük, nagyokat döfött hol egyiknek, hol másiknak a vékonyába, kiabált reájuk, de csak úgy: „Nye hó, nye! Farta ide! Eridj már na a vasba!” Nevüket nem tartotta érdemesnek megkérdezni régi gazdájuktól, úgvis levágják őket holnap. Egy öl poros szénát vetett eléjük, kiment s behúzta maga után az istállóajtót.

A két ökör fáradtan szuszogott. Soványak voltak és öregecskék, a mészáros azonban nem sokat nézegette őket; a katonák úgy megeszik, mint a mézet — gondolta, s egykettőre megvult a vásár. Lassan-lassan megszokta szemük az alig derengő sötétséget, ide-oda lépegettek a rozoga hídláson, míg megelégedve a hellyel, megnyugodva evéshez láttak. Hajnalban indultak útnak az uradalomból, istenesen meghajtották őket, hogy idejében érjenek a vásárra, azóta még egy szálát sem nyeltek le. Nem sokat válogatták a sátés szénát, csak úgy sercegett a foguk között.

Ez a pajta barátságatlan volt és piszkos is. Majdnem mindennap új lakói érkeztek, s azok rendszeren csak másnapig tanyáztak benne, míg vágóhídra nem kerültek. Olyan siralomház-féle hely volt, az állatok még a szagától is irtóztak.

Szomszédságában a mészáros fejőstehenei és lovai voltak bekötve, ott aludt a kocsis is, ki a másik istálló legfeljebb hetenként egyszer tisztogatta meg. A padmalyon évek óta nem bolygatott, hatalmas szürke pókhálók terpeszkedtek, s a pókok zavartalanul vadásztak a kövér legyekre.

Egy öreg keresztos pók elmászott a homályos, kis ablak mellől, végigment a gerendán, szálát eresztett éppen az egyik ökör feje fölött, leereszkedett rajta s az állat szarva hegye körül hintázott.

A két barom elfogyasztotta a szénát s csendesen nézdegélt maga elé. Böfögtek egyet-egyet, álldogáltak jó darabig, aztán mikor elálltak, letérdeltek első lábukra s szép lassan lefeküdtek. A szomszédban dobogtak a lovak, megcsörrent láncuk, egy borjú szopni szeretett volna s keservesen bögött néhányat, mire anyja hívón felelt neki. Beesteledett, a kis ablak helyét már csak sejteni lehetett, csöndes nyugalom volt kinn és benn, az állatok álmosan hajtották össze fejüket, de hirtelen sürgés-forgás zaja riasztotta meg őket.

A gazda kiabált a kocsis után, az előkerült és sietett a szomszéd istállóba. Áthallszott, hogy eloldja a jászoltól a lovakat s kivezeti őket. A színből előhúzta a kocsit s befogott, aztán a ház elé hajtott. A köves udvaron robogva ment végig a kocsi, a patkók keményen csatogtak.

A mészáros, javakorbeli, jóképű barna ember, benn a szobában feleségétől búcsúzott. A lakáson látszott a jómód, szokatlanul ízléses és csinos volt minden, éppen mint a gyönyörű, fiatal asszony, ki ápoltan, dologtalanul uralkodott ebben a dolgos polgári házban. A zongora mellett állottak, a férfi gyöngéden átölelte feleségét, megcsókolta arcát és kezét s kifelé indult. Az asszony elkísérte a verandaajtóig, igazgatta rajta a kabátot, s mikor az ura kocsira ült, még odakiáltotta:

— Vigyázzon, lelkem, meg ne fázzon. Már csípős a levegő éjjel.

A mészáros előkiáltotta az első segédet s rendelkezett neki:

— Holnap reggel a két ökröt levágják, a bélszínt vigyék a székbe, egyebet a kaszárnyába. — Aztán szól a kocsisnak: — Mehetünk — s a fogat kirobogott a kapu alól.

A két halálra ítélt ökör nyugodalmasan hevert a ronda padlón a sötét istállóban. Nem tudtak semmit sorsukról, de érezték az életet s megsejtették a halált

is, izgalom nélkül, mint minden életnek egyszer okvetlen kijáró élményt.

A mészáros, ki holnapra halált osztott nekik, kényelmesen elhelyezkedve az ülésen, már messze kocsizott, nyugodalmasan és nem látta, nem érezte, hogy a vak sors, vagy talán a végtelen bölcsesség, már nyomába szalasztotta a kérlelhetetlen csontkaszást, s az ott kocog háta mögött, komoran és hidegen várva a pillanatot, melyben megkezdheti végzetes munkáját.

A jó lovak könnyen repítették a kocsit. Az éjszaka csillagos, holdvilágos volt, a rétek fölött fehér ködfelhő úszott, fenn a levegőben vándormadarak hosszú csoportja húzott tova.

Kora reggel kellett megérkeznie a megyeszékhelyre, ahol vásár lesz. Számolgatott magában, gondolt mindenfélére, ami ilyen éjszakai kocsizásnál az embernek eszébe jut, bólogatott s elszunnyadt. Arra ijedt fel, hogy a kocsis hangosan „hej-hopp”-ot kiáltott. Szekér zörgött velük szembe, s úgy látszik, aludt a kocsisa, mert a lovak nyugodtan kocogtak az út közepén s nem tértek ki. A kiabálásra felriadt a szekeres, felkapta fejét, káromkodni kezdett, a gyeplőhöz kapott s jobbra-balra rángatta a lovakat.

Meg kellett állani. A mészáros leszállott a kocsiból s odament a szekérhez. Meglepetve látta, hogy azon a komája ül, maga is mészáros.

— Hát veled mi van, Gyuri? — kérdezte tőle. — Úgy látszik, te már megtartottad a vásárt.

— Meg, hogy a nyila üssön belé! Megfordulhatsz te is, komám!

— Na miért? — kérdezte megütközve a másik.

— Hát csak azért, mert egy nappal később kezdődik a vásár.

— Hát ez elég baj!

Tanakodtak egy darabig, aztán a koma is átült a kocsira s a szekeret egy kis inasra hagyta, hogy döcögjön utánuk, ahogy tud. Mikor elhelyezkedtek, kabátja zsebéből egy fiaskót ráncigált ki s erőnek erejével megintatta belőle a másikat.

Az szabadkozott, de mikor látta, hogy Gyuri el van készülve, gondolta magában: „Úgy sincs kivel beszélni” — s húzott egy-egy kis kortyot.

Éjfél után érkeztek vissza a városba. A mészáros bosszankodott a hiábavaló út miatt s szeretett volna minél hamarabb otthon lenni. Gyuri koma hetet-havat összehadarászott, ő nem is ügyelte, hogy mit beszél, behunyta szemét s a feleségére gondolt. Elképzelte, hogy illatosan, melegen, hófehéren fekszik a selyempaplan alatt, hosszú, dús fekete haja végigomlik a fehér párnán, s keble csendesen hullámszik minden lélegzetvételnél le és fel.

Gyuri a Csillag vendéglő előtt kezdett kiabálni a kocsisnak:

— Megállj, hé, itt leszállunk!

— Ne bolondozz, Gyuri — kérlelte a másik, de a koma nem engedett. Belekapott a gyeplőszárba s megállította a lovakat, leugrott a kocsiról, aztán belekapaszkodott a társába, a lovak már indultak, de Gyuri inkább húzatta magát a földön, mégsem eresztette el. Mit volt mit tennie? Le kellett szállania. A vendéglő előtt kérlelte a komáját:

— Gyere haza, Gyuri, későn van, hadd a csudába a kocsmát!

Addig huzakodtak erre-arra, amíg belül kerültek az ajtón. A koma leráncigálta egy székre, hangosan feketekávét és bort rendelt, került hamarosan egy kis kompánia, s valósággal odafogták a mészárost.

Poharaznia kellett a részeg emberekkel úgy, hogy nemsokára érezte az ital erejét fejében.

Nem akart semmiképpen sem lerészegedni, a feleségére gondolt, hogy mit szólna az a drága, finom aszszony, ha ittasan állítana haza. Ahogy lehetett, megszökött s még szaladt is egy darabig, nehogy a részeg banda visszacipelje. Az úton megállott, mert egy lebuja előtt a kocsiját pillantotta meg. Elöntötte a düh, bement és istenesen lehordta a kocsis, az hamarosan kinn termett s felült a bakra. Gazdája, hogy hamarabb otthon legyen, átvágott egy kis sikátoron. Előkereste a kiskapu kulcsát s csendesen bement az udvarra. A verandaajtó nyitva volt. Ezen elcsodálkozott. Az ebédlőn

keresztül lassan a hálószoobaajtóhoz lépkedett s a kilincsre tette kezét. A zár nem engedett, halkan kopogni kezdett hát rajta. Semmi nesz. Hangosabban megzörgette a kilincset. Mozgás támadt a szobában, aztán mintha ijedt, gyors suttogás ütődött volna a deszkához.

A mézárósnak fejébe rohant minden vére. „Mi ez, valaki van az asszonynál?!” Mintha abban a pillanatban kést szúrtak volna az agyába. Csak egyetlenegyet lökött vállával az ajtón s már a szoba közepén állott.

Az ablakon abban a pillanatban ugrott ki ruhátlanul egy alak, az asszony sápadtan, megdermedve roskadt az ágy szélére.

Az ember előrántotta revolverét és rálőtt, vakon, vérben úszó szemekkel. Az asszony sikoltott és leroskadt a szőnyegre.

Férje reszketve, verejtékes homlokkal, öntudatlanul bámult reá, hirtelen megfordult, és kiment a szobából.

A kocsi akkor robogott be az udvarra, a legény leugrott a bakról, sietve kifogott, az istállóba vezette a lovakat, fejükre akasztotta a zabostarisznyát s csutakolni kezdte a lábukat. A házban nem mozdult senki, a messzi konyhában nem hallottak semmit a cselédek.

A mézárósnak nekítámaszkodott a kocsi rúdjának s gondolatok nélkül nézett a szürkülő égre. Aztán megint látta az asszonyt, ahogy összeomlik a dörrenés után s elterül a földön. Habfehér bőre világít a szőnyegen.

Szegény ember kínban vergődve gyötri magát, a gondolatok mint súlyos kalapácsok verik az agyát, s vádolja magát, hogy miért ölte meg a feleségét. Eszébe jut szépsége, forró, jószagú teste, kedves hangja, simogató finomsága — s mindez most odavan.

A drága, szép asszony halott, ő pedig gyilkos. Gyilkos! Reggel már elfogják, ujjal fognak mutogatni rá az emberek, az egész világ beszélni fogja, hogy megcsalta a felesége, mert vallania kell, meg kell mondania, hogy miért ölt, s arca pirulni fog a szégyentől és sápadni a büntől.

Ó, itt csak egy segítség van! A szürkülettel összeolvad az örök kaszás rejtelmes alakja, de ő látja, érzi, hogy itt van, megfogja erős, kérlelhetetlen szorítással a kezét s húzza maga után. Előveszi a revolvert,

mellének szegzi s meghúzza a ravaszt. Kis csettenés. Lehanyatlik keze, — hiszen csak egy töltés volt benne.

Betámolyog az istállóba, nem oda, hol a lovai vannak, a kocsis ott alszik, ott nem lehet, de a két halálra szánt ökör nem állhat útjába.

Az egyiknek nyakáról leoldja a kötelet, a két barom nagy sötét szemét reámereszti s úgy bámolja.

Hurkot vet a kötél végére, másik végét a gerendára erősíti, feláll a jászol szélére, a hurkot nyakára teszi s leugrik. Csontjai nagyot roppannak, egy villanás ugrik el szemei előtt, néhányat még rúgnak lábai, fájó-kéjesen az elröppenő lélek még egyszer láttatja vele az asszonyt, dereka utoljára megvonaglik, aztán kiegyenesedik s függőlegesre húzza a kötelet.

Ebben a pillanatban az asszony borzongva tér magához ájulásából. Combjából lassan szivárog a vér. Remegve ül fel az ágyra s vár — vár. A reggel világossággal önti el a szobát s megnyugtatja az ijedt idegeket.

Az egyik szolgáló ront be a szobába és dadogva mondja:

— Az úr felakasztotta magát!

Harmadnap délután a gazda nélkül maradt két ökröt megvette egy paraszt; „az őszi szántásra jók, ha egy kicsit jól tartom őket — gondolta —, s ha a sarjú gyenge lesz, télire túlادok rajtuk”.

Amint az utcán hajtotta őket, gyászmenet jött el mellettük. A díszes halottaskocsin tölgyfa koporsóban feködt a mézáros hidegen, érzéketlenül.

A két ökör vére megbizsergett a gyors mozgástól, mikor a határba értek, az útszélen elkezdtek tépdetni a füvet, a nap reájuk süttött, a levegő ki-be járt tüdőjükön, a föld s az ég úgy állott alattuk és fölöttük, mint akiknek boldogság, hogy e két ökör él a világon.

IVÁN RÉGI NAPJAI

A keresztény időszámítás szerint ezerkilencszáztizen-négy július elsejét írtak. Reggeli öt óra felé lehetett, hogy Iván dideregve ment a Dorottya utca közepén. A csöndes és finom utcában nem mozdult semmi.

Sötét mélyedésekben nehéz, vasalt kapuk, mint zord alabárdosok állottak őrt a gazdag lakások nyújtózkodó nyugalma felett, egy nagy bank földszinti helyiségében a rácsos ablakok mögött égtek a villanykörtek s mint éber, tüzes szemű kutyák, vigyáztak a milliókra.

Iván befigyelt az ablakon. A sok pénzre gondolt és illatos, prémes, selymes, bódító zsidó asszonyokra. Egy percre elvonatkozott a tompán kongó aszfaltról, és úszott simán, lágyan az agyából kiömlő jószagú gondolatpatakon.

Az egyik mellékutcában kemény lópaták csattogtatták a kövezetet, egy szemeteskosci, mint valami víz-özönbeli bárka, tornyosult fel Ivánnal szemben s teleöntötte az illatos, friss patakot az élet szürke szemétjével.

Iván sietett. A szomorú pesti derengés úgy ömlött be valahonnan a nagy kóházak közé, mint jól épített kriptába véletlenül maradt résen az öröklámpa elbágyadt fénye.

Keserű volt a szája, torkában mérges színű pálinkák fullasztó ízét nyelte, szerette volna ruhájából az éjszaka szagát, tenyeréről a kézfogások emlékét egy rázkódással ledobni a didergős szürkéségbe és elfutni, elillanni valahova, ahol fény, fehérség és meleg van.

Az anyjára gondolt, finom fehér kezére, megtört fényű kék szemére, bánatos mosolyára, az apjára, kezén a nagy agátköves pecsétgyűrűre, az egyetlenre, ami a felvidéki birtok, szép búzaföldek, sötét, zúgó erdők, a régi kúria, sima szőrű pejlovak, hosszú falusi dáridók

és nyúlánk dzscentri kisasszonyok édes-bánatos, büszke emlékét őrzi.

Fanyarul húzta el a száját, ahogy agyában letelepedett egy kép, mintha erőszakos, fáradt inú hordárok csapták volna le útszéli pihenőn.

A hivatalban ül asztalánál a minisztériumban, nyílik az ajtó, átmegy a szobán a miniszteri tanácsos, apjának gyermekkori barátja, s az ajtóból a vidéki ismeretség bizalmas melegségével szól vissza:

— No, mi újság, fiam? Valami nagy elfoglaltságod lehet minden éjszaka, hogy olyan ritkán lehet a hivatalban látni. Nem tesz jót a megfeszített éjjeli munka. No, szervusz!

*

Egy hónapja lehetett, hogy éjszakai kóborlás közben egy barátjával, kissé mámoros aggyal beszédült Iván a Rákóczi út egyik piszkos mellékutcájában egy huszadrangú mulatóba.

Büdös dohányok füstje, komisz italok szaga, pomádék és mosdatlan testek gőze verekedett egymással a vastag levegőben, s egy női zenekar zűrzavaros melódiákat lökött szét a helyiségben.

Az Iván monoklis, finom alakja s barátjának gondozott, úrifiús lénye mint hűvös sugár villant bele a szennyes gallérú férfiak szemébe, s néhányukat önkéntelenül a hátsó kijárások felé ugrasztotta.

Tétován és bódultan néztek szét, s a vastagon és rikítóan festett, ráncos szemhéjú leányok úgy vették körül őket, mint fullasztó szagú, rossz leheletű dzsungelvirágok.

Likórt rendeltek, borzongva hajtották fel s idegenül ültek az italfoltos márványasztalnál.

Cigaretájuk könnyű és illatos füstje fejük felett harcolt a lokál megzúpult levegőjével, pipacspiros és fréz színű női blúzok hajoltak feléjük, sunyi szemű selyemfiúk tekintete alattomoskodott utánuk, amint mindenik a maga macájának sikerét számítgatta.

Már bánták, hogy bejöttek. Az illatos kis mámor, amit magukkal hoztak, beleveszett a rossz szagú handaban-

dázásba, ők szomorúan és csüggedten, elszakítva és távol a többiektől, utálták azokat és magukat.

Észre sem vették, hogy a zenekar elhallgatott, és utána tiszta és erős alt hang suhogott a termen át.

Lágyan oldalt hajtották fejüket, mintha közelebb akarták volna vonni szívükhöz a melódiát, mely úgy iramlott valahonnan a helyiség mélyéből, hogy a fiúk szemükkel is érezték irányát, amint jöttében üde és friss fuvallattal elhessegeti útjából a helyiség sűrű, pálinkás ködjét, és valóságos ösvényt vág, melynek derús végén fehér női arc világít elő.

Egy leány ült a kávéház mélyén s egy népdalt énekelt, amit valamelyik cigányprímás akkor lopott fel Banyából Pestre.

Szentimentális, de zamatos és üdes magyaros volt a szövege és zenéje, olyan asztalnak-könyöklő, hangfogós, hajnalig-húzzad-cigány szomorú nóta.

Gitárt pengetett hozzá, csak éppen, hogy valamit csináljon a kezével, ami úgy nyúlt ki a fekete ruhából, mint fehér lilomszál.

Olgának hívták. Furcsán illett fekete hajtól ívelt fehér arcához a rózsaszínűen izzó, szőke orosz hercegnők neve.

Iván szimbólumot látott nevében, és ettől az éjszaktól kezdve úgy jött át minden este Pestre, mintha a leány szürkés szemeiből kiáradó fény kötné össze a tét embert, kik mindketten orosz nevet viselnek.

Könnyű és gyors sikerre számított, ahogy egy ilyen mulató gitáros hölgyénél már szokás, s mikor hetek teltek el, hogy még mindig csak a kapu előtti kézfogásos búcsúzkodásnál tartottak, minden idegét marta a vágy, hogy a gyönyörű fehér leányról, ki a piszkos, züllött kis zengerájából mint magányos hattyú tért haza a hűvös reggeleken, letépje a fekete ruhát.

A lokál törzsvendégei, fekete körmű, kövér és pénzes kupeczek és rendőrtől rettegő selyemfiúk már megszokták jelenlétét, s gúnyosan jóakarató mosollyal könyvelték el minden éjjel az Iván eredménytelen, de kitartó látogatását.

Ezen az éjszakán más volt a leány. Melegen és barátságosan ömlött szeméből a fény Iván felé, felolvadt

kitartásában egész lénye, hűvös kis tenyere sokszor ott maradt a fiú kézfejen, és a kapunál, a derengő, néma és pusztá utcán odacsókolt a szájára s úgy súgta:

— Délután itt várlak!

A siker mámorától könnyen lendült előre Iván a szűk, sötét utcákon, s összekocogtak a fogai, amint idegein végigszaladt az érzés, ahogy majd fejét délután az Olga forró melléhez fúrja.

A hűvös és józan szürkület kezdett bemászni a magas falak közé. Iván fázósan gombolta be kabátját, de a didergés már a lelkén ült, és csípős szél fújta agyát. A trágár zengeráj obszcén mámora még küzdött a józanító hűvösséggel, de ahogy a Dorottya utcában hazagondolt s a hivatalára, mintha finom ismerőseinek rendes és kipántolt utakon, öregesen és komolyan lépegető élete nézett volna vele farkasszemet, szánakozóan és figyelmeztetően.

Utálta magát, sajnálta az elpocsékolt éjszakákat s a tétlen nappalokat, és fizikai rosszullet fogta el. Szájában keserű nyál futott össze, és kiköpött, amint erőszakosan agyára vetült egy kép, hogy talán éppen most valamilyik kövér és izzadt disznókereskedő vagy egy ványadt selyemfiú hentereg a leányon, és vihognak az ő finomkodó, gavalléros kitartásán.

Csaknem futva ment. Vágyott az otthon tiszta és csöndes nyugalmára.

A Lánchídra ért, mikor a Gresham-palota ormán az égre emelkedett a nap. A drága, isteni sugarak vörös fényt hintettek a kövekre, a híd öreg láncaira és fiatalosan siklottak, mint karcsú sirályok a nagyszerű Duna zöld vizén, és nyomukban friss, üde áramlat száguldozott, mintha valahonnan Kecskemét alól hozták volna el a fiatal pást illatát.

A híd karjának támaszkodott, belemerítette fejét a nap izzó arcába, lehunyta szemét és érezte, hogyan csókolják végig a piros, meleg sugarak, hogy feszül meg a combja. Meleg, színes és illatos zsibbadás ömlött el benne, s az Olga képe fehéren és tisztán nyújtotta fel lelkében karjait. Érezte, hogy jó fiatalnak lenni, jó, ha az ember álmatlan éj után szembe tud nézni az

izzó hajnali nappal, és édes, amíg a vágy meleg, színes képeket vetít a lélekre.

Sietve ment az ébredő budai utcákon. Friss gyümölcs-csel kék kötényes sváb asszonyok jöttek szembe. Viháncoltak. Egy villamos csengetett be szaporán a zajongásba. Friss és pihent volt minden, és Iván úgy jutott el csendes utcájukba a Svábhegy alatt, mintha csak hajnali sétáról, levegős, tarka rétről, harmatos cipővel jött volna.

Jólesett, amint a hűvös, fehér ágyban elnyúlt. A délutáni találkára gondolt. Elhatározta, egy-két órát pihen és délelőtt még hivatalba megy. A hivatalról komoly dolgok vágódtak agyába, eszébe jutott, hogy anyja egy leányos házra figyelmeztette, a függönyök között egy fénysugár a falon függő doktori diplomájára surrant, a cifra iniciálé kacskaringózott szemébe, egyik szárán az a kedves, finom, öreg egyetemi professzor intett feléje örökös szürke zsakettjében, ki a szigorlatoknál gyakran karja alá nyúlt, hogy valamelyik kollégájánál egy-egy sáncon átsegítse.

Az öregúr mosolygott, meghajlott, Iván üdvözölni akarta, s akkor már aludt is.

*

Valahol az emeleten egy ajtót csaptak be, felrezzent és órájára nézett. Némi kis bosszúsággal, de könnyű szívvel állapította meg, hogy délutáni két óra, s így hivatalba megint nem mehet. Nagyot nyújtózkodott, frissnek és erősnek érezte magát, s ahogy a hideg zuhany cseppjei végigperegtek bőrén, nyúlánk, ruganyos tagjait fürgén dörzsölte végig. Az öltözködés előtt beretváltozáshoz fogott, s mint mindig, most is ezt az időt használta fel, hogy mérleget készítsen önmagáról.

Figyelmesen nézte magát a tükörben, elégedetten konstataálta, hogy huszonnyolc éves barna arcán semmi nyoma sincs a fáradtságnak. Fekete, fényes haja még víztől csapzottan hullott homlokára, beárnyékolva kissé erős sasorrát, s megmélyítve bal szeme alatt a monoklitól beárkolt ráncot.

Ismét rágondolt a leányos házra, melyre anyja figyelmeztette a napokban. Ismerte a kisasszonyt. Kedves,

jól nevelt, kis gömbölyke volt, gazdag és tekintélyes polgári család leánya. Bizonyára anyja és apja eltervezték, hogy jó volna, ha feleségül venné. Nem éjszákáznék, rendszeren járna hivatalba, a ranglétrán gyorsabban emelkednék, egyszóval ez volna az a nő, aki zökkenő nélküli puhára párnázná neki az utat egy életen át. Nem érzett semmi meghatottságot sem erre a gondolatra. A leány helyét azonnal Olga szorította ki fejéből, s a vér forró hullámban ömlött végig rajta. Érezte, hogy nem lehet így, és éppen most nem lehet házasságra s a szolid és kedves leánykára gondolnia, ki talán most forró ebéd utáni szendergésben, türelmetlen reávárással idézi őt.

Becsületes és tiszta szándékú fiú volt, tele lendülettel és vággyal, hogy nekifeküdjék az életnek és kitaposson magának valahol fenn egy szép és jó helyet, csak azt nem tudta, hol kezdje. A hivatal sablonos aktaival, huszonöt évi messzeségből integető osztálytanácsosi címével, kis intrikáival csaknem undorral töltötte el. Képességeket érzett magában, szeretett volna valamit csinálni, maga sem tudta, hogy mit, csak vágyott arra, hogy kirugaszkodjék a szürke folyamból, ahol milliókkal úszik együtt, s a partról vágjon elébük. Egyik barátjától hallotta a napokban, hogy egy közismert demokrata gróf, a magyar politika kivert bikája, amerikai politikai turnéra készül és titkárt keres, aki angolul és franciául tud. Iván kitűnően beszélt németül, angolul és franciául. Ahogy erre gondolt, szelíden és elbágyadtan mosolyodott el, amint derűs gyermekkorából feléje libegett a három kisasszony, ki rendre-rendre idegen szó muzsikájával töltötte meg gyermeki fülét. A kövér miss, a pityergős frájlajn s a kecses és mindig jószagú, fekete szemű madmoazell ott suttogtak egy ideig körüle, míg tisztán és világosan nem villant agyába, hogy itt van az a rés, ahol a szürke tömegeből; kivághatja magát.

Lázasan erősen foglalkoztatta ez a gondolat, kidolgozta az összes részleteket, ahogy még ma délután felkeresi a gróft és beszél vele. Gondosan válogatott ruhái között, bízott magában, s gondolatain túlról, sejtésszerűen

már látta magát az országházban, mint valamelyik elveszekedett erdélyi kerület követjét.

Ebéd után frissen és derűsen indult el hazulról. A júliusi nap forrón sütött át a Krisztina körút gesztenyefáinak perzselt lombjain.

A levegő tiszta volt, és a Svábhegy felől édes illatok reszkettek benne.

A Krisztina téren a kávéház felé tartott. A nagy ablakok visszaverték alakját, s ő elégedetten és kedvtelve nézte karcsú és elegáns képét. Bement, feketét kért, s míg leült, derűsen üdvözölte a kávéház törzsvendégeit, öreg magas rangú katonákat és miniszteri tisztviselőket, kik budai háztulajdonosokkal játszták az ebéd utáni preferánszot.

A Horváth-kertből áthallatszott a színészek hangos tereferéje, fehérbe öltözött leányok kapaszkodtak fel az omnibuszra, főkötős néni ke fehér sapkás olasz cukrásztól szőke fiúcskának fagyaltot vásárolt, és ahogy hárman ott tipegtek a zöldre festett kis fagyaltos kocsik körül, furcsa és kedves biedermeier hangulatot öntöttek a térre.

A Krisztina-templom órája bongva ütötte a négyet. Iván készülődött. Kiszámította, hogy ötig végez a gróffal, bizonyosan sikerülni fog terve, s ötkor Olgához megy. A gyönyörű leány úgy tűnt fel most neki, mint természetes és édes jutalom merész elhatározásáért. Elképzelte, hogy most éppen gonddal és lázasan öltözködik s a perceket számolgatja a viszontlátásig. Gyönyörű emlék lesz az amerikai útra. Idegen városok, új emberek, szép nők ismeretlen ingerei keringtek agyában, ahogy kifelé indult.

Szelesen és hirtelen rontott eléje egyik barátja: Ricsi, hivatalnok a postatakaréknál, foglalkozásának merő ellentéte hosszú, bohém hajával, szép, beretvált arcával, kövérkés, zömök testével.

— Csakhogy megvagy! Egész délután kerestelek. — Idegesen és gyorsan beszélt, s Iván már tudta, hogy pénzt akar. Látta az arcáról, hogy hosszú mesébe akar kezdeni, idegesen vágott közbe:

— Mennyi kell?

— Ivánkám, drága Ivánkám — lökdöste magából a szót Ricsi, s mégiscsak hozzáfogott a meséhez. Ahogy beszélt, Iván látta, hogy tényleg kell neki a pénz, a fiú kedves és könnyelmű ostobaságain már nevetett, komikus kétségbeesése s a feltétlen bizalom, amivel belekapaszkodott, már megfogta, de az összeget megdöbbenéssel vette tudomásul. Neki magának sem volt annyi pénze most hónap vége felé, hirtelen számolni kezdte, hogy ma délután mennyire lesz szüksége, és látta, hogy nem adhat. Ricsi kétségbeesetten olvasta arcáról a gondolatokat, mint aki az utolsó szalmaszálát veszti el ujjai közül.

Kimentek a kávéházból s az utcán csendesen tanakodtak, hogy honnan lehetne pénzt keríteni. Ricsinek nem volt már egy krajcárnyi hitele sehol, nem volt egy ismerőse, akit ebben a hónapban meg ne pumpolt volna. Elhatározták, hogy együtt mennek el egy Retek utcai grájzleroshoz, akinél néha, hangos kedvű reggeleken csipős szilvóriummal szédítették magukat. Csak az asszonyt találták otthon. Kopott, sárga parókájában liptai túrót mért egy piszkos viceházmesternének. A fiúk nem is ismerték, mert az asszony kora reggel, mikor ők néha-néha ide bevetődtek, még aludt az üzlet mögötti szobában, a kékcsíkos dunyhák alatt.

Már öt felé járt az idő, s Iván ideges és haragos volt, hogy ilyen rongy dologgal kell töltenie idejét, de amint Ricsi elszontyolodott arcára nézett, megszánta. Melegen ömlött el rajta a vágy, hogy segítsen a fiún.

Visszafordultak a körútra, s Iván biztosan és nyugodtan ment be egyik divatáru-kereskedőhöz, kinél diákkora óta vásárolt, és könnyedén, mint aki éppen csak a tárcáját felejtette otthon, kérte azt az összeget, amire Ricsinek szüksége volt.

Jókedvvel és derűsen itta be lelke a barátja szeméből feléje áradó hálás melegséget, kissé bántotta, hogy ma már elmulasztotta azt az időt, mikor a gróftot otthon találhatja, de Ricsi már bolondozott, az előbbi szorongás mintha csak kirepült volna belőle, hogy a pénznek adjon helyet, leányokról beszélt, füttyölt és dúdolt, s Iván már nem érezte fanyar ízét és szomorúságát annak a gondolatnak, hogy így verik ki az embert apró-

cseprő kicsinyességek arról az útról, melyen nagy dolgok felé lehet lendülni, s könnyű szívvel mondotta magában: „majd holnap”.

Most már minden egyébtől szabadon hatalmasodott el benne az Olga képe. Sietve búcsúzott s a kocsis állomás felé indult, Fejét lehajtotta és gondolatban már a ligetben uzsonnait a leánnyal.

Izzón színes képek tolongtak agyában, a szél ibolya-illatot sodort feléje, s ahogy felvetette fejét, nagy, fehér szalmakalap alól finoman hajlott orr s két zöldes szem tűnt a szemébe. Böske jött feléje, egy gazdag bankárnak leánya, kivel a télen ismerkedett meg a budai tornaklub bálján. Akkor sokat táncolt vele, érdekelte a karcsú, magas zsidó lány, többször elkísérte az utcán, igyekezett neki tetszeni, de a leány tartózkodóan és hűvösen vette tudomásul érdeklődését, s a séták egyre ritkábbak lettek.

Most a leány szólította meg. Iván megijedt, hogy ismét feltartóztatják, de ahogy végigsiklott szeme a leány finom alakján és naptól aranyosan csillogó, érett kalász színű haján, melyből egy tincs elszabadulva, egyik szemét hol szabadon hagyta, hol letakarta, amint a szél játszott vele, boldogan csatlakozott, és egy perc múlva mint régi jó barátok csevegtek. A Vérmezőn a kis gimnazisták futballoztak, megálltak, nevettek a gyermekeken, ismerőseikről diskuráltak, kedvesen megszólaltak egynéhány leányt és asszonyt. Az alkonyba hajló nyári nap megaranyozta a Déli vasút előtt lebegő porfelhőt, a telefondrótokon zsúrt tartottak a fecskék, bájosan tircseltek, és fehér begyük villogott, amint fel-felrepültek.

A leány a Városmajorban lakott, arra tartottak. Ahogy mentek, néha-néha ruhájuk súrlódott, ilyenkor ösztönszerűleg közelebb húzódtak egymáshoz.

A Városmajorban fiatal mamák kocsin tolták kisbabájukat, német kisasszonyok kiabáltak szaladgáló gyermekek után, honvéd és tüzér önkéntesek kurizáltak copfos leánykáknak, s a sétány végén, megszokott padján, hűvös mosollyal nézte az egészet az öreg bárónó fiatalos színű blúzában, parányi kis kuttyája ott ugrált az ölében s néha-néha az arca felé nyújtotta kis piros

nyelvét. Ilyenkor a bárónő idegesen nyomta vissza nedves, fekete orrocskáját, nehogy a gonddal felkent festéket szétmázolja arcán.

A másik oldalról platán- és gesztenyefáktól megszűrve hallatszott ide a ringlispil verklíje, bosnyák bakák és facér cselédek röhögtek bele, és a Paprika Jancsi-színház kikiáltójának megkopott tenorja vágott keresztül az egészen.

Ivánnak még egyszer eszébe ötlött Olga. Valami elégtételfélét érzett, hogy most megvárakoztatta. Elhatározta, hogy az éjjel valami kifogást mond neki és holnap is ráér majd a találkára.

Itt kedves volt minden. A bokrok üdén és zölden hajoltak feljük, a leány fehér ruhájából áradó ibolya-illat tavaszi derűvel töltötte meg az Iván lelkét. Most már csak ő beszélt. Színesen és bőven omlottak ajkáról a szavak, a mai napnak megvalósulatlan terveiből benne maradt energia buzogtatta a gondolatokat. Átadta magát az alkonyból áradó szentimentális hangulatnak, s amikor a nap a hegy mögül tolta vissza aranykoronáját, már Musset édes-bánatos verseit szavalta suttozva a leánynak. Megfűrösztötték szívüket a bús francia szomorúságában és összekapcsolódtak lelkükben a költő sok szerelmes sóhajtásával.

Már sötétedett, a szomszéd gyümölcsösben egy sárgarigó fütyölt a párja után, mikor a kapuban búcsúztak. Kezet fogtak és nem váltak még el. Állottak mindketten, mintha várnának valamire. Iván lehajolt, odaborult a Böske kezére és a csuklóját csókolta meg hosszan. Mikor felnézett, a leány fehér alakja már a lépcsőn imbolygott, és ő részegen ment a gesztenyefák alatt s a levegőben táguló orral kereste a Böske kezének illatát.

Vacsora után sétálni ment. A Széna téren a Csokonai kávéházból ismerősök intettek ki utána. Nagy társaság volt együtt, nagyobb részét vidékről felkerült magas rangú hivatalnokok. Elhozták feleségüket is, kik a vidéki úriasszonyok tartózkodó finomkodásával ültek a kávéházban, melyben semmi sem volt a pesti kávépaloták jövő-menő, füstös zenebonájából.

Barátságos és meleg hely volt, tiszta, mint sok vidéki

város első kávéháza. A fiatal és csinos cigányprimás még messziről, de már ide játszott, mint aki érzi, hogy ez az asztal s a banda nemsokára összekerülnek. Örömmel és hangosan fogadták Ivánt. A mamáknak vidékieken kezet csókoltt, derűsen üdvözölte a leányokat, a férfiakkal kezelt, és szék után nézett. Már szorították is neki a helyet, de ő gyorsan és avatottan ült be egy leány és egy asszony közé. A leány régi ismerőse volt, az asszonynak most mutatták be. Barna, piros arcú, fekete szemű menyecske, vidékről jött Pestre rokonokat látogatni, eleven volt és jókedvű, s minden tetszett neki. A nők még a fagyalittal pizsmogtak, a leányok piros nyelvük hegyét óvatosan húzták végig a hideg, színes csemegén és lehunyták szemüket, amint édesen olvadt el a szájukban. Az asztalon már karcsú palackok állottak, a férfiak tempózva ittak, s a cigány régi, jó, szomorkás nótákat játszott. Jókedvűen diskuráltak, a férfiak hivatalról, politikáról, a vidékiekkel a természetről, az asszonyok halkán szapulták ismerőseiket, színházakról, egy író s egy színésznő botrányáról beszéltek, a leányok nevetve sugdostak össze. Szemben vele egy pocakos öreg úr terjedelmesen és hangosan magyarázta, hogy Óbudán házat fog venni, mindenkinek meg kellett hallgatnia az óbudai lakás előnyeit. Igyekezett beolvadni az elégedett, bizalmas melegségbe, de az a keserű hangulat, ami hajnalban fogta el, újra végigömlött rajta.

Kínozta az a gondolat, hogy ezek mind meg vannak elégedve a világgal és önmagukkal, dolgoznak, és felnevelődött bennük már régóta az a tudat, hogy fontos és szükséges tényezők a társadalomnak. Bántotta, hogy ma megint nem csinált semmit, elégedetlen volt önmagával, keserűen és kedvetlenül gondolt mindenre s úgy érezte magát, mint a sövény közé került elefánt, szeretett volna valahol kitörni, valahova nekiiramodni, de az utat, hogy hol és hová, megint sehogy sem találta.

Éjfél már elmúlt; a vendégek gyérülni kezdtek, s az öregebbek az ő asztalától is szedelőzködtek. A pincérek kalapokat hoztak. Hosszasan, közbe-közbe diskurálva búcsúzkodtak, a leányok kissé durcásan biggyesz-

tették szájukat, hogy már menni kell. Csak néhányan maradtak, pár fiatalabb házasember a feleségével s a vidéki asszony. A primás asztalukhoz jött s hangfogóval játszott, ide-oda hajlongott, az asszonyok szeme néha-néha feléje csillant, s látni lehetett arcáról, hogy szívből muzsikál. Pezsgőt hozattak. Iván sokat ivott, jólesett neki, hogy az illatos, gyöngyöző ital szétillan a fejében és kiúzi onnan a kedvetlenséget. Az asszonyka kedves nobelspiccel kacarászott, vidáman csücsörítette száját és halkán füttyölt a cigány után. Az egész társaság összébb húzódott, kitört belőlük a jókedv, hangosan közbekacagtak, ittak. Iván már mámoros volt. A cigányt dirigálta szép baritonján halkán, nekibúsulva énekelt szomorú magyar nótákat a vidéki asszony felé könyökölve, nekikeseredett s közbe-közbe belekurjantott a muzsikába, finoman, úriasan, úgy, ahogy már csak kis vidéki városokban tudják fiatal szolgabírák, kik azt még apjuktól tanulták. Csendes, késői vendégek kedvtelve nézték a távoli sarkokból.

Kívülről már a szürkület szűrődött be, az öreg nagybögös álmosan riadt fel, mikor a cimbalmos egyszeregyszer szilajon csapott a húrokra. A vidéki menyecske olyan volt, mint egy fiatal, elszabadult paripa, a mámor csiklandozta minden idegét, forró, kemény térde odaért az Iván lábához, s ott is hagyta. A pesti asszonyok már vágytak az ágyuk után, néha-néha fáradtan ásítottak.

Már világos volt, mikor kifelé mentek a kávéházból. A primás a teraszon még az asszonyka fülébe muzsikált, a posztoló rendőr elnézően mosolygott rajtuk, Iván hangosan, szélesen ölelte meg, snapszot hozatott, kocintott vele, és úgy ittak ketten.

A pincér kocsik után füttyentett, Iván a vidéki menyecske könnyű, selyem felöltőjét tartotta karján, vállára segítette, s ahogy feléje tüzelt a blúzból kivillanó hófehér bőr, csak egy szemvillanásig gondolkozott, a másik pillanatban már hirtelen reácsókolt az asszony nyakára.

A kocsik elrobogtak. Ahogy ott állott egyedül, egy pillanatig elhagyottnak és üresnek érezte magát, elé-

gedetlenség tört fel benne. A nap ebben a percben tündökölt ki a pesti párákból, sugarai diadalmasan, színesen ömlöttek végig a téren s kisodorták Ivánból a kedvetlenséget, mint tiszta borból a seprőt. Szembefordult a nappal, hátradólt egy kissé, aztán megindult hazafelé.

Úgy érezte, hogy az élethez úgy támaszkodik, mint egy hófehér, tiszta kerítéshez. „Csak az a fő, hogy az ember mindig a napos oldalon haladjon” — suttogta magában mámorosan.

PITYMALLATKOR

Az öreg ember leült a ház előtti töltésre s egy járompálcával piszmogott. Bicskája nemigen fogta a kemény bükkfát, feltápászkodott hát, elment a kőasztalig, ráköpött a szélére s odafente néhányszor a pengét. Végighúzta rajta a hüvelykujját, jónak találta, letelepedett ismét s hozzálátott a faragáshoz.

Felesége a pitvarban térült-fordult. A sütökemence padkájáról leráncigált egy ócska zsákot, színültig mérített egy fakupát a benne levő törökbúzába s hátrament vele a trágyadomb felé. Amennyi majorság, mind ott kapirgált. Mikor meglátták, egykettőre otthagyták a szemetet, szaladtak feléje, de azért szokásból biztatgatta őket: „Pirika, pirika, pity-pity!” Egy kövér réce a hasát a földön húzta s minden harmadik-negyedik lépésnél elbotlott, úgy sietett, nehogy elmaradjon a kukoricától.

Egy perc alatt eltakarították a földről a szemet s húzódtak a ketrec felé. Az emeletre a tyúkok s a csirkék sétáltak fel egy odatámasztott karón. Némelyik megcsúszott a tolongásban s előlről kezdte a dolgot. Elültek a rudakon, közbül a kakas méltóságteljesen pöffeszkedett. A récék még egyet-kettőt bukdácsoltak az istálló melletti pocsolijában, aztán ők is elfoglalták helyüket a földszinten. Az öregasszony elreteszelte az ajtókat s visszaindult. A kőasztal melletti ágasról levette a sajtárt s a kútnak tartott. A vederben egy csepp víz sem volt, márpedig fejés előtt ki kell rázni egy kicsit az edényt. Odakiáltott az embernek:

— Jűjjen már ked na, húzzan egy kicsi vizet!

Az öreg felszedelőzködött, letett mindent a kőasztalra s a kúthoz ment. Megmerítette a vedret, felesége alája tartotta a sajtárt, beleoccsantott egy csupornyí vizet, kiöblítette, s aztán ment az istállóba. Az ember utána. Ott vakargatta a tehének farát egy-egy kicsit, míg az

asszony fejt. Az illatos, meleg tej csurranva habzott a sajtárban, a tehének jámboran állták a fejést.

Az öreg az ajtófélfához támaszkodott, kivette harisnyája ellenzője mellől a dohányzacskóját, s a kis veres cseréppipát elkezdte tömködni. Egy szál kénes gyufát végighúzott a szűrharisnya szárán kétszer-háromszor, míg sisteregni kezdett. A szaga egy kicsit csavarta az orrát, megvárta, míg sárga lángot vetett s aztán a dohány felé tartotta. Nagyokat szívott a kis, mocskos pipaszáron, közbe-közbe az ujja hegyével taszigálta ide-oda a dohányt s forgatta jobbra-balra a gyufaszálat. Mikor egészen végigégett, a parányi csonkot rátette az égő pipára s rácsapta a kupakot, aztán a feleségéhez fordult:

— Feri is itthon lehetne már. Ott áll a szekér teli lucernával, ki hányja le? Reggel pedig ki kell menni vele a rétre!

— Hát aztán, vasárnap van — felelt az asszony —, a táncnak is csak most volt vége, nem hallja ke, hogy jönnek az utcán a fiatalok?

— Tánc ide, tánc oda — morgott az öreg —, elég lehetne a táncból. Már azóta három feleséget is táncoltam volna magamnak!

— Ke igen, mé' ke erősen fájin legény — vágott vissza csípősen a felesége, de aztán belátta, hogy igaza van az urának. Elférne a háznál egészen jól egy menyecske, az ő karja már a fejés után is elzsibbad, a nagyobb dologtól pedig olyan nyilallás áll a derekába, hogy meggörcsül tőle. Szó, ami szó, nem ártana, ha Feri asszonyt hozna a házhoz. Tudja isten, hogy mi van ezekkel a mai fiatalokkal. Régen, ahogy a legény hazajött a katonaságtól, az volt az első dolga, hogy megházasodjék. Ezek csak állnak, tátják a szájukat, mustrálgatják a leányokat, ez se, az se jó, mintha a háborúban mind grófkisasszonyokat lapogattak volna. Ami igaz — igaz, egy kicsit idős a legény. Huszonnyolc esztendő. Mikor az öreg annyi idős volt, már hétéves házasok voltak. Lehet bizony, hogy a huszonegy esztendő fa hamarabb fog tüzet, mint a huszonnyolc esztendő. Aztán hét évig egyfolytában katonának lenni, az se tréfadolog. Szegény Feri, éppen az utolsó esztendejét

szolgált, októberben szabadult volna. Hát egyszer csak kiűt a háború, elviszik a legényeket Galíciába, Szerbiába. Nesze neked, Feri lelkem, még négy esztendő. Az öregek, ahogy hazakerült, eleget biztatták:

— Házasodj meg, Feri, látod, mi is vének vagyunk már, hátha meghal anyád, mi lesz velünk?

Azt éppen nem lehet mondani, hogy kerülte volna a legény a fehérnépet. Minden nemzetsége jóvérű ember volt, de nem tudott sehogy se megállapodni egynél, aztán tudja az isten, mit hoztak ezek magukkal a háborúból.

Akármilyen jókedvük volt, valamelyik csak elkezdett beszélni a katonaságról, aztán egyik is mondott egyet, másik is tett hozzá valamit, mindjárt elborította valami keménység az arcukat. Olyan vasárnap délután nem volt, hogy Sánta Mózsi el ne kezdte volna:

— Hej Feri, Feri! Emlékszel-e, hogy mi volt Komarovnál? A csillagát annak a sturmnak, ha ott nem vagy, komám, ma én sem vagyok itt!

A leányok, surbankó legények, asszonyok, öregek, aki csak ott volt, körbeálltak s úgy lesték a Sánta Mózsi beszédjét.

— Úgy volt az, hogy ahogy sturmolunk, hát csak megyünk előre-előre. Egy-egy kicsit futunk is. Lőnek a muszkák az angyalát erősen, könnyű volt nekik, mert benn voltak a dekkungban. Le-lecsaptuk magunkat, mikor erősen muzsikáltak a golyók. Egyik felől futott Pálfí Dénes, másik felől Feri, a közepin én. Hát egyszer csak szegény Dénes elesik, hátranézek, hát éppen a homlokán ment be a golyó. „Na szegény Dénes, te sem búcsúztál el az édesanyádtól” — mondom, s azzal futunk Ferivel előre. Hát amikor a dróthoz érünk, felugrálnak a muszkák, de olyan kutya nagy emberek voltak, mint egy havas. Még annyi időm sem volt, hogy jól megnézzem őket, egy nagy veres szakállú nekem jön a szuronnal. Na, Sánta Jóska, te sem eszel több puliszkát, gondoltam magamban. Már a rokkomat piciszkálta a vas hegye, se nem láttam, se nem hallottam, azt hittem, hogy már a mejjemben van a vas, hát csak látom, hogy megcsóválja Feri a mannlichert s úgy odavágja a muszka fejéhez, hogy egyszeribe nyitva felejt

a száját. Még recsegett a koponyája a puskatús alatt, s olyan lyuk maradt rajta, hogy egy vakarót belé lehetett volna dugni. Felfordult a muszka s még keresztet vetett szegény. Isten úgy segítjen, megsajnáltam.

Az ilyen beszédek után mindig ott maradt a háborút járt, öreg legények arcán valami komorság.

De telt az idő, s az Isten szép, kék ege, a zöld mező, a rögre hulló verejték elmosták a nehéz emlékeket. Megenyhült az emberek szíve, s lassan-lassan Feri is rájött arra a gondolatra, hogy nem ártana asszonyt vinni a házhoz.

A két öreg egymás mellett ült a töltésen, mikor belépett a kiskapun. Ő is odatelepedett. Az anyja kihozta a vacsorát, ettek s szótlánul nézegették az udvart, az eget.

Azt mondja egyszer csak az öreg:

— Hát aztán mi lesz, Feri?

— Hát már mivel, apám? — kérdi a legény.

— Hát az étellel, fiam — dűnnyögi az öreg.

— Valahogy csak megélünk. Eddig is éltünk, ezután is élünk, ha a Fennvaló is úgy akarja — így a legény.

— Rosszul élünk, fiam!

— Miér', apám?

Az öreg kiveszi a pipát, a zacskót, a pipaszurkálót az ujjasához törli, megtömi a cserepet, gyufát gyújt, tempózik a pipával, kettőt-hármat szippant, szortyogatja a szárat, köpik egyet, félretörli a bajuszát, nyel egyet — aztán mégsem szól semmit.

A felesége sóhajtozik nagyokat. A legény cigarettát facsar s forgatja jobbra-balra, de nem gyújt rá. Várnak. Besötétedik. A kutya a kapu elé fekszik s a két első lábára hajtja fejét, az eresz alatt meg-megmozdulnak a galambok, az istállóból ide hallszik, hogy ropogtatják a tehenek a lucernát s közbe-közbe nagyokat fújnak.

Egyszer csak megszólal Feri:

— Édesapám!

— Mi a te?

— Hát azt akarom mondani, édesapám, hogy új kegyérre lehetne?

Az öreg kiveszi a pipát a szájából, hümget vagy két-tőt-hármat, az öregasszony még nyeg belé, olyan bol-dog. Megint hallgatnak.

Az öreg ember azt mondja:

— Aztán hogy és mint?

Megint csend. Ezalatt az öreg elgondolja, hogy ez már beszéd. Meg akar házasodni a legény, mégpedig hamarosan, csak nehogy valami bolondság legyen a dologban. Még kitelik tőle, hogy valami özvegy me-nyecskét akar elvenni, vagy valami „város kapuját”, vagy holmi koldust, aki egy rongyos fersingben jön a házhoz. „Csak megszabadít az effélétől a mennybéli Isten” — gondolja, kérdezni mégsem akar. Mondja meg a fiú.

Az öregasszony fészkelődik, majd felveti a töltés, hogy megtudja: ki lesz a menyé.

— Feri lelkem, édes fiam, drága gyermekem, aztán kit akarsz elvenni? — kérdi remegve.

Ez már tiszta beszéd. Erre már felelni kell.

Feri hallgat még egy kicsit, aztán egész halkán mondja:

— Zsófit, Vég Zsófit.

Szótlanul ülnek. „Hej az áldóját — tusakodik az öreg —, ez már aztán fájin. Ezt már eltalálta. Éppég a kedvemre. Egyetlen gyermek, van nekik vagy nyolc holdjuk. De milyen! Na, egy szó mint száz, ha a »Kap-tatóban« is az én ekém szánt az ősszel, az már nem tré-fadolog.”

Az öregasszony csak sóhajtozik. Meg van tökélete-sen elégedve a helyzettel.

Üldögélnek csendesen egy darabig. Aztán az öreg feláll s azt mondja:

— Hát igazítsd, fiam, a dolgot egykettőre!

Aztán bemennek a házba az asszonnyal.

Feri kinn marad. Elszívja a cigarettát s kimegy az utcára. Egy kicsit nézelődik jobbra-balra, aztán megin-dul Vég Zsófihoz. A házuk előtt megáll a kiskapu mel-lett s vár. Mikor járást hall az udvaron, köhint egyet. Szép csendesesen megnyílik a kapu, s ott áll Zsófi. Feri bemegy s beteszi maga után az ajtót. Megállanak a kis kertben. A legény dereka mellett egy hosszú szál mály-

varózsa nyúlik fel, s lilaszín virágai az arcához érnek. Feri átfogja a derekát s úgy beszélgetnek.

— Szóltam apáméknak, Zsófi — mondja a legény. A leány nem szól semmit. — Azt mondták, hogy új kenyérré lehet — folytatja Feri. Csendesen nézik a csillagokat. A legény magához öleli a leányt, megcsókolja:

— Beszélj édesanyáddal, Zsófi lelkem! — Zsófi hozzásimul s azt mondja:

— Beszélek, Feri!

Hallják, hogy kinyílik a pitvarajtó.

— Zsófi, Zsófi! — kiált a leány anyja. Zsófi odaszalad. Halkan beszélnek.

— Ki van itt? — kérdi az anyja.

— Feri — felel a leány.

— Hát aztán mi lesz már? Jaj, Zsófi fiam, ha hozám annyi ideig járt volna egy legény, s még nem tudtam volna, hogy elvesz, vagy nem vesz, kisült volna a két szemem!

A leány szégyelli mondani, hogy hát hiszen jól tudja ő, hogy mit akar Feri, csak simogatja a köténye szélét s hallgat.

— Na eridj — suttogja az anyja —, de nekem reggelre megmondd ápertén, hogy mit akartok!

Zsófi visszamegy Ferihez s a viláért el nem árulná neki, hogy miről beszélt az anyjával.

Ott diskurálnak sokáig a kiskertben, suttogva összevissza mindenről. A nyári éjszaka illatos, meleg, édes bódulatba ringatja őket. Zizegnek a falevelek fejük felett, s finom kis csattanásokkal felelnek nekik a csókok.

Elfáradnak s felülnek a csűrben a lucernás szekérre, egymás mellé dülnek s nézik a csillagokat. A hold sarlója percről percre fogy, keleten egy parányi sáv megszürkül az ég setétjén. A kakas elkukorékolja magát, s a szomszédokban felelgetnek a többiek. Álmos, édes kábulatban fonódik a leány a legényre. Az erősen szorítja magához s asszonnyá akarja tenni. Zsófi megdöbben. Visszahúzódik. „Istenem, hátha aztán elhagy” — vág lelkébe a kételkedés.

— Mit akarsz, Feri? Nem szabad! Hátha meggondolod a dolgot?

A leány szándéka tiszta, mint a falu fölött lebegő hajnali levegő, de nem enged. Ő is biztosítani akarja a leányt.

— Esküdj meg, Feri! — kéri Zsófi. Feri felemelkedik dőlteből, felnéz az égre, s azt mondja:

— Isten engem úgy segítjen, s az a szép fényes csillag az égen — s rámutat a tündöklő hajnali csillagra —, hogy elveszlek, Zsófikám lelkem!

A leány boldogan búvik az ölébe. Összeborulnak, mint két egymásba szakadó folyó. Az éjszaka sóhajt, s a csillagok tanúbizonyságul ragyognak a frigyhez.

Zsófi fázsán lopózik be a házba. Az anyja felébred:

— Jézus Mária, te leány, hiszen pitymallik már!

— Feri azt mondta, hogy újkenyérkor megtartjuk! — súgja Zsófi.

— Az már más — mondja az anyja, s nyugodtan alszik el abban a tudatban, hogy már két asszony van a szobában.

A KASTÉLYTETŐ FELLÁNGOL

Október huszonhetedikén a gróf behajtatott a városba. Míg a két sötét pej pompás ügetésben rohant az országúton, volt ideje a dolog fölött elmélkedni. Az bosszantotta, hogy egész burgonyája a földben volt még, s a faluban sehogy sem tudott napszámosokat keríteni. Béresei az őszi szántással bajlódtak, az égen nehéz, sötét felhő feküdt el, ha az eső megered, hetekig fog hullani, sietni kell a munkával.

Az asszonynépség megkutyálta magát, semmiképpen sem akart dologba állani. Azt mondták: elég volt a koronás napszámából. Ennyit kaptak a háború ötödik esztendejében hajnaltól sötétig tartó munkájukért. Egyszer-egyszer összebújtak, valamelyikből kitört a keserűség, s az asszonyok és leányok, mikor a faluházára mentek a hadisegélyért, feltűzelve támadtak a jegyzőre.

— Isten ellen való vétek, amit velünk csinálnak — kiabálták, de a jegyző, pontosan működő kereke a rozoga gépnek, az asztalt verve rivallt reájuk s elkergette őket.

— Aki nem áll dologba, nem kap segílyt! — Ez eddig mindig használt, de most majd széttépték a fehérnépek, mikor szokás szerint reájuk kiáltotta a fenyegetést. A jegyző felment a kastélyba s azt mondta a grófnak:

— Méltóságos uram, itt csak a főszolgabíró úr segíthet!

A gróf azonnal befogatott s indult.

Kora délután érkezett a városba. A téren nagy embercsoportok állingáltak s hevesen tárgyaltak, majd a vendéglő felé tartottak s benyomultak a nagyterembe.

A gróf a kávéházba ment. Ott találta a főbíró a rendes délutáni preferánsz mellett, mely estére szokás szerint makaóvá vagy ferblivé nőtte ki magát. A megyei

urak illő respektussal, de kedélyesen fogadták. Félrevonta a főbíró, s elmondta neki az esetet. Az legyintett a kezével:

— Holnap reggel kimegyek két csendőrrel; majd rendet csinálunk. — Aztán nem is beszéltek többet a dologról. A gróf is betelepedett a kompániába. A nagyteremből valami szónoklat foszlányai osontak be a kávéházba, néha nagy éljenzés zúgott fel. Az árvaszéki elnök maliciózan jegyezte meg keverés közben:

— Hangosan vannak a radikálisok, hogy az ördög vinné el őket.

Egyébként egy cseppet sem törődtek az eseményekkel. A gróf tiszteletére együtt maradtak, nagy kártyázás és még nagyobb tivornya fejlődött ki a kvaterkázásból. A gróf kitűnően mulatott a kasszírónóval, egy szép, barna leánnyal, s hajnalban mindenképpen szeretett volna félrevonulni vele, de a leány hazaszökött egyik aljegyzővel, akibe szerelmes volt. Másnap majd kidobta a kávéés ezért a könnyelműségért.

Délelőtt, kissé becsípve, kocsira ült a gróf, a főbíró és két csendőr, s kimentek a faluba.

A kisbíróval összedoboltatták az embereket, s mikor összecsődültek, a főbíró lehordta őket a sárga földig. Háta mögött komoran állott a két csendőr, két idős népfelkelő; — valahonnan Makó vidékéről való kubikosok.

Az asszonyok és leányok búsan és keserűséggel mentek be a kastély udvarára, hol az ispán felírta a munkába indulók nevét.

Ebből még nem lett volna semmi. A baj ott kezdődött, hogy kora reggel a grófné látogatóba indult a harmadik községben lakó barátnőjéhez, kit közönségesen csak a „kancsi báróné”-nak neveztek. Igaz, hogy a grófné csúnya, kövér, reszelős hangú és mindenképpen ízetlen asszony volt, s a grófnak sohasem jutott eszébe, hogy közelében izgatott is lehetne, de most, hogy nem volt itthon, s a sikertelen kaland feszültségétől meg akart szabadulni, talán életében először, hiányát érezte.

Az ablaknál állott s nézte az udvaron nyüzsgő tömeget. Az ispán egy leánnyal veszekedett, ki hevesen beszélt hozzá. A gróf megismerte: Simon Juliska volt, a

legszebb leány a faluban. Ezt a vitát ő fogja elintézni — gondolta. Évek óta környékeztette a leányt vénaszonyokkal, ígértetett neki fűt-fát, mégsem tudta kézre kaparintani. Valósággal meglepte ez a vonakodás, hiszen a falusiak nemzedékről nemzedékre hozzá voltak szokva, hogy a leányok és szép menyecskék a kastély szeszélyeinek kielégítéséül szolgáljanak. Ezt a sorsot csak a csúnyák kerülték el.

A gróf lekiáltott:

— Mi az, Kovács?

Az ispán állásba vágta magát, s úgy felelt:

— Istálom alássan méltóságos úr, Simon Juliska nem akar pityókat ásni.

— Jere fel, Juliska! — szólt le a gróf.

A tömeg tódult ki a kapun, a leány pedig ellenkezés nélkül megindult a lépcső felé.

Egy inas vezette be a grófhhoz. Megállott az ajtónál s szótlanul, megszeppenve nézett reá.

— Hát miért nem akarsz munkába menni, Juliska? — kérdezte az. A leány nem felelt semmit, a gróf hozzálépett, átkarolta a derekát. — Hiszen nem is muszáj neked — mondotta, és a haját simogatta. Juliska kisiklott karjából s az ajtókilincsre tette kezét. A gróf elkapta, elfordította s aztán zsebre tette a kulcsot. A leány tudta, hogy mi lesz ennek a vége. Itt nincs menekvés. A gróf erős, mint egy bivaly. Kiabálhat, ahogy akar, az inasok ilyenkor fülük botját sem mozgatják, legfeljebb szemébe röhögnek, mikor kimegy. Ha nem hallanak semmit, legalább nem olyan biztosak a dologban. Mégsem adta olcsón magát. Viaskodott, míg a lélegzete bírta.

A gróf a hátsó lépcsőn engedte ki. Végig kellett menniük majdnem az összes szobákon. A hálószobában gyönyörű mennyezetes ágyak fölé csodaszép kárpit borult. Juliska gyűlölettel nézte a selymeket. Míg a gróf barátságosan simogatta, szeretett volna elsüllyedni, szeretett volna, ha az egész kastély, a kert, a falu, az egész világ lángba borulva tűnne el vele együtt.

Az asszonyok és leányok három nap alatt kiszedték az egész krumplit. Október harmincegyedikén megjöt-

tek a férfiak. Az első, aki kiszállott a vonatból, egy kézigránátot hajított a sínek melletti kukoricásba.

A grófék befogattak és sietve hajtottak a városba. Az egész falu az utcára szaladt. Aki nem volt fogoly s meg nem halt a háborúban, az most mind hazajött. Mindenkinék vállán volt a fegyvere, revolver a zsebükben. Ládákkal hozták a patronát, s két legény egy gépfegyver alatt görnyedt, amit mindjárt fel is állítottak a templom előtt. Ozsvát Pali, az őrmester, négy embert melléje rendelt s parancsokat adott nekik.

Lécz Jóskáné, mikor meghallotta a nagy lövöldözést és rivalgást, lecsapta a puliszkaakeverőt, a kormos vasfazakat kidobta a lába közül, hogy menten felfordult, s a kiömlő lé leforrázta a macska lábát. Beletörölte kezét a kötényébe s szaladt a községháza felé.

— Na jegyző, aki istene van annak a fancsali pofádnak, most állj elé! — kiáltotta az úton végig, de az már a réten keresztül eliramodott a pappal együtt. Léczné csak a feleségét kapta otthon, annak veresre volt sírva a szeme. Megsajnálta, mikor látta, hogy a gyermekei szepegve bújnak megéje. — Hát biza, tekintetes aszszony lelkem, erősen szpurkát ember az ura, jól tette, hogy elment. Azt mondom, vissza se jöjjön többet!

A bíró próbálta egy kicsit csillapítani az embereket, de azokkal most nem lehetett beszélni. Délután már ünneplőben volt az egész falu, kigyúltek az emberek a templom elé. Az utcán végig minduntalan lövöldöztek, „vigyázz héj!” — kiáltotta egy-egy legény, egy kicsit megtisztult előtte a hely, s már repítette is a gránátot.

A templom körül a hazajöttek vitték a szót. Hej, milyen mámorosak lettek a népek! Fekete Lány Dani, aki katona sem volt, félve kérdezte Ozsvát Palit, az őrmestert:

— Te Pali, aztán én is kapok öt holdat?

— Kapsz hát, a csillagát, hogyne kapnál, megszenvedtünk éretted is, Dani!

Az emberek helyeslőleg bólintottak:

— Hát persze, az az igazság! Jusson minden szegénynek valami!

A bíró csak vonogatta a vállát, meg-megrángatta fehér bajuszát. Nem állhatta meg, hogy meg ne kérdje:

— Aztán, Pali te, ki csinálja végbe ezeket, merthogy oda törvény kell?!

— Csinálunk mi! — vágta ki az őrmester, s hanyagul sütötte el fegyverét a feje fölé, mintha ezzel akarna pontot tenni a vitára.

Az embereknek ital kellett. Annyian voltak, hogy nem fértek el a kocsmában. A benn levők úgy adogattak ki egy-egy üveggel. Vas, a kocsmáros, csak úgy izzadt a munkában. Egy hordó borát már megitták eleinte fizettek, de később, mikor kiadott egy literrel s az árát kérte, azt felelték:

— Ne búsulj, Vas, megfizetünk duflán!

Tréfa, ami tréfa, ezek megisszák az egész pincéjét s nem fizetnek semmit. Himlőhelyes, ripacsos képe lán-golt a bosszúságtól, de egyszer csak felderült. Becsapta a kármentő rácsos ajtaját. Kiment Ozsvát Palihoz s azt mondta neki:

— Te Pali, mit fizettek ti az én rossz boroméért, mikor a kastélyban annyi a finom ital, hogy malmot lehetne hajtani vele. Csak éppen hogy a pincekulcsot kell elkérni az ispántól. Aztán jó volna vagy egy borjút is kérni a pajtából. Hús nélkül nem csúszik jól a bor!

Az öregek a bíróval hazafelé indultak. A bíró nem szólt semmit, csak a fejét csóválta.

Az ispánt sehol sem lehetett megtalálni, így történt, hogy a pinceajtót fel kellett törni. A tele boroshordókat az iskolába vitték, ott volt a legnagyobb szoba a faluban. A gróf istállójából kihajtottak egy szép, szelíd nézésű borjúcskát, menten le is ütötték szegényt, feldarabolták, s Lécz Jóskáné két másik asszonnyal vállalkozott reá, hogy tokányt csinál estére belőle.

A kocsmáros meg volt elégedve az eredménnyel. Kezelés alá vette a hordókat. Amennyi rossz bora volt, azt most mind kicserélte. Hogy senkinek se jusson eszébe a kocsmájába jönni, beültette oda anyósát. Ahogy benyitott valaki s meglátta a fertelmes, csúf szájú vénaszonyt, szedte a sátorfát s továbbment.

Holdvilágos, csillagos őszi éjszaka terült a falura. Itt-ott eldörrent egy-egy lövés, de csend volt mindenütt, csak az iskolában zsbongott zaj. Már muzsikáltak is. A fiatalabbak táncoltak, szilajon és erővel, a legények

keze lecsúszott a leányok derekáról, bortól hevülten a paszta húst vágtyák markolni. Az udvaron, a szín alatt párok álldogáltak összefonódva, el-eltűntek s visszatértek. A nők örömmel fogadták a vad erővel reájuk zúduló férfivágyat. Nekiszabadulva rohant minden ösztön közöttük, s nem is a bortól, hanem a korlátlanság fékezhetetlen tudatától voltak részegek.

Ozsvát Palit, az őrmestert nagy csoport férfi vette körül, az asszonyok is odahúzódtak, leányok a legények vállára hajolva figyelték a szót. Az őrmester a háborús szenvedésekről mesélt. A lövészárkok sáros, fagyott, hideg borzalmai a hallgatók torkára akasztották a lélegzetet, s amint rendre-rendre elmondta, hogy a falusiak közül ez itt, a másik ott, hogy esett el, hogy halt meg, nehéz sebből vérezve, egy-egy asszony vagy leány hangosan zokogott fel. De még a reménytelen özvegyek mellé is jutott ezen az éjszakán egy férfi, s a durva mámort lehelő környezetben hamar tovarepült a bánat.

Az asszonyok nem akartak hátrább maradni a férfiaknál. Lécz Jóskáné részegen rikácsolta:

— Hát a mi szenvedésünk semmi? Négy esztendeig férfi nélkül kapálni, szántani, aratni s végezni az úr dolgát?! Hát a gyermekek?! Éheztünk eleget, csak mi tudjuk, mennyit nyomorgattak!

Kórusban tört ki belőlük a keserűség, s elragadta a férfiakat is. „Megfizetünk értetek! Ezt nem viszi el szárazon a jegyző, de még a gróf sem. A föld úgyis a mienk lesz, erre már törvényt csinálunk mi, katonák!”

Az asszonyok nem nyugodtak, tüzelték a férfiakat. Mind többen-többen gyúródtak be a terembe, már alig fértek el. Egyszer csak valaki elkiáltotta magát:

— A kastélyban több hely van, emberek! Minek álljon üresen, a grófék úgy sincsenek itthon!

Mint felbolygatott darazsak, indultak meg a kastély felé. Gránátrobbanás és puskaropogás verte fel a falut, a kutyák ijedten ugattak a sohasem hallott zajra.

Elözönlötték a kastélyt, az inasok beálltak a sorba s ők kiabáltak legjobban. Végigjárták a termeket s már távozni készültek, mikor Lécz Jóskáné felnyalábolt egy csomó ruhát.

— Marad még elég a kutyáknak! — kiáltotta. Egy

pillanat alatt mindenki megfogott valamit. Senki sem akart üres kézzel elmenni, egy-egy képet, egy-egy szőnyeget négyen-öten ragadtak meg. Vak düh fogta el az embereket, már törtek, zúztak s ablakokon dobáltak ki mindent.

Simon Juliska Ozsvát Palival, az őrmesterrel ment fel a kastélyba. Régi szeretője volt a legénynek. Kézen fogva sétáltak át a termeken s a hatalmas hálósobában álltak meg, mely a kastélynak egészen a végén volt. A legény, ki egész este vágyait visszafojtva ült a leány mellett, itt átölelte Juliskát. A gyönyörű selyemfüggönnyt szétnyitotta, az ágy megvetve, hófehéren, ragyogó csipkésen, hívogatóan állt előttük. Juliska vigyázva összehúzta a kárpitot.

A lárma már messziről hallatszott, mikor távozásra gondoltak. A leány boldogan támaszkodott a fiúra, de ebben a pillanatban hirtelen reávágtott az az érzés, ami akkor fogta el, mikor a gróffal ment keresztül ezen a szobán. Szeretett volna megsemmisülni, csak hogy ne kelljen arra a napra gondolnia.

A legény megfogta a kezét.

— Megállj! — szólt Juliska. Az éjjeliszekrényről felkapta a gyufát. Meggyújtott egy szálat s a libbenő, habkönnyű selyemhez tartotta. Mire az ajtóhoz értek, egy láng volt a szoba.

Az iskolában folytatták a táncot, a bor patakocskákban folyt a padlón, vadul kurjongattak s csak éppen egy percre álltak meg, mikor Vas, a kocsmáros bekiáltotta:

— Hej, emberek! Kigyúlt a kastély!

KARÁCSONYESTÉN

Bonyhádi, a mészáros szétvetette lábait, hogy csak úgy reccsent alatta a diófaszék. Széles, kövér arca ragyogott a meglepedéstől s a verejtéktől, mit olykor-olykor öklével fent szét homlokán. Az asztalon parányi karácsonyfa állott, rajta néhány apró, színes gyertya, s egyik ágacskáról a másokra fonódva, piros és fehér papírszalagok. A család: az asszony, egy kamasz fiú és a nagy leány, az asztal körül ültek s karácsonyi ajándékaikat mustrálgatták.

A konyhában egy faggyúszagú inas s a szolgáló a kályha mellett üldögéltek s friss kalácsot majszoltak. Az ajtó előtt lábtörlés, mozgolódás hallszott, előrohantak a kutyák, hangosan csitították őket, a kilincset lenyomták, s beszorogtak a betlehemesek. Bonyhádiék a szobaajtóban állottak, míg elvégződött a hókuszpókusz, a mészáros mérgesen adott valami pénzt, s mikor elmentek a karácsonyi csillaggal, utánuk dörmögött: „A fene egye meg őket, kilopják az ember zsebéből a krajcárt.” Aztán rászólt az inasra: „Eredj, zárd be a kaput!”

A fiú kiszaladt. A kapunál összeütközött János bácsi-val.

— Szerencséje van, öreg, az utcán hált volna, ha nem siet! — mondotta neki, gyorsan eltolta a reteszt s szaporán talpalt vissza a konyhába.

János bácsi, olyan hetvenéves, töpörödött, fekete, rongyos kis ember, ott állott az udvaron. Cipője lyukas volt, egyik oldalán kibuggyant belőle a mocskos kapca, megviselt szúrposztó nadrágja lötyögött sovány kis lábszárain, mindkét térdén nagy folt sötétlett. Kabátját valamikor úr viselte. Egy gomb sem volt rajta, hanem derekán spárgával átkötve igyekezett a rongyos inggel együtt egy kis melegben tartani az öreg testét.

Micisapka tetőzte be János bácsit, ellenzője szomorúan konyult félre s kicsapzott alóla a szürke haj a ráncos kis homlokra, mely alatt könnyesen pislogtak a fakó kék szemek.

János estefelé templomban volt. Megállott az ajtóban a szenteltvíztartó mellett s dideregve bámult a fényben csillogó oltárra. Onnan kiballagott az állomáshoz szerencsét próbálni, hátha akad egy útitáska, amit be kell hoznia a városba, de senki sem érkezett a karácsony esti vonattal, s János csalódottan ült be egy csapszékbe.

A kocsmáros gyermekei angyalt vártak a szobában, be-benézett az üzletből ő is közéjük, s magával hozott mindig a kis, füstös pálinkamérésbe egy-egy kis karácsonyi melegséget. Ételt adott Jánosnak, egyetlen vendégének a szentestén, s nem sajnálta tőle a bort. Az öreg evett-ivott, s a kocsmáros ez egyszer komolyan, üzleti nyereségként számolta el a János bácsi fizetségét. Az öreg szaporán ismételte: „Isten fizesse meg, Isten fizesse meg!”

Záráskor kitámolygott János és elindult hazafelé. Erősen melege volt, ide-oda ténfergett a járdán; nagyon sokat ivott.

Mikor az inas betette a konyhaajtót, János is lakása felé tartott. Az udvar végében volt egy elhagyott disznóól, évek óta ebben lakott az öreg. Nyáron árnyékos hely, télen jól kitömve szalmával-szénával, nem fagy meg benne az ember.

Isteni éjszaka borult a földre. A csillagok oly tündöklően ragyogtak a hideg úrön át, mintha az eszme születésétől izzának.

A hold fénylőn lebegett az égen, s a fehér hóra árnyékot vetett egy bagoly puha, hangtalan röpte. A házak falán s az emberek lelkén kopogtatott a világon elömlő jóság, s voltak boldogok, egypáran e csillagon, kik megnyitották előtte szívüket.

János félrehúzta az ól ajtaját s bemászott. Sapkáját levette fejről, kabátját kioldotta, csak úgy tüzelt öreg teste. Végigfeküdt a szalmán, de az ajtót, melyet máskor gondosan becsukott maga után s réseibe szalmát gyúrt, most nyitva hagyta. A szakadozott szőnyeget,

melyet takarónak használt, nem méltatta figyelemre. Öreg, ütött-kopott, töpörödött szíve ünnepelni akart, karácsony estét kívánt ülni. A disznóól keskeny homálya szűk volt neki, ember sehol, a kutyák a konyhajtó előtt várják a vacsora maradványait, — János a csillagokat hívta be magához és hálásan újságolta nekik Isten jóságát, ki szent karácsony estéjén még egy ilyen utolsó, nyomorult embernek is kiadja tisztességes porcióját.

A csillagok lejöttek az égről, egészen közel sorakoztak az ajtóhoz, csak ki kellett volna nyújtania kezét, a legelsőt elérte volna. De János tudta, mi a becsület, hálás volt e kitüntetésért, csak mesélt nekik, s örvendett, hogy figyelmesen hallgatják.

Először is tudomásukra hozta, hogy az állomás melletti kocsmáros jóra való, becsületes ember, ki mindig megtűri őt egy sarokban. Lám, ma este pompás Vacsorában részesítette, de Bonyhádi mészárosról sem akar semmi rosszat mondani. Ami igaz, igaz: semmi jussa nincs ehhez az ólhoz, mégis évek óta lakik benne. Hát nem volt ez mindig így. Lakott ő a nagy vendéglőben is, és ha egy hordót kellett felgurítani a pincéből, akkor sem állott félre, de késeket pucolni sem tudott úgy senki, mint János.

Az öreg itt elszomorodott, mert Gábor úr temetése lépdelt tova előtte. E temetés után került hányódásra. Ezt panaszolta most a csillagoknak. Azok összenéztek s bölintottak János felé jóakaratóan és szánakozón.

János felült, nekitámasztotta hátát a deszkának s beszélt a csillagokhoz.

— Látják, tíz esztendeje élek ilyen keservesen. Bezeg más világ volt, amíg Gábor úr meg nem halt. De maguk talán azt sem tudják, mi közöm nekem hozzá. Ügy volt az, hogy huszonöt esztendő voltam, amikor megházasodtam. Rózsi volt a feleségem. Rózsi, hiszen ismerhették, olyan volt ő, mint a csillag az égen. Mikor megesküdünk, azt mondja Gábor úrnak a bátyja: „Te János, gyere te el hozzám kocsisnak.” Hát miért ne mentem volna? Jó fizetést adott, aztán az udvaránál becsületes szállást, még kertet is és kiadta minden komenciómat emberséggel. Olyan négy lovat hajtottam,

hogy még a madarak is megálltak s úgy csudáltak őket, de dicsekvés ne legyen, ha mondom, úgy is állt kezemben a gyepelő, mintha azzal születtem volna. Aztán ki sem tudom beszélni, hogy Rózsának milyen becsülete volt a kastélyban. A nagyságos asszony is azt mondta neki: „Rózsi, édes virágszálam, tedd ide ezt, hozd ide azt!”

Hát egyszer csak hazajön Gábor úr. A jó Isten tudja hol, hol nem járt, valamerre idegen országokban, elég az hozzá, hogy mikor először meglátta Rózsit, azt mondta neki: „Na te Rózsi, a fene egye meg a dolgot, sokfelé jártam, de olyan egy fájin fehérnépet, mint te, sehol nem láttam.”

Hát Rózsi csak a szeme elé húzta a kötényt, s a nagyságos asszony azt mondta: „Ne bolondozz, Gábor, ura van a menyecskének.” De már olyan ember volt Gábor úr, Isten nyugtassa meg a lelkemet, hogyha egyszer valamit feltett magában, hát nem lehetett övele akkor bírni. Ahogy egyszer hajtja a négyest, s én ülök a kicsi ülésen, csak hátrafordul Gábor úr s azt mondja: „Te János, én elviszem a feleségedet.” „Tréfál a nagyságos úr” — mondtam neki, gondoltam, egy kicsit sokat ivott a délben. De nem komédiázott ő egy cseppet sem. Aznap éjjel a nagyságos asszonyt vittem a vejéhez, hát mikor reggel hazaérek, nincsen Rózsi sehol. Úgy volt az, hogy éjfél tájban odament az ablakhoz Gábor úr s bekopogtatott: „Kelj fel, Rózsi, s gyere, egykettő!” Megijedt szegény Rózsi erősen, sírt, mint a zápor, de Gábor úr nem sokat teketóriázott, nekivetette vállát az ajtónak, felkapta úgy, ahogy volt, egy szál pendelyben, felültette a kocsira, rádobott egy kabátot s kihajtott vele a tanyára. Reggel beüzent, hogy oda ne tegyem a lábam, mert lelő, mint egy nyulat. Mit csinálhattam volna? Mondta a nagyságos asszony is: „Hadd el, János fiam, nem lesz ebből semmi baj, jó ember Gábor úr, csak egy kicsit bolondos.”

Nem is tudtam én meg soha, hogy mi történt Rózsi-val. Beszélték, hogy Gábor úr odavolt érte, mint valami dámaért. Egyszer éppen állunk a kastély előtt, a nagyságos úr nézi a lovakat, csak jön Gábor úr, s azt mondja: „Na János, özvegy lettél.” „Hát már hogy,

istálom?” — kérdeztem. „Hát csak úgy, hogy a reggel meghalt Rózsi, a keservit ennek a kutya világnak!” Ezt mondta Gábor úr, s belerúgott a keselynek a hátsába. Hogy a lovat bántani tudta, abból láttam, hogy igen búnak adta a fejét. „Most már, János, hozzám jössz szolgálni!” Meg is egyeztünk mindjárt. Rózsit eltemettük, megsirattam keservesen, búsultam utána eleget, de hát rendre-rendre megengesztelődik az ember.

Harminc esztendeig szolgáltam Gábor úrnak. Nem is lesz több olyan úr ezen a semmi világon. Mikor meghalt, pedig nem volt neki sem felesége, sem egy falat gyermeke, annyian mentek a koporsója után, hogy elég lett volna egy király temetésére. Nem maradt utána semmi, Isten nyugosztalja. Azt mondta mindig: „Egyél, igyál, János, amíg engem látsz, ha meghalok, nem tudom, ki fog enned adni.”

Hát ahogy elvégzi János a beszédet, csak megszólal a legfényesebb csillag: „Ne búsulj, te öreg János, mondok én neked valamit. Gyere velünk, megtalálod Rózsit s Gábor urat, soha olyan jó dolgod nem volt!”

Megörvendett öreg János erősen, felugrott sebtiben s azt mondta: „Köszönöm a jószágukat, megyek egyszeribe, csak éppen a bajuszomat pödröm egy kicsit ki, csak felveszem az ünneplő ujjasomat, csak kifényesítem egy cseppet a csizmámat.”

Hát amint ott pödri a bajuszát, látja, hogy a csillagok mögött jön egy szép négyes fogat. Az ostorhegyes éppen olyan, mint a Gábor úr Szellője. Hej, édes jó istenem, éppen hogy a Szellő! Megdörzsöli János a szemét, de hát mégiscsak jól lát, ott ül a bakon Gábor úr, mellette pedig Rózsi. A piros szóttas szoknyája van rajta. Gábor úr idekurjant: „Készülj, János, kapaszkodj fel a hátulsó ülésre!”

„Készen vagyok, nagyságos úr lelkem, készen vagyok, csak igyekezzenek, amíg ideérnek, leülök egy kicsit az útszélre!”

Kegyetlen hideg veszi körül a házakat, a világos karácsony éjszakában angyalszárnyak suhannak el szeretetet hordozva, de az emberek alusznak. Csak a ku-

tyák vannak ébren. Mikor János bácsi boldogan, sugározva lép fel az elővágató kocsira, s a lovak trappban indulnak a csillagok után, az ebek vonítani kezdenek az udvaron, aztán a szomszédban is felnéznek az égre s hangosan üvöltenek.

A disznóól mellett valami fekszik a havon, de az már nem János. Csodálatos, hogy reggel az inas mégis azzal szalad be a mézáróshoz:

— Jöjjön, Bonyhádi úr, János bácsi az éjjel megfagyott!

ÉJFÉLI PÁRBAJ

A vonat a Maros-hídon csattogott át. Október végi verőfény öntötte el a völgy rétjeit, apró sarjúboglyákon csókák illegették szárnyukat s felváltva szállkostak a közeli őszi szántásra. A folyó sárgás vize mindkét oldalon élesen kiemelkedő parthoz locsogott, messze fehér pontok úsztak rajta; libák hajókáztak a falu felé. Párakönnnyű ökörnyál lebegett nagy pászmákban a vonat után, egy akácos mellett verébcsapat surrogott fel a levegőbe s kis ideig versenyt próbált repülni a vonattal.

A fülkében cigarettafüst kavargott, a nyitott ablakon át tisztán lehetett hallani, hogy a szomszéd kocsiiban mit énekelnek a Küküllő völgyi legények. „Megjött a levél fekete pecsétel...” — kezdte egy érdes bariton, a többi hang hozzákapcsolódott, s végtelen melankóliával ömlött ki az őszi pompában ragyogó tájra a folytatás: „Megjött az orosz százezer legénnyel, — százezer legény áll a harc mezején, — sírhatsz galambom, — nem leszel az enyém.”

Pozsonytól Brassóig lehetett akkor hallani e dalt. Beöltözött katonák, bevonuló újoncok, harctérre induló menetszázadok az induláskor s nagy állomásokon a vonatra bámuló utasoknak a „Megállj, megállj kutya Szerbiá”-val harsogták tele a fülét, legényesen vágtak szemükkel a leányok s asszonyok felé, de mikor nyílt pályára értek s magukra maradtak, a szívekbe mintha sejtelem markolt volna, lecsüggedtek a fejek, a szemek támadó villogása az örök emberi jószág tükrévé enyhült, s most már maguknak énekelték: „Pajtás, hogyha látsz testemen mély sebet...”

Egy kanyarulatnál feltűnt az ég felé púposodó, hatalmas Mammut-hegy, mellette a Kecsekő kopasz sziklái szürkéltek bele az októberi erdők barnuló zöldjébe. A másik oldalon kibukkant az ezeresztendős templom

tornya, s vecsernyére hívó harangszó bongott le róla a városra. Az állomáson csak úgy öntötte magából a vonat a bevonuló katonákat. Küküllő megyei magyar és román fiúk, Alsófehér vármegyei szálas mokánylegények s bükkösi, herepei virágszálak, kik a világért ki nem mondanának egy „o”-t, tolongtak az utcákra. Az otthon, a nyári kapálás, az aratás kápráztató napfényben fürdő emléke csikos, szóttas átalvetőkben s tarisznyákban kísérte őket az ismeretlen katonaeletbe, melynek zord valóságára minden lépésnél figyelmeztette mindnyájukat a kis katonaládának lábukhoz csapódó éle.

Másnap reggel kellett jelentkezniük; a legények nekiindultak a kaszárnyáknak, az önkéntesek szállodákba, vendéglőkbe mentek.

Abodi Dénes a szállodai szobában megmosakodott, ruháját megigazgatta, cigarettára gyújtott s az ablakhoz lépett. Alatta terült el a város főtere, szélén a kis sétatérrel, melynek megkopott lombú fái alatt néhány baka imbolygott céltalanul ide-oda. A tér másik oldalán a kávéház nagy ablakai tükröződtek, a kisváros korzója itt torlódott meg, s az őszi napfény bágyadtan búcsúzott a libbenő szoknyák fodrai között. Katonatisztek, papok, civilek sétáltak a nőekkel, élénkség volt az egész téren, kigyúltak a mozi színes villanylámpái, s a plakátok előtt kis tömeg verődött össze. A vendéglő udvaráról friss ételszagot hajtott fel a szél. A városon, a tájon, az égen enyhe nyugalom szállingált, mint az Abodi cigarettájának kékes füstje az ablak rámai között. Ez az enyhe érzés áradt el rajta is, míg messziről jött idegenként nézte ezt a régen látott várost; egy élénk boltcégér szenzáció volt szemének, a várba vezető, kaptatós út láttára bájos emlék mosolygott benne. Évekkel ezelőtt egy édes fruskával járt e fák alatt. A szél a kisleány tömött, barna hajfonatát ide-oda libbentette, ő egyszer elkapta, két tenyere közé fektette s végighúzta arcán, szája előtt az illatos tekerceset. Még most is úgy érezte, mintha minden hajszál külön csókolná végig ajakát.

Az úton sűrű köpenyes emborsor tűnt fel. Négyes sorokban mentek, fegyver nélkül; szegény, sebesült,

lábadozó katonák. Ahogy felfelé bukdácsoltak, fáradtan, láthatatlan kényszertől űzve, mozgásuk elcsigázott üteme kiverte Abodi fejéből a kellemes gondolatokat.

Eszébe jutott, hogy háború van, s ő most bevonuló katona, ma még ura önmagának, holnap már csak egy szám, egy mozgó húsdarab a csúnya gépben. A cigaretta-t kedvetlenül hajította ki az ablakon, még röptében elkapta egy szurkos kötényű kis inas, s örömeiben, hogy sikerült a dolog, víg füstöket eregetett az összerágott cigarettavégből. Egy-két utolsó szippantásra odanyújtotta társának s viháncolva tűnt el a sötétedő utcán.

Abodi lement a térre. Idegennek érezte magát itt s kelletlenül gondolt a jövőre. Ezt az estét valahol agyon kell ütnie, vacsoráznia még korán van, kávéházba menni, ott leülni s ülni egy keskeny, kis asztalnál, az ember előtt két pohár víz, újságok, — ó, ezt most nem lehet.

Kellene valami, ami elfeledtesse Pestet s a drága, gyönyörű várost: Kassát, hol utolsó hat hónapját töltötte, a kis redakciót, a Hernád partján az öreg kertet, melyen át lakására sietett, a nyugalmas, vén biedermeier bútorokat a kis szobában, a barátokat és édes női arcokat, melyek huszonkét esztendő s szívébe bújva idáig eljöttek vele.

Bement a moziba. Páholyba ült s igyekezett nem gondolni semmire. Tiszta szívéből, halkán nevetett Max Linder s Móric bolondságainak, gyermekesen mulatott a tovarohanó tányérok során. Aztán valami szerelmi história siklott végig a lepedőn, autó, gyorsvonat, majd indiai dzsungel, melyben a gaz csábítót üldözik. Butaság — gondolta, s ki akart menni. Éppen felgyúltak a lámpák, szünet következett, s indulóban szemügyre vehette a szomszéd páholybelieket. Több nő ült ott fiatal hadnagy társaságában. Karcsú, erősen barna leányon állott meg a tekintete, s már feléje is hajolt, az egy pillanatig zavartan nézett rá, aztán kipirulva mosolygott s barátságosan szólt át:

— Jé, Abodi, hát hogy kerül maga ide?!

Csak hogy leülhetett, megint elsötétült a terem. Öszzehajolva diskurált Margittal — így hívták a leányt —, kit négy éve nem látott s kihez bohó diákudvarlás és

néhány süldőcsók emléke fűzte. A bemohosodott emlékek friss erővel kezdtek élni — s a legfontosabbnak látszott most előtte, hogy az elszakadt csókfonalat hogyan kapcsolja megint a leány drága kis szájához. Elváláskor melegen és hosszan szorították egymás kezét, „vizontlátásra” — mondta a leány. Abodi nyugodtan megvacsorázott, egy darabig ismerősökkel diskurált, aztán lefeküdt és a holnapra nem is gondolva, csendes álomba szenderült.

Reggel felment a várba. Mellette kivonuló katonacsapatok masíroztak el. Újoncok, kiken meglátszott, hogy csak néhány nap óta nyomja vállukat a puska, nem éppen rongyosan, de lomposan, vásott nadrágban, fülre eső sapkában lépdestek összevissza. Utánuk egy menetszázad jött. Ezeken vadonatúj csukaszürke egyenruha volt, a derékszíj frissen csavarodott blúzukon, s bakancsuk még nyöszörgött a fiatalságtól. Rendesek voltak, s mintha büszkén néztek volna a toprongyos újoncokra. Abodi legalább így látta. Dühös volt rájuk. „Marhák — mormogta —, felcicomázott ökrök a vágóhídra vezető úton.”

A vár ódon házai s a hatalmas, ősi templom körül katonák sűrűgtek-forogtak. A mélyben, a völgy széléről itt-ott felszakadó sűrű ködből csillámlott a Maros. Abodi a régi fejedelmi palotába ment, hol profunt- és pországú katonai irodák sorakoztak vénségtől görnyedő folyosókon. Egy iroda előtt késő délutánig várakozott, míg nevét kiáltották — elől a keresztnévét, aztán a vezetékét —, s megtudta, hogy a harmadik pót századba van beosztva. Néhány önkéntessel útnak indult s egy vársáncban megtalálta a harmadik századot. Itt, a mélyben már sötétedni kezdett, de az őszi szürkületben nyugtalan sürgés-forgás zajlott. Nyitott, hatalmas szín terpszkedett, zsúfolásig tömve legényekkel. Egy őrmester és néhány altiszt osztotta csoportokra az újoncokat. Azok a pusztá földön vagy vékony szalmán heverték, cigarettáztak, ettek, nagyokat és folyton köptek. Amint valamelyik a nevét hallotta, becammogott a szín előtt felállított sorba. Mikor elegendő ember volt egy csoportban, a csapat megindult. Ezeket most már elnyelte a katonaság.

Abodi tizenhét önkéntes társával verődött egybe. Künn már egészen besötétedett, a kazamatáknak egy hosszú szobájában, mely azelőtt ruharaktár volt, csendesen diskuráltak. A szoba közepén hosszú dróton rossz petróleumlámpa égett, mely valahányszor az ajtó nyílt, elkezdett hintázni, mert a szemben levő ablakon nem volt üveg, csak erős drótháló, melyen át néha beverődött a kavicsos föld. Az ablak ugyanis csak belülről volt magasan, kint éppen a földet érte alsó párkánya. A szobát nagy, gyalulatlan deszkapolcok osztották apró fülkékre. Minden fiú kinézett magának egy ilyen kamrácskát, volt olyan, aki emeletre jutott. A szobában három hosszú pad nyújtzkodott, egyet középre tettek s elnevezték asztalnak. Proháb, a kiugrott kispap, először ráköpött s azt mondta: „A fene egye meg” — azután hangosan kihirdette, hogy az asztalra senki se merje feltenni a bakancsát.

A fiúk ismerkedtek egymással és tanyájukkal. Nem sokat teketóriáztak, a katonasor egyformává tette őket, mindjárt tegeződni kezdtek. Némelyiknek hazai elemőzsiával volt tele ládácskája, a holmik az asztalra kerültek, s ők derekasan nekiláttak az evésnek. Ital is volt, kézről kézre járt egy pohár, és néhányan rövidesen suta mámorba ringatták magukat. A dohányfüst valósággal felhőzött a szobában, s mint kéményen, tódult ki a dróthálós ablakon.

Proháb, a kiugrott kispap, énekelni kezdett. Elpusztíthatatlan jókedvvel nézte az egész katonai hercehurcát, úgy tömte magát az étellel és akkorákat ivott, mintha lakodalomban lett volna. Egykettőre kiválogatta a jó hangú gyerekeket s egész kis dalárdát állított össze.

Az éjszaka hideg ködöket terített a vársáncokra, mindenfelé csend honolt, csak e kazamatákból zümmögött ki sokáig zaj. Rendre-rendre az önkéntesek is elálmosodtak s ledültek egyenként a szalmára s betakaróztak, ki ahogy, egy-egy pokróccal vagy viselt, kopott és lyukas katonaköponnyeggel.

Sárosi a ládájára csepegtetett a gyertyából, aztán a másik végével óvatosan odaerősítette a szálát a kis fehér tócsához s a pislogó fénynél elkezdte olvasni a

magyar közjogot. Szegény feje azt hitte, hogy decemberben szigorlatozni fog, májusban doktor lesz, őszre állást kap s jövő karácsonyra megházasodik. Nem is sejtette, hogy akkor már egy fagyott szibériai faluban fog kínlódni. Kifáradt, elfújta a gyertyát s — ahogy volt — ruhástól lefeküdt a szalmára.

Az éjszaka sötétséggel ölelte körül a tizenennyolc ifjút. A fiatal lelkek nyugtalan álomban szenderegtek át első éjszakájukat a katonaságban. Fel-felriadtak, fáztak. Egyik sokáig zakatolt, forgott ide-oda a szalmán, míg társa megkérdezte: „Mit csinálsz, Béla?” — „Az angyalát, ennek a mantelnek csak egy vége van!” — felelt az, de ráakadt a köpeny másik szélére is, szorosan beleburkolózott és elaludt megint.

Abodi sokáig, tágra nyitott szemekkel nézte a szürke sötétségben sejtelmesen falakra vetődő árnyakat, valósággal zsi bongott agyában az utazás, a sok idegen ember, a furcsa környezet. Délután egy hosszú sor gúlába rakott fegyvert látott, ez a kép folyton szemei elé vetődött, aztán Margitra gondolt s lassan-lassan álomban szenderült.

Reggel korán felverték őket, kiszaladtak a sáncba, s egy-egy száj vízzel, ahogy tudtak, megmosdottak. A konyhába mentek, csajkájukat megtöltötték „feketekávéval” s a zúzmarás hidegben iddógálták a furcsa ízű, forró italt.

Kilenc óráig az iroda előtt állott az egész század. A sorból nem volt szabad elmozdulniuk, emelgették hát lábukat, hol egyiket, hol másikat, mint a gólya, mikor zombékos réten mélézik.

Mikor a kapitány közelgett, az altisztek izgatottan szaladgáltak a sorok előtt, egy-egy bámész parasztfiút mellbe vágta, úgy igazították be a sorba. Ahogy a századparancsnok odaért, egy moccanás sem volt. Egy hadnagy feszes haptákban jelentést tett, azután a kapitány bicegve ment végig a század előtt. Egy iramban lesántikált a sor végéig, hol a lábadozók állottak. Ezek már megjárták valamelyik harcteret, legnagyobb részük valami kínos betegséget vonszolt magával, soknak hegedő seb volt a testén, de tudták, hogy előbb-utóbb

újra kell kezdeniük a frontéleket. Ravaszkodtak szegények, hogy minél tovább húzzák mostani sorukat.

Vencel kapitány ezekre a szegény emberekre rettenetesen haragudott. Úgy nézte őket, mint valami csalókat, kik csak azért betegedtek meg, csupán azért kaptak golyótól vagy szuronytól nehéz sebet, hogy a hadsereget becsapják. Vékony piros erekthől sűrűn beborított arca egészen eltorzult, ha feléjük közelgett, fekete szemei vadul forogtak a dühtől. Valami csodálatos nyelven, mely keveréke volt a németnek, románnak, csehnek, horvátnak, magyarnak, rikácsolva kiabált rájuk; a legfájdalmasabb arc lobbantotta a legnagyobb haragra. Egy ilyen szerencsétlen előtt megállott, gúnyosan és mérgesen vihogott rá: „Hán, kutya, dög? Beteg? Schwein! Na und Vaterland? Mi van a haza? Sztretre-jászke patria!”

Aztán kegyetlenül pofon vágta az idős katonát s arcába köpött. Az meg sem mozdult, homlokáról kis patokban folyt le a kapitány nyála, nagy könnycsepp futott össze a szeme sarkában, nem mert hunyorítani, nehogy kicsorduljon. Bal karján kegyetlenül sajgott a seb, lábai reszkettek.

Abodi undorral nézett a kapitány után s utálattal tekintett végig az egész soron. „Hát emberek ezek?” — gondolta. Vezényeltek, a csapat kettős rendekbe állott, ő is beugrott helyére, megindult a század, s ment ő is. Érezte, hogy akarat nélküli része egy mozgó, nagy testnek, mely maga sem tudja, hogy mit csinál.

Délig a gyakorlótéren jobbra-balra szaladgáltak, guggoltak, feküdtek, a puskát markolták, hol az agyánál, hol a csövénél, ahogy vezényelt egy recsegős hangú őrmester.

Délután előlről kezdték. Este nem volt szabad a sáncból kimozdulniok, de az önkéntesek megtalálták a módját, hogy miképpen lehet a városba lemenni. Az őrmester két-három koronáért nem látott semmit, s ők legalább éjjel embernek érezhették magukat.

Abodi, amint szabadulni tudott, rohant le a városba. Margit rendesen megvárta, sétáltak, s ha volt társaság, moziba mentek. Néha-néha otthon látogatta meg a leányt. Szívesen fogadták, s Margit kedves volt hozzá.

A mindennapi együttlét mind melegebbé lett, s egyszer csak azon vették észre magukat, hogy türelmetlenül várják egymást, s rosszul esik, ha válniuk kell.

Abodi egy kirukkolásnál kegyetlenül meghűlt, napokig lázas volt, de hiába jelentkezett az orvosnál. A betegvizsgálás állandóan a kapitány jelenlétében ment végbe.

Halva kellett volna lennie annak, akit ő betegnek elismert. A fiúnak már sípolt a tüdeje, érezte, hogy tüdőcsúcshurutja kiújul. Naponta ostromolta az orvost, de Vencel kapitány mindennap durván rivallt reá s kergette a gyakorlótérre.

A bicegő, öregedő legény, ez a csúnya cseh, szerelmes volt Margitba. Valósággal üldözte a leányt, s borbélyműhely-szagú fejével folyton a nyomában volt. Megtörtént, hogy Margitnál találkozott Abodival. Dühösen forgatta szemeit s gúnyosan biccentett fejével, mikor a fiúnak korán búcsúznia kellett, hogy idejében fent legyen a várban.

Az önkéntesek sokszor csak hajnalban verődtek össze a kazamatában. Rendre-rendre szállingóztak, leültek a padokra, a szalmára, cigarettáztak s diskuráltak. Néha a külső szobából, melyben a lábadozók tanyáztak, bevetődött egy-egy harcteret járt katona. Leültették, italt és dohányt tettek eléje s szóba elegyedtek vele. Nehezen eredtek szónak, de egyszer az egyik mesélni kezdett. Beszélt, beszélt a sáros galíciai mezőkről, a bűgő gránátokról:

— Urak, a Krisztusra mondom maguknak, engem kivihetnek, ahányszor akarnak, én többet úgysem lövök. Ha elsütöm a puskát, csak a levegőbe eresztem a golyót, de emberbe többet nem. Ha nem tudnék oroszul, ma nem mondanám ezt Rohamra mentünk, s velünk szembe szaladtak az oroszok, mert a hátuk mögé is a mi srapneljeink hullottak. Nekem jött egy ember. Nem is reám akart ő törni, de úgy volt az már, hogy éppen mi jussunk egymásnak. Jött-jött, láttam, hogy ujját a ravaszra teszi, lehajtottam derekam s nekiszaladtam a szuronnal. A hátán jött ki a hegye. Elejtette a fegyvert kezéből, felcsapta két karját az ég felé, szemeit is az égre fordította s azt mondta: „Ó, drága gyermekeim!”

Aztán hátravágódott, a szurony még feltartotta egy darabig a földtől. Ott, abban a minutumban sírtam, mint a zápor, megálltam, nem bántam én, ha meghalok is mindjárt. Meglőttek, de én, a Jóisten úgy segítjen, embert többet nem ölök!

Abodi ezen az éjszakán nem aludt semmit. Másnap kedvetlen volt, csak délután derült egy kissé fel, mikor Margittal találkozott. Oly szép volt a leány, hogy elfeledtette vele a keserves világot. Átadta gondolatát egyetlen érzésnek, s szerette volna, ha Margitra is átárad ez a vágy. Sokáig sétáltak. Sötét volt, mikor a kapu előtt búcsúzni akartak. A leány behívta Abodit. Bekerültek az udvarra s látták, hogy az ebédlőben vendégek vannak. Megállottak. Mindketten csak egymás után sóvárogtak, s idegenkedtek az emberektől. Hosszasan, szótlánul fogták egymás kezét, lassan-lassan összesimultak, szájuk találkozott s forrón tapadt össze.

Ijedten rezzentek fel, mert hirtelen nyílt a kapu. Egy fény sugar megvilágította a közelgő alakot. Vencel kapitány volt. Mindent látott. Abodi mérgesen tisztelgett, Margit pedig idegesen és zavartan nyitott be az ajtón.

Reggel a szokásos kirukkolásra mentek az önkéntesek. Még nem esett hó, de csikorgó hidegben dideregtek a kopasz bokrok, sűrű ködök feküdték meg a Marost, melyek csak délfelé oszlottak szét, a hegyek felé húzódva. A kapitány is kiment a gyakorlótérre. Az őrmester, ki az önkénteseket egzecírozta, ki akart tenni magáért, már egy fél órája guggoltatta őket kézben a fegyverrel.

Abodinak zihált a melle, s a düh fojtogatta. Utálattal markolta a mannlichert s minduntalan eszébe jutott, hogy ezzel a fegyverrel neki majd ölnie kell. Hirtelen, valami erős sugallattól hajtva, messze ellökte magától a puskát, hogy csak úgy recsegett a fagyott földön. Abban a pillanatban még a koppanás is a szívébe zuhogott. Sajnálta az édes földet, mely búzáat ad és virágot a telhetetlen embernek, és szánta az ütés miatt, mintha fájdalmat okozott volna egy érző lénynek.

Hirtelen erősen belesajgott a szemébe, megtántorodott, mert ütés érte. Vencel kapitány öklével az arcába vágott és rikácsolt képéből kikelve.

Azonnal hazamasíroztak. Gyorsan, futott híre az egész városban, hogy egy önkéntest megütött a cseh kapitány. Abodi délután már provokáltatta Vencelt s kábultan járt ide-oda. Másnap súlyos párbajt kellett vívnia.

Margithoz akart menni, de meggondolta; most mégsem kell vele találkoznia. Egyedül bolyongott majdnem éjfélig, egy kocsmában sokat ivott s tüzelő fejjel ment egy sánctetőn hazafelé. Hirtelen megállott, mert előtte egy alak baktatott; nem akart senkivel sem találkozni. Keserűen elmosolyodott, olyan furcsának találta, hogy most, amikor reggel talán halálos párbaj vár rá, visszariad attól, hogy egy kis fegyvelemsértésen rajtacsípjék. Az alak homályosan pislogó lámpa elé ért. Abodinak elállott a szívverése. Alig húsz lépésnyire tőle Vencel kapitány bicegett. A világosságnál tisztán látta, hogy kissé tántorog, biztosan ő is ivott valahol. A sötét éjszakában szárazon kocogva verődtek össze a csupasz faágak, kísérteties hangok szűrődtek fel a sáncokból. Abodi meggyorsította lépéseit. „Utána, utána!” — gondolta. „Most! Sehol senki, nincs kegyelem annak a számára, aki soha senkinek nem kegyelmezett! Utána! Csak egy lökés, s összetörve fog heverni a várárok mélyén! Csak egy szorítás lötyögő bőrű nyakán, s kiszáll belőle az utálatos szusz! Utána, utána!” Nekiiramodik. Alig lép kettőt-hármat, megtorpan. Rettenetes ordítás üvölt bele a sötétségbe, s utána rémesen, mint a verembe esett vadállat, nyög, vinnyog, bög valaki. Abodi előrerohan. A sánc szélén ott lóg a kapitány. Egy párányi, csenevész bokor van egyik markában, lábai kétségbeesve kapaszkodnak, tapadnak a sima falra és ordít-ordít.

Abodi felette áll. Lábai majdnem fejét érik. A másik már észrevette, hogy valaki ott van, és kér, könyörög, bög és sír, mint egy örült. „Eh, hát van Isten mégis! Most megdöglesz, kutya!” Ez nyargal az önkéntes fejében, s villámgyorsan tovább-tovább fűzi a gondolatot. „Hála istennek, nem kell verekedni holnap, nem kell a fegyver elé kiállani. Ez most itt meghal, néhány másodperc, és lezuhan a mélységbe, s ott felismerhetetlen törmelékké zúzódik össze ronda teste, s utálatos lelke nem fog többé embereket kínozni. Így van jól. Le kel-

lene hajolni és megrúgni, hogy hamarább legyen vége. A farkas is ráveti magát áldozatára, a tigris sem kegyelmez annak, kit eléje hoz a véletlen. Ez a természet rendje!”

A kapitány már nem ordít, csak szűkül, csak szepeg, mint egy kis gyermek, tán csak két ujja fogja még a bokrot, felnéz a csillagos sötétségre, s kiszakad melléből: „Ó, anyám, anyám! Istenem, istenem!”

Abodi összerázkódik. Lehajol s vasmarokkal fogja meg a kapitányt s vonja felfelé. Az ránéz, megiszonyodik, felhördül, de az önkéntes felhúzza a sánctetőre, egy darabig szembenéznek, aztán Abodi megfordul, tovarohan s magánkívül harsogja bele a vak éjszakába:

— Ember, ember, ne ölj! Sose ölj!

A SZÉKELY TÖLGY ÉS A SPANYOL GRÁNÁTALMAVIRÁG MESÉJE

A fejedelem tenyerébe támasztotta fejét. Előtte gar-
madával heverték az asztalon a levelek; mindegyiket
elolvasta, ami magyarul és törökül volt írva, a latin és
más nyelvűeket egy fiatalember gyűjtötte maga elé, át-
futott a sorokon s egyenesen magyarul mondta tartal-
mukat Bethlennek. Az uralkodó széles, nagy homlokán
erős ráncba verődtek a redők. Hatalmas koponyája,
mint nagyszerű központi vezeték, összegyűjtötte a szá-
lakat, mik egész Európából futottak hozzá, s mint tö-
kéletes gépben a felhalmozott anyag, már rendeződtek,
már tervekké formásodtak agyában a gondolatok.

Szürkülni kezdett az este, a gyulafehérvári palota
tornácán már fáklyával jártak az apródok. Künn csen-
desen esett a hó, a Maros felől nagy varjúserég szállt
a vár felé. A fejedelmi palota fölött hosszasan kering-
tek, károгásuk néha behallatszott a terembe. Bethlen-
nek komor gondolatai voltak. Mostanában testi fájdal-
mak vették elő, erővel kellett őket elhallgattatnia,
hogy a gondolatok szabad repülésének utat csináljon.
Megsimogatta hosszú szakállát és nézte, hogy a szálak
fekete erdejébe ezüst pászmák lopakodnak be. Negy-
venhét esztendő bizony nem olyan nagy idő, mások
ilyenkor kezdenek csak igazán legénykedni, de hiába
— neki így mért a sors. — Erdélyország nagyságos feje-
delme, egyszer majdnem Magyarország királya, híres-
neves uralkodó minden külországokban, most elmeren-
gett a múlton s látta magát fiatalnak, erősnek. Eszébe
jutott, hogy egykoriban, Kassa városában nem tudott
sehol száz tallért kapni; ma mérhetetlen kincseknek
ura, de ifjú erejét, egészségét odaadta az országnak, ki-
csiny Erdélyországnak, mely hatalmas lett, gazdag és
boldog, míg — a fejedelem üstöke mindennap fehérebb-

re havazódott. „De magam, csak magam csináltam mindent magamból, az országból — gondolta —, és megéri az árát az, amit műveltem.” A fejedelmi ész és erő felsőbbségének nyugalma szállott rá, de csak egy pillanattig, mert mindjárt belesajgott a kétség: „Ó, csak megmaradna munkám!”

Pedig bizony erős szelek indultak megint a Bethlen művére. A jelentések semmi jót nem újságoltak. Nem nyugszik a török, hamisul akar konchoz jutni a császár, közömbösek az angliusok, a hollandusok, csak ugrat bennünket a francia. „Bizony-bizony, csak magunkban s az Istenben bízhatunk.” Különösen kedvté szegték a Bécsből jövő hírek. Valami huncutság készült ott megint. A fejedelemné asszonyt magát akarják megnyerni a tervnek. Brandenburgi Katalin katolikus volt, azt remélik ott fenn, hogy a szíve mégis inkább húz oda, mint az erdélyiekhez. Bethlen keze ökölbe szorult. Imádtá szép, fiatal feleségét, csak most fogadtatta el a rendekkel utódjául. Nem lehet az, hogy az asszony esze hamisságon járjon őellene.

A hatalmas agy ennél a gondolatnál nem állt meg. Jó mindent tudni, és a mindenható Úristen bizonyosan lesz olyan kegyelmes, hogy amit megtud, nem fog fájni férji szívének, de bizonyosan jó lesz a fejedelem eszének.

A fiatalemberhez lépett. Az mély tisztelettel állott előtte.

— Figyelj rám, édes fiam — szólt hozzá a fejedelem —, a te nagy tudományod, szép eszed meg fogják érteni, miről van szó.

Aztán beszélt neki hosszasan, mint uralkodó megbízott, hűséges emberének s mint jó atya bizodalmas gyermekének.

— Haller István uram, a külföldi főispán lesz hivatalos követem, kap méltó kíséretet, elmondja majd ott, ahol kell, amit elmondani szükséges. A te dolgod majd az lesz, hogy láss és hallj mindent, amit ő beszél, amit neki felelnek mások, amiről diskurálnak az emberek nagy Bécs városában, főurak, nemesek, közemberek, fehérnépek és katonák, mert sohase tudja az ember, melyik szónak veheti legjobb hasznát.

Levelet íratott Haller Istvánnak, utasításokat adott neki, aztán kegyelmesen búcsúzott az ifjú embertől. Az kezét csókolt neki s otthagya a fejedelmet, ki az ablak mellé ült s nézte az üvegen táncoló gyertyafényt és a künn szállongó havat s a fagyban didergő hegyeknek a láthatárra rajzolódott sötét vonalát.

Másnap reggel Ajtai László már úton volt. A Haller István kíséretébe rendelt katonák fűрге lovakon ügettek a keményre fagyott országúton; ő jól vasalt szekér szénaülésén termetes báránybőr bundába húzta be magát. Mire a Küküllő-völgybe értek, egész arca tele volt zúzmarával, s ugyancsak örvendett, mikor Küküllővár tornyát meglátta. Ide kellett jönniük Haller után, s László szívesen tette meg ezt a kitérőt, mert arra gondolt, hogy Józsa Ilonát meglátogatja, míg a főispán készülődik, s illő módon búcsút vesz tőle. Szépen eltervezgette, hogy ha a bécsi útról hazajön, megkéri a leányt s Fehérvárra viszi menyecskének. Egészen ügyes kis professzorné lesz Ilonából — gondolta, s elmosolyodott, ahogy elképzelte az öreg tanárnék társaságában, mint fiókgalambot a komolykodó kotlók között.

Az öreg Józsa biztosan örömmel engedi kiröppenni a papi házból a kis galambot. Istenem! A prédikátorok még nagyságos Bethlen Gábor fejedelem úr idejében is inkább bővelkedtek gyermekekben, mint egyéb földi javakban, s ebben nem különböztek egymástól, akármerlyik országban is laktak.

Lám, Utrechtben, a philosophia nagytitizteletű tanárának négy fián kívül hat lánya segített a professzor bölcs tanításait kiverni a diákok fejéből.

László maga elé nézett, nem látta a Küküllő befagyott ezüst szalagját, a havas mezőket, — a szekér nagyokat zökkent a kemény göröngyökön, ő pedig tulipánhagymákat szedegetett egy fitos, kékszemű holland leánykának.

A boldogfalvi kis házak zsúpfedele fölött füst szállingózott a téli verőfényes levegőbe, — az ő szeme előtt Nápoly utcáin vibráló, aranyos olasz párázat táncolt, a havas fák az út melletti erdőben mint karcsú márványoszlopok borultak össze — ott egy mélyedés, fekete haj, mély-sötét szemek, pici-piros száj és bárso-

nyos, barna váll hajlik ki egy szemvillanásra az ablakon.

Minden kerékfordulás egy országon visz keresztül. A lovak csengőjéből idegen, jól megtanult nyelvek muzsikája csilingel, a kis völgy kitágul, benépesedik nagy palotákkal, sürgő-forgó emberekkel, — a nagy világgal, amit Ajtai László, a fejedelem költségén tanuló székely diák egyszer bejárt.

A küküllővári kastély kutyái egy iramban rohannak a szekérnek s az utolsó kerékfordulásig ők sem állanak meg. Amíg egy hajdú rájuk nem ordít, addig egy szuszra ugatják Lászlót.

Csegezi uram, a várnagy, rettenetes nagy csizmákban kemereg a hóban, kétfelé törli bozontos szürke bajuszát. Bizonyosan éppen most hajintott le egy pohár bort. Délután már lehet — a regula azt tartja, hogy a dél előtt borozó embertől ne kérj tanácsot. Csegezi uram iszik ugyan emberül, sőt két emberül is, de hát hol vagyon az megírva, hogy valakinek éppen tőle kell tanácsot kérnie.

Megrázza László kezét istenesen s becsületes muskotályszagot fúj rá.

„Hát itt vagyunk! Itt Erdélyországban, ott a boldogfalvi viskók, itt Csegezi uram, a kastély tornyában vécsernyére harangoznak.

Itt vagyunk, mert itt kell lennünk, s itt is leszünk, ha százszor úgy ragyog is máshol a nap s az emberek arca.”

Ezzel a gondolattal ment fel a grádicsokon László a főispánhoz. Elmondta a fejedelem utasításait, Haller uram készülődni kezdett, László pedig Józsa tiszteletes úrhoz ment a faluba.

Még azon az éjszakán megindultak s Dicsőszentmártonon és Radnóton keresztül Kolozsvárnak vették útjukat.

László még egyszer megforgatta fejében a Józsa Ilona dolgát s úgy találta, hogy valóban ügyes tanárné lesz belőle s feleségnek sem lesz rossz, — ha az Isten is úgy akarja. Aztán behúzódott bundájába és elszundított.

Nemhiába hogy az úton egyetlen nyúl sem futott át kocsijuk előtt, szerencsésen végezték Bécsben a dolgukat. Még két hét sem telt bele, s Haller uram már jelentést küldött a fejedelemnek Fehérvárra, hogy nincs ok aggodalomra. Rosszban törik bizony a fejüket itt is, ott is, de hát Isten segedelmével majd csak megtalálja a nagyságos úr a módját, hogy baj ne legyen, s ami legfőbb, — a fejedelemasszony igaz szívvel van az urához s az országhoz. A főispán most már akár egész nap sétáljon, ráérkezik húsvétig, mert Bethlen meghagyta, hogy addig vissza ne térjenek. Ha úgy vesszük a dolgot, hát hasznára is válik az országnak a bécsi mulatás. Az ember mindennap találkozik a többi külföldi követekkel, ettől is hall valamit, attól is, és annak mind hasznát lehet venni. Aztán — hiába — jobban telik itt az idő, mint Küküllővárt. Majd ha visszaérkezik, nem győzi a jó főúr érdemes feleségének eleget panaszolni a nagy unalmát — de hát ez így is illik tisztességes házasemberhez.

Ajtai László az első nap összetalálkozott Bécsben Schönberg gróffal. Utrechtben együtt jártak az egyetemre. A gróf ugyan többet verekedett és ivott, mint amennyit tanulással rontotta a fejét. — Kár is lett volna, — így is biztosan fő-fő ember lesz minél hamarabb a császár mellett.

Úr volt tetőtől talpig, gazdag, gáláns és jószívű. Minden előkelő ház ajtaja nyitva volt számára, s a női szíveken csak kopogtatnia kellett, azokról lepattantak a záruk előtte.

Lászlót az első találkozáskor magával vitte Lobkowitz herceg palotájába. Az vonakodott:

— Barátom, nem néznek engem ott jó szemmel — mondotta a grófnak, de az hátba vágta:

— Azt hiszed, hogy csak ott, az Isten háta megett, Gyulafehérváron van becsületük a tudósoknak?!

Különben Ajtai nem bánta, ha ezekben a palotákba kellett járnia. Itt, ahol egész Európa találkát adott egymásnak, hallhatott olyan beszélgetéseket, amiknek a fejedelem bizonyosan hasznát fogja venni.

Lobkowitz hercegnél azon az estén színtársulat szórakoztatta az előkelő vendégeket. Spanyolok voltak, köz-

tük sok zsidó, a németet rosszul beszélték, de istenadta, igazi művészettel nyugózték le közönségüket.

A gróf előre figyelmeztette Lászlót az előadás fénypontjára. A kis dobogó elől félrehúzták a piros bársonyfűggönyt. Egy nő állott világoskék, puha szőnyegen, háta mögött fekete bársonnyal bevont fal emelkedett, s a fekete bársonyon mintha világosabb folt mozgott volna, ahová a gyertyák fénye a nő szőke hajának árnyékát vetette. Csodálatos, ragyogó szőke haj tornyosult fehér homloka fölé, hátul kontyba tűzve. Dús és sötét szemöldökei alól két nagy golyó tüzelt és borult el. László belekapcsolta tekintetével egész lelkét a nő szemeibe, egy pillanatig kérdezte magától, hogy milyen színűek lehetnek azok, aztán megszólalt a színésznő, s a hang szétáradt a teremben. Ajtait felkapta egy hulláma a szavak zengésének — és elindította azon az úton, melyen minden igazi férfinak a nőhöz, a kiválasztott nőhöz kell jutnia. Mint homályos árnyékok suhantak el előtte az otthon hagyott alakok. Józsa Ilona egy szemvillanásnyira testet öltött, de mindjárt elmerült a kavargó örvényben.

A szavak, mint a tengeri vihar, szinte látható iramban nyargaltak végig a termen. A színésznő alakja kinyúlt, dereka, mint hajóárbc, ingott, keble nehéz selymek alatt regett. László tudott spanyolul jól, de most nem értette a szavak jelentését, csak a hangok muzsikáját, mely a felséges zengésű nyelven valami himnuszt zúgott a lelkében.

Ez a himnuszt harsogott benne, míg megmondta nevét a leánynak, míg közről nézte arcát s hallgatta hangját. Ahogy kedvesen diskurálva kérdezősködött tőle, egész világosan hallotta, hogy a himnuszt folyton visszatérő refrénje határozottan zúgja: „Enyém leszel, enyém leszel!”

Schönberg gróf figyelmét nem kerülte el barátja nagy lelki változása. Hazamenet azzal búcsúzott tőle:

— László, ez előtt a leány előtt főhercegek hiába könyörögnek egy kézcsókért!

— Majd megválnak — felelte Ajtai.

Heteken át mint árnyék kísérte Júliát. Az utcákon utánuk fordultak az emberek, s megbámulták a kemény

vonású, fekete ruhás férfit a ragyogó színésznő mellett.

Schönberg gróf révén minden palotába bejárása volt s a mulató társaságokkal keleti komolysággal ült együtt, míg a leány haza nem indult. Egy éjszaka, amint Schönberg palotájának kapuján kiléptek, három álarcos férfi ugrott elő, ketten megragadták Júliát, a harmadik mereven állott a nyitott batár mellett. A társaság — csodálatosan — mintha egész helyénvalónak találta volna a dolgot, érdeklődéssel, de nyugodtan nézte a jelenetet. Júlia sikoltott, Ajtai hidegen, keményen, nyugodtan ugrott a kocsihoz, s a következő pillanatban két álarcos a földön hevert. A harmadik kardja markolatjához nyúlt, de László egyik keze villámgyorsan fogta le karját, jobb ökle pedig az álarcra sújtott, hogy a férfi egy hang nélkül roskadt a hintó lépcsőjére. A társaság ijedten rohant oda, László még hallotta, hogy Schönberg gróf egy főhercegi palota nevét kiáltja a kocsisnak, s — magára maradt a puszta utcán Júliával.

A székely tölgy mellé félve húzódott a gyönyörű gránátalmavirág, egymásra néztek, egyik sem tudta, mit szóljon a másiknak. Útnak eredtek; a László szállása volt közelebb, s mindketten egész természetesnek találták, hogy együtt mentek be az ajtón.

Két idegen palánta Európa két végéről, némán üldögélt a kis szobában. Nem volt miért beszélniük. Júlia megfogta László kezét. Az íróasztalon vastag gyertya égett, László odalépett. Kezébe vette Balassa Bálint verseit s olvasni kezdte a leánynak. Aztán spanyolra akarta fordítani a strófákat, Júlia mosolygott, szemébe nézett s kérte, hogy olvasson csak magyarul. Ezek a sorok muzsikálnak, a hangoknak valami hatalmas üteme van, mint a spanyol szónak. A szíve értette a verseket. A gyertya csonkig égett. Künn már szekerek robogtak, lárma szűrődött be, s látszott a szürkeség. Júlia feje félrecsuklott, aludt a széken. László ölébe vette, az ágyra fektette. Lábujjhegyen az ablakhoz ment, leült ott s nézte a leányt.

*

Az eset nagy port vert fel. Nemcsak főúri körökben, de minden bécsi kocsmában a főherceg kalandjáról beszéltek a söröző bürgerek. László nem mehetett

úgy ki az utcára, hogy ujjal ne mutogassanak rá. Schönberg — bár nagyszerűen mulatott az eseten — finoman, de mégis tudtára adta Ajtainak, hogy neki kellemetlen a dolog.

— Tudod, azt mondják nekem a minap a Burgban: Na, kedves Schönberg, az ön barátja ugyancsak vad szittya — a főherceg legalább egy hónapig nem lehet emberek közé.

Még Haller uram sem tudta megállani, hogy a fejedelemnek küldött jelentés végén ne pertraktálja el a történetét a töviről hegyire s hozzátette: „Azt már meg kell adni, hogy igen szép fehérszemély, de nem tudom, mi leszen Ajtai László professzor uram fejével, merthogy a leány katolika, s ilyen fényes-híres teátrista létre ugyancsak bizonyosan nem fog a Laci kedvéért Fehérvárra elmenni rozmaringot öntözgetni.”

Szívügyekről lévén szó, megmutatta a levelet Bethlen a fejedelemasszonynak is. Brandenburgi Katalin figyelmét legfőképpen az ragadta meg, hogy milyen nagyszerű mulatság volna, ha azok a színészek Fehérvárra is eljönnének. Szólt is a fejedelemnek. Bethlen boldogan — hogy feleségének örömet szerezzen — íratta a levelet Hallernek: „Beszéljen kegyelmed a teatrumdirektorral, s akármennyit kérjen, el ne mulassza kegyelmed őket, mind egész kompániástól, Fehérvárra elhozni.”

A hazamenetel ideje erősen közelgett. Már csak néhány napjuk volt a Bécsben időzésre. Júlia nem is mert elválásra gondolni. Szeme sugarával, egész lelkével ráfonódott Ajtaira. Ezerszer elmondotta neki:

— Miért kell neked visszamenned? Maradj itt, vagy menjünk el Németországba, Hollandiába, akár Spanyolországba, a te tudományod mindenütt tudomány; ó, te oly okos vagy, fejedelmek barátja leszel mindenütt! Maradj velem!

László hallgatott, mozdulatlanul állta az ostromot, mint a köves földbe mélyen, hatalmasan gyökerező tölgy. Bent, a lélek törzsében viharok száguldtak felalá, de kemény és mozdulatlan a kéreg, s a szívnek nem volt ereje kitépni a gyökereket.

A direktor, kis termetű, fekete zsidó ember, ki egy spanyol hidalgó grandezájával állott hercegek előtt, toporzékolt dühében, mikor Júlia szándékáról hallott. „Ide jön ez a fekete, méla barbár és el akarja vinni az aranyadaramat, s az, mint egy buta lúd, gágog utána.”

Éppen ilyen módon kiabált akkor is, mikor Haller István uram lépett be a teátrumba. Még csak ez hiányzott a spanyolnak.

— Hát mit gondol a méltóságos uraság, bolondgom-bát ettem én, hogy elmenjek Gyulafehérvárra, — Ázsiába? Hiszen akkor már mehetek egyenesen Kínába, az sincs sokkal messzebb!

Mikor aztán Haller uram intett a háta mögött álló hajdúnak, s a tarisznájából körmöci aranyak gurultak az asztalra, megenyhült a hidalgó:

— Jól van hát, elmegyek oda Erdélybe, de ha meg-esznek a tatárok...

— Az aranyakat akkor is kifizeti Bethlen Gábor, a nagyságos fejedelem — vágott közbe Haller, s le is parolázták az egyezséget, ami két hónapra több jövedelmet biztosított a direktornak, mintha egy évig ült volna Bécsben.

Mikor Júlia és László meghallották, hogy együtt fog-nak Fehérvárra menni, megfogták egymásnak a kezét, a szemükkel azt mondták: „enyém vagy, enyém vagy”. Júlia elfordult, keresztet vetett s Szűz Máriához fohász-kodott, László pedig halkán mormogta a zsoltár első sorát: „Tebenned bízunk eleitől fogva...”

*

Fehérvárt egyébről sem beszéltek, mint a színészek-ről, de híre ment egész Erdélyországban a dolognak, s a főurak és asszonyságok igyekeztek erősen Fehérvárra, hogy kimulassák magukat. A fejedelemasszony boldog volt, ha vidám arccal látott maga körül, s az erdélyieknek ebben az időben nem is igen volt okuk a szomorkodásra. Magyarországon ekkoriban keseregte az írás: „Mostan vadnak, jaj, azok az üdők minékünk, melyekben az élők a holtakra és az holtak az élőkre való-ban irigykedhetnek az ördögnek emberi nemzetséghez

megkegyetlenült gonoszságáért...” Erdélyben pedig bőséggben, nyugalomban volt a főnemes és nemes, s ami kicsije volt, nyugodtan élt vele a pór nép. Nem csoda, ha az uraságok ráérték az Ajtai László szerelmi ügyével foglalkozni. Az asszonyok pártját fogták, a leányok orroltak rá, az urak irigyelték, de azért kárörvendve meg-megjegyezték: „Meglássuk, mit csinál Ajtai uram, mert bizony a fejedelem őnagysága azt el nem fogja szenvedni, hogy professzor uram katolikus leánynak kösse be a fejét.”

A fejedelmi palota dísztermében húsvét másodnapján este mutatták be először művészetüket a színészek. Előadás után a fejedelemasszony látni kívánta Júliát. Zierotin lovag vezette hozzá. Brandenburgi Katalin kegyesen megsimogatta a leány arcát, s volt bizony őfelsége annyira asszony, hogy megmondja:

— Mi tagadás, — jó ízlése van Ajtai professzornak. Bethlen is hallotta a megjegyzést. Háta mögött állott a gyulafehérvári pap. A nagytiszteletű úr nem állhatta meg, hogy csípősen el ne dörögje: „Márpedig csak az ízével is marad őkegyelme.”

Bethlen odaintette Ajtait, aztán a nagytiszteletű úrhoz fordult:

— Meg tudná-e mondani kegyelmed, milyen vallású vala Ádám és Éva, avagy hogy milyen konfesszió szerint keltek házasságra? Bizony mondom kegyelmeteknek, hívnek maradok hitemhez, s kegyelmetek is azok maradjanak, de én a mennybéli jó Isten nevében most egymásba teszem e két fiatal kezét. Ajtai László tudós professzor uramnak, feleségének s minden maradékainak nemességét rendelék de Márkosfalva.

László leborult a nagyságos fejedelem kezére, megcsókolta, s Júlia is azt tette. Bethlen elfordult, felesége után nézett, ki a főnemes asszonyságoktól körülvéve, kipirulva nézte ezt a jelenetet.

A nagytiszteletű úr is lehajtotta fejét, s szívében szétáradt az a legnemesebb érzés, ami legfőbb kincse az embernek: a szerelemből kinemesedett emberszeretet.

HAZAFELÉ

Éjfél felé a berek széléhez érkeztek. Sándorral lehetett vagy nyolcvan ember, a másik nyolcvan egy trencséni fiú vezetése alatt, pár száz lépéssel odább suvasztotta magát keresztül a sűrű, alacsony fűzbokrok között. A bakancsok nagyokat cuppogtak egy-egy gödröcskében, a legények már nem is káromkodtak, holtra fáradtan vonszolták magukat. Mikor Sándor álljt vezényelt, s csendesen végigment a soron a szó, melyik ahol állott, elvágódott, mint az üres zsák.

Csípős éjszaka sóhajtozott körülöttük. A berek pár előretolt őrszeme, néhány öreg-öreg nyárfa, megingatta ágait, a tavaszba reszketve kiszökkenő, apró, bolyhos levelek alig hallhatóan, sejtelemszerűen sugdosódtak a nyár elé.

Sándor leült a földre, hátát egy fa törzsének vetette s elnézett a szürkeséges éjszakába. A szomszéd fára csendesen gépfegyvert húztak fel. Két nyárádmonti legény volt fenn az ágon, alul pizsmogtak, egyik ledörmögött: — Siess már, Bertalan, hogy a Krisztus ne verjen meg!

— Megevett már münköt úgyes a haragos fene — sóhajtotta a fiú, megvakarta feje búbját, öklével végigtörölte az állát s a másik kezével egy szíjat nyújtott fel a fára.

— Hallgass, Bertalan — szólt hozzá Sándor, csak úgy, mintha otthon, a Tövisközi szántáson állanának, pacsirta birizgálna a barázdában, s félne, nehogy felriogassa a kicsi madarat.

— Jól van, istálom — súgta a legény, s a fa másik oldalának dült. Sándor hallotta, amint hátizsákjából előkotorássza a kenyeret, a szalonnás papír megzörrent, keccent a szentgyörgyi bicsak, s már dolgoztak is a legény erős fogai az étellel.

A többiek körbeülték a fát, egy részük letette fejét a cakumpakkra s aludt, mint a csutak; három-négy fiú sugdosva beszélt, vontatottan, egy-egy mondat rogygyant ki csak belőlük, megállott a fejük fölött s ott lebegett sokáig, mint láthatatlan kötélén függő nehéz súly.

A Görgényi-havasok s a Hargita között hintáztak a lelkek s le-leszálltak egy-egy ismerős fa mellé, ezerszer megjárt patakmartra pillanatnyi pihenőre.

Pár lépésre tőlük, egy bokorvonulás tövében hevertek a pesti vasasok. A Ferencváros, Erzsébetfalva, Csepel és Soroksár nehéz kezű, könnyen nekiszaladó jassz-legényei keveredtek össze vérigkomoly lakatosokkal, gépészekkel. Köpeny alatt szítták a cigarettát, néhány strici leányokról diskurált, szavaik ocsmányra színezték a sötétséget; pár vasmunkás csöndes, mély hangon, melynek minden rezdüléséből violaszínben izzott egy új világrend hite, beszélt-beszélt emberekről, országokról, kenyérről, fájdalomról, vérről, gyermekek jövődjéről, ajtókról, melyek ki fognak nyílani, tiszta kezekről, megfürösztött lelkekről.

Egy orvostanhallgató kuporgott közöttük, rajongója az emberi nyomorúság megváltásának, készen minden pillanatban félrehúzni ingét fiatal melléről a golyó útjának. Egy erzsébetfalvai görbe hátú, aszott ácslegény valami ocsmányságot röhögött az arcába, a fiú egy szót sem szólt, a sötétben pirosan izzott homloka, s reátette kezét a szürkülő gépész vállára.

Az megrándult, karja lendült, arcon vágta a görbét, aztán odadörzsölte öklét a nadrágja szárához, s hallgatott.

Csendesség telepedett az emberekre. Messze-messze kutyák ugattak, kakaskukorékolás jött idáig, erősen megszűrve, s a sötétség, mintha finom lisztet szitáltak volna belé, lassan-lassan, alig észrevehetően derengett egy cseppet.

Sándor meg se moccant. Bizsergő zsibbadás futkosott benne nyakától a lábujjáig, zsibongás röpködött az agyában, mely kiszállott, körülfogta, odanyűgözte őt a földre. Mintha egyetlen ember volna egy rohanó golyón, mely hangtalanul vágta a csillagokkal pitykézett

bakacsingömbben. Egy fényes pont leválik a fekete burokról. Feléje suhan. A pillanat ezredrészéig égrengető robaj recseg agyában, világos sáv húzódik az égen, egy sóhajtásnyi nesz nincs egy világ rohanása után.

Az avar zörren, suhog a sötétség, két puha szárny rebben, egy parányi cincogás. Fülesbagoly egérekét fogott. A csend zúg.

Sándor behunyja szemét, állá éppen a szíve fölé hajlik. Valami dübörög ott benn, mint egy lelakatolt gépház.

A hegyek megmozdulnak, kinyúlnak, egymásra borulnak a téren, összeolvadnak és szétválnak, árkok vágódnak beléjük, folyó indul meg lábuknál, a víz szőkén csillan, fodrozik, csobog, loccsan a partnak. A gerincek süppednek, magasba törnek, erdők lovagolnak az oldalakon fel, megállnak, összeborulnak.

Rapsonné vára mered az égnek, a Hollókő mint felémelt ujj mutat a csillagokra, sóhegyek fehérlenek sötétzöld erdők közül, mint szűzleány melle valami nehéz selyemburkolat alól, a Küküllő összevíssza kanyarog, sárga vize ide ballag s a Sándor csizmája sarkát nyaldossa; ott elbúvik egy domb mögé. Hegy sétál eléje s maga előtt tolja a Nyárad égerfás partjait. A kis Nyikó összevíssza fecseg, az ember nem tudja pontosan, hogy mit, de érzi, hogy ezt a nótát születése óta hordozza fülében.

A Marosból búzás oldalak nyomulnak ki, aranyszínűben lengeti őket a szél, tovatűnnek, mint tengeren a hullámpázmák.

A magyarosi tetőn egy borozdából két kis domb ível ki. Az egyikén kereszt van, s az van ráírva: „Itt nyugszik Szabó Kis József közlegény, Csongrád megyei fiú. Elesett a hazáért, 1916. okt. 6.” A másikon is kereszt van, s az van ráírva: „Itt nyugszik Ionescu Demeter közlegény Ploestiből. Elesett a hazáért 1916. okt. 6.”

A barázdán innen is szánt egy ember, a barázdán túl is szánt egy ember. Az egyik keresztet vet, mikor idehozza a szél a déli harangszót, a másik leveszi kalapját. Az egyiknek fehér harisnyájára libeg a kieresztett hosszú ing, a másíknak szürke harisnyájára pirossal kacskaringózott ujjas ereszkedik le. — A két ökor meg-

áll itt is, ott is, a két ember leül a két sír mellé, esznek, lenéznek a falura, ez is látja a háza kéményét, az is nézi a felszálló füstöt, pipára gyújtanak és szántanak tovább.

A vásárhelyi úton kocsi zörög, a református kollégium felé diákok sietnek, az „Elbán” egy leány sétál. — A gépházban valami megbomlott, egy kerék bűgva lendül.

És újra összeomlanak a hegyek és újra magasba tornyosulnak, virágos rétek csúsznak közöttük ide-oda, havas csúcsok kiabálnak rájuk.

A dombokon és hegyeken, a réteken, a völgyekben, az erdőkben emberek állanak a földön. Megnőnek, karjukkal átfogják a bércet, lábuk támasztja a hegyeket.

Sándor látja, hogy az emberek: vár e hegyen, az emberek: gát a völgyben, az emberek: fal a határon. Túl ezer esztendeje dörömből Góg és Magóg népe, de az emberek a földhöz vannak nőve, az emberek a földből vannak sarjadva, az emberek erősebbek, mint a sziklák, az emberek szilárdabban állanak, mint a szálfák.

A hegyek mint óriási emlékek kínálják magukat az embereknek, a folyók, mint puha karok fogják őket a földhöz.

A dombok rohannak, véreznek az erdők, az öreg kollégium cserepei csörömpölve törnek össze a földön, a magyarosi tetőn két pár ökör felborult ekével rohan a lejtőn, a két síron összeroskad a szürkeharisnyás és fehérharisnyás, s kis, piros patak szivárog alá közöttük.

Sándor rezzen. Nyaka meredve hajlik le, öklével kell feltámasztania fejét. — Túl a Királyhágón vörös folt to-lakszik az égre, egy pillantás múlva rózsaszínű a berek. Megmozdulnak a füvek, a bokrok harmatot ráznak magukról. Madarak ugrálnak, csipegnek, füttyölnek. Párák lebegnek a tájon, mint hálószo-ba nyitott ablaka előtt a fehér csipkefüggönyök.

A legények felkecmeregnek. Nagyokat nyújtózkodnak, ropognak a fiatal csontok. Lehajolnak a kis érhez, tenyerükbe kapkodják a vizet s kidörzsölik szemükből az éjszakát.

Úgy ötven-hatvan lépésre a berektől, az árkon túl töltés húzódik. Amögött mozog valami. Egy-egy sapka ütökzik ki, vékony füstcsíkok kacskaringóznak felfelé.

— Ott vannak a románok — mondja Sándor a legényeknek. Parancsokat akar kiadni, felnéz a gépfegyverre — s benne marad a szó. Behunyja a szemét s ismét látja az emberekkel vándorló hegyeket.

Egy kiáltás rohan erre az árok felől:

— Sándor, Nyárádi Sándor!

Sándor áll, mint a cövek, feje zúg, a székely legények várnak, mint templomozás előtt a cinteremben.

A szürkülő vasmunkás görcsösen szorítja az orvosnövendék kezét. A vasasok célhoz emelik a puskájukat.

A sánc mögül fehér kendő libben fel, s utána magas, barna fiú lép fel a töltésre.

— Sándor! — rikolt a kiáltás még egyszer.

— Várjatok! — szól Sándor, és kilép a berekből.

— Sándor! Gyere haza, Sándor! — kiált a barna román.

Sándor néz, szemei erőlködnek, két könnycsepp indul meg lefelé az arcán.

Csendesen átszól:

— Nem lehet, János.

— Sándor! Apád egy hete állott ki a szántásba apámmal. Anyád kirakta gúnyádat a kertre.

Sándor állott, lábai reszkettek, könnyes szemével tisztán látta a friss szántást, látta, hogy a Küküllőn hófehér libák úsznak vízmentiben, látta, hogy a kerítésre kitett ingeket hogy lengeti a szél — s már nem látott semmit, csak az anyja öreg, ráncos kezét, amint egy katicabogarat fricskáz le az ingujjról.

— Sándor! Vásárhelyt beszéltem Judittal! Sándor! Jere haza, Sándor!

Egy szót sem szólt. A hegyek eléje szaladtak, a patakok lábát ölelték, a bérceken túl dörömböltek, úgy érezte, hogy neki kell vetnie hátát a csiki havasoknak, sarkát meg kell akasztania a Hargitában, bele kell fogóznia a földbe.

A földbe, mely nélküle már nem az a föld, ami volt.

Megfordult. A székelyek feléje közeledtek.

— Én megyek! — mondotta Sándor, s megindultak mind.

Egy vasas lőtt. Bertalan szegény leroskadt a vizes fűbe, két legény megfogta s magukkal vitték.

Az orvosnövendék ránézett az ősz fejű gépészre.

— Ne lőj! — szólt az, s mindketten érezték, hogy abból a messzi-messzi világból érkezett üzenet, mit még csak sejtene a lelkek.

— Hova mentek, Sándor? — kiáltott a székelyek után az öreg munkás.

Sándor megállt az élen, kiegyenesedett, s mint a láng csapott ki belőle a szó:

— Hazafelé, testvér!

Estére már valahol a Királyhágó táján baktatott negyvenkilenc székely, az ötvenedik szekéren feküdt. Utánuk egy csapat román katona verte az út porát.

Az Úrnak ezerkilencszáztizenkilencedik esztendejében.

KLÁRI MÉG NEM MEGY FÉRJHEZ

A tiszteletes úr jobb lábát biztos talajra helyezte a féltényérnyi száraz helyen, bal csizmáját rázogatta jobbra-balra, mint a macska, mikor szurokba lépett.

Nézegetett ide-oda. Eszébe se jutott, hogy ezért a nagy sárért haragudni kéne. Megszokta harminc esztenedeje, hogy tavasszal sár van, nyáron pedig port vernek fel a libák s a legelőről hazaballagó tehenek.

Fekete Kovács Jóskáné iramodott el mellette. Egy cseppet sem kerülgette a pocsolyát. Kövér, piros lábai csak úgy cuppogtak a latyakban. Fel is preckelte a tiszteletes csizmája szárát, s úgy nekiment a fél oldalának, hogy az egyensúlyozó bal csizmaszár minden megfontolás nélkül ereszkedett le a bokáig érő sárba.

Úgy futtában nyelvelt visszafelé:

— Aggyon isten 'csés jó napot. A kövér naccsás úr innét Lajosról nem tud tujébb jönni. Megakadt a hintó. Sok a nehézség benne. Menyek a felvégi tekintetes úrékhoz a bivalyakért.

Ebből aztán a tiszteletes úr, ha csak egy kis esze volt, megérthette, hogy Lajosfalváról jön Végh, a kövér földbirtokos, Bükkösiékhez igyekszik, de az alvégen benn rekedt a pocsolyában s Fekete Kovácsnét elszalajtott a segítségért.

Este pityizálás lesz, motyogta a tiszteletes. Meghúzta szürke bajuszát mind a két szárán s tovább mendegélt a ragadós sárban.

Bükkösiné tekintetes asszony kijött az ebédlőajtóba, végignézett az udvaron s a konyha felé kiáltott:

— Kati! Kati! Egy-kettő! Vágj le négy csirkét, a fehér pulykát vedd ki a ketrecből. Andrist küldd ki az úrért a Fecsegőbe, ott lesz a szántásnál, gyúrj rétestészát. Aztán vigyázz, nehogy megint odasüsd nekem a húst. Na, eridj! Kati, te Kati, tégy oda zsírt a nagy kék lá-

basba pánkónak, itt lesz a tiszteletes úr is, Juli menjen fejni. Mit csinálsz, te tűzrevaló? Juli, Juli te! Aki istene van a perzselnivalójának, megint a legényekkel cimborál. Nincs időd este?

Juli ijedten ráncigálta ki magát a kerítés mellett egy legény markából. Búcsúzóul kapott egyet a farára, s pirosan, mint a láng, futott a konyha felé.

A tekintetes asszony egyet fúj, még egyszer elkiáltotta magát:

— Na! Egy-kettő!

Aztán bement az ebédlőbe.

Kővérpiros és jóságos arca nyugtalan volt. Azon gondolkozott, hogy mit mondjon a leányának.

Klári az ablaknál állott. Hallotta a lármát, a nagy csirkevadászat zenebonája összevegyült fülében a madárscicsergéssel.

Egy pár fecske röpködött ide-oda, fehér hasuk megvillant a napsütésben, parányi rögöcskéket kaptak föl csőrükben a sárból s az eresz alatt palotát építettek maguknak.

A kerítés mellett a pipehúr már zöld szalagot húzott, a jácintok kidugták szárukat, s tövüknél, mint guruló mákszemek, botorkáltak összevissza a hangyák.

Nyugaton vöröslött az ég. A hegygerincen szántott egy ember; úgy állt ott — előtte az eke s két ló —, mintha az opálos égre volna rajzolva.

Parasztok jöttek a hegyoldalakon lefelé. Az áprilisi szellőcske földszagot s ütköző búzaszálak illatát hajtotta erre és a Klári fekete hajában bújt meg.

Nyugalom lebegett a tájon, mint rózsató fölött az illat. Eltűnt a múlt, a jelen végtelennek tetszett, s a jövő meglapult a csönd mögött.

A pitvarokból füst szállingózott kifelé s megprüsszögötte a bogározó szopós borjút.

A föld, az ég s az ember örök-végtelen melódiája muzsikált a tavaszi alkony harmonikus lihegésében.

Klári szerette volna belefürösztetni lelkét a hegytől-hegyig táj bájos egyszerűségébe, de messziről gondolatok törtek elő, s a dombon túlról átzengett az Élet.

Az anyja hozzálépett:

— Klári, jön Végh!

— Tudom — mondotta, és sóhajtott.

Nem fájdalmasan vagy lázasan, csak úgy ellehelte ezt a kis sóhajtást, mint örök mottóját a szívek bánatos rezdüléseinek.

Két éve jött haza az angolkisasszonyoktól, húszéves volt, s a tekintetes asszony, ki tizenhat éves korában már férjhez ment, kétségbe volt esve, hogy a nyakán vénül.

A gyönyörű barna leány megbolondította a környék valamennyi férfiát. A szeplős segédjegyzőtől a kútfalvi báróig mind szerelmesek voltak belé, s a tekintetes asszonynak nagyszerű multság volt haditerveket szőnie, hogy melyikhez adja leányát a sok udvarló közül, de mostanában már kezdett kifogyni a türelemből.

Klári mulatott a férfiakon, fölényes volt és hideg, pedig esténként, mikor magára maradt, eloltotta a lámpát s lefeküdt hűvös, hófehér ágyába, reszketett, mint a tizenöt éves bakfis és megvonaglott, mint nyári szélben a fiatal jegenyefa.

Ilyenkor elővette szívének regényét és sírva pergette le lelkén a lapokat.

Fénylő szemű, sápadt barna fiú, tanár és író sétált vele minden este az álomba. Hangja simogatott, szeme követelt, s régen tett ígéretek beváltásáról suttogott drága szavakat.

Az első leánycsók visszaszállt a hegyeken, mezőkön át, s ott égett mindennap annak az ajkán, aki adta.

A nagy elválás óta egy-két találkozás, szemek s kéz-fogások örök értelmű hangja, sok-sok levél — és Klári odakapcsolta szívét Zátonyihoz, a pesti íróhoz örökre.

A tekintetes asszony tudott valamit a dologról, beszélt ő is Pesten az íróval, de nem sokat törődött vele. Nála a komoly ügyek ötszáz holdnál kezdődtek.

Azért mégis nyugodtabb volt, hogy már hetek óta nem jött levél Pestről.

Örökre-örökre, gondolta Klári, s utánasóhajtott ennek a gondolatnak.

A feneketlen sárban tehenek cammogtak, a szél lenyomta a füstöt. Klári betette az ablakot.

„Sár-sár, süllyedek-süllyedek. Elmerülök ebbe a puha szeretetbe, ami itt körülvesz. Küzdeni! Istenem, én leány vagyok!”

Már egy hete írt Zátonyinak. Lefojtott hangon, leányos szeméremmel, de minden sorából kétségbeesetten sírt ki: „Jer, ments meg! Tereád várok!”

Válasz még nem jött. Mit is ért volna akármily hosszú írás? Klári tudta, érezte, hogy erre a levélre csak maga Zátonyi lehet a válasz, s lázas kábultságban figyelt minden kocsizörgésre.

Dani, a sánta béres kegyetlenül szidta a bivalyokat s egy cseppet sem sajnálta tőlük a vasvillanyelet.

Végh már kászálódott is kifelé a kocsiból. Jóképű óriás volt, úgy harmincöt körül. Olyan kövér, hogy beillett volna kanonoknak Fehérvárra, de fürge, mint egy huszárhadnagy.

— Klári fiam, Klárikám szívem, légy hozzá kedves — suttopta a tekintetes asszony, s az ezer hold szántóra és a lajosfalvi kastélyra gondolt.

Klári megint sóhajtott. Kiment anyja után a verandára s már mosolygott kedvesen, s a hangja üdén csengett:

— No, maga pompásan jött ideig — kiáltotta, s nevetve nézte a bivalyokat s utánuk a fényesre lakkozott, sáros úri hintót.

A tiszteletes úr kivette fekete kabátját; a sifonerajtó felső sarka el volt törve, ott gondosan visszadugta a sarokpótló forgácsot.

— Hát igazán nem jössz, Róza? — kérdezte a feleségétől.

— Ráérek az eljegyzésre elmenni.

— Bizony-bizony, Klári férjhez megy — szólt vissza a tiszteletes, betette az ajtót.

A vacsoránál jó hangulat volt.

— Ilyen pánkót mióta kétfelé áll a fülem, nem ettem — lelkendezett a pap.

Ezt legelőször huszonöt esztendővel ezelőtt mondta el Bükkösiéknél, s azóta átlag minden héten egyszer megismételte.

Igazat is szólt, mert a tekintetes asszony három vármegyében híres gazdasszony volt. Aztán, ha az ember olyan muskotályt iszik, aminek az illata már a pince-

ajtóban érzik, bizony el is mondhatja, hogy „hej, be jó ez a pánkó!”

Végh alázatosan és szerelmesen nézte Klárit. Igyekezett okosakat mondani, Klári kedves volt. Mosolygott, mosolygott.

Az anyjára nézett. A tekintetes asszony szeme figyelmeztetőn rándult meg. „Süllyedek, süllyedek” — gondolta magában Klári.

A tiszteletes fészkelődött. Látszott rajta, hogy egy tószt kívánczozik ki belőle. Neki is fogott. Rezgett az öregnek a hangja, könnyezett, s a beszéd végén Klári, a fehér, gyönyörű menyasszony, tüzes paripáktól vont gyönyörű hintón repült daliás férje mellett a lajosfalvi kastély felé.

A tekintetes asszony szemeit törülgette. Bükkösi a bajuszát rángatta. Végh meghatottan és komolyan nézett Klárára.

A leány lesütötte a szemét: „Édes jó Istenem, mi lesz itt? Mi lesz velem?” Tehetetlen leányilke hangtalanul zokogott. Szíve lázadozott. Forradalmi dal zendült fel benne.

Úgy ült ott, mint egy szobor, némán és mozdulatlanul, de szíve átsikoltott a falakon, hegyeken, ki a messzeségbe.

„Nem, nem, nem! Istenem, tégy csudát! Nem bírom ezt tovább! Miért nem adtál minden szerelmes szívnek ezer holdat? Nem lehet, nem tudok, nem akarok! Édes jó istenem, könyörülj rajtam!”

A tiszteletes utolsó szava még az asztal fölött rezgett, — nyílt az ajtó. Oda fordultak mind. Klári tágra nyitotta szemét, mint a csudát látó gyermek. Egy fiatalember állt a küszöbön, izgalomtól sápadtan. — Zátonyi — suttogta Klári, mint az álomból ébredő.

Végh egy falat pulykasültet tett a szájába. Elbámult, eleresztette a villát. A falat egy darabig tartotta, aztán csörömpölve esett le a tányéjára. Becsületes tömör ezüst volt. Mindjárt kettérepesztette a porcelánt.

A tekintetes asszony felsikoltott, „Zátonyi”, s a levegőbe kapott az elrepülő ezer hold után.

Klári felállt az asztaltól.

Szívében nászzene muzsikált. Lassan odament, kezét nyújtott:

— Isten hozta, Zátonyi!

A tiszteletes csendesen mendegélt hazafelé.

Messziről vadludak gágogtak a levegőben, az alsó faluvégen már kukorékoltak a kakasok, a Kis Minya Jánosék kutyája veszettül ugatott a kapuban. Mikor a tiszteletes odaért, elhallgatott.

Otthon a lámpást az ajtóhoz tartotta, hogy könnyebben megtalálja a kilincset. Reátette kezét, de egy pillanatra még megállott.

Az ereszgerendán két fecske húzódott meg épülő fészke mellett.

Az egyik elkezdett pittyegni, a másik egy rövidet csicsorgett rá. A tiszteletes felnézett az égre, megcsóválta fejét s benyitott.

A tiszteletes asszony megmozdult a megfakult piros paplan alatt.

— Klári még nem megy férjhez — szólta hozzá a tiszteletes úr, s öt perc múlva békességesen aludt az Úr jámbor szolgálója.

PILLANATFELVÉTELEK

LOLI

Barátom, a kalandor eloltotta a lámpást s ledült a fülke plüsspamlagára. Cigaretája világított, mint egy tüzes skarabeus, ő pedig beszélni kezdett.

Ó, Loli! — sóhajtott. Mikor tizennégy éves volt, felvette mamája budoárjának kecses lábú asztalkájáról Faublas lovag memoárjait. Megsimogatta a gyönyörű könyvet és szent áhítattal bámulta a címlapján szerelemtől ájultan fekvő nő arcát. A csudaszép japán papír a parázna hercegasszony alsóruhájáról álmodott, kéjesen zizzentek meg az aranszegélyű lapok Loli édes kezében és szétnyíltak, mint a százezer esztendeig rejtgetett, szent misztikumokra boruló színarany ládácska fedele.

A lovag vágytól vonaglott, vékony spádéja reszelt oldalan, mert hegye a hercegnő topánkájának orrához simult. A kis dívány valami ismeretlen nyelven sóhajtott, karcsú lábai rogyini készültek az izgalomtól, — ó! mert a hercegnő lába, ó! a combja, miért költők lettek öngyilkosok, hogy nem tudtak ennek a meleg jóniai oszlopocskának más nevet adni, a kéjtől részegen feküdt rajta, fehéren és vakítóan olvadt bele illatos húsa harisnyájának sárga selyem szalagjába, és melegtől egy parányi rubin tüzelt a csatján.

A lovag keze elveszett a csipkében, kabátja ujjainak fodra bágyadtan omlott el a fehér bőrön, s szája a hercegnő száján hevert, mint két vérpiros gránátalma a fa alatt.

Loli a könyvet visszaejtette az asztalkára, s mellén a két csudás alabástrom gömböcske izzani kezdett.

Szobájában a madmoazell számtani leckéit javította, Loli elfeküdt a pamlagon, megfogta a lovag kezét, oda-

vonta ruhájához, hol a csipkék kezdődnek, és lehunyta a szemét.

Két éven át egy fekete, mély szemű, forró leány lesboszi szerelemmel marcangolta Loli isteni testét, mely megnőtt, mint a pálma boldog Arábia oázisain és szép volt és rózsaszín volt és fehér volt és szőke volt és erős volt, csak szempillái borultak szürkés zománcú kék szemére olykor-olykor elomolva, mint bál után a megcsudált brüsszeli csipkék.

Egyszer egy húszéves fiúval beszélt, ki szép volt és álmotag, mint egy régen hallott románc elmosódva visszacsengő refrénje.

Loli lehunyta szemét, a pamlagon megjelent a hercegnő elomló teste, és reszketett a lovag spádéja. A fiú keze lankadtan pihent a széken, Loli reánézett, vérében a hercegasszony csipkéi fodroztak forró hullámokat, és magáévá tette a fiú szerelmét, mint egy antik istenasszony.

A Duna fölött sirályok hasa villogott a napsütésben, a szigeten boldog emlékű Szent Margit leányasszony kápolnájának falai mellett egy fülemile fészket rakott, a löversenytéren vén mágnások gukkereztek, a körutakon csudaszép zöld autó után néztek az emberek, a Lipótváros estélyein gyémántok villogtak, Ostendében a tengerben kéjesen nyúltak el a nők, a Tátrában sikoltva ródliztak, Velencében ismeretlen partnert kerestek a gondolázáshoz, és — ó, Loli! — Loli és a lovag keze soha meg nem váltak egymástól.

A sors választottjai váratlanul és szent megilletődésben, mámoros álomban kapták Loli ajándékát, csudás szerelmét, és mikor ébredtek, az álom már tovarebbent, hogy mást ajándékozzon meg az isteni ópiummal.

Ó, és én — s a kalandor hangja vonaglott — ó, majdnem megfogtam az álmot. Valósággá markoltam már — ó! gyalázat, elmenekült előlem — és Loli férjhez ment.

A fátyol hosszan folyt utána, szűz leányok emelték végét, egy ember ment mellette és azt hitte, hogy áldozati bárányt vezet.

A pap keze áldón nyugodott fejükön, Loli elnézett az embereken át, szeme elfelhőzött, kereste a lovag kezét, amint eltűnik az omló, engedékeny csipkében.

MICI

A műhelyben elrontott egy szoknyát. A kisasszony pofon ütötte. Sírt egyfolytában három órát, és a könynyektől keserű volt a torka, mikor este a nyomorúságos, sötét lépcsőházban a negyedik emeletre lépegetett. A sovány, hosszú hajú jogász jött vele szembe s a homályos folyosón belecspeszkedett. Reátapadt kemény húsára és belevájta ujjait formás kis mellébe. Hangtalanul lihegtek, a leány véresre karmolta a fiú csontos kezét, míg levált róla, mint a letépett, mohó pióca, s aztán elégedetten és fütörészve ment le a lépcsőn.

Mici kimosta blúzát, teát főzött és kis darab margarinos vaját kent egy szelet kenyérre, evett és varrni kezdett. Éjjélkor elálmosodott, megfájult a háta, megvetette ágyát, levetkőzött s haját kezdte befonni.

A rongyos függöny egy kis nyílásán a sovány jogász nézett be ágaskodva s megleste a szerencsétlenül sivár szoba rejtett kincsét.

Lecsavarta a lámpát, bebújt a vedlett paplan alá, kinyújtotta édes, megkínzott, fiatal testét, és már aludt is Mici.

Három éven át viaskodott mindennap a férfiakkal, kik utánalestek és reá-reácsaptak, mint éhes sakálok a sivatagba tévedt gazellára.

Teste sokszor volt forró, és valami misztikumra vágyott üres vasárnap délutánokon, s szíve ismeretlen nász zenéjét pityegte félve és akadozva. Egyszer csodás ouverture harsant fel benne.

Odaadta magát a megnyílt, megfejtett csodának és reákapcsolódott egy, egyetlenegy férfira síró, boldog és önfeledt odaadással.

A kisasszony a műhelyben azt mondta:

— Hát magával mi van? Nem sül le a pofája nagy hassal idejönni? Takarodjék, bűdös...

Elment. A hídról, mint egy puha, meleg zsák omlott le, piros kartonszoknyáját derekáig fellibbentette a szél. Olyan volt, mint egy stilizált pipacs. Nagyot locsant a vízben.

Egy ember a parton kiabálni kezdett, a hídon egy vén utcaseprő letette a személtlapátot, nagyot köpött — „csak nem ette meg a fene” — mondotta, és lenézett a hídról.

Liának férje szeptemberben bevonult katonának — folytatta a kalandor. — Azon az estén kiültünk a ház elé. A hold az öreg nyárfa leveleit csodálatosra színezte, Lia egy kis fehér macskát tartott az ölében s a csillagokat nézte.

A parkban egy elárvult, szikkadt halastóban búcsúhangversenyt ümmögött két béka, s a ház falához loppal surrant egy-egy denevér. Lia felhúzta egyik lábát az ölébe, másikra misztikus homályban omlott térden felül valami fehérség. A piciny macska dorombolt, Lia elmeresztette nagy-nagy fekete szemét s vékony ujjai-val a cica szőrében idegeskedett. Lábainál ültem, valami megmagyarázhatatlan illat borult reám, a cicára tettem kezemet és megtaláltam Lia ujjait. Otthagyta őket és átfonta kezemet, mint egy virágszirom.

Beszéltem, beszéltem, — Lia didergett, kabátommal betakartam lábait, ottfeledtem kezem két csodásan faragott térde között s — ő sírt férje után és perverz kéjjel merült el szenvedésébe.

A nyárfalevelek karcsú nyele már csak bágyadtan tartotta magát a fán, a kis cica is fázósan bújt Lia ölébe, ő kéjesen szomorkodott, én mellette ültem, és mintha untatott volna a vén nyárfa, a hold, a cica és a Lia szeméből lopva áradó perverz bánat.

Lia szoknyája árkan lecsúsztotta a kis cicát, láttam, hogy két lába megfeszül, a hold szemébe süttött és elszínezte apácás szomorúságát.

Felkelt. Lassan és kéjesen, mint tavasszal a nőtény macska, megindult szobája felé. Az ajtóig kísértem, ott kezét fogtunk.

Lia számra csókolt és behúzott a szobájába.

EGY ESTÉM A VIOLÁBAN

Csepergős tavaszi estén léptem be a Violába. Vacsorát rendeltem s leültem egy asztalhoz. A kályhában dudorászott a tűz, egy-egy darab vizes fa valósággal vinyogott a lángok között. A kemence egyik oldalán Táki feküdt, egy húszesztendős patkányfogó kutya. Összekarolt orrát bedugta a fáskosár mellé s minden szusszánásával kis porfelhőt vert fel, mely a lángtól rózsaszínre festve tűnt el a kemenceajtó két nyílásán.

A középső bolthajtásról két hatalmas petróleumlámpa csüngött le, rózsaszínű papírral volt bevonva az ernyőjük, ha az ajtó nyílt, kissé himbálóztak s a virággirlandokkal befestett falakra fantasztikus árnyékot vetettek.

Végignézttem az asztalokat. A kerek, zöld posztóval bevont kártyaasztalnál négyen ültek. Két hatalmas teremű úriember, egyiken zöld selyemmellény piros gombokkal, másikon piros, fekete gombokkal. A harmadik ötven felé hajló, sárga bajuszú ember volt, fehér mellénnyel, gyönyörűen vasalt ingmell villogott rajta, finom fehér kezein gyakran nézte a gyűrűket s egy hatalmas zöldkövű pecsétgyűrűt forgatott jobb keze mutatóujján. A negyedik, egészen fiatal leányke, székét hintáztatta. Háromdecis üvegekből szép, aranszínű bort ittak. A vendéglős, Viola bácsi, ki-be járt az ajtón, megsimogatta szürke kecskeszakáiiát s rendelkezett a pincéreknek. A kasszában fiatal, barna leány ült, üde és kedves; általában az egész vendéglő meleg és barátságos hely volt.

A sárga bajuszú úr a két selyemmellényesnek magyarázott. Úgy látszik, állandó témája lehetett ez: még meg nem született gyermekéről beszélt. Nagyon-nagyon várhatta szegény a kisfiút, vagy talán egy csöpp leánykával is megelégedett volna. A piros lājbis úr simogatta

fekete bajuszát, kacagott, vastag, piros ajkai közül ki-látszottak erős fogai.

— Az a legkönnyebb dolog — kiáltotta hangosan —, most hazamész — odahajolt a szőke úrhoz, suttogott neki, mindnyájan huncutul mosolyogtak. — Na, érted, most hazamész, s ha minden rendben van — üzensz utánam. — A két selyemmellényes tele szájjal röhögött, a fiatalember megütközve nézett rájuk, a finom úr el-sárgult. A következő pillanatban már székek emelkedtek a levegőbe, a többi vendégek kihúzódtak a kis szobába, tudták, hogy a selyemlájbisok megint bolondjukat járvák.

Nyílt az ajtó, s magas, barna férfi jött be rajta. Fekete sétabotjának elefántcsont golyó volt a végén, minden mozdulata előkelő és finom. A veszekedés megszűnt, mintha elvágták volna, s a szőke úr a selyemmellényesekkel együtt távozott. Kívülről még egy darabig hallatszott lármájuk.

Felugrottam székemről. Istenem, hisz ez az ember rég nem látott barátom: a kalandor, ki ebben az időben közbecsülésben álló férfiú volt Kisvárosban. Komoly barkót viselt, a bajuszát kipödörte. Kisvárosban ez volt a divat, mert Kőszegi alispán mindig hegyesre sodorintott bajusszal jelent meg reggel a főutcán. Barátom főként úrinókkal foglalkozott. Rebesgették, hogy a kövéredő bárónó tünteti ki kegyeivel, s ez a mendemonda meglehetős nimbusszal övezte fejét.

Esténként a Violához címzett vendéglőbe járt s a notabilitásokkal kalabriászt játszott. Néha nekirugaszkodtak az urak s erős ferblibe kezdtek. Ilyenkor a kis szobába mentek át.

A kalandor a kasszíros kisasszonnyal különböző huncutságokat követett el s reggelre megkopasztotta az egész társaságot. A szegény aljegyzőket nyerni hagyta, s ha valakinek eszébe jutott volna egyszer a barátom kezének jóhizeműségét kétségbe vonni, a fiatalok keresztülmentek volna a lelkén.

Ő is észrevett engem. Leültünk asztalomhoz s beszélgetni kezdtünk. Csend volt a vendéglőben, hallatszott, hogyan csepeg az ereszcatornáról az esővíz. Kuttyák ugattak az utcán, s késői járókelők beszélgettek.

— Barátom, jó itt az élet. Úgy telnek a napok, mintha örökösen pompás ebéd után egy méhes megnyugtató zümmögését hallgatnám. Az emberek kicsinyesek és jók, engem nem értenek, s ebben van az erőm, míg itt vagyok közöttük. Alkalmazkodom megrögzött külső szokásaikhoz, tisztelem előítéleteiket, de van az életemben valami örökös sorsomból, ami feléje helyez ezeknek a nyugodtan emésztő embereknek. A vendéglő kedves és nyugodt. Nem találsz az országban még öt ilyen helyet. Mikor a kapubolt alá lépek, mindig várom, hogy a lépcsőn, a pislogó petróleumlámpától megvilágítva krinolinós dámák és lila frakkos urak fognak velem szembejönni. Viola bácsinak párja már csak mesében van, és nézd meg, a kasszában a leány olyan, mintha levendulaszagú biedermeier kisasszony ülne ott. Meg kell vallanom, hogy engem ajándékozott meg szerelmével, s bár ez itt titok, jölesik neked elmondanom.

Bizonyos okok miatt a bárónét kell kitüntetnem, de elárulhatom, hogy ő nem nyújthatja szerelemben azt, amit ez a leány.

Nem titkolhatom el előtted, hogy vonzalmat érzek iránta, mely régi időkből származó emlékből táplálkozik.

A kalandor töltött az illatos muskotályból, derűsen nézett reám és folytatta:

— Nagyon rég volt, barátom. Alig múltam még húszéves és hányódtam az életben, mint valami gazdátlan kutya. Voltam riporter, ügyvédbojtár, másoló díjnok, magántitkár, gazdasági gyakornok és közbe-közbe semmi.

Egy ilyen üresen tátongó időben az egyik krajcáros újságban a következő apróhirdetést olvastam: „Pénztárnok állandó alkalmazásra felvétetik három forint óvadékkal. Csengeri utca 88. III. em. 12. ajtó.”

Egy pillanatig sem gondolkoztam. Télikabátom felkaptam, a legközelebbi zálogházban megszereztem a szükséges óvadékot s elindultam a Csengeri utcába.

A terézvárosi templom lépcsőjén vak ember nyújtotta felém karját, odaadtam neki a három forinton felül minden krajcáromat.

A Csengeri utca 88-hoz érkeztem s nekiindultam a harmadik emeletnek. Rongyos és maszatos gyermekek ugráltak a lépcsőkön, s általában az egész háznak nagyon szerencsétlen kinézése volt.

A 12-es szám előtt a korláton ócska, lyukas fehérneműket libegtetett a szél, mint a nyomorúság zászlóit. Milyen pénztárnok kell ide, kérdeztem magamtól. Itt voltam már, hát beléptem.

Öregasszony nyitott ajtót, ráncos kezein lötyögött a bőr, ezer barázda volt az arcán, de a szeme kedvesen és mosolygósan nézett reám. „Ide kell pénztárnok?” „Ide-ide — felelt a néni —, tessék befáradni”, s már tuszkolt is befelé. A szobában ezeresztendő, piros bársonnyal bevont karszékben nagyon-nagyon öreg ember ült.

Az ablaknál egy leány varrt, halkan köszönt, de nem fordította vissza a fejét, csak dús, fekete kontyát láttam.

A néni leültetett. „Tata, tata! — kiáltotta az öregnek —, itt van egy úr, aki pénztárnok akar lenni.” A vénembernek egy vonás sem mozdult meg az arcán. „Van-e óvadéka?” — kérdezte. „Van — feleltem —, de hát szeretném tudni, hogy tulajdonképpen hol az az üzlet, ahol pénztárnokra van szükség.”

„Luci!” — szólt az öreg, a leány felkelt, félrehúzott valami kopott zöld függönyt, és gyönyörű sárgaréz kallitkában egy hatalmas papagáj tűnt elő.

Nem értettem a dolgot, de a leány már beszélni kezdett. „Kérem, aki pénztárnoknak beáll hozzánk, ezzel a madárral fog járni utcáról utcára, házról házra. Viktor — így hívják a papagájt — szerencsecédulákat húz, egy cédulának az ára tíz krajcár, ezeket gyűjti össze a pénztárnok.” Felkacagtam. Hallatlan! Elképzeltem magam, hogy a papagájjal fogok az udvarokon állni, a gyermekek, a cselédek körém gyűlnek majd, bámulják a papagájt, én pedig kasszírozom a hatosokat. Gyerünk innen, gondoltam magamban. Ekkor a leány újra megszólalt: „Én mindig magukkal fogok menni.” Csak most néztem meg. Csodálatos szépség volt. Magas, erős és karcsú, arca fehér és finom, s mély barna szemeiben nagy melegség csillogott.

„Jól van, beállok” — mondtam, s a néni tenyerébe leolvastam a három forintot. Fürgén szaladt le az öreg asszony a lépcsőkön, nemsokára megrakodva tért vissza, s áldomást ettünk és ittunk a sikerült megállapodás örömére.

Három hétig voltam papagájos, és hidd el, barátom, sohasem bántam meg. Luci életemnek egyik legszebb emléke marad. Három hét múlva fordult egyet a kerék, felkerültem, sok pénzem volt. Már nem jártunk a papagájjal, otthon ültünk az én lakásomon, s bolondoztunk Viktorral. Lucit egy év múlva férjhez adtam, ma kövér és kedves asszony, s tudom, hogy örömmel gondol reám.

Nézd meg ezt a leányt. Szakasztott olyan, mint Luci tizenöt évvel ezelőtt. Hány nőt szerettem azóta s mikor megláttam, mégis Luci hasított a szívembe.

A kalandor elnézett a bolthajtásokon át valahová, megfogta a kezemet és így szólt:

— Furcsa az élet, barátom! Engem nem tud legyúrni, mert nem állok vele soha szembe. Megyek, amerre visz. Istenem! Ki tudja, hova sodor még?!

Az ajtó előtt lármáztak. Öreg nagybőgős nyomta be maga előtt a gordont, egyet-egyet pengetett a húrokon. A cigányok után a selyemlájbis urak jöttek a sárga bajszos férfival, valahol kiveszekedték magukat, összebékültek, a finom úr feleségének éjjelizenét adtak és visszajöttek a Violába. Viola bácsi fürgén forgolódott körülöttük, a cigány már húzta, hogy „Ha kimegyek a temető árkába”, — a kalandor nótája volt. Összeültünk egy asztalhoz, s a kisvárosi éjszaka zümmögve, kedvesen borított el mindnyájunkat.

BARÁTOM ÉS A HERCEGNŐ

Drága barátom, a kalandor, akkor a Meteor szállodának egyik padlásszobájában lakott. Ablakából ellátott egész a Dohány utcai zsidó templomig, hajnalban végignézte az Árpád kávéház előtt ácsorgó nőket s büszke volt reá, hogy egész Budapesten nem sok ember van, kihez hamarább besüt a nap, mint őhozzá.

A hallban láttam meg őt. A lift mellé húzódott s a homályból sötéten és titokzatosan nézett a lépcsőn felfelé haladó elegáns hölgy után. A kanyarodónál a nő félve visszapillantott reá. Gyönyörű, szolid és vidéki asszony volt. Isten tudja, hogy tévedt ebbe a szállodába.

A kalandor, drága barátom, megsimította csodaszép fekete bajuszát, kilépett a homályból és meglátott engem.

Valami fájdalmas vonás ült a szája szélén, tudtam már bizonyosan, hogy ma nem ebédelt. Gyönyörű arany cigarettatárcából, mit spanyol grófnőtől kapott egy nizzai hét emlékéül, valódi egyiptomival kínált.

Szobámba mentünk, csöngettem a pincérnek. Drága barátom elterült a sezlonon, megkapta az élettől, amire ebben a pillanatban szüksége volt. Szép barna szemei hálásan néztek reám, örvendett a tiszta falaknak, a ruganyos heverőnek, az ablakon besütő napsugárnak, az üvegen zümmögő légynek, a levegőnek, a cigaretta illatos füstjének — mindennek. Azt hiszem, a kalandornak abban volt élete titka, hogy mindennek örvendett. Voltak rideg és savanyú emberek, kik azt mondták, hogy istentelen, léha és semmirevaló, de én láttam, hogy ártatlan, lelke meleg és gond nélküli, mint a rózsaszín bőrű gyermekeké.

A szíve gyökerére húzott drága barátom egy sóhajtásnyi füstöt és beszélni kezdett.

— Barátom, az élet, az élet! Ó, tíz esztendővel ez előtt! Párizsban voltam, a Montmartre-on csavarogtam mindennap, sikátorok lépcsőin lépegettem egy-egy gyönyörű boka után, amilyent a világon csak Párizs utcáin lehet látni.

Novellákat és apró cikkeket küldtem Pestre s hetenként vártam a lapoktól gyengén szivárgó pénzeket, melyek néha alaposan késtek. Ilyenkor a penzióból eltűntem, otthagya galléraitam és nyakkendőimet Josefine mamának zálogul.

Egy ilyen késedelmes pénzküldemény előtt elhatároztam, hogy este Jenőnél fogok lefeküdni. Havas tereken járkáltam, keserű volt a levegő, mit beszívtam, a gázlángok sunyin pislogtak, a hó nagy, puha pelyhekben szálldogált, néha a szél elkapott belőle egy csomót és mint rongyos fehér kendőt sodorta a lámpák körül.

Felmentem Jenőhöz. Tudtam, hogy csak hajnalban fog hazakerülni, addig egy művészkávéházban ül, csudálatos nőekkel és borzas férfiakkal disputál, kik márványasztalokra rajzolnak ceruzával s abszinttel mossák el a skizzeket.

Cigaretára gyűjtöttem, a díványra dobáltam téli kabátomat, a Jenő ágyterítőjét és minden, erre a célra alkalmas ruhadarabot. A cigaretta csonkig égett, eloltottam a villanyt és bebújtam a ruhadombba. Fejem lehúztam egy kabát alá, éreztem lélegzetem melegét. Elaludtam.

Ajtócsapkodást hallottam, a fal mögött időnként felhörgött a vízvezeték csöve, mintha embert fojtogatnának a szomszéd szobában. Kicsit vacogtam is, karjaim meg voltak gémberevedve. Lerúgtam magamról a ruhahalmot s felültem a díványon. A háztetőn már napsugarak siklottak végig, a hidegben hőszilánkok sziporkáztak.

Istenem! Kerekre nyitottam szemem, mint a csudát látó gyermek. Jenő ágyán egy nő ült. Borzas haja mint szóke zuhatag omlott meztelen vállaira, melle kikandikált a csipkés ing alól. Kezében harisnyáját tartotta, egyik lábát felhúzta az ágy szélére, isteni combja világított, mint a gonddal csiszolt elefántcsont.

Azt gondoltam, hogy álmodom. Önkéntelenül leejtet-

tem fejem a dívány kemény karjára, behunytam szemem.

Csak egy pillanat, csengő kacagás csilingelt felém.

Már az ágy előtt állt, hosszú kabát burkolta be meleg testét, csak bokája és keskeny lábfejei fehérlettek a szőnyegen.

Kacagott, kacagott, míg végre megkérdezte: „Hát maga hogy került ide?”

„Bocsánat — feleltem —, ezt én több joggal kérdezhetném, mert először én jöttem a szobába.”

„Az lehet — mondotta —, tényleg gondoltam az éjjel, mi a csodának van ezen a díványon ekkora halom ruha.”

Reánéztünk éjjeli barlangomra, s mosolyogtunk mindketten.

Már eltűnt zavarom, hozzáléptem és bemutatkoztam. „Ó, hiszen maga a Jenő barátja” — mondotta ő, s piros, nedves ajkai között megvillantak erős, szép fogai.

Már bódultam, barátom, megfogtam kezét és közeledtem hozzá. Komolyan, de minden felindulás nélkül mondta: „Eressze el a kezem.” Volt valami az arcában, a szeme szögletében, a hangjában, azonnal engedelmessékedtem. S mintha semmi sem történt volna, mintha finom szalonban száz ember között volnánk, leült egy székre s mesélni kezdett. A szavak édesen és mégis határozottan jöttek ki a szájából. Cigaretára gyújtott és a füstöt mindig a bal lábfejeére fújta, melyen keskeny kék erek lüktetése látszott át a finom, fehér bőrön.

Orosz diákkisasszony volt. Jenővel egy műterembe jártak festeni és együtt voltak egész nap. Este művész-kávéházakba húzódtak be, s míg örült vitatkozások folytak megváltó művészi irányokról, ő a Jenő koromfekete, fényes haját simogatta, túrta hosszú, ideges ujjáival a homlokára és vissza.

Oroszországból már évek óta jöttek el. Csak sejteni lehetett, hogy muszáj volt jönniük. Az apja félbolondja volt annak a gondolatnak, hogy régi birtokait visszakapja és az összes európai orosz követségeket rendre házalta ebben az ügyben. Ekkor éppen Londonban volt, honnan rapszodikus levelet küldözgetett időnként leányának.

Engem már nem érdekelt semmi, csak azt szerettem volna tudni, szeretője volt-e ez a leány Jenőnek, vagy nem. Ő nem beszélt erről, de én az ágyában találtam. Különben isten tudja! Jenő két napja útban van Magyarország felé, talán már hazafelé tart, most prűszkölnek az apja szürkéi át vele a Maros-hídon. Ilyen embereknél semmit sem lehet tudni. Művészek — művészek! Képesek arra, hogy szomszédos ágyakban aludjanak és — lehet, hogy Eszter szűz.

Eszternek hívták. Csodálkoztam, hogy Oroszországban ezt a par excellence zsidó nevet kapta, ami nem is illett szőkeségéhez.

Ettől a naptól kezdve nem váltam meg tőle. Csodálatos melegség, anyás cirógatás volt a keze mozgásában, a szeme simogatásában, és éreztem, hogy hálás nekem ő is, hogy van valakije. Nem kellett egyedül járnia a népes bulvárokat s a Quartier Latin sikátorait. Barátot kapott, magához illőt, a festő után író. Meg tudta bennem becsülni a bohémet, kiről látszott, hogy imádom, de értékelni tudom szépségét és kínosan titkolt, de ezerszer kilátszó leányszemérmességét.

Nem is tudom — hogy volt, mi történt. Egyszer oda-bújt hozzám. Ha behunyom a szemem, most is látom karjának hajlását, érzem, hogy itt lebeg illata.

A kalandor elnyúlt a heverőn, két karjába temette arcát és hallgatott a drága barátom.

Előre nézett az eljövendő évekbe, érezte, hogy egyszer megrokkban feszülő lábszára, ráncok lopakodnak szép szeme alá, kiszárad piros és kívánatos, mohó férfiszája. Megborzongott és sóhajtott:

— Az élet ezerszer levágott, ezerszer keltem fel, csodálatosan szép nőket, surranó lágyságú leánykákat, rohanó vérű leányokat, érett, mohó asszonyokat, szentimentális Madonnákat, szürkülő, festett, haragos szájú öregasszonyokat kellett szeretnem.

A szeretés volt a sorsom. Szerettem egyszálingeseket, gyémántos gazdagokat, szerettem koldusan és szerettem gazdagon.

De Eszter — barátom, Eszter csak egy volt. Eszter ott csillog nekem mindig a monte-carlói villany fényében,

ott libeg szőke haja a Dob utcai poros lámpa üvege körül, utánam jön egész életemen át.

Rövid ideig tartott. Egyszer valami bolondság történt. Az apja mehetett vissza Oroszországba. Úgy jött Párizsba a leánya után, mint akármelyik más félbolond orosz herceg. Eszter itthagyta ecsetjeit, megkezdett képeit és elment haza hercegnőnek.

Még utoljára reám terítette csudás haját, mosolygott — mosolygott, és azt mondotta: „Menjen, barátom, haza maga is Magyarországba.”

Istenem! Tíz esztendővel ezelőtt: ott hagytam Párizst, magammal hoztam az Eszter hajának illatát s mindennap meghallgattam a kövér és suta főbíróné előadásait a boldog házasségről három hónapon át. És mi minden történt azóta?!

És most itt vagyok, de a padlásszoba ablaka messze tájakra mutat!

A kalandor, drága barátom, megölelt és távozott. Másnap már nem találtam a szállodában.

TEPLOMRABLÓ

Innen tovább kell mennem. Elvégre reggelig nem maradhatok ez alatt a kapu alatt.

Éhes vagyok és fázom. Vajon a pékinas, kinek reggel a kosarából kiemeltem egy kiflit, kapott-e pofont a hiányzó darabért?

Tulajdonképpen egy pofon nem is olyan nagy dolog. Én is kaptam eleget. Apám szeretett pofozni és kemény keze volt. Anyám — ó, az anyám — édesen és melegen simogatott, de erre már nemigen emlékszem.

Átkozott hideg van, és ezek az éles, apró valamik valósággal szúrják az arcomat. Miért nem esik legalább becsületes, simogatva pihéző hó, ha már mindenáron esnie kell valaminek?

— Gyönyörű nő volt. Ostobaság! Mi közöm hozzá? De mégis furcsa, miért nem gondol ő is valamit rólam — pedig reám nézett.

Jó volna valami láthatatlan telefonvezeték az emberek gondolatai között, milyen könnyen megértenék egymást.

— És ezért a nyavalyás felöltőért fizettem húsz koronát. Olyan, mint egy lepedő, a világ minden hidege alatta gyűlt össze és engem dideregtet.

A háziakban világosság van és meleg.

Meleg. Istenem — milyen hideg a kezem. Rálehelek, zsebre teszem — úgy áll ott az öklöm, mint egy gömbölyű kódarab.

Este van. A gyermekeket már csuczujgatják. Lefeküdni, lefeküdni.

Aki istene van ennek a keserves világnak — legalább leülni lehetne. Egy kicsit csak, hogy elnyújthassam a lábamat. De hová?

Az utcán nem ülhetek le, bevisznek.

A kávéházban meleg van. Nincs egy árva krajcárom.

Mikor is mosdottam utoljára?

Milyen nagy ez a szobor. Akiról szobrot csinálnak, annak bizonyosan mindig volt mit ennie.

Ez Mátyás, az igazságos. Emlékszem, annyit tudok róla, hogy Gömörben valamit csinált. De hogy kerül ide ezzel a nagy lóval?!

Enni, enni, enni akarok. A szentségit! Akkorát ordítok, hogy megsiketül az egész világ. Hogy mernek enni? Disznóság, disznóság, miért mások és miért nem én is!

Ezt tovább nem bírom. Isten, Isten, hol vagy, boríts reám valamit. Valahová be kell menni, valahol le kell ülni.

Ide! A templom mindenkinek szabad. Ehhez nem kell pénz. Itt ingyen mérnek mindent. Semmit.

Nagyon jó. Nem fúj az a kutya szél. A jeges havat letörölöm arcomról a kabátom ujjával. — Ó, boldogság! Leülök.

A lábaim elnyúlnak, mint holtra fáradt állatok. Egy öregasszony letérdel mellém. Soha nő ilyen jó nem volt hozzám. Szegény bal lábam ruháján keresztül érzi melegét, megbizsereg és egy kis vért küld szét vacogó ereimben.

Énekelnek. A papon nagyon szép ruha van. Milyen rég nem voltam templomban. Van négy esztendeje is. — Vajon mit csinál Mariska? Fene egye meg. Bizonyosan megcsalt ezerszer a cafat.

De jó volna, igazán jó volna, ha itt lenne. Meleg, engedékeny, vacsorát adna és — eh, bolondság, mit csinál egy koldus nagy dolgot a hűtlenségből? Hát elvettek azzal csak egy falat húst is belőle?!

Orgonálnak, a pap morog valamit. Csak csendesen, csendesen. Nem kell lármázni, pihenni akarunk.

Szájához viszi az ostyát. Aranykehelyből iszik. A nyál összefut a számban. Adjatok nekem is csak egy korty borit. Éhes vagyok! Mi volna, ha odakiáltanék? Hülye! Bevinnének a bolondokházába, vagy a tömlöcbe.

Elteszi a kelyhet. Bizonyosan színarany. Mennyit érhet?

Megint orgonálnak. Az öregasszony sóhajt, keresztet vet, rám se néz s elviszi a meleget.

Lehajtom fejemet a padra. Csendesen azzal az orgonával, csendesen. Mire való ez a nagy lárma?! Az ember még itt se pihenhet?!

Nagyon különös. Én mindig azt hittem, hogy ezek az alakok a templomban csak képek és szobrok.

De hát miért mozognak? Mit akarnak voltaképpen?

Látom, hogy a homályba vesző oszlopok mélyéből előlépnek, furcsán néznek reám.

Bizonyosan mind szentek és királyok. Bársonypalástjukat összefogják mellükön és nesztelenül lépkednek a márványkockákon. Reám mutogatnak, s azt hiszem — fenyegetnek.

Talán jó volna innen kimenni. Nem sok értelme van sokáig itt ülni, s nekik tulajdonképpen igazuk van: ez a hely az övék.

Valami furcsa szorongást érzek. Nagyon-nagyon éhes vagyok. Legalább egy korty bor volna. Hó, hála istennek, hiszen itt van. Csak most tette vissza a pap a kelyhet. Inni fogok!

Megindulok az oltár felé. Két sorban állanak a szentek és királyok és mereven néznek reám. Fellepek az oltárra. A szentségtartó aranyos ajtaját kinyitom, kiveszem a kelyhet és — iszom.

Édes jó istenem, jó vagy. Köszönöm, köszönöm! Van Isten, van bizonyosan.

A szám boldogságtól vonaglik, és nagy kortyokban nyelem a bort. Illatos. Eloltja a szomjamat. Éhes sem vagyok, nem is fázom.

Mehetünk!

Ezt a poharat nem hagyom itt. Jobb helyen van nálam. Betszem a felöltöm zsebébe. Jerünk!

Jaj! Uram, Istenem! Kegyelem!

A szentek és királyok reám rohannak, fényes kardok suhognak a fejem körül.

Megálljanak, megálljanak! Templomban vagyunk! Az istenit, templomban vagyunk! Hát nem értik? Mi a különbség akkor közöttünk?

Hagyjanak békét! Itt a pohár! Itt van! Eresszenek!

Egy kemény kéz a torkomat fogja. Fuldoklom. Szemem

kimered. Egy hangot nem tudok kiadni. Csak nézem, nézem Krisztusnak vértől csepegő, sápadt arcát. — Miért nem szállt le ő is a falról?

Ahá! Most már nem bánom, ha meg is döglöm. Ereszszetek, eresszettek, hogy ordítsam: A keresztre feszített ember nem jött királyokkal és szentekkel embert fojtoztatni.

Mi az? Te is jössz, te is? Te zsidó! Leszáll az oszlopról. Mosolyog — mosolyog. Fulladok. Jaj!

Sovány, fehér kezét felemeli. Reám mutat. Mindenki félrehúzódik tőlem.

Nagyot lélegzem, borzongok. Azt mondja:

„Menj békével, fiam!”

Felemelem a padról a fejem. A templom boltozata komor sötétbe takarószik, az oltár előtt vörösés lánggal pislog az örökmécs. Csend. Mintha más világban volnék.

A toronyban éjfél ver az óra.

Kinn hallgat az ércszobor. Az égen ragyognak a csillagok. A házakban alusznak, szeretnek, gyűlölnék az emberek.

Az utcákon túl hegyek jönnek. A hegyeken túl más hegyek. Folyók futnak le róluk s a tengerekbe ömlenek. És emberek, emberek mindenütt. És a hegyek mind másformák, a folyók partján más-más virágok nyílnak. Minden embernek van két keze és két lába, mindenik a szájával eszik, a szemével néz.

És miért vagyok én most ebben a templomban? Nyomnak a kövek. Menni, menni! Fázom. Enni akarok.

Felmegyek az oltárra, kiveszem az aranykelyhet. Zsebre teszem.

Visszajövök.

— Templomrabló! — mondom magamnak.

Felmászom az ablakra, kifeszítem. Mehetünk! Visszanézek. Tisztelettel megemelem kalapomat a názáreti koldus felé.

A VÍZKÓRSÁGOS HALÁLA

Egész délután hurcolták az orvosságszagú mentőkosziban kórházzról kórházra, eleinte nyögött és sóhajtott, később már csak a kocsi oldalát nézte és sajnálta a mellette kucorgó orvosnövendéket, hogy fiatalságából nehéz órákat kell adnia az ő szerencsétlen, szétmálló testének. A tél még ott bujkált a házak mögött, a ligeti bokrok még összezörögtek a szélben, a nagy város százezernyi nyomorúságosa behúzódott még a fedett vackokba s a kórházakban elfoglalt ágyait a kínlódás és szenvedés minden ravaszságával védelmezte.

Csöndesség, szürkés, ködös párázat lebegett a Hermina út villái között, a fákon feketerigók rágtak pirosas csőrükben a konyhák mellől felkapott sárgarépa-darabokat, egyik egy bátortalan füttyöt előlegezett a távolból már erre suhanó tavasznak.

A kapu előtt kiemelték a hordágyat, két ember felkapta, lábuk alatt ropogott a kavics, s a fagyalbokrok között óvakodó kis hófoltok összesustorogtak a lépések alatt.

Anna testvér a nyolcasba vitette a vízkórságost. Bement a segédorvoshoz, szólt neki, hogy jöjjön. A fiatalember levetette kabátját, fehér vászonköpenyt kapott magára. Anna testvér elsimította hátán a ráncokat, az orvos végighúzta tenyerét az álla alatt, mosolyogtak és elindultak a beteghez. Az ágya előtt Dusán állott, a ligeti kikiáltó. Úgy nyúlt fel hosszú, vékony alakja, mint a sírdomb mellé szúrt harci kopja.

— Ne búsuljon, öregem — biztatta a vízkórságost, s minden tudományát elmesterkedte neki. Pitypalattyolt, vartyogott, brekegett és visított, mint a kismalac, kukorékolt, ugatott, vékonyan és vinnyogva, mint kényes kis pincsi és vastagon, mélyen, komolyan, mint egy falusi kuvasz.

— Nekem már ugathat — sóhajtotta a beteg. Felültem ágyamban, egy lépés választott csak el dagadt lábaitól, puffadt hasától. Arca feldúlt és kintől barázdált volt. Reánéztem. Szemeiből két bő patakban omlottak a könnyek s fakó, szürkésszőke bajuszának két szárában vesztek el. Mélységes, meleg szánalom ömlött el bennem ennek a hallgató, könnyes fájdalomnak láttán. Lázás fejembe belehasított valami általános, nagy gyötrelmem, a nyomorúságnak, éhségnek, az egész világon szétfolyt kinnak vibrálása.

Az ember átnézett hozzám. Megtört tekintete bekapcsolódott szemembe, láthatatlan vezetéken szívéhez ért szánalmam, megmozdult valami benne, és beszélni kezdett. Dusan leült az ágya szélére, cinikus jasszmosolya lefutott szájáról, hosszú kezeit bedugta a csíkos kórházi köpeny alá és hallgatott. Az asztal mellett Becker, az agyalágyult nyomdász másolta csudaszép írásával a Bibliát. Egy-egy vers dörömbölt híguló agyán, ilyenkor felállott, a szívbajos villamoskalauzhoz ment s felolvasta neki. A villanylámpa fénye besurrant az ágyak közé, a vízkórságos feje a fehér párnán fénykörben feküdt. Figyeltem.

— Jó uram — kezdte az ember. Hangja tompán szállott felém, mintha puha belű bodzafaágakat ütögettek volna össze.

— Jó uram, nekem már fuccs! Reggelre bizonyosan meg fogok krepálni. Jól is van így. Arra kérem, hogy ezt a nyolcvan forintot adja oda az asszonynak, ha reggel bejön. Bizonyosan el fog jönni. Végigszaladja az összes kórházakat, míg megtudja, hogy itt vagyok és eljön. Eljön bizonyosan, mint a halál, csakhogy ez valamivel hamarabb fog érkezni. Vegye el, jó uram, ezt a pénzt, mert a hullamosók fogják elszedni, vagy a kedves testvérek és koporsót meg szemfedelet vesznek rajta.

Átnyújtotta hozzám zsiros borjúbőr tárcáját és kért, hogy olvassam meg a pénzt.

Bejött az orvos és utána Anna testvér. A vízkórságos ágyához léptek. Az orvos lehúzta róla a takarót. „Na, mi az, barátom?” — kérdezte, s hangjában a mesterség szó-lása alól kicsengett a szánalom. Az ember egy szót sem szólt. Mereven nézett a szemben levő falra, árnyékok

suhantak el szeme előtt, nem is gondolt az orvossal, a kórházzal, valahol messze járt tőlük.

Puffadt lábai és hasa mint romhalmaz feküdtek a kemény lenlepedőn. Inge szétvált szőrös mellén, mely zihált, mint megrepedt kovácsfűjtató, s vékony vércsik volt rajta pirosuló patakocskát.

A vér, mely máskor megborzasztott, most mint valami elevenség, mint az élet szimbóluma ülte meg ennek a rommembernek húsát.

Az orvos odanézett, félrehúzta a beteg ingét, felkapta a fejét.

— Hiszen ezt az embert meglőtték! — fordult Anna testvérhez. — Barátom, barátom! Mi történt magával? Valaki bántotta? Hát beszéljen, ember!

A vízkórságos sóhajtott:

— Ne fáradjon, doktor úr, én lőttem magamba. Nem csinált nagy kárt. Rossz helyre ment a golyó.

A doktor kifelé indult. Anna testvérnek utasításokat adott:

— Ha megmarad az ember reggelig, Mezey professzor meg fogja operálni. A lövés nem veszélyes.

Csöndesség borult a szobára. Eloltották a lámpát, Dusán megpattintotta az ablakot egy ujnyílásnyira, leült a székre s a résen át kifújta a cigaretta füstjét. Közben hozzám fordult és gyónt. A múlt nyárnak minden stiklijét elmesélte. Az óralopások, ligeti verekedések Dusán képzeletében hőstettekké izmosodtak, s láttam, ahogy beszívja a liget levegőjét, már a jövő nyár kalandjaira gondol.

A hold a Hungária körút felett tolta fel képét az égre, bevilágított ablakunkon s különös, reszkető fényhasábokat vetett a falakra, a gyapjútakarókra s a padló színes kockáira.

Becker, az agyalágyult nyomdász már egy órája imádkozott. Hallottam néha hosszas sóhajtásait, néha megpihent, s ilyenkor olvadó agyának minden erejével Anna testvérré gondolt. Öt éven át minden télen lakója volt ennek a kórháznak, s a Biblia másolásán kívül szétfolyó idegeinek egyetlen érzése élt még tudatosan: szerette Anna testvért.

A kórházi szoba szerencsétlen élete a levegőben muzsikált, torz zenéjéhez örületes árnyakat játszott a holdvilág. Agyamra reánehezedett valami nem e világból való sustorgás.

A vízkórságos megmozdult, reám meresztette szemeit és megszólalt:

— Meg akarok halni. Elég volt! Érti, elég volt!

Szavai úgy estek reám, mint nehéz kövek. Fáztam.

— Dusán, Dusán! — kiáltottam át a másik ágyba.

Dusán felugrott, leült ágyam szélére. A betegre mutatottam.

— Vége — suttogta a kikiáltó.

A vízkórságos kiegyenesedett az ágyban, nyakát hátrasegezte és hörgött.

— A szívére megy a víz — magyarázta Dusán.

Megfogtam kezét, s úgy ültünk ott ketten, mint sivatag tengeren két hajótörött egy szál deszkán. A hold sugarai már az ablak párkányába ütköztek, a vízkórságos felkapta fejét, a fény után nézett, szemei kitágultak, mintha valamit keresnének. A hold eltűnt. Az ember felhörgött, mintha búcsút trombitálna az életnek elhasznált, repedt trombitán, feje lezuhant a párnára, lábai súrolták az érdes lepedőt. Csend. Az eszem kapkod valami után, de nem éri el. Dusán az ajtóhoz megy. A folyosó végén ül a szolga és pipázik. A ligeti kikiáltó szól:

— A vízkórságos meghalt!

„ÉDES JÓ ISTENEM — HOL VAGY?”

Felvette a poharat és ivott. Valami különös íz sikamlott végig a torkán, felszivárgott az agyába, aztán leszállt a mellébe. Tisztán érezte az utat, amit megtett ez a fanyarság, mely külön válva a bortól, mint valami fizikailag megfogható test mászkált benne. Dühösen nézett maga elé az üres pohárba, kezével szeretett volna a fejébe nyúlni és torkába vájni, kaparni, hogy eltávolítsa azt az átkozott, borzongató szorongást. Ilyenkor vívta meg mindennap azt a keserves harcot, melyből mindig sárig megverve hempergett ki.

Még csak egy pohárral! Még csak eggyel! A mélybe ugrás elszánásával még csak egyszer felhajtani a poharat, — aztán elszáll az ellenség, az agyban nem mászkál idegesen valami izgatott hangya, nem ugrik fejest a szívbe, valahol egy sötét zugban meglapul, magával viszi ezt a nyugtalanságot, mely mint a nyomorúság cserzőleve ömlik el a testen.

Töltött. Az az undok hangya belekapaszkodott agyában egy sejtbe, belemarta gyalázatos rágóit, hintázott a nyomorult, ütögette a koponyáját belülről, a nagy kínnal becsukott ajtókat kirugdosta és — itt a feleség nézett ki agyonsírt szemmel, ott a gyermek nyávogott, és minden nyíláson a leromlott, megcsúfolt létezés vigyorgott ki. Na most! Inni kell! Le kell önteni azt az átkozott bogarat! Zuhé! Csak rá a bort! Dögöljön meg a kutya!

Behunyta szemét, leeresztette a poharat, lábait elnyújtotta az asztal alatt. Hát persze! Hiszen csak ez kellett! Minek is kell ezen gondolkozni? Az a csúf bogár csendesen, valami érthetetlen, alig hallható cirrenéssel elszunnyad. A nyomorúságnak, ennek az életpácoló, iszonyatos tímárműhelynek savanyú szaga valahol kisurran a testből. Az asszony nyugodtan alszik, a gyermek mellette piheg — rendben van minden! Rendben van!

Hát persze hogy rendben! Hogy is lenne másképpen? Azt a teremtésit! „Hát milyen ember vagyok én?”

Kétfelé simította fekete bajuszát, a mennyezetre nézett, mely szépiaszínre füstölt meztelen angyalaival, stilizált virágaival borította be a helyiséget, aztán töltött és megint ivott.

Egész kellemes kis hely ez — gondolta, s könnyűnek érezte magát. Az előbb még ránehezedett a távoli asztalok fölött gomolygó füst, most hirtelen úgy tetszett, mintha könnyű szél lebbent volna, s nyomában áthatóan tiszta és világos maradt minden. A cigányokra nézett, kik valami nézeteltérést intéztek el maguk között s temperamentumosan hadonásztak. Az egyik kontrás nem vett részt a vitában, öregesen szopogatta egy háromnapos papírszipkából a szagot. Arra az időre gondolt, mikor még másodprimás volt és elkomolyodva figyelte a távoli asztalnál magában ülő urat. „Ebbe is beleesett a nyű — dünnyögte —, hogy minden éjjel itt van.” Azelőtt csak banketteken, nagy bálokon találkoztak, s azzal a respektussal nézte ezt a markáns szépségű, barna férfit, amivel a cigányok akaratlanul is tisztelik a szolid embereket.

A másik észrevette s intett neki. Az üres szipka fogta meg figyelmét, szólt a pincérnek, s mire a cigány odaért, már a szivar is ott volt. Megveregette a kontrás vállát, poharat adott neki, megkínálta borral s a szivart a szájába dugta.

Fiaalemberek jöttek. A hideg látható pászmában csapott be az ajtón, kissé megborzongatta, de lárma kezdődött, a cigányok hangolás nélkül ráhúztak egy nótát, a kontrás futott a bandához. Az új társaság hangosan üdvözölte őt s kérdés nélkül asztalához telepedett. Örvendett nekik és a hangulatnak, mit magukkal hoztak.

A kasszából kijött a kisasszony, erős, szép szóke leány, alig púderezve, üdén, mint akit nem viselt még agyon a szomorú mesterség.

„Ülj ide, Jolán!” — kiáltott neki az egyik fiaalembere, s a leány egy pillanatig sem kérette magát; a tulajdonos kinézett a konyhából, „Jó bolt lesz” — motyogta, s egy mocskos szolgálónak odaszólt, hogy friss kávénak tegyen fel vizet. A rendőrbiztos nézett be az

ajtón, mikor meglátta a helyzetet, benyitott és leült. Erre a napra megkeresi a magáét. Nem is akarta észrevenni, hogy a kisasszony asztalnál ül, „az ember nem ügyelhet minden kicsiségre”.

Így mentek neki az éjszakának. Pezsgő került az asztalra, a cigányok közel jöttek, s a primás a lány nótáját húzta.

Még egyszer belehasított valami a fejébe. Maga elé meredt és egy pontot keresett, amibe megkapaszkodjék. Sötét, bántó film pergett örült gyorsasággal az agyában, a képek összekavarodtak, megállottak, megint tovarohantak. Átkozott keserűség fogta el. Úgy érezte, hogy ő már nem is ember, árnyékkép csak, melyet értelmetlen gépezet lökdös ide-oda egy előre kiszabott lepedőn, s oda van ragadva, mint lepke a víztükörhöz, s hiába minden vergődés: „Innen nem szabadulsz magadtól!” De hát nincs erő, ami felemelje a pállott felületről? Mintha tisztulna a kép, a film nem ugrál oly veszettül. Igen-igen! „Ki fogok menni!”

Mint a tiszta bizonyosságba, úgy ereszkedett bele ebbe a gondolatba. Hónapok óta nem kapott már fizetést; mióta kitették a hivatalából, valami nagy várakozásból élt, félig álomban. Az előkelő állás, a hatáskör, mely éveken át összeforrott személyével, egy darabig még tekintélyt adott alakjának, aztán — a világ egészen a másik oldalára fordult, az élelmesekek bebiztosították már magukat, az álmodókra pedig úgy néztek az emberek, mint a régi világból ki-kibukkanó álmokra.

A nyugodt jólét külsőségei új pénzesekhez vándoroltak lakásából, az állandó bizonytalanság valami lázas feszültséget lopott testébe-lelkébe, s önmaga elől futott, menekült mindig az éjszakába, hejehujázó emberek közé, boros eltompulásba. Úgy érezte mindig, hogy mennie kell, mennie megállás nélkül; valahol vár a csoda, melynek vele történnie kell. A felesége tiszta szemmel és kétségbeesetten rázta a vállát: „Ember, ébredj! Hova megyünk? Mi lesz velünk?” Ő pedig menekült, futott előle, futott az egész világ elől és elbújt önmagában.

Most, mint a tengert látó ember, szeretne volna összecsapni a kezét: „Itt van! Megvan! El fogunk menni!” Úgy érezte, hogy máris mennie kéne. Legalább innen.

De nem, nem! Most mégsem lehet! Az asszony fájdalmas mosollyal nézne rá. Oly későn van, felesége halkán és szomorúan mondaná el százezredszer: „Ó, Istenem, milyen másképpen volt eddig!” Hát másképpen lesz ezután is! Másképpen! Erőt érzett magában, elhatározottságot, jókedve lett.

„No hát lássam, milyen legények vagytok?”

A fiatal emberek töltöttek, koccintottak. Egy hajtásra itta ki a pezsgőt, töltött és ivott magában, soron kívül, előreszaladva.

Csak úgy véletlenül kezdett bele a cigány egy régi nótájába. Fiatalos, derűs éjszakáinak emléke csapott feléje a könnyű múltból. Elérzékenyült, dúdolni kezdett, a primás hozzá hajolt, „piano-piano” — intette a bandának. A muzsika gátját szakította a szív melege elé fagyott nyomorúságtorlasznak; nem is látott semmit, csak régi magát, s hajdani énje felé eresztette ki hangját.

A múltjának énekelt, mint váratlanul megpillantott régi szerelmesnek, ki az időn át változatlanul őrizte meg egykori szépségét.

A kiforrott élet dalolt belőle, s a kissé még „nyers” fiúk megilletődve hallgatták. A leány hátradólt székében s hintázott a férfibaritonon. Megfogta ennek a szép, nagy embernek a szomorúsága, oda húzódott mellé, lehajtotta fejét az asztalra és sírt. Megmarkolta szegénynek szívét valami végtelen sóvárgás a soha vissza nem hozható múlt után, mely egy óra, talán egy pillanat alatt fordult számára a változhatatlan, a keserves és halálig tartó jelenné.

A cimbalmos felszimatolt hosszú vékony orrával, „elég ebből” — gondolta, s bolondul rácsapott a húrokra. Valami divatos városi „népdalba” kezdett, s a fiúk egyszerre ordították: „Három kupa máléliszt, máléliszt...”

Kisvárosi tivornyába roskadtak; egy óra múlva, ahány cigány, annyifelé hegedült, mindenki magának énekelt, a leányt — aki egyedül maradt józan — mindenik magának akarta.

A fiatalokban tombolt a zöld életvágy, azt sem tudták, mit csináljanak vele. A „húros” kávéfőző leányról is lemosta már a bor a piszkot és rossz szagot, s a kávé fél-rehúzódott, hogy ne lásson semmit.

Jolán és ő csendesen diskuráltak. A férfi állandóan ivott, részeg volt már, de nem kiabált, nem tombolt, csak a szomorú gondolatok szunnyadtak el benne, s valami köddel vonta be agyát az ital, melyen keresztül úgy látta: minden jól van, ahogy van.

A leány haza akart menni, csak az emeleten lakott, könnyen elszökhetett volna a társaságtól, de ő, egyedül menni nem akart. És ma úgy érezte, nem a mesterség bontja ki benne a vágyakat.

Valami mozdult szívében, amit ezeknél a szerencsétleneknél néhány pénzdarab akarva, nem akarva tova-mos, és nagyon-nagyon vágyott e férfi után.

Megfogta kezét, szemébe nézett s úgy suttozta: „Jere hozzám, jere hozzám!” Kisurrant és várt. A férfi felállt és utánament. A fiatalok csak később vették észre, hogy eltűntek, dühösek voltak, trágárságokat mondtak, és még sokáig hallatszott fel az emeletre tomboló lár-májuk.

A meredek lépcsőn sötétség feküdt, egy ablak ki volt törve, azon besüvitett a szél és havat sodort reájuk. A kis szobában tüzet gyújtott a leány, pár perc múlva meleg lett. Cigaretta-t és likórt tett a férfi elé, átölelte a nyakát, s csak hogy szóljon valamit: „Ugye nem fázol?” — kérdezte. Az mereven nézett maga elé, a sötét film megint peregni kezdett. „Igyál — kérte a leány —, igyál.” Töltött és ő is ivott, gyorsan-gyorsan, több pohárral egymás után. A kis kályha csak úgy tüzelt, finom cigarettafüst kavargott a levegőben, a leány teste forrón izzott. Derekára fonta karját, nem látott semmit, nem tudott semmit; a vad, puszta férfivágy kigyúlt benne. A leány a ruhaszekrényhez ment, a hátranyitott ajtót spanyolfalnak használta s mindent ledobott magáról. Vörös selyempongyolát vett fel, össze sem fűzte magán s a férfi mellé ült. Aztán ráfonódott és marta, elborította utálatos, követelő szerelmével...

Felriadt és borzongott. Feje nehéz volt, és egy tiszta gondolatot nem tudott kisajtolni belőle. A leány elaludt mélyen s kielégítettem rá sem nézett, kilépett az ajtón. A lépcsőn botorkálva ment le, csontig érő szél süvöltött, de nem érezte. Egy ablakráma, melyből az üveg legalább tíz éve kitörött, nagy csattanással vágódott be. Mintha

a fejéhez csaptak volna valamit. Kábultan keringett egy gondolat az agyában: „Ne bántsatok, minden jól lesz, minden jól lesz!” Nem tudta, hogy mi volt rosszul, mi lesz jól, csak szavak ütögették egymást, üresen kongtak benne, tartalmuk elmerült a részegségben. A sötét kapualjból kilépett az utcára s megindult hazafelé. A járda fagyos hóval csúszott el lábada alól, a gázlámpák mint ismeretlen szörnyek pislogtak. Az egyik mellett megcsúszott, belefogódzott és megállott. Mellette egy fekete tömeg kuporgott a földön. Csudálkozott, valamit kiáltott, maga sem tudta, hogy mit. A feketeség megmozdult és csuklott — csuklott, mint a zápor. A hosszú orrú cimbalmos volt, elázva a földre, a hangra felugrott — ismét megmenekült a megfagyástól. A részegségben is praxisa volt. Megismerte az urat. „Jöjjön, nagyságos úr, hazakísérem” — mondta, s közben csuklott megszakítás nélkül. A két részeg megindult, a cigány csuklott és beszélt, a másik hallgatott, és bántotta a hang. Valami motoszkált a fejében: „Így, így volna jó! Ez a cigány benne van, benne született, benne fog meghalni, talán valami nagy baj lenne abból, ha nem így dolgoznék vele az élet!”

És ő? Valami megmarkolta a szívét. Hova megy ő részegen, ezzel a részeg cigánnyal?

A hálószobában égett az éjjeli láng. Megroskadt a lába, mintha templomba lépett volna. Felesége még aludt, a gyermek odafúrta kis fejét nyakához és édesen szuszogott. Megbotlott egy székben. A meleg lehúzta fejét, örült iramban forgott vele az egész világ. Az ágyhoz lépett és elvágódott rajta. Az asszony felriadt. „Istenem! Ó, mi van veled, mi van veled?!” A férfi meg se mocant, a tompa részegség beburkolta, s öntudatlanul hevert. Szegény asszony el sem képzelte, hogy ura annyira részeg lehet. Sírt-sírt, s hogy a férfi még mindig nem mozdult, úgy gondolta: „ó, ez szívtelenség” s hangosan zokogott. Az ember megmozdult. Egy hang ordította a fejében: csendet, csendet, és ő is utánakiáltotta: „Csendet, csendet!” A zokogás tovább harsogott fülébe. „Ej! Nem akarom hallani, nem fogom hallani! Aludni, aludni, nem tudni semmiről.” Megy-megy vele az ágy, sustorog valami, mint a varjak szárnya, mikor havazás előtt

ezrével szállnak a torony körül. Mi ez? „Ne vágd az agyamat, ne vágd” — azt hiszi, hogy ordítja ezt, pedig ajkát fogja a részegség, egy hang sem jön ki rajta. „Megörülök! Megállj! Megállj! Mit akarsz! A szívemet akarod átszúrni, minden hang egy kés. Értsd meg: rendbe jön minden. Esküszöm. Ne sírj! Ne sírj!” És minden szó ott hal el a fogai között. Az asszony a gyermekre néz, kínosan vergődve sír.

A nagy férfitest egyet fordul. A fejében örületes düh kavargó és bömböl, mint megveszett bivaly. „Meg akarsz ölni! Mit akarsz? Nem, nem hagyom magam!” Kezeit kinyújtja, megfogja az asszonyt. Egy szó sem hallszik. Nyakára fonja ujjait, az asszony iszonyút sikolt. Két görcsös tenyér szorítja a gyenge húst. A félhomályban az ágyak végén már vigyorog az öntudatlan bűn s a rettenetes irtózat. Az asszony hörög, kezei az élet vad ösztönével hadonásznak, véresre kaparják a férfi arcát. Az ki sem nyitja szemét. Szorítása mind erősebb, a világ forog-forog örülten vele, valamibe meg kell kapaszkodnia, hogy fel ne dőljön. Az asszony elnyújtja lábait, szemei fehérjükkal felfelé fordulnak, még egyszer látja a gyermeket és férje arcát, aztán indul-indul az ismeretlen világba. Az ember megnyugszik. „No ugye?! Hát megértettél? Ne búsulj! Rendbe jön minden!” Keze megenyhül és gyengéden fekszik az asszony mellére. A gyermek álmodik, mosolyog, semmit sem tud arról, hogy milyen borzalmas díszletet tologat életébe az élet, a rettenetes rendező. Kicsiny keze odaér anyja arcához. Az már a küszöbön van, de simogatására visszanez lelkével egy pillanat milliomodrészéig. Nem fáj semmi, ezalatt mindenkinek meg is bocsát, s még van ideje visszaszólni azon a hangon, amit csak lelkek hallanak: „Édes jó Istenem, hol vagy — hol vagy?!” Aztán átlép a küszöbön.

Ó, VÉN KOLLÉGIUM

Ó, vén kollégium és első ifjúságom édes városa: Enyed. Tizenkét esztendő messzeségéből sóhajtok felétek és a sóhajtással kérem számon e kedves élettől mindazt, mit azóta kicseréltek a napok szívem tele kalászából. Most tágra nyitom szemem, mint húsz évvel ezelőtt, mikor először láttam meg a méltóságos Marost, a Kakasdombot, messzi zöldjét a Bükkösnek, nekem akkor roppant monumentális tornyodat — öreg kálvínista templom — s a kollégium barnuló cserepes tetejét. Belebámulok az elmúlt esztendők medrébe s keresem az örökké változó homokban egy szegény kis diák lábnyomát.

Pityergő szájjal anyámtól búcsúzom, a régi várfal mellett szipogva majszolok ráncosodó besztercei szilvát, délben egy fél cipót gyömöszölök kicsiny zsebembe, este az ezerszer összefaricskált publika mellett négy-öt hozzám hasonló, álmélkodó báránnyával ismerkedem s szent áhítattal bámulom a cigarettázó primáriust.

Szívem visszavágyik az ódon udvar, a nagy kúria megszokott szögletébe, s a tornakert egyik sarkában egy daliás juharfa azóta is minden tavasszal nekem bontja ki levelét.

Ó, drága Bükkös, gyönyörű Farkaspatak, andalító Holtmaros! Kisdiák szívemnek szarvasbogaras, varjúfészkes, hőscincéres gyönyörúségei. Csudaszép kertek, mosolygós huncutkodással néznek rám most is viruló hátuljaitok és arisztokratikus sápadt pónyikok hűvösen simulnak bőrömhöz a keblemen.

Szép Órhegy, őrt álló silbak a kollégium háta megett — emlékszel-e még lábam nyomára, s isteni Marosvölgy és ti sötét hegyek: Pilis, Csáklyakő, Kóköz, Székelykő, hordoztok-e még egy parányit milliószer rátok tévedt töretlen szemem sugarából?

Kongó, hosszú folyosók, szélben himbálódzó, pislákoló-füstös petróleumlámpák — ó, hol vagytok már?! Éjféle csöndben nem kísért-e rajtatok tele tüdővel elharogott kiáltásom s könyvek fölé hajló morgásom? Kopott padok, sok dicsőséges felelet és nagy drukkok koronatanúi, éltek-e még, vagy rátok szállt a kérélelhetetlen végzet, s pókhálósodtok a padlás valamelyik sötét zugában?

Első andalgásaim utcái! Régi piac, hegynek baktató Tövis utca, álmodó Varcagás s édes kis sikátorok, szebek lesztek nekem örökké, mint Velence, Nápoly és Párizs minden ragyogásukkal! Vén gesztenyefák, tükrözitek-e még sötét lombotokat ragyogó kis ablakokban és — ó — régi illatok, vajon ott lengtek-e még a házak előtt?

Kis cipők ma is úgy kopognak-e a szürke köveken, mint egykor, s félénk mosolyok úgy szállnak-e vasrácsos ablakok felé, mint réges-régen?

Ó, komoly díszterem! Nagy ablakaidon most is az a napsugár táncol be a diákfejekre, mely annyiszor fűrésztötte meg lelketem a reggeli préceseken? A nagyságos fejedelem bizonyosan most is oly komolyan néz díszes rámajából, mint akkor, s háromszáz esztendőtt kongató figyelmeztető tekintete szerető gonddal simogatja végig a falakat s a virágzó diákklekkeit.

Diákkaszinónk, kis „olvasda”, most már nem a pesti lapok felé hajlik benned egy-egy borzas fej. „Nagy Beöthy” és te, Pallas Lexikon, állj átok-e még a sarat? Kézvel írott édes-kedves újságom: „Haladjunk”, emlékszel-e régi szerkesztődre? Első novelláim és vezércikkeim nem vágytok-e néha fáradt kezem simogatása után?

Bethlen utca s te álmélkodó sétatér, hányszor álmodtam veletek! Régi jó tanáraink ismerős lépése szomorú éjszakákon hányszor kongott fájón zúgó fülembé. Te árnyas, megnyugtató ősi temető, legkedvesebb professzorom sírjára nyílottál-e minden tavasszal friss virágot?

Ó, régi bálók! Egyedül igaziak! Diákszívvel eltáncolt hosszú-hosszú csárdások, hányszor harsonáztok lelkemben víg indulót; kis kisasszonykák libbenő szoknyái,

hányszor repültetek el behunytt szemeim előtt, mint a visszahozhatatlan első ifjúság diadalmi lobogói!

Dobbannak-e még ifjú lábak rajtad, széles pódium, melyen lázban harsogtam el első beszédemet? Öreg terem, kopott szuffiták, őrzitek-e még a költőnő hangjának bár egy csendülését, ki nektek szavalta el első verseit? Mohos várfalak, megkoptatok-e? Mikor támaszkodott hozzátok — egyetlen támaszához árva életének — utoljára a bolond Kangyil s a komor Talpas Károly?

Komoly urak, szép dámák, kiket annyiszor megbámultalak, éltek-e még? Régi cigányok, muzsikáltok-e még régi nótákat? Szeretik-e még a lányok az éjjelizenét, és ó istenem, mondjátok meg nekem, hogyan lehetne visszamuzsikálni a régi diákszívet?

Ó, háromszáz éves vén kollégium, elmegyek hozzád nemsokára! Emlékszel-e hajdan búcsúzó fiadra? Könnyeim érezd még most is köveiden, mikkel sirattalak egykor s mikkel sirattam magam.

Sirattam első ifjúságom, mely leszáltt rólam, mint valami isteni illat, s ott hagyott engem üresen, kongón, mint egy kijátszott viaszbabut.

Sírtam, s most tudom, te megszántál: második anyám, háromszáz esztendősné vén kollégium. Otthagytam neked ifjú szívemet, s te útra bocsátottál férfilelekkel.

Most el fogok menni hozzád s lelkemet áldozati tűzként némán felgyújtom előtted s számot adok magamról Neked: örökifjú vén kollégium!

Tudom: Te megint adsz nekem. Adni fogsz, ahogy adsz háromszáz éve mindenkinek: férfiasságot az ifjúságban s ifjúságot öregségében.

Így újulnak meg benned, mint örökké változatlan, áldott őstalajban az egymásra növény erdők — nemzedékek nemzedékek után.

Ó, öreg kollégium, elmegyek hozzád az ifjúságomért!

AZ ELSŐ LEVÉL A FEKETE SZEMŰ LEÁNYRÓL

Barátom, megfogadtam tanácsodat s mikor a kávéház előtti gömbakácon megláttam az első megperzselt, koravén levelet, elhatároztam, hogy elutazom arra a világ végére dugott nyaralóhelyre, amit oly nagyon ajánlottál.

Még napokig küszködtem magammal, mielőtt útra keltem volna. A klub mély, pompás székei kínosan fárasztottak, s szívemből utáltam minden szót, amit a művészek itt beszéltek. A tervek, mik megvalósíthatatlanul szinte ott úsztak a füstös szobákban, s éppen mert érzett rajtuk a testetlenség illata, máskor izgató mámorral töltöttek el, most nehéz, komor, aggasztó felhő gyanánt lógtak fejem felett, s nyugtalanul éreztem mindennap, igen, valósággal halottszagot éreztem, a meg sem született és máris megsemmisülésbe fulladt eszmék koporsóságát.

És hiába menekültem más társaságba, hiába jártam orfeumokba és mint az elszánt úszó, hiába vetettem magam a pesti éjszaka zsongító, kábító árjába, fáradtan, idegesen kellett látnom, hogy végleg nem találok a helyemet.

Megpróbáltam dolgozni, napokig otthon maradtam s órákig ültem asztalom mellett, kezemben a toll, mely furcsa figurákat rajzolt a papírra, de egy sort nem tudtam írni és keserű gúnnyal néztem magam a tükörben: íme a vígjátékbeli író, ki hasztalan rágja tollát, egyetlen épkezláb gondolatot sem tud agyonnyútt agyából kiszivattyúzni.

Ahhoz sem volt már erőm, hogy komolyan szembenézzek énemmel, feltegyem magamnak a kérdést: vajon valóban mondanivalóim teljes kiapadását jelenti e kétségbeejtő tehetetlenség, vagy csak egy kis kövecske

áll az ár útjába, mely nemsokára megint bőségesen fogja ontani írásomnak megcsodált, hömpölygő folyamát.

Ezekben az átkozott napokban a Lili csókja is fanyarrá vált. Valósággal brutális vágy gyötört, hogy durván ellökjem magamtól, mielőtt számhoz ért volna jószagú szép ajka. Minduntalan kitörés előtt állottak némely bántó mondatok, mikkel semmi egyébért, csak a sértés kéjéért, fájdalmat akartam neki okozni.

Néha undorítósnak éreztem ezt a drágaságos, gyönyörűsége szép leányt. Magamban dühvel ismételtetem: Mit akar? Mit akar tőlem ez a dúsgazdagságban csuda-szépére finomodott nővirág? Miért hozza ide gyönyörű testét?

Kell neki az a gyönyör, mit a szerelem ad, a legmagasabb eksztázis, mire nő képes, és azt hiszi, hogy milliói olyan felsőbbrendűséget adnak neki, hogy idegeinek kis játékait éppen nekem kell a testi és szellemi gyönyör nagyszerűen összecsengő zenéjévé fokoznom.

Elfeledtem, hogy isteni szép — apja palotája és milliói nélkül is, hogy a szerelemre szépsége, okossága és bátorsága ad neki jogot, elfeledtem, hogy bódultan jártam hónapokig, míg közelébe jutva, ezer meg ezer sikertelen és újrakezdett ostrom után szerelmissé tettem őt magamba, s hogy reszketve, lázasan, pírban és sápadtan, könnyesen, mint egy kisvárosi bakfis, túrta el első csókomat.

Mindent elfeledtem, de éreztem, hogy itt az utolsó óra. Menekülnöm kell gyorsan, gyorsan, mielőtt gyalázatos lennék ezzel a leánnyal szemben.

Perzseltek átkozott gondolataim, úgy éreztem, hogy a kábító hőség belőlem ömlik a házakba, a kövezetre s onnan megszázszorozva ront vissza reám.

Elutaztam. A vonaton írtam Lilinek egy lapot. Semmitmondó néhány sort: Nem bírom tovább Pestet, menekülök és hat hétig vadember leszek. Szélben, szabadban nyargaló pusztázó, messze mindentől, mi könyv, írás és izgalom.

Másnap reggel ott voltam. Igazad volt, ezt el kell ismernem. Mikor a vasúti kocsiból kiléptem, mellbe vágott az illat s a napfény, mely káprázatosan csillogott az állomás bádgcstornáin, a kavicsos úton, a piros és

sárga virágokon s az egész belátható tájon. Sziporkázott, táncolt, tombolt mindenben, s mégsem éreztem bágyasztó melegét. Olyan volt ez a napfény, mint a friss, kezdődő szerelem: forró, tele színnel, illattal, kábulással, részegséggel — és mégis könnyű, hogy mindig többet-többet kíván az ember belőle.

Ez a napragyogás nem hagyott el, míg itt voltam. Még ha esett is az eső, s párás fátylak lebegtek a bükkös hegyek felett, akkor is mintha mélyről és magasról, innen is, onnan is át-áttört volna egy mosolygó fénypászma.

A nagy hegyek olyan könnyedén ülik körül a kisvárost, mintha csak gyermekek rakták volna őket játékházak köré dísznek. Komor tömegük, mely a világosból a nehéz, ünnepélyes zöldön át a mélabús feketéig s azon túl álombeli lilás kékségig változó színekben hívja maga felé a tekintetet, oly megnyugtató, annyira biztató volt, mint menekülőnek az áttörhetetlen várfal.

Közöttük, keskeny vágásokban, mese-tarka rétecskék, melyek mind a kis folyó völgye felé nyílnak, hol egymást váltogatják a kukorica zöld táblái, a búza sárguló pázmái s a zab ezüstösen fodrozó foltocskái. Itt-ott egy kaszáló szakítja meg a rendet.

Az első nap itt jártam, a folyóparton bolyongtam végig. Egy helyen szénát gyűjtöttek. Két búzatábla között olyan volt a parányi kaszáló, mint földre ejtett illatos selyemzsebkendő. Közepén egy szekér, mellette két fehér tehén kifogva tépegette a frissen sarjadó füvet. A félig rakott szekéren férfi állott s rendezte a szénát, amit egy fiatal asszony adogatott fel hozzá. A nő oly könnyedén emelgette magasba a hosszú favillát, mozdulatai annyi keresetlen, egészséges, majdnem antik bájjal és erővel lendültek, hogy elragadtatva néztem.

Az a lázadó, keserű dac, mellyel oly sokszor írtam a nép sorsáról, semmivé lett egy percre.

Könnyűnek, tisztának, rendben levőnek éreztem mindent, mert tele voltam a táj, a színek és a fény megnyugtató összhangjával.

Óvatosan kerültem minden ismerkedést, s ez biztosított a társaság nyúge ellen. A kis fürdő, mely a városka közvetlen közelében, félig őserdőben, félig gon-

dozott parkban feküdt, neveltetően kedves volt kezdetleges villáival, kurszalónjával, melyből kora reggeltől késő estig hallatszott a vidéki kisasszonyok zongorázása.

És kedves volt a közönség is, mely főképpen asszonyokból és leányokból állott. A közeli vidék földbirtokosai szokták ide küldeni fehérnepeiket, hogy a hűvös sétányokon s a jéghideg szénsavas vízben kiszellőztessék magukból a faluk tízhónapos, pállott unalmát.

A férfiak ezalatt otthon a cséplőgépek mellett izzadnak s a füledt nyári éjszakákon fűszagú parasztlányokat ölelgetnek; asszonyaiknak pedig életre-halálra udvarol a közigazgatás néhány itt nyaraló ifjú tigrise és a fürdő egyetlen mágnása, ki minden nyáron megjelenik ijesztően hosszú lábaival, örökös sárga kesztyűjével, s mindenki „Nyári báró”-nak hívja.

Csöndes derűvel néztem az embereket, s éreztem, mint nyerem vissza nyugalمامat. Új regényem, melynek tervét majdnem egy éve hordom magamban, csodálatos tisztán kezdett kibontakozni. Láttam egész szerkezetét, biztosan raktam egymásra a kifejlés emeleit, s a vég, mint pompásan ráillő tető, briliáns befejezést ígért.

Bár elindulásomkor mást határoztam, most azzal a nyugalommal, mit a világosan látott terv ad s ami minden alkotáshoz szükséges, végre sok nyugtalan hét után dolgozni kezdtem.

Ujjongtam; megtaláltam magam, s örvendtem, ahogy minden művész örvend a munka tiszta gyönyörének.

Egy estefelé a fürdő fősétányán lakásomra igyekeztem. Az utat ellepték a nők, mint nagy fehér pillangók libegtek ide-oda, különféle parfümök vonultak nyomukban s összevegyültek a hegyekről szállongó erdőillattal.

Érdeklődés nélkül mentem tova közöttük; figyelmemet sokkal inkább lekötötte a nyugati égen tornyosuló felhők vörösen, szürkén gomolygó hatalmas játéka, s arra gondoltam, hogy ezt a csodás, isteni látványosságot, mely napról napra önmagát újítja meg, sohasem ismételve elcsépelet fogásokat, hogyan tette az irodalom ezer meg ezer rossz leírással megunt, banális, figyelemre nem méltatott díszletévé a természetnek.

Valósággal megriasztott, hogy nevemet hallottam. Erőtéljes férfihang kiáltotta:

— Árpád! Szervusz, drága Árpád!

Egy padról, több nő közül barna, magas férfi ugrott fel, s mire magamhoz tértem, már átölelve tartott és ismételte:

— Árpád, édes Árpád! Milyen nagyszerű, hogy itt találkozom veled!

Lehetetlen volt bosszankodnom. Bozóky Jenő volt. Te ismered őt, tudod, hogy kedves, derék fiú, s engem az ifjúság meleg emlékei kötnek hozzá. Jogász koromban, mikor még azt gondoltam, hogy valahol mint zsiros perrektől kőverre gazdagodott fiskális fogom végezni díszes pályafutásomat, három évig elválhatatlanok voltunk. A Central kávéház sokat tudna beszélni ezekről az időkről, melyek számomra örökre elmerültek az emlékek ködös birodalmában, ízükkal, zamatjukkal együtt.

De Bozóky Jenőben tovább éltek, s most kivirágozva láttam őket benne. Meg se látszott rajta a háború, nyoma sem volt benne annak a kínos, lázas lüktetésnek, amit ma életnek csúfolnak.

Hirtelen keserűen szerettem volna felkiáltani: Jenő, neked érdemes volt négy évig a harctereket járnod! Ha minden elveszett is, nektek megmaradt az uraság, s a Bozókyak ezer holdja ma annyival nagyobb...

De minek mondtam volna ezt? Nevetséges lettem volna ebben a környezetben ezzel a beszéddel s időm se lett volna reá, mert Jenő a pad elé állított s kedvesen szavalt:

— Most megfogtam! Íme az én nagy barátom, Bodrogi Árpád, a híres író!

A nők finoman lenyomott érdeklődéssel nyújtottak kezét, s pár perc múlva alaposan benne voltunk a beszélgetésben.

Eleinte a Jenővel együtt töltött időkről folyt a szó, aztán a fürdőről, a közönségről. Az asszonyok kivésétek néhány nőt, kiknek soha hírét se hallottam, érdeklődtek a pesti színházakról, egy hallgatag barna leány megkockáztatott egy irodalmi kérdést is.

Együtt vacsoráztunk, s nem tagadhatom, hogy kellemesen telt az estém. Rég nem voltam ilyen társaság-

ban s a pesti emberek után jólesett velük lennem. Hiába! Azt el kell ismerni, hogy a magyar dzsentrí nagyszerű fajta. Csak politikáról ne beszélj velük! Hogy egy kicsit zárkóztak, egy kicsit büszkék? — Ha a terézvárosi rófösné exkluzív lesz az első békebeli milliós után, miért ne lenne tartózkodó Bozóky Sándorné, a Jenő anyja, vagy Kuthy Piroska, a menyasszonya? Elvégre ők pár száz esztendeje gyakorolják ebben magukat s nehezen tudnak leszokni róla. Minderre csak most gondolok, mert akkor eszem ágában sem volt ilyen kérdésekkel foglalkozni.

Bozókné nagyszerű öregasszony. Úgy eszik, mint egy légátus, iszik becsülettel s vacsora után szivarra szokott gyújtani.

Kuthy Piroska magas, szőke leány, elegáns, kicsit hideg, ami jól áll neki s Jenőt pompásan forralja.

A menyasszony mamája egy kis jóakarattal még fiatalnak látszik, s szereti, ha szépnek tartják.

Rajtam kívül még Bozóky Magda volt a társaságban, ki nagynénjének, a Jenő anyjának védőszárnyai alatt nyaralt.

Úgy eldiskuráltam velük, mint akármelyik kétlábú ember, mégis jólesett látnom, hogy minden szavamba író voltomból magyaráznak be valamit. Ismered már ezt! Ha társaságban szellemes vagy, azt mondják, könnyű neki, azért író, és ha laposabb vagy egy patikáriusnál, akkor is azt mondják: milyen szellemes, látszik, hogy író. Hosszú ideig kell valahol lenned, megmutatnod magadat az élet minden apró-cseprő semmiségében, hogy lássák: hiszen ez is olyan ember, mint mi, sőt sok tekintetben még olyanabb.

Elég az hozzá, hogy ez az estém jól telt el. Jenő úgy éjjél felé belejött, odasomfordáltak a cigányok s húzni kezdték a szomorúbbnál szomorúbb nótákat, mire Jenő úgy nekikeseredett, mintha siralomházban ült volna, olyan fájdalmasan nézett menyasszonyára, hogy megesejt rajta az ember szíve.

Az öreg Bozókné mély érzéssel szívta szivarját Kuthynéval együtt, s úgy nézte a távoli asztaloknál ülő embereket, mint egy méltóságosan gőgös, szép nőtény pulyka. Soha még ilyen tisztán nem láttam, hogy egyes

előkelő asszonyok öregkorukra a sok méltóságtól, rezerváltságtól olyanok lesznek, mint ezek a tekintélyes madarak.

Bozóky Magda szemei kibámultak a nyári éjszakába. Ahogy hirtelen reánéztem, majdnem megdöbbsentem. Életemben ekkora és ilyen mély fekete szemeket még nem láttam. Olyanok voltak ezek a szemek, hogy magukba szívták egész figyelmemet anélkül, hogy tudtak volna róla. Az arcát nem is láttam tőlük.

Vajon ez a leány is ilyen tiszteletre méltó öreg pulyka lesz valamikor? Ezt kérdeztem magamtól és nyugtalan lettem arra a gondolatra, hogy neki is ilyennek kell lennie.

Jenő megrázta magát s vágott szemével a primásnak. Hirtelen furcsán pengett a cimbalom, s a terc csúfodárosan siklott a primhegedű után:

„Nékem olyan asszony kell...”

Jenő kötekedve nézett menyasszonyára, az öregasszony szivarja hamus végével ütögette a taktust egy borvizes üveg oldalán, a leányok mosolyogtak — s készülődtünk hazafelé.

Úgy aludtam, mint a bunda.

Azután mindennap együtt voltunk. Nagyokat sétáltunk, fürödtünk, este egy-egy kicsit cigányoztunk.

Haragudtam magamra, hogy ez hamarább nem jutott eszembe. Ez hiányzott nekem! Ez a kedves, nyugodt hangulat, mely sohasem laposodott nyárspolgárivá, mert ezeknek a századokon át nemesedett embereknek a földdel, a természettel való folytonos kapcsolata valami finom szellemiséggel van telítve.

Néha-néha parányi ingerültség fogott el mégis, de ez rögtön elmúlt, ha Bozóky Magda megjelent a társaságban. Nem adtam magamnak számot erről a hatásról, de határozottan éreztem, hogy jólesik, ha látom ezt a leányt s hallok megnyugtatóan puha hangját, amely úgy ringatott, mint valami illatos, égszínkék hullám.

A kánikulai újságok tele voltak egy hírhedt francia regény reklámjával. Az öreg Bozókyné elmeséltette velem a tartalmát. Elmondtam, hogy egy előkelő és gazdag párizsi leányról van szó benne, aki annyira szereti vőlegényét, hogy az esküvő előtt felesége lesz. Mikor

azonban megtudja, hogy vőlegénye még ekkor is viszonyt folytat egy félkokottal, úgy áll bosszút rajta, hogy odaadja magát az első embernek, akivel a véletlenség az utcán összehozza, s ezt megmondja a szüleinek és vőlegényének is. A házasságból semmi sem lesz, a kisasszony elköltözik a szülői háztól, megkezdí leányéletét, melynek során véghezviszi azt a rengeteg szerelmi malackodást, amit Párizsban el lehet követni, s tetejébe mindennel el is dicsekszik az egész világnak s közbe-közbe hosszú előadásokat tart a leányoknak a szerelemhez való jogáról. Végezetül pedig, hogy minden rendbe jöjjön, egy félkegyelmű tanár elveszi feleségül.

Bozókyné azt mondotta a mesére:

— Legokosabb lett volna, ha a mamája az első intrádára kiverte volna egy fogát a frájlának.

Kuthy Piroskát nem érdekelte a dolog, reánézve a menyasszonysággal egyelőre minden szerelmi probléma tisztázva volt.

Magda nem tett semmi megjegyzést, nagyon meglepett hát, amikor séta közben magunkra maradvá megkért, hogy szerezzem meg neki a könyvet.

Azonnal írtam Pestre, elküldtettem a regényt s mihelyt megérkezett, odaadtam Magdának.

Két nap múlva visszakaptam. Nem tudtam megállani, hogy meg ne kérdezzem, mit szól hozzá.

Mintha egy pillanatig küzdött volna magával, azután bátran kivágta:

— Annak a leánynak igaza van!

Meghökkenve néztem reá. Ha Pesten hallom ezt, legfeljebb megértő mosollyal veszem tudomásul, de itt s ettől a leánytól meglepett ez a válasz.

Magda érezte, hogy magyarázattal tartozik, de nehezen ment neki. Láttam, hogy életében először beszél arról, ami minden leánynak a legnagyobb problémája.

Íme, halld te is, hogyan gondolkozik ez a leány:

— Nagynénémnek érthető a véleménye, mert ő akkor volt leány, mikor hét vármegyére szóló ritkaság volt a hasonló famíliákban egy vénkisasszony, s minden leány csak a férjhez menésre volt nevelve. Más volt akkor a gondolkozás, mint most, amikor ezer meg ezer

leány éppen úgy maga keresi kenyerét, mint a férfiak. S akik nem is dolgoznak, annyit tanultak, sokszor egyetemet is végeztek, hogy egész más világításban látják a szerelem és a házasság viszonyát s a leányok helyzetét, mint a régiek. Ebben a megvilágításban élesen kitűnik, hogy a felnőtt leánynak éppen olyan természetadta joga van a szerelemhez, mint a felnőtt fiúnak, s ettől a jogtól csak egy csomó előítélet fosztja meg.

— És maga? Maga mit fog tenni ezzel a jogával? — kérdeztem tőle.

Magda egy kicsit elsápadt, még az ajka is megszáradt az izgalomtól, de válaszolt:

— Szeretni fogok! Szeretni fogom az első embert, aki erre méltó lesz!

Nevetnem kellett.

— Igaza van, kisleány — mondtam neki —, szeretni fogja az első embert, aki méltó lesz magához, megkéri s feleségül veszi. Addig pedig várja epedve, de türelmesen őt, a méltót, a mesebeli herceget, aki eljön majd egy szép napon Tündér Magdáért s aranyos, gyémántos hintóján elviszi a kacsalábon forgó várkastélyba.

Ő türelmetlenül félbeszakított:

— Nem, nem így gondoltam! Lehet, hogy az első ember az lesz, aki feleségül vesz. De hátha nem az lesz? Hátha ezer oka lesz annak, hogy nem vehet feleségül, s akkor ne szeressem őt — ha szeretem, s ő is szeret engem?! És hátha én ma szeretem őt, ő is szeret engem, de holnap, egy hónap múlva, egy év múlva nem szeretjük egymást, én nem szeretem őt, vagy ő nem szeret engem? Gondolja el, milyen borzasztó lenne, ha már a felesége volnék, ő hozzám, én hozzá kötve a konvenciók ezer láncával, amiket csak botrány árán és kínosan lehet szétszakítani.

— Tizennégy éves korában a legtöbb leány érett a szerelemre. Mondjuk, hogy huszonnégy éves koráig, tíz éven keresztül vár-vár és testetlen ábrándokba fojtja a leghatalmasabb vágyat, ami az emberben él.

— És ha huszonnégy éves koráig sem megy férjhez? Meddig várjon, miért várjon? Talán reménykedjék, hogy a következő órában jön végre az a férfi, aki egy

életre feleségül veszi? Hát jöjjön, de milyen erkölcs nevében kívánják a leánytól, hogy addig, amíg a férj jön, ne szeressen? Kit csal meg vele? — Hiszen a leány független, nem mint az asszony, ki minden tettéért felelősséggel tartozik férjének, gyermekeinek!

— Ugye nevetségesnek találnák, ha egy házasulandó férfinak azt vetnék szemére, hogy szeretett már? És milyen jogon ítélnék el emiatt egy leányt? Tisztán csak a férfiak önzésének jogán!

— Jól van, Magda — állítottam meg —, és mi lesz akkor, ha a leány jön abba a helyzetbe, hogy gyermekeinek felelnie kell tetteiről?

Nagyon-nagyon komoly lett szegényke.

— Ezt nem tudom, ez a legsúlyosabb az egészben — felelte —, de higgye el, eljön az idő, mikor nem fog gondot okozni egyetlen leánynak se a legmagasztosabb női hivatás teljesítése.

— Hiszem, de mi lesz addig?

— Addig? — Ha a férfiaknak joguk van ahhoz, hogy csak akkor vállalják az apaságot, amikor akarják, a leányoknak is joguk van ahhoz, hogy csak akkor legyenek anyává, amikor akarnak. — És hogy mit szól hozzá a világ? Igen, itt van a bökkenő. Megvallom, semmi kedvem sincs ahhoz, hogy apostola és mártírja legyek az eszmének. De minek is? Nem gondolja, hogy annak a regénynek a hősnője undorító, mikor dobra veri szerelmeit? Hiszen a szerelem két embernek a legtitkosabb, legszentebb ügye, amit csak profanizálhat minden harmadiknak a jelenléte vagy tudomása. Hallotta-e, hogy jó ízlésű férj vagy feleség a szerelemtől beszélt volna, pedig az ő viszonyuk társadalmilag szentesített szerelem?! És ne higgye, hogy azt akarnám végigcsinálni, amit a párizsi kisasszony. Érthetetlen és undorító valami az, s ha csak az a szerelem, akkor inkább sohase ismerjem meg.

Megnyugtattam, hogy nem az. Valósággal lázas lett és kimerült ettől a hosszú vallomástól, mely a gyónás erejével tört ki belőle. Véget vettem hát ennek a tárgynak s mosolyogva mondtam:

— Magda, szívből kívánom, hogy minél hamarább jelentkezzék, aki valóban méltó lesz a maga szerelmére.

Sohasem hittem volna, hogy egy leányban ilyen csodálatosan fegyelmezett lélek lakhatik. Ha engem mellbe vág egy esemény vagy egy gondolat, belém ragad, cipelnem kell magammal s nem tudok tőle megválni egy pillanatra se. Kikiabál belőlem reggel, délben, este, velem van egész nap, még álmomban sem hagy nyugton és kínoz mindaddig, amíg nem valósítom meg, vagy le nem számolok vele valamiképpen. S míg ez meg nem történik, nem tudok másra gondolni, nem tudok mással törődni, lehetetlen másról beszélnem, s ha mégis megteszem, kimondhatatlan kínokat állok ki.

Ez a leány pedig, ki életének legnagyobb monológját adta elő nekem, tíz perc múlva nyugodtan beszélt Bozókyné sikerült tréfáiról, mintha előbb egy félórán keresztül gyermekmeséket olvastunk volna.

Figyeltem, mert kíváncsi voltam, hogy mi van e mögött a nyugalom mögött, de az arc, a szemek s a testnek minden mozdulata csak harmóniáról beszélt.

Ebből a leányból nem a szerelem nélküli nők oly gyakori hisztériája tört ki. Ebben a külső nyugalom mögött az egészség végtelen lelki nyugalma terjeng. Az egészségé, mely idegrángatózások nélkül meg fogja szerezni magának a szerelmet, mint valami természetes és mindenkinek kijáró adományát az életnek.

Most már tudtam, hogy a test és a lélek összhangja az, ami oly megnyugtatóan árad ennek a leánynak a hangjából, egész lényéből, s megnyugtatót engem is, mikor közelében voltam.

A nyári este költészete akaratlanul is megfogott, rég nem érzett ifjúkori érzések szálltak reám, mint a letűnt idők visszalengő szép, színes zászlócskái.

Nagyon szép volt minden. Az emberek, a fák, az ég, a felhők, a víz, a hegyek, a házak, a bogarak, melyek a lámpa körül röpködtek s az út, mit hazáig megtettem, és szép volt a szobám s az ágy, a székek, az öreg ruhásszekrény és a petróleumlámpa enyhe fénye.

És szép volt az álom, mely nesztelenül közeledett felém, hogy elcsitítsa zsongó agyamat.

Nagyon szép volt! Kár, hogy valahonnan, lelkem valami eldugott, titkos rekesztékéből egy mord, csúf és csúfondáros kobold ugrott elő, elkergette a közeledő álmot s reggelig nem hagyott aludni. A szoba sötét sarkaiból furcsa képeket hajtott elém. Magdát láttam folyton és ezer meg ezer alakban azt a bizonyos elsőt, a méltót, akire ő vár.

S mikor reggel kedvetlenül kiléptem a varázsos fényben fürdő útra, tisztán láttam, hogy a gyötrő képek miért nem hagytak nyugton egész éjszaka.

Fájt nekem az a gondolat, hogy más lehet az a várva várt férfi.

Átkozott dolog! Mikor már azt hittem, hogy minden rendben van s nemsokára minden nyugtalanságtól kitisztítva fogok Pestre visszatérni, jön ez a harmonikus nyugalommal telített leány s olyan követ dob a megcsendesedett hullámokba, hogy azok ismét toronymagasságra szökkennek fel. És hozzá ő nem is akarta ezt és nem is tudott róla!

Most jut eszembe! — Hát tényleg nem akarta, valóban nem tudta?

Egy bizonyos: ott, azon a kis fürdőhelyen nem én, hanem énemnek tizenöt évi messzeségből visszajáró lelke állott Bozóky Magdával szemben.

Mert ha én lettem volna ott, ezt cselekedtem volna:

Mikor azon a reggelen belém sajgott az a fájó gondolat, hogy Magda — és egy idegen férfi — felkerestem volna őt és azt mondtam volna neki:

— Magda! Mit szólna hozzá, ha én akarnék az a férfi lenni, akit maga vár?

Elképzelhetetlen, hogy egy nő olyan őszintén beszéljen egy férfival, mint ő velem, ha legalább rokonszenvet nem érezne az illető iránt.

Mit felelhetett volna hát?

Vagy azt, hogy az tőlem függ, vagy azt, hogy velem csak a dolog elméleti részéről kívánt értekezni — s akármilyen szavakkal is fejezte volna ki ezt, lényegében csak ez a két válasz volt lehetséges.

Ne mondd, hogy haragjában semminő választ nem adott volna!

Először is, nincs az a nő, akinek jól ne esnék, ha egy férfi illő formák között tudomására hozza, hogy szereti. Ezzel a nő még semmi kötelezettséget nem vesz magára. Elv az: imádkozhatnak akárhogyan, én majd azt fogom szeretni, akit akarok.

Másodszor pedig, Magda nagyon okos leány, aki jól tudja, hogy egy ilyen gyónás után minden férfiban felébred a hím ősi ragadozó ösztöne:

— Hátha én!

Vagy nem tudja? Mikor ezeket írom, egy pillanatra megint úgy hiszem, hogy nem tudja.

Ő passzív volt, mert akármennyire forradalmi elvei is vannak, jól tudja, hogy a nőnek legerősebb fegyvere az ügyesen játszott tartózkodás. De lehet, hogy azért volt tartózkodó, mert közömbös voltam neki, mint egy útszéli fa.

Annyi bizonyos, hogy semmit sem lehetett rajta észrevenni.

Egyetlenegyszer láttam őt úgy, mint a háborgó vulkánt, amint lelkének hullámai forró lávaként törtek elő. Azután megcsendesült, mint a dolgát végzett tűzhányó, melynek oldalán újra zöldellnek az olajfák, mosolyog felette a kék ég, s csak egy messze eső erdő megégett fáit mutatják, hogy meddig járt egyszer a láva.

Én a megégett erdővé lettem. A láva, mely egyszer hozzám ért s aztán hirtelen visszavonult, bennem égő foltot hagyott, és tüze napról napra mélyebben ette magát lelkembe.

Külsőleg minden úgy ment, mint eddig. Séták, fürdés, kirándulások, hosszú vacsorák és — semmi több. De én már nem dolgoztam. Mikor eljött az ideje a mindennapi munkának, nyugtalanul menekültem önmagam elől.

— Magdával nagyon jó barátok lettetek — ez volt a Jenő megjegyzése, és valóban: magam is igyekeztem elhíttetni magammal, hogy barátság az, ami ehhez a leányhoz mind jobban és jobban vonz. Hosszú beszélgetéseinknek semmi olyan mellézköngéje nem volt, ami annyira kicseng minden férfi és leány barátságából.

De — jó istenem — milyen kínomba került nekem, hogy magamba fojtsam azokat a szólásokat, mik igazi

hangjai lettek volna annak a viharos zeneműnek, mely bennem összevissza muzsikált!

Ha a hajára néztem, felágaskodott a lesimított, dús fekete rét azon a gyönyörű kis koponyán, s minden szála külön ontotta arcomba az illatát.

S az arca, ez az antik gemmáról lopott kis csoda, minden nyugodt vonásával ostromolt és kábított, és bőre alatt láttam forró, piros vérét, mely mint kristálygömb belsejéből a felületre izzó tűz, isteni melegséggel sugározta át hideg szépségű orrát és állát.

Csak a szája nem titkolt. A két ajak egy kicsike rezdüléssel gúnyolt, biztatott, tüzelt és lehűtött, megnyugtatót és felingerelt s parányira csukva hívott, mint egy vérpiros, kívánatos gyümölcs, majd megnyílva, mutatva a hófehér fogak két sorát, fenyegetett: Vigyázz, ne közeledj!

Nem, nem! Ez nem volt barátság! Ez már részegség volt! Halálos részegség. Az én részegségem! Ismered! Mikor, ezeribe egyszer sokat iszom, kedves vagyok, duhaj vagyok, jó vagyok, ellágyulok és álomba bódulok, mint egy kisfiú.

Mikor azonban a soknál is többet iszom, mikor mások mint hullák hevernek a bortól, én biztos lépésekkel, sápadt és merev arccal, akár egy akadémiai díszgyűlésre — elmegyek. De egy légy zümmögése, egy megzizzenő papírlap gyilkos dühre ingerelhet.

Ne félj! Itt nem zizzent az a papír. Vagy még nem voltam eléggé halálosan részeg? Pedig ez a leány itatott, itatott!

Teste kiömlött a nyári ruhákból és belém csordult, valahányszor ránéztem.

Felém könyökölt, és láttam mellén a két parányi gömböt. — Láttál-e legmagasabb ágán egy szép almafának sértetlen, fehér bőrű batulalmákat, miket még soha senki sem érintett, s láttad-e nap felőli oldalukon a leheletfinom rózsaszínt? Egy ilyen alma egy termet képes megtölteni illatával.

Nem vette észre ez a leány, hogy nézem ezeket az illatos, meleg almácskákat, nem érezte, hogy mint a nap a gyümölcsre a rózsaszínt, tekintetem úgy húzza ki

rájuk a pír, és én a halálos részegség nyugalmaival nézem őket s alattuk a test vakító bőrét, amíg csak el nem vész a vásznak tompa fehérségében?

Nem vette észre? Vagy annyira nem jelentettem semmit a számára, hogy nem is törődött vele? — Nincs benne kacérság, vagy a kacérság legmagasabb művésze rejlik e látszólagos természetesség és nyugalom mögött?

Azt hittem, hogy előttem minden nő nyitott könyv — s ilyen kérdéseket kell feladnom magamnak és neked. Láthatod, hogy igazam van, ha azt mondom: nem én, hanem tizenöt év előtti énem, egy részegre bódult diák állott szemben ezzel a leánnyal.

Ökölbe szorult a kezem, ha arra gondoltam, hogy a tűz, melyet ezerszer el lehet oltani egy pohár vízzel, ezeregyedikszer vészes lánggal fog fellobogni ebben a lányban, s az első vidéki ficsúr, ki kéznél lesz s ki tegnap még a kávéházi kasszahölgy kegyeit éldelte, ma érinteni fogja szűz testét, holnap már biliárdpartnerének dicsekszik el vele: „Csak neked mondom el” — s holnapután egy megye beszél Bozóky Magdáról.

Bozókyné már megelégette a „flangérozást”, amint ő mondta, és csak a leányok könyörgésére jelentette ki, hogy még pár napig marad.

Egy vacsora után az erdei úton sétáltunk. Magda mellett, előttünk Jenő és a menyasszonya, hátunk mögött Bozókyné és Kuthyné. Az összeborult fák elrejtették az eget, oly sötét volt, hogy még Magdát is inkább sejtettem, mint láttam.

A jól ismert ösvényen biztosan mentünk, s néha hozzám ért a Magda karja.

Meg kellene csókolnom! — gondoltam, és már nyúltam dereka után, hogy arcára hajoljak, de nem tettem meg.

Lefojtott hangon kérdeztem:

— Mégis elutaznak, Magda?

— Valószínűleg!

És ekkor én, a realista író, a század legszentimentálisabb marhaságát mondtam ennek a leánynak:

— Ne csináljon nekem szívfájdalmakat!

Jó, hogy nem láttam az arcát, mely biztosan gúnyosan megrándult, amikor kérdezte:

— És lennének-e szívfájdalmai?

S én, mint egy óvatos szatócs, kérdéssel feleltem:

— Jónak tartaná-e, ha lennének?

Nem kaptam választ. Ostoba voltam, de legalább láttam az okát.

A Magda vallomása állott előttem, mint ledönthetetlen, hideg fal.

Beszélhetek-e én ennek a leánynak az én szerelmemről az után a gyónás után?

Nem! Ilyen főrral versenyre indulni becstelenség lett volna!

Másnap, amint találkoztunk, azt mondtam neki:

— Isten vele, Magda, utazom!

— Most mindjárt? — kérdezte, és szeme körül elféhéredett a bőre, s ebből a fehér rámából nézett reám két csodás fekete szeme, soha nem látott nagyságúra növe, megcsillanva és elhomályosodva egy pillanat alatt s elárasztva melegével az egész mindenséget, úgyhogy szertefolyt minden tárgy, csak én álltam a puszta világon, s velem szemben ez a két fekete szem. — Egy gondolat, és én is eltűnök benne.

S akkor Magda lecsukta a szemét, halvány ibolyakékkel erezett rózsaszínű felhő ereszkedett a nap elé — kezét fogtuk, s másnap Pesten voltam.

Két hétig kibírtam. Lili angyali! Már hazajöttek a Tátrából, de még a Svábhegyen laknak. Mindennap találkoztunk, s rám bámult aranyosan csillogó hajkoronája, magamban mondogattam:

— Lili szebb! Lili szebb!

De jött a két fekete szem, a két végtelen égi csoda, s — nincs mibe kapaszkodnom — esem, esem feléje.

Tovább nem megy! Lilit nem csalhatom és magam nem kínozhatom.

Látom gúnyos mosolyodat, amint megjegyzed levelemre: „Dekadens kornak fáradt gyermeke!”

Tévedsz!

A kezdődő szerelem egy darab isteni, nyers gyémánt. Aki azonnal mindent akar szerelmesétől, őrült,

mint az, aki kalapáccsal megy neki a gyémántnak s durva kézzel megtöri csodálatos fényét.

Hosszan és a művész gondjával kell csiszolni ezt a ritka drágakövet, hogy egy pillanatban, mint túlvilági csoda, varázslatosan, millió színben csillogva bódítson el ragyogásával.

Mert a beteljesülés egy pillanatnyi gyönyör, de a vágy örökké tartó szépség.

Tudom, mit akarsz felelni: A férfinak támadnia kell, a hímnek le kell győznie a nőt és ki kell erőszakolnia szerelmét.

Nem, barátom! Ezt többé nem! Én nem! Hogy ez az élő anyag törvénye — s nekem is engedelmeskednem kell?!

Igaz! Előttem röppen két légy, s hiába cikázik vilámgyorsan ide-oda a nőtény, a hím szivárványosan csillogó szárnyai mégis ráborulnak egy pillanatra! S a fajdkakas dürgése, a szarvasbikák halálos öklelődzései? Igaz, igaz!

De az emberben tudatos az isteni mozgatóerő örök lüktetése! Szerelme nem a fák és füvek öntudatlan engedelmeskedése az örökkévaló törvénynek, sem az állatok ösztönös akarása, hanem a lélek sóvárgása a végtelenbe való lendülésre.

Ez a sóvárgás zokog fel bennem:

— Hát nem tudunk mást, mint a legyek?!

Most már biztosan tudom, miért nem ostromoltam Magdát. Nem a vallomása tartott vissza ettől! Nem!

Most már tudom, hogy mit vártam! Vártam, hogy egy este, mikor fészük felé surrannak a csendesedő fecskék, szembeülve egymással, félútig eljön kinyújtott kezem felé a keze, félútig felém hajlik a feje, az enyém-mel egyszerre nyílik meg szája, félútig lelkem felé repül a lelke, és ott, nem híva és nem kérve, először az borul össze belőlünk, ami több a természetnél.

Barátom! Ne jöjj még hozzám! Nem találnál itthon, mert holnap megyek Magdához!

Mi lesz? Csak azt tudom, hogy látnom kell azt a két fekete szemet, s ha még egyszer úgy néznek reám, le kell omlanom, s hogy meg ne semmisüljek, bele kell fogóznom annak a leánynak erős kis kezébe.

GÁTSZAKADÁS

(A Vidéki forradalom című regény első része)

Az őszi reggel könnyű ködje elillant, magára hagyta a falut s a határt, a mezőt és a hegyeket, melyek enyhe vonalú hátukat boldogan tárták a fehérén szétömlő napsugarak elé. Az ég világoskék kupolája a messzeségben összeolvadt a láthatárral, keleten egy erdős hegyhátra eresztette szélét, összefonódott a hegygerinccel s oly leheletfinomnak látszott, hogy az ember várta, mikor kezd lebegni a fehéreskéken ragyogó félgömb, mikor eresztik el a széleken a hegyek és tarlók, hogy lassan, csillogva libbenjen feljebb, mint egy óriási, tündöklő szappanbuborék.

Egy-egy vakítóan fehér felhőske siklott tova, mint szép sirály, hegyesen nyúlt előre, élével nekiment a kék boltozatnak. Az árokszálen játszadozó gyermekek nagyra meresztett szemmel néztek utána, repesve, hogy most-most töri át az ég könnyű kárpitját, s a kis résen benézhetnek a tündöklő mennyországba.

A falu csendes volt. Egy-egy udvaron kádakat döngettek, hordókon kalapálták a lecsúszott abroncsokat, s egy-egy öregember pizmogott a csügernek való malátával.

A nagy utcán pihent az őszi por, az árokmarton egy farka liba tépdeste a késői papsajtot. A végtelen, felséges nyugalom trónolt itt mindenben.

A falu felett keskeny vonalban egy madár csapat húzott délnyugat felé, magasan voltak, szárnyuk suhogása nem hallszott a földön.

Mikor a libák fölé értek, a gúnár, nyakát oldalt csavarva, az ég felé fordította egyik szemét, azután mélyen, öblösen gágogott, topogott a porban, lecsapta szárnyait, aztán kitérte, és a levegőbe emelkedett. A ludak nagy riadással lebbentek utána, s az egész csa-

pat szárnyra kelt. Lármájuk messze hangzott, nagy felhőben kavargott utánuk a por, s még szét sem vitte a könnyű szellő, a súlyos madártestek zökkenve ereszkedtek le a levegőből, nagyokat fújtak, talán sóhajtottak az erős röptű, szabad vándorok után, aztán belegázoltak a sánc szikkadozó iszapjába, felkapaszkodtak az árokszélre s tovább legelték a mályvát.

A községháza előtt, a kissé megszélesedett utcán a jegyző ment végig. Rövidre nyírott bajuszán még érezte a mosdószappan szagát, cigarettát sodort, szipkába tette és rágyújtott.

Megállott az iroda előtt és füstölni kezdett. Végignézett az utcán, s meglepte a nagy csend. Néhány nap óta hozzászokott, hogy a falu reggeltől estig és estétől hajnalig hangos legyen. Eleinte nyugtalanította a megbolygatott népség tombolása, kimerítette a felesége örökös ijedezése és siránkozása, ki minden pillanatban rimánkodva kérte:

— Menjünk be a városba, csak egy hétre, csak pár napra, míg lecsillapodnak az emberek, míg elpárolog mámoruk és dühük!

Aztán megszokta a felfordulást és nevetve vigasztalta az asszonyt s bizonykodott, hogy ő jobban ismeri a parasztot.

— Most meg vannak veszve — mondogatta —, vége a háborúnak, hazajöttek az emberek, a fehérnépek is olyanok, mint tavasszal a kancák, most esznek, isznak, tombolnak, kiabálnak, földet követelnek, aztán telik az idő, ellövöldözik a töltényeket, jönnek a csendőrök, elszedik a puskákat, vége a lakodalomnak, s megy mindegyik a dolgára — hogy a fene enné meg a sok büdös parasztját!

Nem utálta őket, nem is haragudott rájuk, hiszen hosszú évek óta együtt élt velük, megtanulta fortélyait, ismerte őket, tudta, hogy jók és egyszerűek, önérzetesek, de nem kötekedők. Azért ha kissé ingerült volt, ő is kivágta az úri mondókát:

„Sok büdös paraszt!”

Ma reggel már bosszantotta a sopánkodás, hirtelen befogatott a kocsiba s a két gyermekkel együtt beküldte az asszonyt a városba, egy rokonukhoz.

Otthon mellére feküdt a nagy csend, nyugtalanították az üres szobák, s bár még korán volt, hivatalba indult.

Most, hogy állott a községháza előtt, úgy érezte, hogy a nyomasztó csend utána jött hazulról, melléje szegődött, vállára eresztette súlyos kezét, s hiába forgolódik, mégis érzi aggasztó érintését.

Egészen megkönnyebbült, hogy egy embert látott az utcán. A fordulónál egy asszony tűnt fel, a kis házak két sora közt jött erre az út közepén, meztelen lábai alól kis gomolyagokban felhőzött fel a por és fátyollal vont a körül pirosas szoknyáját.

Mikor a jegyzőhöz ért, köszönt:

— Aggyon isten jó reggelt!

Hangjában volt valami lefojtott ingerültség, de a jegyző nem törődött vele, örvendett, hogy a nagy csendben hallhatja a saját hangját, visszaköszönt az asszonynak, megállította és beszélni kezdett vele.

— Meddig, Gerébné?

Az asszony szürke keszkenőjét igazgatta, nem is nézett a jegyzőre, amint felelt:

— Jókor reggel kezdi ókeme!

— Hásze' ott vannak mind, akik hazajöttek. Ami igaz, igaz, elég lehetne a bolondságból!

A jegyző tréfásan, enyelegve mondta:

— Persze hogy többet ülhetnének az asszonyok mellett! Szegény fehérnépek négy esztendő alatt éppen eléggé megéheztek!

A menyecske csontos arca pirosra gyúlt, s dacosan nézett szembe a jegyzővel.

Nem volt szép, teste csupa csont és ín, arca fakó és megviselt: igazi munkában elhasznált parasztasszony.

Nem szólt semmit, de beszélt az arcára telepedett pír és a szeme bosszús tüze.

Igen, igaz, hogy négy esztendeig éheztek a férfit az asszonyok, ő is.

Most itthon van az ura, s az arc komor redőkbe futó vonásai azt mondják:

„Jóllaktam már vele!”

Egy-két ölelés, s a parasztnyomorúság kezdődik elől-ről. Sok munka, esztendőnként a gyermekszülés, néha

egy-egy verés, — ez jelenti, hogy itthon van az ember.

Szerette volna megfojtani az előtte álló férfit. Egy perc alatt átfutott agyán az egész négy esztendő.

Hogy bitangolta ez a szép, erős férfi, ez az úr, a falu asszonyait négy éven keresztül, s hogy adta oda magát neki majdnem mindenik, akit csak megkívánt.

És őt nem kívánta. Egyszer sem hagyta utoljára a hadisegély-osztásnál, egyszer sem hívatta a község házára adóért, ezért-azért. Csak a szépeket válogatta, csak azokat ölelte.

Pedig hogy szerette volna a hosszú négy év alatt kiszikkadt asszonyiságát bár egyszer odavetni a szerelem forró esője alá, hogy megsimogassa ez a férfi, azzal a szép, úri kezével az arcát, átfogja a derekát finoman, ne durva rácsapással, ahogy a paraszt szokta, hanem becézve, simogatva, hosszan, hogy elkábuljon tőle.

Soha-soha nem kívánta őt ez a férfi s most csúfolkodik vele, kicsúfolja az ölelést, amire jussa van, ami az övé, az ura ölelését.

Úgy érezte, hogy tűz égeti a nyelvét, a torkát, ki kell köpnie ezt a tüzet a jegyző arcába, hogy égjen meg tőle az a szép sima bőre s legyen fertelmes csúnya.

De megbabonázva torkán akadt a szó, s csak állott-állott a harag és a szégyen pirosságával arcán, aztán vijjogva csapott szárnyra benne a káröröm, és a jegyző szeme közé vágta:

— Hát biza itthon vannak az emberek, s a jegyző úrnak is felkopik az álla a menyecskéktől!

Nem várt választ, megfordult és sietve ment a felvég felé.

A jegyző zavarodottan maradt ott. Furcsa volt ez az asszony. Miért haragszik ez?

Aztán eszébe jutott, hogy egyszer a hadisegély-osztásnál, mikor a többi asszonyokkal együtt ez is siránkozott, hogy maholnap nem lesz mit enniök, azt mondta neki:

— Majd esztek füvet!

Aztán kacagott, az asszonyok is kacagtak szegények, mert tudták, hogy nem rossz ember a jegyző, nem rossz

szívből mondta ezt, tudták, hogy ő sem tehet többet, mint amennyire hatalma van.

Most mégis, ahogy eszébe jutott ez a szomorú tréfa, nyugtalan lett. Az asszony arcán olyan volt a haragos pirosság, mint a vihar előtt tornyosuló fekete-vörös fellegek, s bár nem tudta tisztán, hogy mi bántja, ennek a viharfelhős égnek sejtelmesen lelkére vetődő képevel indult befelé az irodájába.

Az asszony sietve ment a felvég felé. MOST már megelenedett az utca, mind többen és többen jöttek nyomában, beérték, megelőzték, a távolabbi házakból is kijöttek az emberek, körülnéztek és megindultak vele egy irányban.

Négy-öt surbankó legény összeölelkezve lódörgött az út közepén s torkaszakadtából énekelte:

„Sugár magas, sugár magas
A nyárfa teteje.”

Az egyik beleütődött Gerébnébe, ki mérgesen állott félre és odakiáltotta:

— A súj egye meg a bőrötöket!

A kerítések mögül leányok néztek ki, vagy a kis kapuba állva bámultak. A legénykéek feljűk se pillantottak, de amíg elhaladtak elűttűk, tűdűrepedésig ordítottak:

„Halványsárga, de halványsárga
Annak a levele.”

A durva hangok recsegve szálltak a gyémánttisza őszi levegűben, őrvenyeket vágta bele és messze űzték a falun királykodű nyugalmat.

A kocsmatű elűtt is emberek álltak. A barnára festett, kopott ajtű kendermadzaggal volt egy falba vert szeghez hátrakűtve, s kilincse a sok nekitámaszkodástűl mely lyukat vajtű a vályogvakolásba. A ház elűtti árkon át kis híd vezetett az ajtűig, rozoga pallűi nyekkenve ropogtak a súlyos lűptektűl.

Bent az ivűban egy tűt nem lehetett elejteni. A pálnakás és borpecsűtes, hosszú asztaloknál, az ikszlábű pa-

dokon test test mellett szorongott, s a falak mellett, a rácsos kármentő előtt, az ajtóközben állva majd agyonszorították egymást az emberek.

Valami elátkozott, összevissza keresztelt bort ittak. Kis borospoharak, vizespoharak és söröskriglik állottak az asztalon, akinek pohár nem jutott, hosszú nyakú pálinkásporcióból kortyolgatott.

Elázott bajuszok lógtak az italba, s nagy parasztkomolysággal néztek a szemek a pohár fenekére és egymásra.

A kármentő rácsát kardmarkolattal kopogtatta egy nagy szál barna férfi. Az őrmesteri kabát megfeszült hatalmas mellén, s telt, húsos arca csak úgy világított a sok csontos, méla parasztfej között.

A fogadós szolgálatkészen szólt ki a rács mögül:

— Ecceribe! Mit parancsol az őrmester úr?

A kocsmárosné összeráncolta homlokát, kövér, párás arcán a bosszankodás két kemény vonalat rajzolt, és magában azt gondolta:

Vigye el az ördög a bűdös parasztját! A háború előtt azt mondta neki az uram: Mi kell, Józsi, héj!? Most meg: Mit parancsol, őrmester úr?

Az őrmester pedig, mintha csak a századnak vezényelne, bekiabált:

— Egy fél literrel a pirosból!

A zsidó kinyújtotta a fél liter pirosra festett pálinkát s csettintve mondta:

— Pompás meggyeszsz!

Az ajtóban éppen akkor állott meg Gerébné. Hunyorgatott, amint a ragyogó napvilágról jövet a kocsmá füstös homályába nézett s a sok ember között az urát kereste.

Meglátta és odakiáltott neki:

— Pista, Pista te, hallód már, Pista, hazajühetnél!

Az ember arra nézett, hátrafordult s a fal tövébe sercintett egyet, aztán csak úgy fejedelmi göggel, nem baj, ha nem is hallja az asszony, egész csendesen mormogta:

— Eriggy a fenébe!

De a szomszédja tréfás kedvében volt, odarikoltott az asszonynak:

— Gyere beljebb, Anikó, elférsz még tésis köztünk!
Gerébné duzzogva vágott vissza:

— Hát a nehézség?

Látta, hogy itt már nem sokat lehet magyarázni, menni készült, de egyik férfi elkapta s behúzta az ajtóból.

Kacagtak és kiabáltak:

— Ül le, Anikó! Asszony nélkül nem is ér semmit a gyűlés!

Mérgesen vonakodott, csapott jobbra-balra, de nem is törődtek vele, s ahogy a szűk helyen a férfiak kézről kézre adták, taszították és húzták, mellét és combját súrolták, furcsa zavar lepté meg, s mikor nem messze férjétől, a sógora és egy komája között leültették, tüzelő arccal maradt ott.

Most már olyan tömegben érkeztek az emberek, hogy a kocsmá szűk falai előtt torlódva verődtek vissza s az utcán hömpölyögtek egyetlen zajos és színes gomolyagban.

Asszonyok és lányok is előővakodtak s kíváncsian húzódtak az utca másik oldalán a sövénykerítések mellé.

A legények nagy része a kocsmá előtt állott. Beszélgettek, illegették magukat, legénykedtek. Éneklésük harsogva töltötte meg a falut s messze áradt a kis folyó völgyében.

Pupi, a vágott fülű cigány elősomfordált s az asszonyok közül nézte a legényeket. Sonkás Virág Andris nagy gangosan kurjantott rá:

— Hát a muzsikát hol hattad, Pupi?

— Ecceribe itt lesz — kiáltotta a kis cigány. Elinált s nemsokára jött visszafelé a vén gondonkással s egy kölyökkontrással.

Nagy tempósan gyantázta ívbe görbült nyírettyűjét, köpködte a rozoga hegedű nyakát, csavargatta a kulcsokat, pengetett egynéhányat a húrokon, aztán álla alá fogta a hegedűt, féloldalt hajtotta fejét, az égre nézett és ráhúzta.

Nyomban utána indult a dökögő kontra. A földsüket gondonkás pár pillanatig nézte a vágott fülű primás ke-

ze mozgását s arról és a pofájáról leolvasta a nótát, nekifeszítette a vonót, s a mélabús hangszer is fáradt nyögdecseléssel búgott a primhegedű után.

A legények énekeltek, egyik-másik illegette a lábait, egyszer csak Virág Andris elkapott egy lányt s bependéřítette a körbe. Nagyokat sikoltott, de majd összeolvadt a gyönyörúségtől, egy kicsit húzódozott, de aztán engedelmesen simult a legény mellé s nagy cifrán rakta ki a lépéseket.

Egy perc alatt az egész fiatalság táncolt. Az egész utcát elfoglalták, s dobogó lépteik alól ezüstösen csillogva szállt fel a por.

A szemben lévő kerítés mellett asszonyok bámészkodtak. A fogatlan, tőpörödött Gyurka Jánosné sopánkodva szipogta:

— Megvénültem, de még ilyent nem láttam. Még delet sem harangoztak, s táncba fognak. Meglátjátok, hogy ez semmi jót nem jelent. Jaj, fennvaló jó Atyám, mi lesz velünk?!

A kocsmából nagy dohogva, a kis hídon megtorlódvá ömlöttek ki a férfiak. Ellepték az utat, sok öreg is összejött, majdnem az egész falu itt volt már.

Valami nagy tűz égett az emberekben, lángja hirtelen ellobbanó fénypázmákat vetett a fejek homályos zugaiba, és a sejtelmes villanásoknál vágyak, tervek, a jövendő, az ő jobb jövendőjük és sorsuk bizonytalan rajzát pillantották meg, mint messzi-messzi feltűnő csillagot.

Az őrmester megállott a küszöbön, feje a szemöldökfát érte, hogy meg kellett hajtania nyakát. Az egyik lépcsőre szállt le s kiegyenesedve, magasra emelve fejét, az égre pillantott. Előtte a falu mozgó, eleven népe, aztán a kis házak hosszú sora, a kertek s mögöttük a mező, távol a folyó fűzfás partjai, s túl rajtuk a hegyek tarka, majd egyszínű, kékesfeketébe olvadó vonala.

Hányszor látta Oroszországban maga előtt ezt a képet!

Végignézett a tömegen, kissé feléjük hajolt, s hangja élesen vágott végig az embereken.

Folyékonyan, megszakítás nélkül beszélt, s néhol vad tűz, máshol fekete, marcangoló keserűség röppent szárnyra szájából.

Az asszonyok hangos jajveszékében törtek ki, majd örjöngve, tombolva kiáltottak és boldog mámorban olvadtak fel, s a férfiak, bár megrészegettek egy alig értett gondolat erejétől, őskomolysággal bölintettek, és mint a mély harangkongás, végzetes komorsággal csapott fel helyeslésük.

Utána mások kezdtek beszélni s mint a vihartól megárasztott kis patakok, zúgva töltötték meg az árral egymás lelkét.

S míg itt lázas tűzben vitáztak, a fiatalok között újra megszólalt a muzsika, s nóta és kurjongatás fonódott össze a zsibongó tömeg kiáltozásaival.

Legények és lányok összesimulva, gyors forgásban keringtek, vagy szorosan összetapadva cifrázták a csárdás tüzes ütemeit, s az őszi napsugár, a tiszta levegő, minden a dús élet megállíthatatlan, tomboló árába ragadta őket.

Az erős legénytестek dacos büszkeséggel szegték fejüket az ég felé, mintha meg akarnák kopogtatni az áttörhetetlennek látszó boltozatot, hogy bekurjantsák:

— Mi örökké itt leszünk!

Sonkás Virág Andris eleresztette a leány derekát s intett a cigánynak. A vágott fülű primás rávigyorgott, közepén abbahagyta a nótát s egy pillanatnyi szünet után furcsa cifrázással kezdte:

„Fiátfalvi halastóba
Fürdik egy fekete csóka...”

A legény egy helyben topogott, csak a dereka forgott jobbra-balra, leeresztette karjait s hüvelyk- és középső ujjával csendesen pattogatott.

Szép fekete hajú feje ütemesen ingott izmos nyakán, s szelíden nézett maga elé.

A hegedűn dacos, csúfondáros visítással buggyantak elő a hangok:

„Hiába fürdik a csóka,
Nem lesz fehér galamb soha ...”

Virág Andris hetykén kapta fel fejét, nagyot kurjantott, levegőbe emelte két karját, visszalendítette s úgy tett, mintha megköpné két markát, lehajolt, jobb tenyerével rávágott a bal csizmaszárára, bal tenyerével a jobbra, hogy csak úgy csattogott, aztán oly hirtelen, mint a visszapattanó nádszál, kiegyenesedett, dacos, sűrű, cifra dobbanásokkal verték lábai a földet, s a hegedű után kurjantotta:

„Eriggy haza, feküggj le,
Rálépek a füledre,
Rá én, mind a kettőre!”

Az előtte álló, szerelmes zavarban mosolygó lányra nézett és negédesen ismételte:

— Bizony isten, rá én mind a kettőre! — Aztán elkapta a lányt s úgy megforgatta, hogy majd kiszakadt belőle a lélek.

S míg tombolva folyt a tánc, a vitázó tömegből megint kiállt egy ember, a kocsmajtóhoz ment és éles hangon kiáltott:

— Emberek, menjünk a községházára! Én tudom, mi a rend, mi a törvény, igazítsuk el a dolgot rendjibe. A jegyző most mindjárt vegye elé a könyveket s ott előttünk írja mindenkinek a nevire, kire ami jut. Ott megvan az utolsó ölig, hogy mennyije van a grófnak, mennyije van a bárónak, bé van írva mindegyikünknek a neve, senki sem maradhat ki az osztásból, mindenki ott lesz, hogy lássa az igazságot!

Zúgó helyeslés felelt szavaira, s a szikár, sötét arcú ember, Varga Nagy János, elégedetten furakodott a tömeg élére. Esztendőök óta szeretett volna bíró lenni s most elérkezettnek látta az időt, hogy megvalósítsa tervét.

Mint a kicsapongó ár, úgy indultak meg a községháza felé.

Elöl mentek a férfiak, aztán az asszonyok, utánuk a

Pupi bandája, s hátuk mögött a fiatalok, széles sorokban, összeölelkezve és énekelve.

Hirtelen két-három lovas legény vágatott az élre, táncoltatták a paripákat a mannlicherjüket egy kézre fogva, játszadozva lövöldöztek az ég felé.

A csoport végén, messze elmaradva, néhány öreg férfi baktatott. Nehéz gond húzta le szürke fejüket. Pálfi Dénes, a vén bíró elnézett a leszüretelt szőlőhegyek felé, kisajtolt élete jutott eszébe, megfordult és erős szemeivel körbenézte a falu egész határát.

— Hát jut mindenkinek valami. Akinek semmije sincs, annak is lesz négy-öt holdja, akinek volt valamije, ezután lesz úgy tíz holdacskája. Nekem eddig is ennyi volt.

Aztán megnézte kérges tenyerét és hangosan mondta, hogy hallják a többiek is:

— Azért mégiscsak keserves parasztok maradunk!

Az Ajdovány dűlő felé nézett és megismerte a búzaföldjének felszántott fekete szalagját. Öreg gerince ki egyenesedett, megropogott, könnyek gyűltek homályos szemeibe és felsóhajtott:

— Uram isten! Add, hogy esztendőre ilyenkor békességben felszánthassam földemet!

*

A jegyző egész délelőtt semmit nem dolgozott. Egyik cigarettát a másik után szíttá el s hallgatta a felvégről ideszálló lármát.

Ahogy mind közelebb és közelebb jött a zűrzavaros kiabálás, s a lövések ropogása mind élesebben vágódott füléhez, nagy nyugtalanság szállta meg.

Hirtelen elhatározással a telefonhoz lépett és csengetett, aztán bekiáltott a kagylóba:

— Halló, halló!

A postamester méheivel bíbelődött a kertben, felesége és leányai a konyhán voltak.

Sokáig berregett a csengő, míg az egyik meghallotta s elkiáltotta magát:

— Jaj istenem, a telefon!

A kisebbik leány beszaladt, felkapta a kagylót.

— Halló!? — kiáltotta.

A jegyző türelmetlenül és ingerülten szólt:
— Kézit csókolom! Kérem a főispáni hivatalt.
A leány sietve csengetett a megyeszékhelynek.

*

A vármegyeház barokk díszítésű, méltóságos épülete megdöbbenve nézett a kisvárosi utcára. Évtizedek alatt megszokta, hogy kapujában a tőle kölcsönzött tekin-
tély merevségével álljon az ezüst sujtásos, kékruhás
hajdú, s a tágra nyitott, nehéz veretű kapuszárnyak
főúri közömbösséggel nézték az ügyes-bajos paraszto-
kat, kik a nagy megilletődéstől már az utcán hónuk alá
fogták kalapjukat.

Most nyüzsgő embertömeg verte fel a boltozatos ka-
pualjat s a folyosók ünnepélyes csendjét. A főispáni
lakás elkülönített tornácán, hol máskor suttogva be-
széltek még az urak is, most köpködő parasztok pipáz-
tak és pálinkaszagot fújva ütögették sáros bakancsu-
kat és bocskoraikat a barna falburkolathoz.

Az épület másik szárnyán mélán sóhajtott a csend a
hosszú folyosókon. Az alispáni hivatal szobáit most
nemigen keresték az ügyes-bajos emberek, s az aljegy-
zők isteni derűvel lógathatták lábukat a jól kiült, pom-
pás tölgyfa székeken.

Mióta az Esterházy-kormány főispánja, Nyárády
Aladár lemondott, Wekerle elfelejtett ebbe a híres pe-
csovics megyébe főispánt küldeni. A rövid életű, gyen-
ge emlékezetű, vérszegény demokrata rezsim után a
nagy étvágyú munkapárt ismét teljes gőzzel igyekezett
a porondra, s a nagyfejűek már készültek a döntő le-
számolásra, mely után tisztán marad a tér a geszti gróf
híveinek. S míg a konok Tisza egyik nap a szalontai
kálvinista presbitériumban a kántori lakás újraemelé-
sének számadásait vizsgálta, másnap a német császárral
tárgyalt s fekete szemüvegén keresztül látta a ment-
hetetlen katasztrófát, az ország siserahada, ez a rette-
netes, gerinctelen, vak horda úgy ült a húsosfazekak
körül, mennyei önteltséggel és meglegegedéssel, mint
üdvezült mohamedán a szent tubafa árnyékában, s bá-
multa vezérét, ezt a tanagra-nagyembert, ezt a passzív
„hősit”, akinek volt „bátorsága” nem akarni a háborút,

de ahhoz már nem volt mersze, hogy akaratát odakiáltsa minisztériuma nyitott ablakából egy nép elé.

Mily szörnyű csapása az Istennek, hogy a földrengető időkben árva magyarok becsületes, szép népét egy fekete szemüveg mögül kormányozták. Egy fekete szemüveg s a hősi póz, mely nem volt egyéb egy közepes lélek drámai koturnusánál, hajtotta, mint a csordát, céltalan csatákba egy kis nép fiait.

Bámulói, a jóllakott, jól emésztő ember gondolatszegénységével csodálták benne a történelmi nagy jellemet, egy nemzet géniuszának megtestesülését, benne, aki az apró dolgokban való következettségével, egy taposólóhoz méltó munkájával s merev, kicsinyeskedő puritanizmusával takarta el szellemének középszerűségét s jellemének rút fekélyekkel borított foltját, melyen ott égett egy nép vádja:

Tudva feláldozta nemzetét, hogy megmentse osztályát és elveit.

Mert tévedni lehet, és tévedésből szakadékba rohantatni a vonatot — menthető, de előre tudni, hogy a vonat kikerülhetetlenül végzete felé fut s nemsokára roncsokra fog szétesni, s mégis menni hagyni — ez elvetemedett bűn.

Mily szörnyen kis lélek ez a Tisza, kiről magasztalásképpen mondták, hogy előre tudta, mit hoz a háború Magyarországra, zárt ajtók mögött ellenezte is, de mikor már benne voltunk, mindent elkövetett a háború érdekében.

Mintha csak azt mondanák egy orvosról: tudja, hogy a tífuszos betegnek nem szabad töltött káposztát ennie, de ha már odaadták neki, csak egye meg, ő majd végignézi s ha majd szükséges lesz, kiállítja a halotti bizonyítványt.

Persze! Mondják: mit tehetett volna Tisza? Ő is csak ember volt.

Ez az! Ez az! Ő is csak ember volt, egy szegény, fejfájós, fekete pápaszemes ember! Egy gróf, ki reszketett a maga néhány tízezer holdjáért, s míg ezért vacogott a foga, fullajtárjai teleordították a világot:

A nemes gróftot hazájáért töri a kórság.

Ez volt Tisza! Ő is csak egy ember volt. Egy ember!

Pedig akkor nem ember — hős kellett volna. Hős, ki tárogatóhangon üvöltse oda a világnak, hogy a magyar már elég vért pocsékolt idegenekért, most már — rajta, ha akarnak, vérezzenek mások!

Hős kellett volna, ki nem ijed meg attól, hogy szavára életre kél az álmodó paraszt, s a behúzott vállú munkás kiegyenesíti görbe derekát.

Hős kellett volna, ki nem kendőzi a magyar nemzeti állam ibolyántúli színeivel a nép előtt láthatatlanná egy itt rekedt feudalizmus s egy szemérmetlenül újdonsült kapitalizmus falánk harácsolását.

Hős kellett volna, nem egy gróf, ki nem akarta a háborút, de miniszterelnök még a háború árán is akart lenni, mert a háború szegény Miskák, Andrisok és Jánosok vérére indult, nem a tízezer holdakra és a milliomos bankárok kasszájára.

A háborút nem akarta és nem mondott le a miniszterelnökségről, az általános választói jogot nem akarta — és lemondott.

Mert a háborúban csak a hazát lehetett elveszíteni, de az általános választójoggal az uraságot.

Hős kellett volna! De — Isten csapása: nem volt csak egy fekete szemüveges, vaddisznó sörtés kalapú Tiszánk.

És kétszeresen Isten csapása, hogy mások még olyanok sem voltak, mint ez a sötét gróf, kinek minden bűne mellett legalább kemény magyar ökle volt.

Ebben a kemény ökölben bíztak az örökké bizakodó, jól evő, jól ivó, jó kártyás magyar urak s ha valahol — hát Pecsovics megyében, úgy aludtak ezen a bizalmon, mint a kéthetűs báránycsapatok az anyjuk hasa alatt!

Pecsovics megye alispáni hivatalának folyosóján láthatatlan talapzaton ott állott a sötét gróf láthatatlan szobra s szellemének hideg fuvallata, s védően hessegetett el mindent, ami a tekintetes megye felséges nyugalalmát megzavarhatta volna.

A másodfőjegyző szobájában az öreg Petneky ügyét tárgyalták. Régi história volt már, unták is az urak, nevettek is rajta. Nagy szivarozás közben meggyeztek abban, hogy a novemberi közgyűlésen nyélbe

ütik a dolgot, azután megindult a társaság egy pohár ebéd előtti szilvóriumra.

A főispáni folyosó szárnyas ajtaján hatalmas táblán ez állott:

NEMZETI TANÁCS

Mikor elmentek előtte, összemosolyogtak, megálltak s látták a parasztok zajgó tömegét. Egy pillanatra valami szorongás markolt beléjük, mint mikor az ember vad pusztán távoli ordítást hall, de az alispán, ez az örök-kedélyes, joviális öregúr, felnevetett s hamiskásan vágott a szemével:

— Istenes dolga lehet velük Nyárádynak! — Kacagtak s jókedvűen mentek lefelé a széles kőlépcsőkön.

A főispáni hivatal nagytermében hosszú, zöld posztós asztal mellett ült a Vármegyei Nemzeti Tanács s tanácskozott. A jól nevelt urak, a komoly esperesek furcsa bizsergést éreztek azon, hogy minden hivatalos hatalom ennél a hosszú zöld asztalnál összpontosul, s hogy most ők diktálhatnak minden teremtettt léleknek a megyében, katonaság, csendőrség nekik engedelmeskedik, s mindenki tőlük vár mindent. Kiült a helyzet komolysága az arcukra, s a büszke tudat ott tündökölt mindenkinek a homlokán, hogy ő most egy ország sorsfordító perceinek bábája. Kissé megborzongtak arra a gondolatra, hogy némelyek forradalomról beszélnek.

Hogy volna ez forradalom? Miért vannak itt ők? Csak rájuk kell bízni! Értik ők a módját, hogy kell rendbe hozni mindent.

Az asztal előtt ingerülten beszélt egy paraszt. Csep-
pet sem hozta zavarba a tekintélyes gyülekezet, keményen szembenézett Sárossy főbíróval és egyenesen neki magyarázta, hogy a tatárfalvi báró gabonásában levő búzát azonnal szét kell osztani a falusiaknak.

Künn már nem győzték várni az eredményt, mind nagyobb lett a lárma, valaki rávágott a kilincse, felpattant az ajtó, s zord fejek néztek farkasszemet a bent ülőkkel. Majd bekiabáltak a tanácskozásba, s hátulról valaki élesen rikkantotta el magát:

— Menjünk haza, emberek, ott a búza, vegyük el, mit kérjük az uraktól!

A báró ijedten nézett maga körül, a Tanács tagjai zavartan pillantottak egymásra, az asztal végén a szocialisták embere: Gartner, már látta lengeni az őszi szélben a vörös lobogót. Szentmártoni idegesen súgta Nyárádynak: „Megmondtam egy hónappal ezelőtt Méltóságodnak!” Nyárády pedig mosolygott, a hatalmas vállán csendesen ingatta jól formált nyakát, s kemény férfivonásain az értelem és erő nyugalma látszott.

Felállott, az ajtó felé közeledett és minden póz nélkül, mintha a nagyvásárban diskurálna egy falusi csoporttal, beszélni kezdett az embereknek.

Megígérte nekik a gabonát, eleresztett két-három megnyugtató frázist, de oly közvetlenséggel, hogy Szentmártoni, ki minden mondatát a kritikus hidegségével mérte meg, elégedetten mondta magában:

— Hál' istennek, nem pufogott!

A parasztok távoztak, bent pedig különös csend ülte meg a termet. Nem szólt senki, de mindenki tudta, hogy a másik mit gondol. A báró idegesen rágta nyírott bajuszát s hol egyik, hol másik úrra nézett.

Nyárády tudta, hogy miért van ilyen különös csend. Cigarettaát sodort, rágyújtott s nagyot fújt. Jelezni akarta, hogy túl vannak a nehezén, jöhet egy kis pihenő. De a báró mereven ült s a Tanács tagjai nyugtalanul vártak. Gartner gúnyosan nézte a bárót.

Nyárády Halmos Ervinhez fordult:

— Lesz szíves intézkedni, hogy az adóhivatal utalványt kapjon a báró úr gabonájának áráról.

Egyszerre kiderültek az arcok. Természetes, hogy nem is lehet más megoldás. Rendkívüli idők, a nép ínséges és nyugtalan, ilyenkor indokolt minden rendkívüli kiadás.

A báró derülten kezelt s távozott, a tanács tagjai, mint akik jól végezték dolgukat, nyugodt beszélgetésbe kezdtek s egyesülten utálták Gartner, ki szavalva magyarázta a szocialista elvek nagyszerűségét.

Halmos Ervin és Szentmártoni behúzódtak a kis irodába, s ott Halmos mindjárt nekifeküdt az utalvány elkészítésének, hogy még aznap aláírást adhassa az alispánnal. A nagyteremből egy rég megboldogult gróf-főispán díszmagyaros arcképe meglepődve nézte az aktapapír

fölé hajló éles zsidó arcot s mintha méltatlankodva fordult volna mellette függő alispánjához, hogy megkérdezze:

— Mit keres a vármegyén ez a rabbi?

Míg Halmos tolla villámgyorsan szántotta a papirost, Szentmártoni az ablakhoz állott s lenézett az utcára. Emberek jöttek-mentek. Bögözi kovács egy hosszú vasrudat vitt a vállán, felnézett s kalapját lengetve köszönt. A népgyűlés óta bolondja volt Szentmártoninak, elcsípte, ahol csak lehetett s harsogva politizált vele egy-egy félórát, az pedig egy mártír türelmével hallgatta s még mindig szent kötelességének tartotta, hogy minden embernek külön-külön is végigmagyarazza elveit.

A telefon rekedten csengetett. Halmos lassú mozdulattal emelte fel a kagylót s kissé orrhangon, de megszire csapó élességgel, vontatva kezdett beszélni:

— Haló? Itt Nemzeti Tanács. Halmos Ervin. És rendes szokása szerint odacsapta még:

— Ki ott?

A megyeház eljött akkor jöttek el a megyei urak s hazafelé igyekeztek az ebéd előtti snapszozás után. Gecsey dűnnyögve mondta:

— Halljátok a ronda zsidóját?!

Bodóky kesernyésen nevetett, legyintett, aztán mellére bökve, széles mozdulattal húzta végig kezét az urak kis sora előtt és cinikusan jegyezte meg:

— Több esze van, mint az egész kompániának! Bogdán aljegyző megrettenve nézett az alispánra, de az öregúr kacagott, s így ő is nevetni kezdett, s a többiek is mindnyájan kacagásba törtek ki. Ez a kacagó kórus mindennél érthetőbben mondta:

— Csak legyen neki! Azért mégis bűdös zsidó maradt!

És ki irigylit tőle az eszét? Legyen boldog veler! És az urak mindnyájan boldogan úsztak abban a büszke tudatban, hogy ők szabadgondolkozó emberek, ők megértők, ők nem irigylik ettől a zsidótól az eszét.

Ha egy magyarról volna szó? Egy közülük valóról? Az más, az már más!

Ha arra mondta volna Bodóky, hogy több esze van, mint az egész kompániának, most epés arcok ballagnának az utcán, s a levesnél mord ábrázatok merednének a tényérokra, s talán az esti preferánsz is el volna rontva.

Mert a magyar gavallér, a magyar nagylelkű mindenkiel szemben. Tőle az égig nőhet mindenki.

Csak egy fáj: látni, hogy valaki közülünk kezd nőni, hogy valakinek közülünk több esze van, mint a többieknek. Akkor hajrá! Jelszó sem kell hozzá. Rácspunk mindnyájan s belekapaszkodunk a szárnyaiba, nehogy a magasba repüljön. Maradjon csak itt lent velünk!

A telefon tovább berregett, Halmos mérgesen kiabált a kagylóba:

— Halló, halló! Beszéljen, kérem! Kérem, ne csendessen!

Szentmártonira nézett, felhúzta vállait, s látszott az arcán, hogy fárasztja már az egész hercehurca.

Szentmártoni odalépett, megsimogatta barátja hátát s kivette kezéből a kagylót, aztán belekiáltott:

— Halló! Ki az?

— Itt a cserfalvi jegyző, kérem a főispán urat. Szentmártoni barátságosan kiáltott a telefonba:

— Szervusz, Józsi pajtás! Itt Szentmártoni! Nincs főispán, hiszen tudod, testvér. No! Hát az alispánnal akarsz beszélni ugye?!

— Nem, nem. Nyárádyval!

— Várj csak, öregem, mindjárt hívom. Kutya szerencséd van, éppen most készülődik hazafelé.

Benyitott a nagyterembe s odaszólt Nyárádynak:

— Méltóságos uram, kérem a telefonhoz. A cserfalvi jegyző.

Nyárády a telefonhoz ment s beszélni kezdett. Ismerte a jegyzőt s meglepte, hogy milyen izgatottan, szaggatottan beszél az a nyugodt, derűs kedvű ember.

Előadásából maga elé képzelte a felbolygatott falut s az ijedt jegyzőt, de nem látott semmi veszélyest a helyzetben.

Igyekezett hát megnyugtató s utasításokat adott neki, hogy milyen magatartást tanúsítson a falusiakkal

szemben, de a jegyző mind izgatottabban felelt vissza. Nyárády különösnek találta ezt a hangot s be akarta fejezni a beszélgetést:

— No jól van, kedves jegyző úr, ne felejtse, hogy önnek kötelességei vannak s azokat pontosan és lelkiismeretesen teljesítse. Nem lesz semmi baj!

A lövések mind sűrűbben dörrentek bele a falu csendjébe, a zenebona mind közelebb, közelebb jött a községházához, s a jegyzőt valami ésszel fel nem fogható, szörnyű nyugtalanság szállotta meg. Lábaiban, hátgerincében, hasában érezte ennek a nyugtalanságnak kínos reszketését, s ő, aki gyermekkorra óta nem félt, most úgy érezte magát, mint a kisgyermek, ki sötét estén egyedül ébred fel az elhagyott mezőn.

A húsából kiabált ki ez a félelem, amint a telefonba kiáltotta:

— Könnyű az uraknak! Mit tudják, mi az, megvadult parasztok elé kiállani. Álljon a Krisztus! Nekem gyermekeim vannak! Fia azonnal nem küldenek csendőrköt, egy óra múlva futok, amerre látok.

Nyárády úgy hitte, hogy csak az ijedtség beszél a jegyzőből, de meleg szánalom szállta meg, amint maga elé képzelte a felbolygatott lelkű embert.

— Jól van, kérem, kedves jegyző úr, legyen csak egészen nyugodtan, az embereket csillapítsa le szépszerével, azonnal intézkedem, hogy egy szakasz népfőlkelő kimenjen. Rendben vagyunk?

A jegyző kényszeredetten mosolygott a telefon előtt, meghajolt s úgy mondta:

— Kérem alássan! Alászolgája, méltóságos uram! Felakasztotta a kagylót, asztalához ment, nagyot sóhajtott:

— Legalább az asszony s a gyermekek nincsenek itt. Legjobb volna, ha én is mennék! De hogy merre?

Cigarettdát tekert, az üveges ajtóhoz lépett és kinézett.

Mit csináljon? Az utcán induljon el? A kertek megett meneküljön?

Nevetett.

Voltaképpen miért is ez a nagy félelem? Hát csak zajongjanak! Majd megunják. Ő ugyan nem fog kiállani velük! Nem! Ez nem is kötelessége!

Leült, szította a cigarettát, maga elé tett egy „Belügyi Közlöny”-t s gépiesen kezdte olvasni:

„17874/918. sz. Körendelet az árpakészletek mikénti beszolgáltatásáról.”

*

A Nemzeti Tanács tagjai készülődtek hazafelé. Bekecsi esperest a folyosóról kellett visszakiabálni, mikor Nyárády egypercnyi türelmet kért s ismét megnyitotta az ülést. Elmondta, hogy a cserfalvi jegyző mit telefonált. Az urak hümgettek. Gärtner felállott, kajánul meg-simogatta ritka szőke bajuszát s öblös hangon, mintha a piacon beszélne legalább ezer embernek, szónokolni kezdett:

— Én azt mondom, hogy a népet magára kell hagyni! Majd elintézik ők a dolgokat a falun, és mit is akarnak az urak tenni most?! Mi, szervezett szocialista dolgozó munkások, mi szegény proletárok, akik végigszenvedtük a háborút, örömmel látjuk, hogy a földműves proletárok is öntudatra ébredtek és követelik jogaikat, miktől századok óta meg voltak fosztva.

Nyelt egyet és krákogni kezdett.

Sárossy főbírónak a szája körül ideges táncre keltek az izmai, Gál, egy fiatal birtokos, ki háromszáz holdja mellett parasztvezérnek tartotta magát, titokzatosan mosolygott, Berkes Mór, a zsidó ügyvéd, a radikális, hümgetett és Nyárádyt nézte. Ebben a „demokrata” világban nem mert ellentmondani, úgy gondolta, hogy jól is áll neki egy kis forradalmi póz, de kínosan vigyázott, hogy „csak módjával”, csak „mértéket tartani!”

Ő és a többiek mind egy nagyobb fajta képviselő-választásnak nézték az egészet. Azzal tisztában voltak, hogy nem éppen babra megy a játék, de mindenkinek az volt a titkos gondolata:

„Nyeregben maradni!”

„Nyeregbe kerülni!”

Arra nem is gondoltak, hogy megindulhat a föld, kiszaladhat alóluk úgy, hogy lovastól, nyergestől együtt esni fognak a rémítő semmibe.

Szentmártoni és Halmos Ervin néha prófétai pózba vágták huszonhat esztendejüket, Nyárádynak apoka-

liptikus képeket festettek s szerették volna kitépni a szívüket, hogy elhiggye: minden úgy lesz, ahogy ők mondják, szörnyű dolgok lesznek!

Nyárády mosolygott és hallgatott. Szentmártoni sokszor toporzékolva mondta: „Mi van ezzel az emberrel? Nem akar tovább látni az orránál!”

Évek múlva kellett megállapítania: „Ervin, mi láttuk a jövőt, de elszalasztottuk a jelent. Nem tudom, hogy Nyárády sejtette-e a jövőt, de egy bizonyos: a jelent megmarkolta!”

Valóban ez az ember tiszta szemmel nézte a dolgokat és tiszta fejjel cselekedett. Ledobta magáról a múlt terhelő sallangjait és nem rakta lelkére felesleges ballasztként a jövő esetleges rémképeit.

Tudta, hogy végső céljai roppant messzeségben vannak, de nem adta át magát meddő álmódzásnak. Mindig a legközelebbi feladatot nézte és nem tévózott, volt nyájas és sima, alázatos és volt dölyfős, leereszkedő — és durva — a célért.

A „demokraták” azt mondták róla, hogy csökönyös konzervatív, a konzervatívok, a dzsentrik, az arisztokraták sokszor úgy néztek rá, mint forradalmárra.

Nem szerették, sokan talán gyűlölték, de mikor szemébe néztek, a respektus szelíd színeit sugározták feléje mindkét oldalról.

Gärtner szavai még az asztal fölött zötyögek, mikor Bekecsi esperes úr nekifohászzkodott s hatalmas testét felemelte a székről. Rövid szürke haját felsimította tenyerével s halkán, majdnem suttogva kezdet: beszélni. Egy élet tapasztalatait terítette ki a zöld posztós asztalra, körülúzködté őket virágillattal és madárcsicsercéssel, felemelte hangját, mely fuvolázott, trombitált és végül harsogott, mint az orkán, mint a megbántott oroszlán. Évtizedek közéleti munkája feküdt az asztalon, szépen, ügyesen halmozva, mint egy jó főispáni bankett étlapja. Minden fogás arról beszélt, hogy Bekecsi esperes egy életet szentelt az istenadta népért s ezt az életet, ha kell, oda is adja az édes magyar népért.

Becsületes, nyílt arcán tündökölt a meggyőződés tüze. Azok közé a jó, igaz magyarok közé tartozott, kik

a népből születtek, belőle emelkedtek ki, sanyarúságos ifjúkor és sok tanulás után, életüket a népért élik, s egy életen keresztül nem veszik észre, hogy gyeplő van rajtuk, mellyel idegen célok és érdekek igájában vezetik általuk a parasztot.

Gärtner durván vágta a szemébe:

— Népbolondítás!

Szentmártoninak elszorult a szíve. Hol itt az igazság? Vagy mit ér az igazság? Úgy tetszett neki ebben a pillanatban, hogy látja az igazságot, ott ül az esperes homlokán, egy ezüstös szárnyú kis légy, és Gärtner kalapáccsal út az igazságra ahelyett, hogy rámutatna.

Irgyelte a konzervatívoktól a fegyelmet, mellyel alárendelték magukat vezetőiknek, és rájött arra a szörnyű bajra, hogy a demokráciában minden marha a legkülönb eszűekkel tartja magát „egyenlőnek”, s ezért mindenik „a maga útját” akarja járni, s a végén szétforgácsolódik a valóban igazak és jók minden jóakarata.

Gärtner durvaságára kitört a vihar. Még Berkes Ivor is hadonászva kiabált, csak Nyárády ült nyugodtan, a csengő után nyúlt, megrázta és mosolyogva fordult Gärtner felé:

— De tisztelt uraim, úgy hiszem, egészen felesleges ez a vita, hisz mindössze arról van szó, hogy ki lesz szíves az úrak közül kimenni Cserfalvára, hogy a népet szépszerével, a karhatalom igénybevétele nélkül lecsillapítsa

A hivatalos hang lehűtötte az izzó fejeket, mindenki Nyárádyra nézett.

Gärtner nem állhatta szó nélkül:

— Bekecsi esperes úr, mint a nép barátja, bizonyosan a legjobban elintézheti ezt az esetet.

Szavait csend követte. Az esperes előbbi beszédje és a Gärtner mondata között oly eleven összefüggés volt, melyben az esperes saját magát fogta meg.

Itt már nem lehetett szónokolni. Mérgesen nézett szét, s egy mondattal intézte el a dolgot:

— Öregember vagyok az efféléhez!

Nem talált hozzá a mondás, ő is érezte, hogy részéről ez nem egészen megfelelő elintézés, de fújt egyet és megnyugodott: ő már kihúzta a lábát a kelepceből.

Sárossy főbíró az asztalra csapott:

— Menjen a hóhér!

A fiatal parasztvezér azt mondta, hogy dolga van, Berkes Ivorra nem is gondolt senki.

Gärtner már dörmögte:

— Menjen az elnök úr!

Szentmártoni felállott, Nyárády felé fordult:

— Kérem az autót, azonnal indulok Cserfalvára!

Nyárády bólintott, az urak felszedelőzködtek s indultak a dolgukra. Egyikük sem gondolt arra a különösségre, hogy Szentmártoni, ez a vidéki forradalmár, ez a kisvárosi Camille Desmoulins, megy, hogy megmentse egy grófnak és egy bárónak a kastélyát a felbőszült parasztok elől.

Mikor a megyeház előtt autóba ült, látta, hogy a főutcán már mennek a népfelkelők, szólt a sofőrnek, s míg a gép berregve indult, összeszorult a torka:

— Megyek hozzátok, édes, drága, boldogtalan magyar nép, ti „büdös parasztok”, nehogy valami bolondot csináljatok!

Bunea Zeno ügyvéd jött arra és kérdezte:

— Hová mész?

— Cserfalvára rendet csinálni!

— Ne fáradj! Azt majd elintézzük nemsokára mi! — kiáltott utána Bunea s felemelt kézzel integetett. Szentmártoni, ahogy a gyönyörű őszi napsütésben rohanva ment vele az autó, tisztán látta, hogy itt mindnyájan az emberek egy száguldó vonaton ülnek, nyugodtan diskurálnak, szórakoznak, veszekednek, üzleteket kötnek, és nem tudják, hogy a mozdonyon más gépész van már, ki kérlelhetetlenül vezeti a vonatot egy más vágányra, melynek váltóját már beállították könyörületet nem ismerő kezek.

*

Sánta Demény Dénes, a falábú harangozó, odaadta a literes „éveget” a komájának s a templom felé indult. Látta az égről, hogy esedékes a déli harangszó. Nem-

sokára csengve szólt a harang a kakasos toronyban s hangjával megtöltötte Cserfalvát s a körülötte elterülő dombokat és kis völgyeket. Ilyenkor rendes időben a kúthoz megy a gazda, vagy a pitarból kihoz egy csuprot a ház elé, vizet vesz a szájába, szép lassan a két tenyerébe csurgatja s megmossa kezeit, bemegy az első házba, leül az asztal mellé, illendően hátratámaszkodik a széken, kinyújtja a karját, „levet” vesz a kanálba s egyet fúj rajta, míg a szájához ér a kanál.

Ezen a napon kevesen ebédeltek Cserfalván.

A felébredt Végzet járt most erre, hogy egyet lökjön az álmodó parasztokon, s vak ereje nem törődött vele, hogy lökésétől mi megy pozdorjává.

A déli harangszó elhallgatott, mikor a menet a községháza elé ért. A férfiak elcsendesedtek, megálltak és komoran néztek maguk elé.

Hallgatásuk mögött ott állott a halálig erős elszánás, hogy most már ők maguk fognak „törvényt diktálni”.

Varga Nagy János kinyitotta a kaput és belépett a községháza udvarára, a férfiak utánanyomultak, az asszonyok is bementek, s megtöltötték az egész udvart.

Az utcán lovas legények fickándoztatták paripáikat és sűrűn lövöldöztek, a fiatalok lármáztak, s a gyermekek az árkok szélén hengerikáztak.

A vén bírós a vele tartó öregek még nem értek ide.

A jegyző félretolta a Belügyi Közlönyt, önkéntelenül zsebéhez nyúlt és megtapogatta revolverét, kivette dohánytárcáját és kinyitotta.

Akkor belépett Varga Nagy János és nyitva hagyta maga után az ajtót.

Nem köszönt és nem szólt semmit. Így álltak egy darabig szemben egymással, a Varga háta mögött kezdtek benyomulni a parasztok, mind többen és többen jöttek, aztán asszonyok is furakodtak be, úgyhogy a jegyző már az iroda másik faláig szorult vissza.

Hátát nekitámasztotta a nagy barna iratszekrénynek, nézte az embereket külön-külön és megnyugodott.

Vargához szólt:

— Na, hát mit akarnak?!

Az nem szólt semmit, hátulról valaki elkiáltotta magát:

— Igazságot!

— Aztán mér éppen nálam keresik? — kérdezte a jegyző, és nevetett.

— Nem kereshetjük a fogadónál — nyelvelt Dedrádiné, egy részeges vén banya.

— Pedig kendnek ott az igazsága — kiáltotta a jegyző, s nevettek az emberek rajta.

Varga Nagy János összeszedte magát. Ez a hang magához térítette, megtalálta magában a tudákos parasztot, „állásba tette magát” s beszélni kezdett:

— Tisztelt jegyző úr! Bocsánatot kérek, hogy mű, az egész falu bé méltóztattunk fáradni a tisztelt jegyző úr irodájába, vagyishogy a község házára. Azért történt idejövetelünk, hogy mű magunk elrendezzük a dógunkat, merhogy ezér szenvedtünk a hazáért a háborúba, hogy mű is tudjunk élni becsülettel.

A legrészegebbek elkezdtek kiabálni:

— Ahát, becsülettel! Legyen minden szegénnyel! Ne csak az uraknak! Minek az a sok nekik? Nem dolgoznak semmit, csak élnek a szegények bőrén!

A jegyző közbekiáltott:

— Jól van, jól! De mit segíthetek én ezen? Hát aztán mim van nekem? A fizetésem még nekem sem elég!

— Nem is kell nekünk a jegyző úr! — sivítottak az asszonyok.

Egy mély basszus szólt közbe:

— A földek kellenek!

Csend lett, mint mikor kinyilatkoztatást hallanak az emberek.

Csend lett. Áhítatos, mély csend. A zsúfolt szobába benyomultak a földek, a barna, felszántott földek, a sárga kalászkendővel takart földek, a zöld selyemfűvel beborított földek, a fehér szőrű, hosszú szarvú marhákat sétáltató földek. A földek: az élet, az erő, a megmaradás! Az álom, a reménység, a boldogság!

A mély basszus újra megkondult:

— A földeket az idén már magunknak szántjuk meg! A jegyző hallgatott, okos ember volt és ismerte embereit.

— Hát csinálják, ha tudják!

Egész nyugodtan cigarettára gyújtott, még a sötét Vargának is odanyújtotta a tárcát, de az nem gyújtott rá.

A parasztok egymásra néztek. Érezték, hogy itt nincs valami rendben. Tudták, hogy a jegyző nem a legnagyobb hatalom, de felzaklatott, bortól és pálinkától zavart lelkük most akart döntést.

Mint valami különös, rettenetes gyors lelki ragadós betegség, mindeniket megszállotta az a hit, hogy sorsuk most itt, ebben az irodában fog eldőlni, ettől az egy embertől függ élet vagy halál. A jegyző pennájában van a végzetes ítélet, mely eldönti sorsukat.

Az emberek türelmetlenül kezdtek kiabálni:

— Vegyük elé a könyveket!

— Miféle könyveket? — kérdezte a jegyző.

— A fődkönyveket — rikoltotta Dedrádiné.

— A katasztert — javította ki méltósággal Varga Nagy János.

A jegyző maga elé nézett és gondolkozott.

A hátul állókat kívülről taszították, mind kevesebb lett a hely a szobában, egy részeg paraszt a szekrényhez ment, húzta az ajtaját és kiabálta:

— Vegyük ki a könyveket!

Meglökte a jegyzőt, ki ingerülten taszította vissza.

A részeg paraszt szembeállott vele, elborult a szeme, a mögötte álló hangtalan tömegeből mintha valami áram ömlött volna rajta keresztül, felemelte a karját és mellbe vágta a jegyzőt.

A nagy ember megtántorodott, hátával a szekrényajtónak esett, aztán kiegyenesedett s teljes erejéből rávágott öklével támadója fejére.

A részeg paraszt összeesett, mint egy üres zsák. A felesége visítani kezdett, mint egy órült:

— Ne hagyjátok, megöli, megöli a kutya!

A jegyző kirántotta revolverét. A legközelebb állók ijedten döbбentek vissza. Hátról ordítottak:

— Üssétek le! Verd le, Jóska! Hogy az isten süvesze el a kuttyáját! — Oldalról egy paraszt fejbe vágta, a jegyző megtántorodott s elsütötte a revolvert.

Rettenetes ordítás tört ki a szobában, az emberek összegomolyodtak, leguggoltak, egymást ütötték, amint

védelmet kerestek, az asszonyok iszonyúan visítottak, künn az utcán a legények játszva lövöldöztek, s a Pupi bandája csárdást húzott a táncoló fiataloknak.

A jegyző még egyet lőtt. Láta, hogy lábainál elnyúlva fekszik két test, hátulról ütések érték a fejét, tompa zúgás kelt a fülében, az mind erősebb és erősebb lett, aztán harangozni kezdtek, majd ágyúkat sütöttek el, és úgy érezte, hogy feszítővasat dugnak a két halántéka közé.

Valami émelygős szagot érzett és sárga, majd zöld, kék és aztán égő piros színt látott csak a világból.

Úgy érezte, hogy sírni kezd fájdalmában, aztán mint ha a feje és a melle vasúti sínek lettek volna, és rajtuk dübörgő vonatok szaladnának és irtózatossággal szagatnák fel húsát.

Majd forogni kezdett egy pont körül rettentő gyorsan s mintha az űrben repült volna, aztán mind lassabban forgott, enyhe, szürkésfehér világosság vette körül, a felesége jött be az irodába, s ő odaszólt neki:

— Vigyázz, fiam, a gyermekekre!

Ott feküdt a két lelőtt emberen, és koponyája irtózatossággal vérezte. Vére lassan szivárgott és annak a részeg parasztnak arca alá folyt, kit ő ütött le. Az lassan feltápászkodott, rettenetes volt véres arcával, kék-sárga karikás szemeivel.

Dedrádiné rávisított:

— Hát nem hóttál meg, Dani?

— Mennyen ke az ánya térgyibe! — dörmögte a részeg.

Az emberek megállottak a halottak körül, akik nem értek be, az ablakokon át nézték őket.

Az uradalom bora vedrekben állott az udvaron, csuporokkal, cserépfazakakkal hordták, s ittak még a gyerekek is.

Már senki sem törődött a földekkkel! Fölöttük a rémség terjesztette ki sötét denevérszárnyait, de nem látták, mert a bor és a vér veres gőze gomolygott bennük.

Dedrádiné a jegyző holttestét lehúzta a két paraszt hullájáról, lekopte, mint egy nyüves kutyát:

— Na, most egyél füvet, hóhér, na, most egyél füvet, kutya! — ismételte rikácsolva. A szörnyűségre a tömeg nagy része irtózva ment haza.

— Dobjátok ki innen a dögöt! — ordította egy tök-részeg ember, s menten meg is fogták lábainál fogva és lehúzták az udvarra.

— Temessük el a kutyát!

Néhányan egy hatalmas disznóforrázó tekenyőt hoztak s a jegyzőt belelódították.

Köreje gyűltek, lekopték, megrúgták és ittak, ittak, ittak a férfiak és az asszonyok is.

A fiatalok elvonultak a szörnyűség elől. Pupi is elhallgatott, a kapuban a vén bíró állott néhány emberrel s bekiáltott az udvarra:

— Emberek, legyen lelketek!

Dedrádiné odapenderedett eléje:

— Ugathat ke, amennyit akar, e már úgyse purcol több meleget kendnek!

A bíró egy szót sem szólt hozzá, betette a kaput s csak azután mondta:

— Atyám, istenem, kegyelmezz nekünk!

Az egyik asszony egy kupás fazékból borral kínálta a jegyzőt s a halott elkékült ajkai közé csurogtatta az italt.

Gerébné, kit oly részegre ittattak komái, hogy már alig állott, odament s szörnyű kacagással sivította:

— Ezt né a kutyának!

Elől-hátul meghúzta a szoknyáját, lekuporodott a jegyző feje fölé s ocsmánysággal árasztotta el az arcát.

Ahogy ott guggolt, meztelen lába szárához ért a halott jegyző bajusza, megreszkettek lábai, szeme fehérje furcsán fordult el, alig tudott kuporodtából felemelkedni.

Aztán felemelték a teknőt, kivitték az árokba s ott letették. A martról kevés földet húztak, rá s otthagyták.

*

Mikor Szentmártoni az autóval Cserfalvára érkezett, zuhogott az eső. Hirtelen, mint kánikulában, sötét nagy felhő rohant elő a Fügő háta mögül s ontotta magából

a záport, s amit ilyenkor emberemlékezet óta nem láttak, nagyokat villámlott, s két szörnyű dördülés rázta meg az eget s a földet. Aztán megállt a zápor, s hideg, apró eső esett, és a beszürkült őszi ég alatt dideregtető szél rázta a fákat.

Az autó a községháza előtt állott meg. Szentmártoni kilépett a kis hídra és visszadöbbsent. Az árokban ott feküdt a disznóforrázó teknőben a halott jegyző, a zápor lemosta róla a földet, a víz az arca mellett folydogált, s a szája tele volt iszappal.

Mindent megértett. Még beszélt a bíróval, aztán a postamesterhez ment s felhívta a Nyárády-kastélyt.

Nyárády jött a telefonhoz, mikor meghallotta a Szentmártoni hangját, izgatottan mondta:

— Barátom, tudja, mi történt? Meggyilkolták Tiszát!

— És a cserfalvi jegyzőt — felelt Szentmártoni. Mire kijött a postáról, izgatott tömeg várta a kapu előtt, s az arcokról semmi jót nem olvasott le.

De nyugodtan lépett közéjük s megindult velük.

Nagyon hideg volt. Szentmártoni lehorgasztotta fejét és azt gondolta:

Na, szegény magyarok, régi szokások szerint mások bűneiért megint egymás fejét kezditek a falba verni.

VAJÚDÓ IDŐK KÜSZÖBÉN

Ezernégyszázharminchét március harmadik napján, estefelé egy hajlott hátú férfiember ment a Küküllőmenti Bonyha felé vezető úton. Süvegje félrekonyult a sűrűn és megszakítás nélkül hulló esőtől, sarui bocskorszerű, durvabőr tákolmányok, cuppogva nyomták szét léptei alól a mély, híg sarat. Feketésszürke kurta zekéje, szűk nadrágja foltozott, sáros és piszkos volt.

Dorongnak beillő, hatalmas tölgyhusángot húzott maga után. Messziről jövő, fáradt embernek látszott, s ruházataról nehezen lehetett megmondani, hogy pór-e vagy koldus-nemes.

A Küküllő partjára ért s fejét előreszegve kereste a gázlót. A folyópart agyagos iszappal kevert homokja lucskosan süppedezett a lábai alatt, napok óta nem jártak erre, mert sehol lábnyom, kerékvágás nem hasította fel a partot. De a túlsó oldalon, a réten, melynek az ősszel csonkig legelt füve milliányi apró szálcakából már szötte tavaszi szőnyegét, feketére taposott csapás húzódott a falu felé.

Szembekerült ezzel a csapással s a vizet kezdte kémlelni. A folyócska sárgás sodra egy helyen apró tarajú hullámoktól borzasan iramlott lefelé. A férfi itt belelábolt a vízbe. Lépett néhányat, botját egy-két lépésre mindig maga előtt jártatva. Mikor a másik partra ért, alig combig volt vizes, pedig a környező dombokról esőtől duzzadt patakocskák agyagos vize tavaszi nekiáradással töltötte meg a Küküllő medrét. A réten, a falu fölött s a környező hegyekben szürkésfehér párapásmákat lengetett ide-oda a szél, az égbolt pedig mozdulatlanul gömbölyödött mindenre. A hegyektől zárt kis sík, leborítva az éggel, terhes volt az ételszagtól s feszültségtől vemhes. A kipattanni akaró élet zuhogott a mozdulatlanság alatt. Várta az ember, hogy a világ

megcsorduljon, mint a csecsemőszájra érett anyamell.

A férfi sietve csapott át a réten. Mikor a házak közelébe ért, egy törpe, hosszú szőrű, fehér kutya eléje rohant s mérgesen ugatva szaladt előtte, hírül adva érkezését. A kerítés nélküli udvarokról, nyomorúságos fészerek mögül ki-kiiramodott egy-egy sovány eb, füstös pitvarajtókon kikukkintott egy-egy fej, de senki sem volt kíváncsi a tovaléptető alakra, aki a falu végén emelkedő domb előtt állott meg. Felnézett a torony nélküli kis templomra, amely előtt a karcsú harangláb álldogált, mint éjszakai vigiliára kiállított strázsa. A domb nyugati lábánál, a plébánia piciny ablakán át gyenge világosság szűrődött ki. A déli oldalon magas sövénykerítéssel körülvett telek volt, az esti homályba épületek nehéz síkjai dültek bele a sövény mögül, borjúbögés görgött át a levegőn, s hirtelen egyik fal lángtól veresre festve ijesztette tova a templom keresztjén gubbasztó kuvikot. A jövevény oda pillantott, aztán a sövényhez lépett, megkereste a kaput, meglökte vállával, de az belül farúddal volt a sövényhez reteszelve s nem engedett. A reccsenésre két nagy eb rohant a kerítéshez, harsogó ugatással s fejét lesunyva igyekezett a kapu alatti nyíláson elkapni a váratlan vendég szagát. Aztán léptek hallatszottak, valaki félrehúzta a reteszt s kinyitotta a kaput.

Két öreg ember állott szemben egymással. A kapunyitó, köpcös, lengő-fehér szakállú férfi felnézett a jövevény arcába, aztán a meglepetés, az öröm, a megilletődés és a mély tisztelet rohant át hanyatt-homlok ráncos képén. A másik még mindig nem mozdult. Az ajtón kicsapó hatalmas fénytömeg valósággal koppanva zuhogott kőkemény arcára. Széles és roppant magas homloka mint a sima várfal verte vissza a fényt, árnyékot borított két mélyen ülő nagy szemére, mely alatt sötét ráncok húzódtak a hajlott, nagy és éles orr felé. Szürke, lelógó bajusza eltakarta száját, csupasz arcából mint két megvilágított bástya emelkedett ki a pofacsont, s mint törhetetlen falanx nyomult előre a nagy csontú, kérlelhetetlen áll.

A házigazda izgalomtól lefojtott hangon súgta feléje:

— Újlaki Bálint! Legyen áldott a hatalmas Isten, ki téged idehozott, atyám!

— És legyenek áldottak az ő igaz gyermekei — dörögte a másik, s belépett a kapun.

A gazda megfogta kezét és magával vonta az udvaron át. A ház nyitott ajtaján látni lehetett az óriási, agyagból rakott kemence tüzét. Lábnyi fahasábok égtek a rengeteg parázon, méteres lángot vetve, végük kiállott a tűzhely párkányára. Egy tízesztendős forma fiúgyermek ült ott s olykor-olykor beljebb tolta őket. Az óriási, nyitott kéményben fekete-vörös kavargással forgott kifelé a füst.

A lángok teljes világossággal öntötték tele a nagy szobát, lobogásukkal különös színekkel borítva el itt-ott a füstös, csupasz falakat.

Bútor alig volt a szobában, mely a család nappali tartózkodási helyéül szolgált; az asztalon cseréptányérok, fa ivókupák.

A ledöngölt agyagföldön festetlen padok álltak a fal mellett, bőrök és gyapjútakarók rajtuk, középen óriási asztal állott, mellette cikornyásra faragott hátú székek.

A házigazda és vendége beléptek a nyitott ajtón.

Újlaki megállott a küszöb mellett s szembefordult a bent ülőkkel. Hatalmas alakja kiegyenesedett, hosszú ősz hajtól környezett boltozatos feje, magasan a szemöldöke felett, a falat érte, kitérte két karját és dörgő, mély hangon megszólalt:

— Békessége legyen a ti lelketeknek! Közeleg immár a mennyeknek országa!

A háznép felállott és szó nélkül nézte őt. Három férfi volt még a szobában. Az ősz házigazdának, budai Nagy Balásznak veje és két fia. Ketten negyvenesztendősök, harcsabajszúak, derék nagy emberek, derekukban megroskadva, az áhítat terhétől megborzadt fejvel álltak. Köztük, fejét felszegve, sóvár figyelemmel meredt előre a ház büszkesége: budai Nagy Antal, Csáki István erdélyi vajda nemes hadnagya.

A gazda súgott valamit az asszonyoknak. Azok kivitték a gyermekeket s maguk is távoztak a szobából. Később böjti ételeket hoztak az asztalra, bort, és magukra hagyták a férfiakat.

Azok behúzták az ajtót s az asztal köré ültek. Senki sem nyúlt az ételhez. A háziak várták, hogy Újlaki szóljon, az nagy szemöldökei alól hol a tűzbe nézett, hol a fiatal Nagy Antal arcát kémlelte.

Nagy Balázs hozzáfordult:

— Fáradt vagy, atyám?

— Nem fáradnak el, akiket az Úr vezet — felelte Újlaki.

Megint kongó nagy csend. Csak a parázsra zuhanó, megszenesedett fahasábok ütöttek zajt, mikor a tűz boghoz ért, a fa nyöszörgött, vinnyogott, amíg a láng kihevítette belőle a lelket.

Újlaki, a Magyarországból kiűzött, máglyahalálra keresett huszita pap, kigombolta zekéjét s inge alól vászonba burkolt tekerestet vett elő. Szőrös melle kibukkant durva inge alól, vékony szíjon egy kis bőrtömlő lógott nyakán, ezt is leoldotta s a tekercs mellé tette az asztalra.

A többiek némán felállottak. Akkor felállott ő is és az égnek emelt arccal imádkozni kezdett. A többiek lecsüggesztett fejjel utána mondták az imádságot. A vén Nagy Balázs ajkai hang nélkül mozogtak, és szemei nagy könnycseppeket eregettek le arca barázdáin.

A pap elvégezte az imádságot. Egy pillanatig maga elé nézett, aztán a pergamentekercshez nyúlt és kihúzott egyet, kigöngyölte és olvasni kezdett:

„És környül járta vala Jézus mind az városokat, mind az falvakat és tanít vala azoknak zsinagógáikban és hirdeti vala az Isten országának evangéliomát és gyógyít vala mindenféle nyavaljákat és mindenféle erőtelenséget a nép között.

Mikor pedig látta vala a sokaságot, könyörületességre indula rajtok, mert valának elgyötörve és szétszórva, mint az öröző nélkül való juhok.

Akkor mondta az Ő tanítványainak: Az aratni való sok, de a munkás kevés.

Kérjétek azért az aratásnak Urát, hogy küldjön munkásokat az ő aratásába.”

Letette a pergament és felemelte szavát, mely mélyen bűgött és mégis harsogott, mint titokzatos havasi kürt.

— Gyermekeim, legutolsó, de igaz szolgája a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak, a szegény Újlaki Bálint, íme elindult megint az ő útjára. Kétszer tölt meg az hold, miótától Móduvából kijövék. Le- s feljártam vala az országot s láttam az szegény népeknek nagy nyomorgattatásokat. Az ebek fogára való gyalázatos ördögfia Marchiai Jakobusz és fertelmes fiókái, az franciskánus fráterek, undok szájuk pokolbeli nyálát ráköpdösték testvéreinkre, s azokon fogott az ördög varázslata. Esmént az ostyás papok templomaiba járnak és túrik, hogy az telhetetlen farizeusok és gyeheña tüzére való társaik, az főemberek s az gazdag nemesek szívják ártatlan vérüket, mint a vampirusok. De a népek kínnal töltek már, mint homokkal az időmutató. Az Úr igazsága most fordít az órán. Ami feljül volt, most aljul kerül, visszaömlik az szenvedés az pokolbeli fajzatokba és jaj lészen nékiek az földön, és kínoztatni fognak az pokolban minden ördögök által, és fogaik csikorgatván nézik, hogy az igazak mint ülnek az paradicsomban!

A három idősebb borzongva és majdnem önkívületben nézett a pap lábai elé, mintha várták volna, hogy megnyíljen a föld, s kicsapjanak a pokol kénköves lángjai. A hadnagy arcán inkább türelmetlenség látszott. Egyik sárga csizmás lábát előrenyújtotta s vas-sarkantyújával felkarcolta a földet.

Újlaki elvégezte a beszédjét, aztán rövid imát mondott, a kenyér után nyúlt és annyi darabocskát tört belőle, ahányan voltak.

A házigazda kiment s kis idő múlva visszatért. Sötétviolaszín bársonyból kicsiny ezüst kelyhet takart ki s az asztalra tette.

Újlaki megint imádkozott, felvette az asztalról a nyakáról leoldott bőrtömlőcskét, megnyitotta s néhány csepp bort töltött belőle a kehelybe, azután egy telt kupát fogott és színültig töltötte belőle borral a kelyhet.

A háziak arca átszellemült, a hadnagy éles vonásain is valami légység ömlött el, valami olyan kifejezés, mint mikor a rajongó szerelmes imádottjának első csókját érzi közeledni homloka felé.

Így fogadták Újlaki Bálint kezéből két szín alatt az Úr vacsoráját.

Mikor Nagy Balázs ajkai közé tette a kenyeret, a pap ismételte, amit Máté evangéliumából olvasott:

„Kérjétek azért az aratásnak Urát, hogy küldjön munkásokat az ő aratásába.”

A hadnagynak folyton szeme közé nézve, ezt mondta:

— Megmondá a mi Urunk: „Aki pedig megtagad engem az emberek előtt, én is megtagadom azt az én mennyei Atyám előtt.”

Az ifjú szemei tágra nyílván, tiszta nézéssel mélyedtek vissza tekintetébe. Mikor a borral telt kelyhet emelte szájához, folytatta az evangéliumot:

„Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet bocsássak a földre. Nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert.”

Megint imádkoztak s azután letelepedtek az asztalhoz s enni kezdtek, és Újlaki derekasan kivette részét ételből és italból.

Kérdézősködések özöne indult meg, s ő lassan és megfontoltan válaszolt mindenre, aztán szavait a hadnagynak intézve, így kezdett beszélni:

— Fiam, az idők megteljesednek. Mostan rád néznek testvéreink szemei, véneknek keserves szüvei és árváknak nyomorult ihai, megsanyargatottaknak óhajtó lelkei. Módovátul Biharig el-béjártam az országot, ide jöttem utoljára. Az pór olyan, mint száraz szalma, kicsi szikra belé és lángot vet minutum alatt, de az szegény nemesség is csak csépölt pélyva, felgyúl az is a másik tűzétől. Vajda uram s az többi nagy urak sanyargatásai már magasabbra növekedének az hegyeknél. Az szegény pórt mint az ebet megkötik, nyomorúságból odébb menni nem engedik, mindenét elszedik az püspök és az papok zsákjába, s az szegény nemesről az utolsó csizmát lehúzzák az hatalmaskodók. És szent hitünkért nemest és pórt egyformán máglyára hurcolnak az ördögfiak!

Zsigmond királ, az agg kurafi, Prágában végét járja, az seregek az csehekre vagynak küldve. Havasföldjin az török áll, vajda uram, püspök uram tőle rekennek most.

Végig a Maros mellett, Küküllő mentén, Zolnukban, Fejériben, Tordában el Kolozsvárig készen áll az szegénység.

A test megvan, csak fej kell, aki mozgassa!

A hadnagy bal karjára könyökölve hallgatta. Hullámos, finom szőke hajába veres csikokat vont a szunynyadni készülő tűz, kis szőke bajsza néha megmozdult, amint arca megremegett az izgalomtól. Várta ezt a napot, mikor Újlaki eléje teszi a kérdést. Sokat beszéltek erről, most itt volt a döntő pillanat.

Mint elszabadult harci paripák, tomboltak fejében a gondolatok. Apja, egész rokonsága s ő maga is híve volt a megégetett Husznak. Mióta a legszigorúbb büntetések és máglya várt a kelyhesekre, benne is keserű elszánás forrt minden ellen, ami hivatalos hatalom volt Transsylvaniaiban.

Mikor látta, hogy a püspöknek járó tizedekért a katonák hogy megsanyargatják a pórt, aki mozdulni sem tud helyéről, mert földesura fittyet hányva a királyi dekrétumnak, nem engedi portájáról elköltözni, hanem mint az igás jószágot, kényszeríti, hogy húzza a jármot, míg meggebedve kiadja páráját, dühvel szorongatta csákánya nyelét. A pór helyett, egy ütés vele Csáki vajda úr fejére — ez járt az eszében. Apja, testvérei, rokonai nemesek voltak, de éppen úgy túrták a földet, mint az utolsó jobbágy, s minden dénárjuk oda vándorolt a papzsákokba. Éppen csak hogy személyüknek urai voltak.

És a hitük? Az új hit, melyért Husz János máglyahalált halt?! Ez nemcsak a túlvilági boldogsággal kecsegtette őket, ez azt hirdette, hogy Krisztus által minden ember egyenlő már e földön, senkinek sincs joga sanyargatni a másikat, s mindenkinek egyforma jussa van a földi javakhoz.

A nagy urak, akik minden másban örök huzakodásban voltak a papokkal, miért csaptak most velük együtt olyan buzgalommal Husz követőire? Talán a szegény jobbágy lelki üdvösségét féltették, vagy a maguk temérdek jószágát?!

Újlaki ismételte:

— A test megvan, csak fej kell! — és megfogta az Antal kezét.

A hadnagy ebben a pillanatban Lépes Loránd alvajdára gondolt. Annak is ilyen kemény szorítása van s mikor magyaráz valamit, jobbjával megszorítja az ember öklét.

Az alvajda! S a többi urak, a városispánok és asszonyaik, a büszkék, a szentek, aranyhímes, nehéz bársonyruhájukban!

A Lépes Loránd lánya: Anna. Egyszer látta Szentimrén. A várudvaron állott, derék lova magasba ágaskodott, toporzékolt, mikor két asszonnal az udvaron álló kocsi felé ment a leány. Mint egy nagy, szép páva. Olyan nagyfekete pillákkal, mint egy pillangószárny. És a haja! Fekete! Fekete! Az arca! Fehér, fehér, hófehér!

Úgy megszorította a lovát, hogy megállt, mint egy cövek. A leány odanézett. Csak egyszer, csak egy pillanatig.

Újlaki beszélt:

— Te légy az szegényeknek megóalmazója, számkivetetteknek megbódogatója!

„Vajon a lovat nézte, vagy engem?” — gondolta a hadnagy.

„Igen! És a pórok! Megkínózva, kifosztva, gyötörve, mint a barmok. Leányaik mindenki prédái. — Lépes Anna, szép fehér pávamadár!”

Újlaki harsogott, mint egy harci dob:

— És az seregeknek Ura Istene neked adja az hatalmat, ráteszed lábad az sárkány fejére, és a népek, kiket megszabadítottál az sátán rabságából, neked fognak szolgálni és téged fognak dicsőíteni, és nagy leszel és csudálatos és szépséges az te hatalmadban!

A hadnagy lehajtotta fejét.

„Csudálatos és szépséges! Szépséges! Szépséges!” — ismételtette magában.

Aztán hirtelen felszegte fejét. Hosszú haja megremegett a vállán, szája keményre feszült, dereka megnyúlt, ahogy kérdezte:

— Mit tegyek, atyám?

A pap felállott, és a többiek is mind felállottak. Odalépett a hadnagyhoz, kiterjesztette s felemelte karjait, tenyerét lefelé fordítva tartotta a legény feje fölött s úgy mondta:

— Áldott legyen az hatalmas, igazságos Isten, ki megáld téged és megsegéli azokat, kik igaz hittel imádják ötet. Menj most, fiam! Hagyd el az te atyádnak házatájékát, s mikor hírt veszel, hogy az aratók összegyülekeztek, indulj, hogy előttük járjass!

Egy óra múlva, a sötét éjszakában dobogva vitte a ló budai Nagy Antal hadnagyot Küküllővár felé. Reggelre Szentimrére ért. Távozása után Újlaki is útnak indult, ahogy jött, gyalog.

Vele egyidőben két lovas pórlegény vágatott ki az udvarról. Egyik Marosszék felé fordította lovát, a másik a hegyeken keresztül Fejér megyébe igyekezett.

*

Korán tavaszodott. Március végén már bogarak zümögtek a napsütésben, s az erdők teteje messziről nézvést gyenge violaszínt mutatott. A Maros, Szamos, a Küküllők, az Olt már csendesedve folytak, lerohant immár rajtuk az első olvadás. A tyúkvirág már sárgállott. A jobbágyok kiültek a napra s onnan nézték, hogy eszi a rozsa az ekéket a zsúppal fedett fészerek alatt.

Az urak erővel mentek rájuk, de úgy sem lehetett őket a szántásra kihajtani. A várak mellett pisszenni sem mertek, de messzebb az ispánok katonáitól már egyenesítették a sarlókat. Ha az urak rájuk kiáltottak:

— Mit esztek, kutyák, ha nem láttok dologhoz? — csak morogtak:

— Kerül valami.

A szegény nemesek meghúzódtak, mint az ugrásra készülő farkasok.

A tavaszi napéjegenlőség napján kezdődött a tánc.

Azelőtt való nap Lépes György püspök jobbágyai és gazdatisztjei kemény parancsot vettek, hogy Daróc, Mákó és Türe községekből Bogártelkére bemenve öszszegyűljenek és a három esztendő óta hátralékos tizedet megfizessék.

Pálfia Márton, a kelyheshitű türei pór, mihelyt a püspök poroszlója kihúzta lábát az egyik faluból, menten ott termett, rendre járta s bedugdosta fülükbe a tüzes taplót.

Március 21-én reggel mind a három falu benn volt Bogártelkén.

A plébánia előtt álltak nagy csoportban. Lehetek százötvenen. Mind meglett emberek. Jöttek velük fehérnépek is néhányan, azok a templomajtó elé kupo-rodtek és vég nélkül lefetyeltek.

A daróci gazdatiszt, vajdaházi Nagy Pál, kihúzta hatalmas termetét. Olyan melle volt, hogy a zeke majd szétrepedt rajta, ha nagyot szuszogott. A másik két gazdatiszt ide-oda topogott a tömeg előtt, a tekintély okáért nem elegyedett egyik se a pórral.

*

A nap már jól fennjárt, mikor a plébániából kilépett a kolozsmonostori apát, utána a plébános, aztán a sekrestyés. Az udvaron a szakácsné, derék, jóarcú asszony, nagy késsel egy lúd nyakát riszálta. A parasztok dülledt szemmel nézték. Vajdaházi Nagy Pál elég hangosan dörmögte a mákói gazdatisztnek:

— Úgy vélem, a főtisztelendő apát úr nem veti meg a lúdhúst, ha szoknya van is rajta!

A mákói tiszt keresztet vetett.

„Pokolra való eretnek” — gondolta magában, szólani azonban nem mert, Nagy Pálról az a hír járta, hogy titkos híve a kelyheseknek, de biztosan tudni nem lehet. Mióta Marchiai Jakab máglyára küldte a huszítákat, vigyáztak az emberek magukra, nem kiabálták hangosan a hitüket.

Az apát misézett. Az emberek nagy része bement. Nagy Pál valami hirtelen dolgot kapott magának, a pórok közül többen eloldalogtak. Ezek Husz hívei voltak.

Valami húsz-harminc fekete hajú román ember ott maradt a templom előtt. Hiába húzta őket a sekrestyés, nem akartak bemenni. Mikor a plébániáról kijött egy tiszt a püspöki bandériumból s utána négy katona, a románok megrebbentek, a katonák néhányat tuszkolni kezdtek a templom felé, azok huzalkodtak, nagy lárma

lett. A tisztt közájuk csapott, a katonák elengedték őket, mire elcsendesedtek, s a nyitott templomajtón át halálni lehetett a szentmise latin igéit.

Mise után kitódultak az emberek a templom elé. Az apát a templomajtóban állva prédikálni kezdett. Az eretnekség ellen beszélt. A pokol minden kínjával fenyegette meg a huszitákat és szép, mézes szavakkal hívta az igaz katólika anyaszentegyház kebelére a schismaticus románokat.

Meg kell adni, szépen beszélt az apát. Köpcös, kövérkés, jóindulatú arca egészen kigyulladt az igyekezettől, de hallgatói lelkét nem tudta lánggra lobbanítani. Hiányzott valami belőle, ami megbúvóló erőt adott Marchiai Jakab szavainak s egy-egy sovány, nélkülözésektől megnyúlt testű, égő szemű franciskánus barát előtt térdre kényszerítette a hitetleneket és az eltévelyedetteket.

A beszéd végeztével a két pap s a hivatalos személyek hozzáálltak a törvénytevéshez. Hosszú, festetlen asztalt hoztak ki, mellé ült középre az apát, tőle jobbra a plébános, balra a tisztt, a katonák a hátuk mögött alabárdjukra támaszkodva álldogáltak.

A három gazdatiszt az asztal elé állott, a jobbágyok hátrább húzódva, falunként csoportosultak, de egy tömegben vártak. Az asszonyok a templom lépcsőin ültek és szakadatlanul csárogtak. Az asztalra kihozták a protokollumokat, nagy fémtintatartót és friss lúdtollakat.

Darócon kezdték. Vajdaházi Nagy Pál az apát elé állott. Az apát a könyvben nézegetett, aztán kedélyes, mosolygós arcát szigorúra igyekezve összeállítani, rászólt Nagy Pálra:

— No, számtartó uram, összegyűlt-e a decima?

— Az éppen nem, ha valami más — rekkentette oda a szótt Nagy Pál.

— Mi más? — kérdezte az apát, és mérgeledni kezdett.

— A jobbágyok — mondta, és nagy fekete bajsztát feltörölte öklével az ajakáról.

A pórok összenéztek, és szemük villanása elárulta, hogy Nagy Pál az ő emberük.

Egy vénasszony vincogni kezdett a templom küszöbén, megrángatta az egyik poroszló zekéjét:

— Az aztán a zsák, amibe ezt a decimát elviszitek — s fogatlan száját szélesre húzta a röhögés, amint a jobbágyok tömegét mutatta.

A katona mérgesen döfött rajta egyet az alabárd nyelével, mire a vénasszony rikácsolva visított:

— Üsd az anyádat, ördögkatonája, kurafia!

Pálfia Márton, a türei pór, előfurakodott a tömegből. Két rendes ember ki se látszott mögüle, akkora darab ember volt.

Szörnyűt káromkodott, szidta a katonát, aki anyját megütötte. A papok keresztet vetettek, az apát izgatottan szólt valamit a tisztnak. Az parancsot adott a katonáknak. Két poroszló megkerülte az asztalt s Pálfia Mártonnak tartott.

A vad tekintetű Góliát jobbágy fejét lesunyva várta őket. Az egyik katona megfogta a karját. Abban a pillanatban olyant rántott rajta a pór, hogy fejjel előre lebukott a jobbágyok lábai alá. A másik katona dárdáját a Márton mellének szegezte, az elkapta a dárdát s teljes erejéből odavágta az asztal mellett ülők közé. A két katona összeakaszkodott a jobbágyokkal, a másik kettő is előrohant, a tiszt kardot rántott és Mártonra sújtott. Vállát érte a vágás, második suhintásra már nem volt ideje a tisztnak, mert a pór iszonyú erővel emelte a magasba s fejét úgy fordította meg a nyakán, mint egy verébfiókéának, irtózat volt hallani, hogy ropognak a csigolyák, aztán lecsapta, az szegény ott maradt a földön, rúgott vagy kettőt, aztán nem mozdult többet e földi életben.

Az apát felugrott, reverendáját felkapta s rohant a plébánia udvarára, utána a plébános. A jobbágyok dulakodtak a katonákkal, darabokra tépték őket. Mire észrevették magukat, a két papot dobogva vitte a ló.

Szegény Antal apát se holt, se eleven nem volt, mire Kolozsmonostorra ért.

A jobbágyok hazarohantak, kaszákat egyenesítettek ki, ötvenen-hatvanan rossz alabárdokkal, kaszával, fej-

szével kezükben aznap nekirontottak az első főnemesi háznak.

*

Szentimrére a vajdához és Fehérvárra a püspökhöz hetek óta érkeztek hírek, hogy a pórok készülnek valamire. Küküllő megyéből, Hunyadból lovas hírvivők érkeztek, hogy a jobbágyok, magyarok, románok egyenesen, nem akarják többé uraikat ismerni. Aztán Tor-dából, Kolozsból is hozták a zajdulás híret.

Csáki vajda csak megrándította nagy derék vállait.

— Megártott nekik a sok szent malaszt, amit püspök uramék parancsoltak beléjük! Lássák a papok, az espánok s az urak, mit csináljanak. Az erdélyi vajda nem arra való, hogy bűdös pórokra vigyen hadat!

A püspök sem különben. A főesperesek, esperesek, plébánosok szörnyű ijesztő híradásokkal jöttek eléje.

— Most lássátok, hogy viseltétek gondját az Úr szőlőjinek — és mérgesen nézett a papokra.

— Ha többet kapáltatok volna benne, nem verte volna fel a Husz pokoli dudvája! Most békén ülhetnétek.

Az enyedi plébános előbátorkodott:

— Illustrissime domine Episcopo...

— Loquatur hungarice! — förmedt rá Lépes György. Ránézett Kemény Detre küküllői főesperesre, az udvari káplánra s még utánamondta: — Magunk között vagyunk!

A kövér enyedi pap megszeppent, de már beszélni kellett:

— Nem az Úr szőlőjében van a baj, inkább a mi szőlőnkben.

Mindenki megértette, hogy mit akar mondani, de ki mondja meg a püspöknek, hogy valamit engedni kéne a jobbágyoknak. Igen sok, lehetetlen teher, hogy három esztendőről egyszerre fizessenek tizedet ebből a rossz pénzből, a Sigmond királ dénáraiból, minden aranyforintért ezer dénárt, holottan a régi pénzből csak száz dénárt kellett kitenni. Hát azt ki mondja meg, hogy mégsem istenes dolog a pórt úgy odakötni a földesurához, mint a láncos kutyát az ólhoz, soha le nem oldani, akár gebed, akár nem, ott kell neki ma-

radni a láncon. Nem kell tőlük a lehetetlent követelni, hogy megtehessék a lehetségest.

Csak néztek egymásra az esperesek, a derék plébánosok. A kis semmi miriszlói plébános mert csak megszólalni, oda se ügyeltek, ki veszi ezt komolyan?

— Valamit könnyíteni kellene a népen.

Olyan félve mondta ki, maga is megijedt a hangjától. Lépes György felkelt a nehéz faragású karosszékéből. Hallotta, hogy mit mondott a miriszlói pap, de nem annak felelt. Elnézett az összegyűltekek feje fölött, egy keskeny ablakon ki lehetett látni a Maros-völgyre, tovább a Kecsekő kopár, sötét szikláira, a püspökök azokon is túlnézett, saját magába. Csendesen, megfontoltan és lassan ejtette a szót:

— Főtisztelendő kanonok, prépost, főesperes és tisztelendő esperes és plébános urak, *delictissimi filii* — én megcsináltam számadásomat az Úr előtt az én lelkemmel. Igazat cselekszem, amikor követelem azt, amit követelek. Vessetek számot ti is magatokkal! Transsylvania olyan, mint a kosár, melybe mindenféle gyümölcsöt tettek. Ezek a gyümölcsök még épek, mert nem engedi elrothadni őket az igaz hit, melyet mi tartunk fenn. De az kosár szélein fertelmesen elromlott gyümölcsök várakoznak, hogy bójutva a kosárba, megromsák a benn lévőket is.

Módovából az eretnek huszíták, Havasföldjiről a gaz pogány törökök s az *schismaticus* románok napról napra nagyobb erővel jönnek ránk.

Én nem magamért vagyok itt, hanem a hitért s az culturáért. Én nem magamnak, hanem a hitnek és a culturának követelem, amit még dicsőséges Szent István király rendelt nekik Transsylvaniaiban.

Ki veri vissza a pogányt, ha mi nem? Nem akar nekünk szolgálni a pór? Akkor nem akar az Úr Jézusnak és a drágalátos Szűz Anyának szolgálni! Vaj jobb leszen-e lófarkára kötve az pogánynak szolgálni? — Azért mondom nektek — *delictissimi filii* —, én nem engedhetek az Úrétől semmit!

Lépes György behívatta a küküllői főesperest, Kemény Detrét és még azon az estén átküldte Szentimrére, Transsylvania legnagyobb világi urához, Csáki

István vajdához, hogy venné rá, küldje kemény parancssal a megyéket s a maga bandériumait a pórokra.

— Mégsem volna jó, hogy a püspök elegendjék vélek harcba!

*

Budai Nagy Antal hadnagy a szentimrei várban volt hetek óta. Ha a vendég várispánok, főurak, főpapok elmentek, a vajda marcona katonáival magára maradt. Derék vitézek voltak mind, de Csáki István ifjúságában Itáliában járt, ha kard nem volt a kezében, vagy nem ült a tanácsban, többről is tudott beszélni, mint szántásról, vetésről, borról, lóról. Ámbárhogy akármiről beszél az ember, az teszi, hogy ki beszél. Mert minden ember másképpen beszél egyazon dologról. Hát éppen ezért szerette a vajda Nagy Antal hadnagyot, mert volt kivel beszélni vele. Aztán írni és olvasni tudott, amihez az egyik székely ispán éppeg semmit se konyított, pedig mérhetetlenül nagyobb úr vala, mint egy bandériumbéli hadnagy.

Nagy Antal valami tompa kábultságban hallgatta a híreket. Íme Újlaki szavai beteljesedtek:

„Nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak e földre, hanem hogy fegyvert.”

Egy zajló tenger volt már Transsylvania, és ő még nem vette a hírt, hogy élére álljon az áradásnak.

Mi oka lehet Újlakinak, hogy őt még itt tartja? Egyébként az ifjúság csodálatos ereje, mely mindenén át tudja lendíteni a lelket, nem engedte, hogy sötét töprengésnek adja át magát. Titkos hite szent volt előtte, szegénysége nemes létére is inkább húzta a néphez, mint az uralkodóhoz, de becsvágya, mely mint tudat nélküli nagy erő feszítette minden porcikáját, míg egyrészt a vajda mellett tartóztatta, ahol a hadisiker ranghoz, vagyonhoz juttathatja, másrészt a felzendült tömeghez vonzotta, ahol el lehet érni... Mit? Maga sem tudta, hogy mit. De kard volt a kezében, erő a karjában, fiatalság a testében, ész a fejében! Ezek tomboltak, rágták a pányvákat, zúgtak, harsogtak! Előre, előre, ki a századok óta rád szoktatott hámból. Hajrá! Nincs határa az akarásnak!

Miként nem lehet bedobni egy követ a tóba anélkül, hogy a megrezdülő vízcseppek mozdulásukat át ne adnák a legtávolabb fekvő víztömegecskéknek is, akként nem történhetik semmi az emberekkel, ami tovább és tovább terjedő gyűrűződéssel ne éreztetné hatását a többi emberrel is.

A huszita hullám, mely Csehországból indult el, hol itt, hol ott vetődött magasra. Hab habra torlódva, hullám hullámmal viaskodva fodrozta az emberiség tükrét, és az Úrnak 1437. esztendejében Transsylvániában tajtékozva kezdték csapdosni a gátakat.

Ha hite és Újlaki misztikus akarata nem is kapcsolta volna össze a felzajdult néppel, akkor is éreznie kellett volna Nagy Antalnak Transsylvánia tavasz eleji nekiáradását.

A jobbágyok már seregekben járták az országot. A vármegyéék gazdag nemes urai rettenve vitték asszonyukat, gyermekeiket és arany-ezüst marháikat a várakba. Szerencsés volt, aki idejében menekülhetett, mert a pórok nem ismertek kegyelmet. Az úri házakat, a védtelen mezővárosokat tűznek martalékává tették, a lábas jószágokat elhajtották, az élelmet felették, amit nem tudtak magukba rakni, odább vitték. És vér csepegett már a kaszákról, mert ahol ellenállásra találtak, ott kegyetlenül leöldöstek mindenkit. Még szerencsés volt, aki csak orrát-fülét hagyta a markukban.

A bortól mámoros és vértől vadult emberek úgy rohantak az asszonyfélére, mint a vadállatok. A szép, nemes úrasszonyok, leányasszonyok halálra becstelenítve kerültek ki ölelésükből.

Tízezrekre ment már a zendülők száma. A püspök egyházi átok alá vetette őket. Az újszülötteket nem keresztelték, a házasulandókat nem eskették, haldoklóknak az utolsó kenetet nem adták fel, a megholtakat nem temették el a papok. A hívők megkeseredett lélekkel viselték a súlyos büntetést, de nem tértek engedelmességre. Először le akarták verni, maguk alá akarták igazni uraikat.

Nem volt egységes tervük, de egyformán raboltak, gyilkoltak, romboltak mindenütt. Az egyes csapatok élén egy-egy pór vagy koldus nemes állott, aki vagy

nagy szájával, vagy erejével kivált a többiek közül, vagy azzal hatott rájuk, hogy a legkegyetlenebb volt közöttük. A türei Pálfia Márton, vajdaházi Nagy Pál, a püspök daróci tiszttartója, több ezer embert vezettek, a Küküllő vidékieken, a hunyadiakon valami Kardos János vezérekedett.

A vezérek titokzatos hírvivőktől, kik sohasem mondták, honnan jönnek, ki küldi őket, parancsokat kaptak, hogy Zolnuk megyébe, Dés felé nyomuljanak.

Már sárgult az őszi búza, mikor Szentimrére hírül hozták, hogy a zendülők Bábolna mellett táborot vertek és elsáncolták magukat. Majd az egész szegény nemeség ott volt a jobbágyok között s fegyverrel akart igazat szerezni XXIII. János pápa bullájának, mely a konstanzi zsinaton kelve, felmentette őket a tizedfizetés alól.

Csáki vajda kemény parancsot adott a megyéknek, hogy egy szálíg állítsák ki katonáikat, ő maga, az alvajda, bandériumokkal, a püspök egy fél bandériummal, Tamási János és Jaksi Mihály székely ispánok a székelységgel készültek megindulni a zendülőkre, s a vármegyék nemesei is fegyverre keltek hűtlen jobbágyaik ellen.

Nagy Antalhoz még mindig nem érkezett meg a hír.

Már a napot is kitűzték, mikor csapatával neki is indulnia kellett a szentimrei várból. Nagy nyugtalanság szállta meg. Furtonfurt Újlakit látta maga előtt, mint ha vádolóan nézne rá, hogy ő még itt van. Sokszor járt eszébe, hogy lóra kap s ki a várkapun, neki a világnak, de mindig visszatartotta valami. Újlaki azt mondta: „Várd meg a hírt s akkor indulj!”

Indulásra készülődtek, mikor a vajda száz páncélos vitézzel felesége, az alvajdáné s leánya: Lépes Anna kísérelőjéül rendelte Budára.

Az asszonyok könnyű hintója útra készen állott a várudvaron, a terhes szekerekre nagy kosarakban és ládáknak horrták az eleséget, hordókat borral tele és finom veretű, festett ládákat az asszonyok gúnyáival. Lépes Anna még ott is rendezgetett egy ládát. Rendre simítgatta a ruhákat, drágalátos szép holmikat. Egy virágos, égszínkéék bársonyszoknyát terített el fehér ke-

zével, arra egyet veres bársonyból, aztán arannyal meghányt szederjes bársonyból való derekat helyzetetett él. S aztán ingvállakat, rendre megnézte őket, hogy mind ott vannak-e. Lássák Budán, hogy kicsoda az a Lépes Anna.

Nagy Antal nézte a készülődést. Nézte-nézte, de nemigen látta, hogy mi is történik. A katonák jöttek-mentek a várudvaron, mindenféle idegenek jártak ki s be a várkapun: ügyes-bajos emberek. Asszonyok rakkosgattak a szekereken. Az egész összefolyt szeme előtt, a kék égen ragyogott a nap, csillogtak, fényltek a várfal szürke, nagy kövei, mint a csurgó méz, édes szép volt a világ. A várkáporna felé a káplán ment, fekete ruhája, lecsüggesztett feje, sovány, átszellemült arca áhítatot lehelt szerte, s alázatot, szerénységet, türelmet, lemondást, a szenvedés szeretetét prédikálta minden mozdulata.

A hadnagynak eszébe jutott:

„Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak e földre, hanem: hogy fegyvert!”

Mikor a káplán eléje ért, ahelyett, hogy amint máskor szokta, lehajtotta volna a fejét az áhítattól, egy pillanatra a túlvilág sejtelmébe mártva bele lelkét, most a ragyogó nap felé nézett, a szabadon cikázó fecskék után, minden egy tündöklő, zengő, kavargó, feszülő megmozdulásban táncolt előtte s az egésznek a közepén, mint a megelevenedett aranyban a ragyogó drágakő, Lépes Anna fehér arca. Olyan rettentő nagy vágy szállta meg, átfogni, átmarkolni, magába olvasztani az egész zengő világot, hogy szinte nyilalltak izmai. A várkáporna ajtaján belépett a káplán, az elmúlt kor lemondása, künn a napragyogásban a hadnagyban vajúdott az új világ embere, az élet akarása. Úgy állt ott, mint egy megbűvölt. Csáki István az asszonyokkal diskurált, odanézett a hadnagyra s kiáltott neki:

— Tüstént kiesik az a két varosbéka szemed!

Aztán kacagva nézett Lépes Annára. A hadnagy mélyen elpirult és megfordult. Nem látta, hogy Lépes Annának is lángvörös lett az arca.

Katonái közé ment s nagy hangon kezdett nekik parancsokat osztogatni. Egy vénasszony jött bé a várka-

pun, fején egy kosár halat hozott s a konyhák felé tartott. Visszajövet megállott a katonák között és megszólította a hadnagyot:

— Drágalátos szép virágszálam, van a nénének valamije, ami éppen egy ilyen szép vitéznek való.

A katonák kacagtak, durva bohóságokat mondtak a vénasszonynak, a hadnagy is mulatott a dolgon.

— Nohát lássuk! — mondta a vénasszonynak.

Az egy szép, keskeny aranszegéllyel kihányt veresbársony keszkenőcskét vett elő s a hadnagy elé tartotta. Az furcsán nézett rá.

— Minek az nékem, néne?

— Jaj, drágaságom! Tudom ám én, hogy Budára mész, egy ilyen deli legénynek kell oda a cifra holmi! Aztán van ám ott még valami! — Hirtelen félreállva, hogy csak a hadnagy lássa, kigöngyölte a keszkenőt. Parányi kártya volt bececsavarva.

A hadnagy megrázkódott. Elvette a kendőt az öregasszonytól. Fizetett neki s elgondolkozva került egy bástya mellé. Kibontotta a keszkenőt s kivette a kártyát. Veres tintával volt ráírva:

„Az test fej után kívánkozik. Bábolnán várlak. Valentinus.”

Maga elé meredt és sokáig állott ott egy helyben. Aztán felnyergeltette lovát s felkapott rá. Csak kardja volt az oldalán, könnyű zeke rajta. Senkinek se szólt semmit, mintha csak járatni akarná kicsit a lovát. Leke-rült a Maros mellé. Ott megállott és visszanézett a várra. Csak a falakat látta. Az asszonyok házának ablaka sötéten meredt elé a falból. Nézte-nézte, mintha várná, hogy egy fej kipillantson rajta. „Indulni, indulni!” Nagyot sóhajtott. „Menni, menni! Hej, Lépes Anna!”

Itt nem lehet állingálni, nem lehet sokáig nézni azt az ablakot. Még visszafordítja az embert. Nagyot rántott a zabián s nekifordította lovát az erdőnek.

Délebedre hiába várták a várban. Csáki vajda nagy harsogva kacagott:

— Elment virágot szedni Annának az útra!

De délután se került elé, a szekerek indulásra készen álltak, — a hadnagy pedig sehol.

A vajda csak kacagott:

— Megszökött Anna elől!

Az asszonyok azt mondták, hogy hát majd csak előkerül, majd indulnak holnap. Anna összeszorította kis erős száját s keményen mondta:

— De már csak induljunk. Akad még egy hadnagy e mellé a száz katona mellé!

Negyednap hozták hírül a vajdának, hogy budai Nagy Antal hadnagyot Bábolnán úgy fogadták a zendülők, mint egy királyt. — Karóba akarta húzatni a hírhozót. Vele ne járasson bolondot senki.

*

A bábolnai sáncok között lehetett úgy harmincezer zendülő. Ki s be nyüzsögtek folyvást, mint a darazsak. Ennyi temérdek embernek étel kellett, ital kellett, a vidék már ki volt pusztítva, nagy csapatok indultak hát harácsolni erre is, arra is. Amit előkerítettek, felették tüstént, a holnapra senki sem gondolt. Majd lesz a városokban. Mert a zendülők most már készülődtek, hogy kezükbe kerítik a várakat is s aztán az egész országot. Pálfia Márton, a türei pór, már osztogatta ennek is, annak is a jószágokat.

Nagy Antal legelőször is azt látta meg, hogy a táborban sok ugyan az ember, de kevés a katona. A pórok idáig csak raboltak, égettek, tobzódtak, mi lesz, ha egyszer katonasággal kell szembenézniük?! Akármilyen tengeráradat is ennyi ember, a bandériumokra bottal mégsem lehet menni.

Parancsot adott, hogy hozzák a táborba a cigányokat. Néhány nap múlva be is állítottak a füstös népek, rendetlen szekereikkel, temérdek gyermekükkel, rossz gebe lovaikkal, sok sovány kutyával. Sátrakat vertek, kemencéket állítottak, s csattogni kezdtek a kalapácsok. László, a vajdájuk, úgy járt-kelt a táborban, mint egy fejedelem. Mikor Nagy Antal elé leszámolta az első halom dárdahegyet és alabárdot, büszkén terítette ki a Zsigmond királytól kapott levelet:

— Ide nézz, vezér! A cigány nemzet privilégiumot kapott — így mondta latinul: privilégiumot —, hogy senki az ő dolgaiba belé ne szólhasson az országban.

Azért hát ha te fejedelem leszel, erősítsd meg te is ezt a privilégiumot!

Nagy Antal komolyan nézte a vajdát. Ez is vajda! Csáki István is vajda! Zsigmond király levele — és a Nagy Antal fejedelem levele!

Hümgetett és bólogatott.

A románok erősen méltatlankodtak. A söpredék cigányok kiváltságlevelet kaptak a királytól, jönnek-mennek az országban, ahová akarnak, s ők, akik százszor annyian vannak, jármos barmai legyenek az uraknak, a szászoknak!

Antal vezér csitította őket:

— Másképp lesz ezután! Ne bomoljatok! Hát ki bánja a cigányok kiváltságlevelét! Akár császárnak hívhatja magát a vajdájuk! Ki törődik azzal?!

Csáki István már közeledett a bandériumokkal s az urak csapataival. Egy reggel a sáncon túl feltűnt a sereg.

A zendülők nyomban rájuk akartak rontani, úgy megbíztak már magukban. Csak egy futamodás, s leaprítják az urakat az utolsó emberig!

Antal vezér tartóztatta őket. Minek a harc? Hátha engednek az urak! Követeket kell küldeni hozzájuk!

Menten ki is választott négy embert. Két pórt és két nemest. Az egyik nemes, Boga Ferenc Küküllő megyéből, jószájú, jófejű ember, ő legyen a szószóló.

A követek átmentek a vajda táborába, s ott a vajda sátora elé vezették őket.

Benn voltak a főurak. Mikor jelentették, hogy itt vannak a zendülő követei, Csáki István fejét elfutotta a vér. Ő alkudozzék ezekkel a rongy pórokkal? Ő, az erdélyi vajda? Egy erdélyi vajda! Királyokkal komáztak ők! Hej, mit szólna ehhez Opor vajda, aki Róbert Károly királyt esztendőig táncoltatta a szent korona után?!

Be sem engedte a követeket a sátorba. Parancsot adott a poroszlóknak, hogy négyeljék fel hármukat. Boga Ferenc nézte, hogy csapták le a társai fejét. A zsákba kötött fejeket hátára akasztották s úgy kergettek ki az urak táborából. Vigye hírül, hogy így jár minden zendülő!

Mire Boga Ferenc kibontotta a zsákokat s kirázta belőle a három levágott fejet, a vajdai táborban már harsogtak a kürtök, sorakoztak a bandériumok. Páncélos vitézek szép paripákon, előreszegett dárdával iramodtak a pórok tábora felé.

Azok is kirontottak. Alig volt lovas közöttük, de a temérdek gyalog pór úgy megtöltötte a kis völgyet, mint az áradás. A vajda katonái úgy aprították őket, mint a disznó elé való burjánt, de akármennyit terítettek le, mind többen, többen nyomultak előre. Tizenhúszan álltak körül egy lovast, amíg az kettőt-hármat fejbe sújtott, a többi ide-oda ráncigálta alatta a lovat. A kis tiszta tér úgy megtelt velük, hogy a körülfekvő erdőkbe szorultak. A lovak belekeveredtek a bokrokba, mozdulni sem tudtak.

Szörnyű ordítás visszhangzott a hegyeken, a bandériumok elszakadtak egymástól, kis csapatok viaskodtak egy-egy tisztáson. A vajda látta, hogy nem csata ez, nem lehet a zendülőket derékon kapni, visszavonulót fúvatott hát.

Most nőtt csak meg a zendülők szarva. Most már az urak kezdtek alkudozni: A vajda is kegyesen meghallgatta őket. A püspök is engedett valamit, megelégedett immár a tized fejében a Zsigmond király új dénárjaival is, az urak is ígérték, hogy szabad költözködésben nem állják útját a jobbágyságnak.

De a huszita papok is munkához láttak. Szent István király szabadságát emlegették a népnek. Pálfia Márton rázta az öklét:

— Most szűkölnék az kertnek szorított kutyák, de tegyétek csak le az fegyvert, nyakatokra lépnek es-még!

Antal vezér sem akart már békülni. Mióta ennyi ember élén állott, mely mint egy érző, értelmes tenger, az ő szavára hányta fel hullámain vagy simult csendeségre, megkeményedett, egész lénye sugárzó akarássá lett. Ennyi temérdek ember! Mennyivel többen vannak, mint az urak! Ezeknek parancsolni! Rajtuk fejedelem lenni!

Néha rájött a kétség. Ezeknek a fejedelme? Rongy népek ezek! Mindenik csak a maga kis falatját nézi, nem lehet ezekkel országot megtartani!

De mit mondott Újlaki Bálint?

Igen! Fej kell a testnek! Ezek a test, ő a fej! Ember, ember!! Akik eddig alul voltak, most felül kerülnek! Ő is ér annyit, mint Csáki vajda! Mint az egész büszke népség! Mert büszkék! Dölyfösek, mint a bikák!

Hát majd meglássuk akkor! Akkor! Mit szól akkor Csáki úr, Lépes alvajda úr? Mit szól? — Mit szól — Lépes Anna, a büszke páva, az a dölyfös, az a — az a szép, az a gyönyörűséges büszke pávamadár!

Nem is akart a vajdáékkal alkudni. Megüzente nekik:

— Menjünk a király elejibe.

A vajda meg a püspök nógatták az urakat, a széke-lyeket, a szászokat, hogy ne hagyják a dolgot hosszú kótélre. Elpusztítják ezek a bestefiák az országot.

A székely nemzet, a szász nemzet is gyűlést tartott. Szász uraméknak különben is égett a házuk, határozatba ment hát, hogy megsegítik a magyarokat. Küküllővár mellett, Kápolnán erős szövetséget is kötöttek.

Azért a követek csak menjenek szemszúrásból a király elejibe. Fel is mentek, de a királyt nem kapták Budán. Még Miklós-napkor is ott ténferegtek. Eddig soha nem jártak túl a Meszesen, most ámulva nézték Budavárát s a királyi udvart. Ez az igazi hatalom! Kül-országi fényes urak, a magyar nagyok udvarai kápráztatták a szemüket. Jobb szaga van itt az életnek, mint Transsylvániában! Könnyű fehérnépek, kontyukban sárga pántlikával, karolták körül őket az utcán. Fehérvárt megseprűznék őket!

Aztán hírül jött, hogy Zsigmond király december kilencedik napján meghalászott, amint nagybetegen hazafelé hozatta magát Prága városából.

Nincs itt többet mit keresni! Úgyis csak kutyába veték őket. A nádorispánhoz se tudtak bejutni, bezzeg az a sötét képű Kemény Ditricus, a küküllői főesperes, minduntalan rágta a nádor fülét.

Karácsony táján újra kezdődött a dúlás és pusztítás. A zendülők erősen érezték a kemény telet, kerített városba akartak húzódni mindenképpen. Ostrom alá fog-

ták Enyedet s kegyetlenül megsarcolták. Újesztendő Kolozsvárban kapta őket, onnan csattogtatták fogaikat, mint a farkasok.

Most már látták az urak, hogy erősen nagy vadra kell indulni. A vajda véres kardot hordoztatott, meggyújtatta a lármafákat, a vármegyékben minden úr, aki mozgatni tudta a lábát, fegyverre kelt. A székelyek is nekiindultak, kiállott a két vajdai bandérium, ki a püspök bandériuma, a káptalan fél bandériuma, ki a székelyek grófjáé, a vármegyék katonasága is összegyűlt.

A szászok is tartották a kápolnai szerződést — keményen készülődtek.

Január végén a vajda ostromolni kezdte Kolozsvárt.

Nagy Antal tudta, hogy most dől el a kocka. A porok morogtak, mint az éhes kutyák. Beszorítva a várba, egy hónap alatt mindent felettek, portyázni nem lehetett, mert a vajda tábora szoros gyűrűvel vette körül a várat. Üres hassal, hidegben elment a kedvük a harctól! Már a vackába kívánczozott mindenik, ha láncos kutyának is, csak otthon legyen!

Januárius utolsó napján üdviválgás verte fel az ostromló tábort.

Megérkeztek a magyarországi segítségHADAK. Nem hiába rángatta hát Kemény Detre a nádorispán mentjét.

Antal vezér egész éjjel nem aludt. Rendre járta az őrhelyeket. Az egyik bástyán megállott s a párkánynak támaszkodva nézte az éjszakát. A hold növekvő sarlója lassan lebegett az égen, ragyogtak a csillagok, a Szamos völgye s tovább a hegyek, a havasok fehéren, de árnyékba borulva hallgattak a tél térítője alatt. A bástya alatt fák kopasz ágait rázta a szél. Eszébe jutott a nyári erdő, melyen keresztülvágott, mikor Szentimrét odahagyta. Hogy susogtak akkor a fák! Valami szomorú, fájdalmas muzsikát, de lágyan, édesen, andalítóan; fájt az embernek szíve tőle, s olyan jó volt az a szívfájdalom, olyan igazi jó volt — azért a szépért, azért a gyönyörűséges — pávamadárért. És hogy ragyogott a tisztásokon a nap! Mint a jó hit az emberben.

Kemény hideg volt. A bástya fölött egy nagy bagoly

suhant el, az árnyéka vele ment a havon. A strázsák kopogását hallgatta egy darabig.

Ezek az emberek! Milyen csodálatos az Isten dolga, mit akar az emberekkel, hogy összevissza rázza őket?!

Megkeményítette a szívét és pihenni tért.

Dél felé kirentottak Kolozsvárból. A zendülők nagy része oda se fordult a vajdai seregnek, neki egyenesen a havasoknak. De bekerítették s kaszabolták őket, mint a juhokat. A pórok úgy kushadtak, hogy utálat volt nézni, csak Pálfia Márton körül volt egy csapat, azok mint a veszett farkasok, tajtékozva rohantak az uraknak, szúrtak, ütöttek, még fegyvertelenül se hagyták magukat. Fogaikkal agyarkodtak a gyűlölt urakba.

A vezért a szegény nemesek vették körül. Nem volt itt más, mint karddal a kézben, becsülettel meghalni.

Nagy Antal on fejedelmi ruha volt, skarlátpiros, hosszú mente, aranylánc a derekán, főveje a vágatásba leesett fejről, hosszú szőke haja úgy lobogott utána. Egyenesen be a vajdai tábor közepébe. Falkásan rontottak rá. Lépes Loránd alvajda volt az első, aki fel emelte rá a kardját. A népvész kezében megsuhant a jó acél, a szeme összevillant a Lépesével, s akkor, egy pillanatig, csak egy pillanatig — előtte a szép, gyönyörű pávamadár.

Úgy összetaposták a lovak, hogy csak aranyszőke hajáról ismerték meg a csata után.

Másnap, a mi Urunk Jézus Krisztusnak 1438. esztendejében, februárius havának második napján, Tordán összegyűltenek Transsylvania három jogos nemzetének színe-java emberei.

A magyarok, székelyek egyenesen a csatából jöttek, szász uramék az ütközetből egy kicsit megkéstek, de a tanácsra idejében megérkeztek.

A kápolnai kötést megújítják s erős uniót szerzetek magok között, hogy egymást mind külső, mind belső ellenségek ellen megvédik, egymás szabadságát megtartják és megőrzik.

Lépes György püspök tartotta a szent misét, s orgonázásban esküdött a három nemzet hűségét egymásnak s a magyar királynak.

Künn a téren kilenc lázadó vezért karóba húzának. Az urak kardjukra ütöttek.

Lépes püspök Csáki vajdához fordult:

— Sámsonnak alétják magukat, tekegyelmed, nagyságos vajda úr, megfogá szakállukat, most majd megalázzák magukat.

Megemelte hangját, hogy a többi urak is hallják:

— Órizzétek meg kegyelmetek Transsylvaniát magatoknak és minden ivadékaitoknak és azoknak, akik méltók tesznek, hogy a civitas ölére fogadja őket!

Az urak ujjongtak.

A karóba húzott lázadók ordítottak, mint a pokolbéli ördögök. Csak nemes vajdaházi Nagy Pál hallgatott, míg véres könnyek törtek ki szemeiből. Pálfia Márton, a türei pór, őrzöngve ordított rá. Ő felpillantott. Az urak is hallották, amint mondta:

— Én talán bársony nyoszolyán heverek?!

Így szenvedett Transsylvania a vajúdó idők méhéből kinnal születő szabadságért.

RETTENETES ANGYAL

A szűk kapumélyedésben állott és kinézett az utcára. Két szomorú görög oszlop téglából összecsfúfolva ágaskodott teste köré, s a keskenyen fulladozó boltív árnyékot vert fejére. Mint szegény, megszokott, elfelejtett, kopott szobor, észrevétlenül árasztotta bús bánatát, mely úgy világította át édes, szomorú arcát, ahogy éjszakába takarózott virágos réten suhan át a holdsugár.

Az utcát szél járta, és rázta a keshedt juharfákat. Füttyölt, sóhajtott, nyögött, morgott, aztán hallgatott, mintha fáradtan nagyot szuszogna, hogy a következő percben egy óriási szusszanással nyomja ki magából a levegőt s recsegve csapjon le a cserepes háztetőre és a sáros útra.

Varjúsereg kerengett a szürke felhők alatt, nagy suhanással ereszkedett le a házak közé, aztán, mintha láthatatlan vadászcsapat kergetné, merész ívben csapott a hegy felé, hogy pár perc múlva megint a tornyot károgorja körül.

A keresztre egy vén bakvarjú ült s torkaszakadtából kiabálta: „Kárr, kárr, kárr!”

Szemben vele, a banképület villámhárítóján, mint sötét gubanc billegett egy csóka s felelt: „Csok, csok, csok!”

A ködtől csepegő fákon verebek kuncorogtak, majd hevesen csaptak le a friss lótrágyára s csipogtak és lökdösték egymást. A diákok csapatosan sétáltak, vágattak a leeresztett hajú leánykák után és életük nyers, fakadó mámorát illatozták a világba.

Az asszony pedig ott állt a kapubolt alatt, s vékony teste megremegett a szélitől. Kendőjét összehúzta derekán s fejét bal válla fölé hajtotta, mint az esőtől földre vert fecske. Bánat kendőzte arcát fehérre, szépen, ahogy a dámák rizsporral szokták halványra színezni magu-

kat, s kétoldalt finoman, alig sejthetően, mint titkos művész, kent fel rá a láz egy parányi pírt, szemei alá sötét vonalat húzott és tüzet csepegtetett beléjük, hogy rejtélyes legyen a pillantása és bódító, mint azoké a selymes hölgyeké, kik tüneményesen hordozzák hideg testüket világvárosi termeken át és sötétes folyosókból úgy néznek vissza a sorfalba merevedő férfiakra, hogy mindenkinek egyszerre áll vacogás a gerincébe.

A lámpagyújtogató piszkos condrában, mérgesen járt lámpától lámpáig, s ahányszor felgyújtotta lángoló kánócos botját, annyszor átkozta a kegyetlen sorsot, mely a világosságcsinálást mérte rá holtig tartó kárhözatalul.

A gázlámpa sárga fényében kis pihék csillantak meg s a csöndesedő szélben puhán, nesztelenül libbentek tova, besurrantak a kapu alá, rászálltak az asszony fekete hajára és egy pillanatig csillogtak rajta, mint egy korona gyémántjai, aztán elolvadtak s homlokára vékonyka, hideg patakot eresztettek.

Egy leány ment a gyalogjárón, ég felé fordította arcát s lelkendezve mondta:

— Hó, hó, hó!

Ibolyaillatot hagyott maga után, s ragyogó szemmel nézett a mellette menő férfira.

Az asszony kilépett a kapu alól és felsóhajtott:

— Ó, istenem, esik a hó!

Körülnézett, aztán két kisgyermekhez ment, igazgatta ruhácskájukat, kézen fogta és a kapu alá akarta őket vonni.

De szemben felgyúltak a fűszeres bolt lámpái, a kirakatot világosság öntötte el, a gyermekek odanéztek és nem akartak menni.

Cukorsüvegek hava látszott ki a fekete papírból, mellettük, mint fehér téglával megrakott kocsik, nehezdedtek a kockacukros dobozok, és kis skatulyákban mindenféle finom, sok színű csemegék bujkáltak tarka papírok között.

És, csudára, egy kis házikó volt a középen, benne gyertyák égtek, tehenek feküdtek, pásztorok állottak, s a jászolban rózsaszínű ragyogásban mosolygott Jézuska, és két angyal terjesztette följe szárnyait.

És a házikó fedelén, mint kupola, gömbölyödött egy kávésdoboz, s narancsok égtek körötte, végig a tetőn, oly üdén, oly elevenen, hogy szinte érezni lehetett szagukat az üvegen át.

És a kirakat mélyében porcelánbabák meresztették kék szemüket a kardos katonákra, kik mereven sorakoztak a vezér mögött. Egy szürke ló s a fehér medve között sárga kutyácska hajtotta nyakát egy számológépre, s egy kis dobon a piros nyulacska állott ugrásra készen. És ragyogott minden, mint az álom s vonzotta magához a gyermekeket, kik búbájtól dermedten, moccnás nélkül bámultak az üveg mögé.

Anyjuk visszament a kapu alá s nézte ő is a szemben levő kirakatot s előtte a kisfiút s csöpp leánykát, amint előrehajolva állottak, és sötét kabátkájukra fehér foltot pillézett a hó.

Emberek gyűltek össze, mind többen és többen jöttek, kik a postát várták. Némelyek beálltak a boltozat alá s ott topogtak le és fel, szípoztak, krákoztak és beszélgettek.

— Hát maga megint itt van? — szólította meg az asszonyt egy testes nő.

— Várok, szomszédasszony, várok, talán jön valami — felelte, de hangjában bizonytalanság kongott.

— Elég bolond, lelkem! Az urától ugyan hiába vár! Az jól éli világát. Mit gondol, fiam? Egy olyan nagy városban sok cégér fehérnép cafrangol. Itt van, olvassa, mit ír a férjem. Itt van né!

Gyűrött levelet rántott ki blúzából, keresgélt benne, aztán olvasta:

— Sándor egy veressel van, vele lakik, öltözteti, mint egy grófnét. Kutya egy legény ez a Sándor...

— Na, mit vár tőle? Gombház, ha leszakad, lesz más! Egy olyan fehérnép, mint maga?! Nézzen oda!

Megfogta a karját, s fejét a túlsó oldal felé fordította. A fűszeres bolt mellett péküzlet volt, szép, csillogó fehér hely. A nagy üvegtábla mögött hatalmas testű férfi állott, szépen öltözve, vaskos hasán aranylánccal. Az üzletben sűrögtek-forogtak a vevők, segédek és inasok ugráltak ide-oda, a pénztárnál enyhe mosollyal ült a pékné. Nagy, szőke kontyát finoman szítálta tele a

liszt, néha idegesen szólt férjének, de az meg se fordult, hanem merőn nézett a posta kapuja felé.

— Nézze! Látja? Majd kiguvad a szeme, úgy bámul!

S a dús keblű asszonyosság úgy tüzelte magát, mintha csak neki szólna ez a nézés, kiállott a járó szélére, odahúzta a didergő asszonykát és kinyújtott karjával mutatott a pék felé.

— Ez kéne magának! Mit törí magát? Hát mit tud maga? Egy napig dolgozik, egy hétig fekszik utána, aztán egy szép napon elpatkol, s itt maradnak a gyermekei pusztán.

A gyermekek a kirakat előtt csak nézték-nézték a karácsonyi álmod. Anyjuk átkiáltott nekik:

— Jertek, szívem, jertek ide!

A fiúcska visszakiáltott:

— Mindjárt, anyukám!

Aztán átkarolta a leányka vállát, összebújtak s egy gyönyörűséges babán csudálkoztak.

A postakocsi dőcögve érkezett meg s nyekkenve állott a kapu elé. Mint vén, kopott primadonna, fakózöld deszkáival rejtélyesen vigyorgott a várakozó emberekre, kiknek hosszú éveken át hordott örömet, bánatot, bús közönyt és felcsillanó érdeklődést.

Csomagokat, leveles zsákokat hordtak be a postások és sietve kezdtek dolgozni. Nemsokára jött a levélhordó, meglátta az asszonyt s szánakozó zavarral, mint ha bocsánatot kérne, mondta neki:

— Semmi!

A reménység fájón csuklott össze az asszony szegény szívében, és szeme égőn nézett az égre, s majd megfulladt a forró szorulástól, mely megmarkolta torkát és gonoszul lemászott a mellébe, hogy hallotta, mint nyöszörög fel tüdeje s kínosan, vékonyan sípol egyet, aztán felküldi ezt a hangot s átfogja vele gégejét, hogy ott megtorpanjon s gyötrelmes köhögéssel rázza össze finom testét.

A szomszédasszony védőleg fogta át s erős testéhez szorította, átment vele a gyermekekhez s küldte haza őket.

— Menjen már, szívem, menjen! Megfagynak az utcán. Aztán higgyen nekem, nem érdemes, hogy halálra törje magát. Látja azt a szép, derék embert? Az a lelkét kitenné magáért, hiszen tudja, hogy leány korában is majd megveszett, úgy járt maga után.

Odahajolt az asszonyka füléhez és súgva, hevesen ostromolta:

— Nézze, még mindig ott van — s a pékre mutatott —, csak egy szót szóljon, lelkem, jöhet-e magához? Jön az futva! Maga meg boldog lesz, lesz mindenkünk a gyermekeknek! Na, mit mondjak neki?!

A másik megfogta a gyermekek kezét s indult. A leányka szepegett:

— Édes anyukám, mit hoz a Jézuska? Beszélj, édes, az anygallal! Hozzon egy babát!

Odavonta anyját a kirakatokhoz s mutatta neki:

— Azt ni, azt a kékruhást! Ó be szép!

Az asszony lehajolt a gyermekhez s megcsókolta az arcát.

— Beszélek, drága, beszélek az anygallal — hátha hoz nektek is valamit.

Aztán megindultak.

A szomszédasszony utána szólt:

— No, mit mondjak?

Félve, kérlelve, nehogy megharagudjék a másik, azt felelte:

— Ne mondjon semmit, nem tudom, nem tudom, ne mondjon semmit!

A kövér asszony mérgesen morogta:

— Bolond maga, lelkem.

Aztán bement a péküzetbe s kenyeret vásárolt. A pék hozzásietett, kiszolgált és kérdően nézett rá. Az asszony lehajtottá fejét s alig mozgó ajakkal mondta:

— Nem akar.

A másik hazafelé tartott a két gyermekkel és maga sem tudta, hogy mit akar és mit nem és mindent elfelejtett volna, ha a két gyermek, mint két fájó és édes, eleven seb, nem sajog a szívében.

Vitte a két oldalán s szerette volna feltartani őket az égre és sikoltani:

— Nézd Isten, te jó Isten! Mit csináljak ezzel a két semmiséggel?

Sok ablakból fényes pászmában ömlött ki a lámpafény, s benn a szobákban karácsonyi készülődésben tettek-vettek az emberek. Szerette volna egy ilyen tiszta, meleg helyre odavarázsolni a gyermekeket s kívülről nézni, hogy játszanak a puha szőnyegen, szép ruhákban, tisztán és illatosan. Nézni, nézni őket s megsemmisülni, belefagyni a hideg téli éjszakába azzal a gondolattal, hogy a kicsikéknek mindig ilyen jó lesz.

De menni kellett hazafelé. Szél rohant végig az utcán, csapkodta a kapukat s olykor friss kalácsszaggal árasztotta el a levegőt.

Hideg szoba várta őket, de a gyermekek örömmel rázták le magukról a havat, ledobálták a kopott kabátkájukat, összebújtak egy sarokban, s abban a pillanatban köréjük népesedett a sok játék, amit végignéztek.

— Ó be szép! Az a kis baba!

— Hát a lovacska, hát a katonák?!

— És Jézuska a jászolban!

— Nekünk is hoz az angyal!

Kérdeztek és feleltek, és a képzelet, mint színes madár, mely először száll ki a fészekből s nem tud betelni a repülés gyönyörűségével, körülszálldosta őket s megcsillogtatta előttük ezer színben ragyogó szárnyait.

Anyjuk lekuporodott a kis vaskemence elé, tüzet raktott s egy lábasban tejet melegített, aztán három csuporkát teletöltött, leszelt három karéj kenyeret s megvacsorázott a gyermekekkel.

Azok egy darabig beszélgettek, játszadoztak, aztán nagyokat pislogtak, s mikor az álom ránehezedett pillájukra, anyjuk lefektette őket az egyik ágyba, egyiket lábtól, másikat fejtől s rájuk terítette a paplant.

A kisfiú még felült, összetette kezeit, anyjához simult, ki az ágy szélén ült s motyogni kezdte:

— Én Istenem, jó Istenem, lecsukódik már a szemem, — de a tied nyitva, Atyám, — amíg alszom, vigyázz reám...

Nem fejezte be, leejtette fejét és elmerült a boldog álomba.

Az asszony megvetette a másik ágyat, leült az asztal mellé s varrni kezdett.

Hallotta, mikor a toronyóra a tízet ütötte, először a negyedeket vékonyan, aztán tízet kongatott, s hangja mély bugással terült szét a város felett.

A pék az óraütésre felkelt az asztaltól, megcsókolta feleségét s olyan érzése volt, mintha egy zsák finom, fehér liszthez ért volna a szája.

— Elmegyek egy kicsit a kávéházba — mondta az asszonynak, s indult is. Nagyon tele volt a feje a vékony asszonykával, s a kívánság, mely hosszú idő óta gyötörte, most úgy előntötte, úgy feszült benne minden, mint a csordulásig érett szőlőszemben a must.

A vendéglőben kártyázni kezdett. Veszített, egymás után dobta maga elé az ezreket s dühvel mondta magában:

— Menjetek, pusztuljatok! Neki akartalak adni, nem kellett, menjetek a fenébe!

Éjfélkor már ezt sem bírta, otthagyta a társaságot s kiment az utcára. Kigombolt felső kabáttal feszítette neki mellét a szélnek s előrenyújtotta fejét, hogy arcát érje a hidegen csapdosó hó.

Az asszony ablaka elé ért. Még égett a lámpa s kis világosságot vetett a járóra. Odalépett s a függönynek egy parányi nyílásán benézett.

Az asszony a haját fonta éjszakára. A hosszú fekete zuhatag szikrázott leányos, hófehér vállán, s amint előrehajolt, ingéből kivillant két kicsiny emlőjének rózsaszín bimbója.

A férfi karját roppant erő lendítette fel, mely, mire a magasba ért, finom koccanásban adta ki tüzét az ablaküvegen.

Az asszony rémülten fújta el a lámpát. Ebben a pillanatban a fiúcska nyöszörögni kezdett. Ijedten ugrott a gyermekhez s fejére tette kezét, az pedig mosolyogva motyogta:

— Anyukám, Jézuska azt mondta, hogy elhozza a lovat!

Megfordult és boldogan aludt tovább.

Az ablak megint megkoccant, és ahogy az asszony a szoba közepén állt és didergett, most már mind erősebb-erősebb lett a kopogás.

Reszketve lépett az ablakhoz, egy ujjnyira elhúzta a függönyt, kinézett s megismerte a férfit, amint a hó fehér fényétől gyengén megvilágítva dült az ablakra.

És ekkor, mint vértanú az éhes oroszlán ketrece előtt, önkívületben szólt ki az ablakon:

— Jöjjön be!

Összeszorította fogát s szívére küldte könnyeit, nehogy kicsorduljanak, míg elviharzik benne a férfi gerjedelme, s egy hang nélkül sikoltotta, hogy majd megörült bele:

— Nem! Benned nem csalódhatnak a gyermekek! Édes Jézusom! Benned nem csalódhatnak!

Én nem engedlek, ó édes Jézusom, árvák oltalmazója, nyomorultak vigasztalója, nem engedlek! Meg kell maradnod a gyermekeimmal! Nem engedlek, nem engedlek!

A férfi egy ezrest tett az asztalra. Most már nemcsak kívánta, most már szerette ezt a szép, gyöngye asszonyt, és karácsonyi örömet érzett, hogy jót tesz, hogy nyomorúságot törül el ebből a kis szobából. Nagyon jónak, boldognak érezte magát, megmámorosodott a jótett érzésétől — s még egy ezrest hagyott ott, gyöngéden búcsúzott és távozott.

Az ajtó nyikorgására a kisleány ijedten riadt fel:

— Anyukám! Anyukám! Jaj! Ki jár itt, Anyukám?!

Az asszony odalépett, megfogta a gyermek kezét, elpirult, és majd megszakadt a szíve, ahogy mondta:

— Aludj, édesem! Az angyal járt itt! Az angyal járt itt!

NYÁRI BÁL

Sárossy az ebédlőben ült, az óriási diófa asztal mellett s nagyokat fújt. Délután hat óra volt, s a júliusi bőség nagy gomolyagokban hömpölygött be a mezőkről, hol egész nap égető forrósággal perzselte a búzkalangyákat. A ház előtti jegenyesorban csak éppen hogy megbotlott a melegség árja, mint kis zátonyon a tengerhullám, hogy még nagyobb erővel csapjon le a hófehér falakra, beáradjon a szobákba s zsibbasztó bágyadtsággal öntsön el minden eleven teremtet.

Sárossy előtt, tisztességes unitárius pohárban, vizes bor csücsült, de hozzá sem nyúlt.

Kiabálni kezdett:

— Zsuzsi, Zsuzsi, híj az árgyéusát, be kutya meleg van! Eriggy, ereszd le a kútba ezt az üveget!

A szalonból kiszólt a felesége:

— Géza, az istenért, hiszen mindjárt indulnunk kell. Öltözz már! A városban jégbe hűtött sört ihatsz.

— Kell a kutyának — dörmögte Sárossy, aztán a hálószobába ment, levetkőzött, bedugta a fejét a mosdótálba, pacskolta mellét és derekát, beleszuszogott a vízbe, hogy csak úgy szörcsögött, veresre dörzsölte bőjét a kendővel s belebújt a kikészített szalonruhába.

Kiment a verandára s odakiáltott egy surbankó leánynek:

— Húzd fel a vedret, héj!

Jó hideg italt kevert s élvezettel nyelte a hűvös kordyokat, aztán letette a poharat s a szalonba akart nyitni.

Felesége tréfásan támasztotta meg hátával az ajtót:

— Maradj csak ott, Géza, amíg öltözünk!

A két leány a díványon ült, s még csak ing volt rajtuk.

A Nusi veres haja szétfolyt a vállán s hófehér bőrén úgy világított, mint a kiömlő parázs. Fehér selyemha-

risnyát húzott s előrenyújtotta vékonyka lábát, hogy jól megfeszüljön rajta, felrántotta a cipőcskéket, felugrott a díványról s egy perc alatt magára kapta a ruháját, a tükör elé ment s furcsa kontyba csavarta haját.

— Készen vagyok! — mondotta, s nénje mellé állott.

Anyja végignézte s megcsóválta a fejét:

— Jaj, istenem, Nusika, milyen frizurát penderítettél! S hogy áll rajtad a ruha? Mintha villával hányták volna fel!

Jolán a szoba közepén állott, felvette fűzőjét s kifújta magából a levegőt. Az egyik zsinórt megfogta Zsuzsi, a másikat az anyja, s összehúzták rajta a páncélt. Aztán felvette ruháit s diadalmasan állott a tükör elé.

— Na, bejöhetsz, Géza! — kiáltott ki a mama.

Sárossy benyitott s szemügyre vette a leányokat.

— Te Nusi, olyan vagy, mint Cili, a sárga macska verekedés után.

Nusi kacagott s lecsapta magát egy székre.

Az anyja rákiáltott:

— Te, összegyűröd a ruhád!

Jolán méltósággal forgatta meg magát a szobában, mintha a „Pesti Bazar”-ból lépett volna ki, egy ránc nélkül állott rajta a ruha, tetőtől talpig fehéren. S hiába simult reá szabályosan mindenütt a selyem, hiába szorította le derekát a fűző, a hatalmas, dús élet kikiabált a ruha alól, s nevetett, harsogott az egész leányból az egészséges fehér hús, mely a vállaknál kitorlódott a ruhából, mint csatornák közül a tavasszal megáradt folyó.

Sárossy jólesően nézte. Keresgélt az emlékezetében valami verset, két-három sort, hogy rákádenciázza Jolánra.

Kapkodott Vörösmarty, Arany, Petőfi után, egy-egy szó eszébe is jutott: rózsaszírom, tejfehér, havváll, de nem akart összeállni a rím sehogy sem, s ahogy nézte Jolánt, izmos fehérségében, az a hároméves tehene jutott eszébe, amivel díjat nyert a kiállításon, s szívből, őszintén mondta:

— Te! Olyan szép vagy, mint a Csendes!

Nusit majd felvetette a kacagás. Sárossyné pedig egy kicsit haragosan szólt rá:

— Ne gusztustalankodj, Géza!

Előállott a kocsi, feltelepedtek s megindultak.

A nap már kiadta erre a napra áldott melegét s valami alig sejthető, sárgás fátyolt körített maga elé. A dombok árnyékot dobtak magukról a völgyi rétekre, a tarlókról galambok röppentek fel s a falu felé húztak gyors szárnyalással.

Sárossy a bakon ült, nézte az áldással terhes mezőket, aztán a lovakat s figyelte a lépésüket. Elbóbiskolt s észre sem vette, hogy a városban vannak.

Csepregiek előtt megállottak. A kocsizörgésre az egyik Csepregi kisasszony kikukkintott a függöny mögül, aztán csengő kiabálással harangozta be a házba:

— Itt vannak Sárossyék!

Az öreg Csepregi mély basszusa orgonált a verandán:

— Szervusz, Géza!

Kihúzta a fiókot s egy pakli kártyát csapott az asztalra, a szivaros skatulya mellé.

Amíg keverte, megkérdezte:

— Készen vagy az aratással, komám?

— Fertig, hál' istennek, holnapután már hordanak.

Felhajtott egy pohár savanyúvizes bort, csettintett egyet s folytatta:

— A múlt héten ugyan egy kicsit bolondoztak az emberek nálam is, Gazsinál is, hogy hát két piculával több legyen a napszám, meg délebédre is legyen pálinka. Azt mondtam, hogy fene, aki megeszi! Megkapjátok, ami jár, egyebet egy fokhagymát se! Pálinkát délre! Hallottál ilyet? Estére való az. Akkor aztán aludjanak tőle, ne hallgassák annak a kódorgó pesti cucilistának a maszlagjait!

Mert ha bolondulnak, csak ők húzzák a kurtát. Revolúciót nem tűrök, addig okoskodtak, amíg izentem Pistának, kijött négy csendőr, azt a pesti tekergőt elvitték, erre aztán csend lett. A végin azért mindegyiknek megtoldtam ötven krajcárral. Jószántamból! De revolúciót nem tűrök!

— Nem azt! Azt nem! — helyeselt Csepregi. — Amíg Pista itt van, nem is lesz itt revolúció. Olyan főszolga-

bíró nem is volt, mióta az öreg Fricskay meghalt. Hogy Gál Gyuri? Ugyan! Pizlicsár ember! Na! Mid van, komám?

Ivott egy kortyot s gusztálni kezdte a kártyáit.

A nők elvonultak, hogy a hátralevő óra alatt elvégezzék szépségükön az utolsó feltétlenül szükséges simításokat. Mikor kilenc órakor indulásra készen megjelentek a verandán, az öreg Csepregi összeseperte a kártyákat, falt még egyet a hideg disznóhúsból, összeütötte a poharát a Sárossyéval s azt mondta:

— Készen vannak az angyalok! Mehetünk!

„Ősbudavár” összes „termei” ki voltak világítva, a bálterem pedig valósággal tündökölt, mint a mennyország.

Az udvaron a falusi uraságok kocsii állottak, a lovak csendesen ropogtatták a zabot, a kocsisok diskuráltak. Az öregebbje lustán szortyogtatta a pipaszárat, a legények az ablakpárkányokra csipeszkedtek s támogatták a szolgálókat, hogy azok is lássanak valamit.

A bálteremben már gyantázott a cigány, a primás a banda felé fordult, már ott sajtott az ujjá begyében a „Marosszéki piros páris”, de nem lehetett hozzákezdeni, mert a nagybógós kiszökött az ivóba s már a tizedik spriccet kurizálta magába az uraktól. Becipelték az öreget, s egyszerre csak tele lett a terem muzsikaszóval, hogy megrészegedtek tőle az emberek, mint tavasszal a barackvirág illatától a méhek.

Mikor ott tartott a banda, hogy „Hej, piros az én rózsám is” — már mind a két Sárossy leány táncolt. Nusi egy cigányképű aljegyzővel járta, Jolán Pernyey Ákossal, akinek óriási tölgyfatermete éppen odailett az ő dús teste mellé.

Ákos négylovas hintóval hajtott be a városba, boldjára, ahogy szokott. Az egyik csikónak megcsikant az első lába, erre mérgében, ahogy megérkezett, megivott két üveg pezsgőt s az első csárdást már úgy táncolta, hogy majd betörte a padlót.

Az öregurak kimentek az ivóba, egy darabig diskuráltak, politizáltak, míg az alispán közbe nem kiáltott:

— Ki oszt, urak?

Erre az igazi mély bölcsességre egyszerre vége lett minden vitának, s a lapgusztálásban enyhe béke és barátság szállta meg a lelkeket.

Benn állt a bál. A mamák körbeülték a termet, figyelmesen néztek a leányok után s közben kis, mérges pletykanyilacsákát eregettek ide-oda.

Sárossyné az alispánnéval s Csepreginéval a kis emelvényről, mint örökölt trónról, nézte végig a báltermet.

Hirtelen méltatlankodva szólt az alispánnéhoz:

— Te Anna, az Isten szerelmére, hogy kerül ide az a finánc?

— Ugyan! Hol van?

— Ott, ott!

S valóban, a vármegyei iktató feleségével ott forgott a finánc, egy ragyás képű, fekete bajuszú, hatalmas testű ember.

Az árvaszéki elnökne odahajolt az asszonyokhoz:

— Bagosi szemlész, a pénzügyigazgatóné kegyeltje. Biztosan ő küldetett neki meghívót!

A pénzügyigazgatóné távol ült tőlük, sovány, magas, dúlt arcú asszony. Odanéztek, összemosolyogtak, aztán Csepreginé megjegyezte: — A fináncát otthon hagyhatná!

Szegény finánc pedig mivel sem törődve úszott a táncban, a finom női testek és illatok között, mintha álmában egy jószagú tengerben fürödnek, melynek vize minden érzékét külön csiklandozza. Most Sárossy Jolán után néz, s a nagy fehér leánytest vonja maga után, mint egy világítótorony a hajót fullasztó nyári éjszakán. Odamegy és felkéri. A leány egy kicsit elbigygyeszti száját, de indul a táncba. A finánc ripacsos arca kigyullad, mint kánikulában a felgyújtott tarló, a forgó tömeg részegre lökdösi testét a Jolán izmos testéhez, ha felnéz, két fekete szemet lát, miknek mélyén a lefojtott leánytűz remeg, ha lenéz, habos fehér hús villan szemébe, mint egy forró hegyorom, miből vad, bódító illatok szállnak felfelé.

És ez az illatos gömbölyű váll mint a mágnes vonja húzza fejét lefelé. Most! Most! Feje lehull, szája vonag-

lik, ajka a leány vállát érzi, és fogai görcsösen kapnak a húsba.

Jolán borzasztót sikoltott. A zene megállott, mintha a levegőben ragadt volna, minden ember a terem közepére tolongott, ahol Jolán állott. Vállából csurgott a vér s végigfolyt húsos karján.

Az asszonyok sápadtan kérdezték:

— Mi az? Mi történt?

— Megharapott! — mondta Jolán, s görcsösen sírni kezdett.

— Órült! Vadállat! Üssék agyon! Dobják ki!

Visítottak, kiabáltak, a finánc pedig falfehéren és mozdulatlanul meredt maga elé.

Pernyey Ákos szó nélkül átfúrta magát a tömegben s hozzálépett. Megragadta a kabátját s rántott egyet rajta. A finánc, mintha csak most ébredne, szembenézett támadójával s öklét az Ákos mellének feszítette.

Pernyey egyet rántott rajta, a nagy test elesett, s hiába vergődött, rúgott, Ákos a mellére térdelt s ütötte a fejét, ahol érte.

— Harapsz? Te dög! Kisasszonyokat harapsz? Nesze! Itt az öklöm, harapj ebbe!

És rávágott a ragyás arcra, hogy előmlött rajta a vér, és ütötte, öklözte, ahol érte.

— Jaj, istenem! Megöli! Húzzák le róla! — kiabáltak az emberek.

Pernyey felállott, megrázta magát, kiment az ajtóba és kiáltott:

— Pista, Pista hé!

Mikor a kocsis bejött, azt mondta neki:

— Vigyétek ki innen ezt a dögöt!

A tánc sehogy sem tudott megindulni. Jolán sírdogált, az asszonyok szörnyülködtek.

— Ilyen szégyen, ilyen szégyen!

A vén Várszeghy báró simított egyet a parókáján és Jolánhoz lépett.

— Fáj, Jolánka? — kérdezte. — No, nem baj! Meg kell csókolni a kisleánynak, mindjárt nem fáj!

Odahajolt s finoman, alig érezhetően rácsókolt a harapás helyére.

Jolán szepegve mosolygott, Csepreginé andalogva sóhajtotta:

— Ó, milyen gavallér ez a Várszeghy!

A cigányok reákezdték:

Ritka búza, ritka árpa...

S kivilágos-kivirradtig tartott a régi, drága magyar bál.

HÁBORÚ

Végigment a rosszul világított, kellemetlen szagú folyosón s az utolsó szobába bekopogott. A szobaasszony gyorsan kinyitotta az ajtót, s megkövült mosollyal ajkán, a lámpa zordpiros ernyőjéről valami undorító, olcsó kéjszínnel bevonva, egészen melléje állott s dörögölözve kérdezte:

— Mi tetszik?

A kilincstre tette kezét, hogy az ajtót bezárja, de a férfi hirtelen odalépett és mosolygva mondta:

— Csak arra akarom kérni, kedvesem, hogy reggel hét órakor költjön fel, ha el találnék aludni.

Köszönt és távozott, szobájába ment s magára zárta az ajtót. Meggyújtotta a lámpát s fel és alá járt, ablaktól az ajtóig. Komor szakálla sötéten árnyékolta erős vonásait s eltakarta izmos száját. Sokáig sétált így, gondolatokba merülve s közbe-közbe figyelve a szálloda halkuló hangjait. Éjfél tájban eloltotta a lámpát, feltette kalapját s az ablakhoz lépett. Kint susogtak a fák, sötét felhők rohantak tova a szürke égen, s néha egy-egy résen reszketően bukkant ki néhány csillag.

A férfi feszülten nézte az udvart, mely némán terült el a deszkapalánkok között, s mikor megnyugodott, hogy senki sincs kint, halkan és óvatosan kimászott az ablakon. Végigment az udvaron, aztán a kerten, átmászott egy kerítésen s a szabad mezőre jutott.

Nagyot lélegzett, mikor a fű és gízgaz sajátságos, halkan sessenő neszt hallotta, néhány lépést előrement a közeledő alak felé és suttogva mondta:

— Én pontos voltam, bácsikám!

— Mint a halál — felelt a másik, s valami tréfásat akart mondani, de a szél zúgatni kezdte a vén fákat, volt valami szívszorító az éjszakában, ami torkára forrasztotta a szót.

Kezet fogtak s elindultak. Keskeny ösvényen vágtak be az erdőbe, úgyhogy alig fértek egymás mellett.

— Elhozta, öregem? — kérdezte a fekete szakállas.

— El!

— Az egészet?

— Persze!

— Egymilliót?

— Egymilliót!

Lefojtott hangon mondta: „Egymilliót”, a szó mégis ordított, recsegett. A fekete szakállas még sokáig hallotta, hogy süvöltve, harsogva tör előre az erdő sötétjében:

— Egymilliót! Egymilliót!

Az öregebb nekiment egy bokornak, kissé megkarcolta arcát s dörögve mondta társának:

— Soká tart ez az út!

— Ne legyen türelmetlen — szólt a másik —, egy órára ott leszünk, kettőre végzünk s ha sietünk, három órakor ágyban lehetünk.

Mentek egy darabig, s akkor még mélyen elgondolkozva hozzátette:

— De akkor már nagyon gazdagok leszünk! Boldogok leszünk, barátom!

Majdnem kiáltott az elragadtatástól, s a másik elgondolkozva ismételte:

— Boldogok leszünk, boldogok leszünk.

Aztán mentek tovább, s mindketten hallgattak. A sötétség úgy körülfogta testüket, hogy alig látták egymás homályos körvonalait, s amint a csöndes éjszakában előretörtettek, úgy érezték, hogy elválaszthatatlanul egymáshoz tartoznak, mintha végtelen tengeren párányi csónakban hányódnának, iszonytató messzeségben a partoktól.

Az idősebb férfi oly vigyázva lépegetett, mint mikor folyó fölé erősített keskeny pallón inog az ember. Néha mégis botorkázott s társához ütődött. Az megfogta, nehogy elessék, s ahogy kemény tenyerével körülfonta az öregedő férfi karját, azt gondolta:

Milyen vékony! Nagyon gyenge lehet ez az ember!

Mintha nehéz, sötét függönyt húztak volna félre elő-

lük, a bokrok elmaradtak, nagy szálfák közt vitt útjuk, melyek közé az égboltról csodálatos, nyomasztó szürkeség szűrődött be, homályosan ritkulva és sűrűsödve, az egymás nyomában vágató felhők komor tömegéből szitálva alá.

Az erdő széléhez éritek, itt a fekete szakállas néhány lépést előrement s derekát megnyújtva figyelt. A másik is utánalépett, s együtt kémlelték a tájat. Az öregebb sűgva kérdezte:

— Hátha nem jön el?

— Ugyan mit gondol? Nem gyermekjáték ez! Biztosan itt lesz.

A szakállas dörmögött, aztán mintha saját hangjától megijedt volna, suttogva mondta:

— Látja? Ott a réten! Ott, az a néhány bokor! Oda kell jönnie!

Az öreg kutatva nézett társa kinyújtott karja után s látta, hogy a sötétségbe szélesedő kaszálón, fekete tömegbe tömörülve, ül pár törpe fűz.

Vigyázva, egy árok mellett meglapulva settenkedtek a bokrokig, ott megálltak, s a fekete szakállas halkán szólt:

— Rimai!

A túlsó oldalon egy férfi emelkedett fel. Köszöntek egymásnak, aztán az öreghez lépett az éjjeli vendég.

— Rimai — suttogta a jövevény.

A másik kezét nyújtotta és bemutatkozott:

— Van szerencsém! Barabás vagyok!

— Szép magyar név — mondta a fekete szakállas, és fojtottan nevetett. Az öreg egy pillanatig úgy érezte, hogy boltjában van, barátságosan meg kell rázogatnia a vendég kezét s egy kicsit tereferélnie kell, mielőtt az üzletre fordul a szó.

De az éjszaka megborzongatta, a sötét mező ránehezedett s ismeretlen térségéből mindenféle veszedelmek elrémítő alakjait táncoltatta elő és némaságot nyomott ajkaira.

A fekete szakállas beszélni kezdett Rimaival, s tompított hangja úgy hullott a levegőbe, mint nagy messzeségben lecsapott bombának a távolságtól megcsendesült robbanása.

Ahogy ott álltak, beleágaskodva alakjukkal az éjszaka-ba, olyanok voltak, mint két csodálatos, kegyetlenül kemény kőoszlop, mikre öröktől fogva rettenetes igék vannak vésve. Átnyúltak egymáson, elfolytak a sötét-ségen keresztül, mozgékony, változó és mégis szikla-rideg valójuk országok fölött siklott el, kanyargott, vonaglott, nyálkás, dermesztő és lázba forrósító öleléssel fonva körül az embereket.

Barabás dermedten nézte őket, s kínos szorongás fogta el mellét. De ráeszmélt, hogy ő is hozzájuk tartozik, melljük simult, mint folyó víz a szilárd parthoz, beszélgetésükhöz tapadt és bátorságot olvasztott belőlük magába.

Két ország határán csak a vak éjszaka volt tanújuk, csak a bódult rohanásban vágató, koromszínű felhők hallották suttogásukat, míg távol az emberektől megkötötték a nehéz tilalommal tiltott üzletet s átvették egymástól a magukkal hozott értékeket.

Aztán búcsúzkodtak, s Rimai távozó alakját nemsokára elnyelte az éjjeli sötétbe borult rét, mint komor tó a halálra fáradt úszót.

A fekete szakállas felvette a súlyos csomagot s könnyedén indult meg vele. Barabás követte, meg-megbotlott a sűrű vakondtúrásokban, szuszogott és zsebken-dőjével törülgette izzadó homlokát.

Az erdőn a közeledő nyári hajnal első rezzenései sejtelmesen neszezték. Az ösvény melletti vén cserfák tetején egy varjúfalu aludta még hajnali álmát, csak egy-egy éhes fióka mozgolódott anyja szárnyai alatt.

Egy öreg, hatalmas szarvasbogár este óta gubbasztott egy ághegyen, most elbágyadva engedte el a galylyacskát s alig nyitva ki barna szárnyait, leejtette magát s bebújt a csípős szagú avarba. Útjából megzavarva menekültek nagy, zöld hátú, fehér hasú pókok, felcsipeszkedtek az alig himbálódzó, lila harangvirágokra, s a súlyuktól meglengő kelyhek úgy szórták egymásra a sárga virágport, mint szerelmesek a jóillatú csókokat.

A vadborsó virágai mint óvatos szüzek, csukták össze szirmaikat, nehogy rabló pillangók férközzenek hozzájuk, csak a mécsvirág tölcseirei lihegtek szerelme-

sen s hófehér testükkel bódították magukhoz a halk röptű éjjeli rovarokat.

A két ember nem látott, nem hallott, nem érzett mindezekből semmit. Barabás kissé fáradtan bandukolt s mintha hosszú beszélgetés végére lökné oda, így szólt társához:

— Csak semmi baj ne lenne!

A fekete szakállas gúnyosan dörmögött:

— Milyen félénk maga! Mit gondol? Ekkora üzletért érdemes valamit kockáztatni! És mitől fél? Hogy rajtakapnak? Abból a néhány millióból mindent el lehet intézni! Vagy talán lelkiismeret-furdalásai vannak?

És itt majdnem hangosan felnevetett, s hangja valószággal hasította a homályt.

— Nyugodjék meg, öregem. Én mondom magának: maga egy finom, tisztességes ember! Az a kérdés, van-e pénze, vagy nincs. Ha van, akkor rendben van minden! Mert mit jelent az, hogy ezt a kis üzletet sötétben kell lebonyolítanunk? Azt, hogy még nincs elég pénzünk! Nincs annyi, hogy azt, amit most sötétben csinálunk, fényes nappal is meg merjük tenni, az egész világ szeme láttára. Az ügyesnek és a bátornak minden szabad, s ne felejtse, hogy aki ügyesebb, aki bátrabb, azé az élet. Küzdelem az élet, bácsikám! Az ám! Háború! Örökös háború!

A fekete szakállas elkacagta magát, tréfásan megrázta a Barabás karját, s megint felvillant agyában:

Milyen gyenge lehet ez az ember!

Nevetve mondta:

— Így van ez, édes bácsikám! Úgy gondolom, hogy magának is az a jelszava: Inkább én járjak jobban, mint egy idegen! Nincs igazam?

Barabás kissé elgondolkozott, s ünnepélyesen kongott a hangja, mikor rámondta:

— Igaza van!

Fordulóhoz értek, a bokrok sűrűje sötéten, mint valami gyászshuzatos fal, meredt eléjük, s az égen mint fekete lobogók lengtek a fellegek.

Barabás oly vidám lett, hogy dudorászni kezdett. Meg volt elégedve magával, az egész világgal, mely az éllel-

mes, ügyes embereknek csak úgy kínálja a pompásabbnál pompásabb alkalmakat a gazdagsághoz, a gyönyörűségekhez.

Jöttükben néhány tő zsályát letapostak, s a csendes szél utánuk hozta ezeknek édes illatát.

— Zsályá! — mondta az öreg. — Hogy szereti a feleségem ezt a virágot. Fiatal korunkban sokszor jártunk erre, emlékszem, egész pász mákban nő itt. Az asszony nagy csokrokat kötött belőlük. Alig tudtam hazacipelni. De szívesen vittem. Tudja, amíg az ember fiatal — fiatal! Hej-hej!

Elhallgatott s a feleségére gondolt, aztán a gyermekeire.

— Reginának Párizsból veszek kelengyét — jutott hirtelen eszébe, s majdnem sírva fakadt örömeiben erre az eszmére.

— No, itt biztosan zsályá van — szólt a másik —, tépjen pár szálat, Barabás úr! Örülni fog neki ónagysága!

— De nem látok — mondotta az öreg.

A fekete szakállas megállott, letette a csomagot, gyufát vett elő, meggyújtott egy szálat s a földre világított vele. Barabás odanézett s látta, hogy két-három gyönyörű tő zsályá búvik egy bokor aljához. A másik eldobta a gyufát s a kicsiny fény végső pislogásánál figyelte, mint ereszkedik le Barabás a virágok után. Nagyot lélegzett, izmai a ropogásig megfeszültek, ahogy kissé előrehajolt.

Barabás letépte a virágokat, s amint felemelkedett, a másíknak kinyújtott karjai hátát érték.

— Pardon — mondta, s mire kimondta, szíve felszaladt a fejébe s ott kalapált rettenetesen.

Két kéz fonódott nyaka köré s ráfeszült a torkára. Társa nevét kiáltotta, de csak tagolatlan, szörnyű horgés tört elő összepréselt gégéjéből. Szemei előtt lila és piros karikák ugráltak, s zöld szalagok cikáztak köztük. Kínos, utolsó erővel vonaglott, hogy támadóját lerázza magáról, de összeroppant a súly alatt s arcával előre a földre esett. A zsályacsokor szájához került, s finom szirmai foszlányokká morzsolódtak borzalmas kínban vicsorgó fogai között.

A szorítás mind erősebb lett a torkán, de ezt már nem érezte, csak mellét hasította valami éles fájdalom. Egészen kivilágosodott, erős rózsaszínű fénybe borult a világ, s ebben a színben, mint valami fénylő anyagban, elveszett minden, s az egész, mint végtelen nagyságú pörgettyű, rettenetes sistergéssel, recsegéssel és búgással forgott vele együtt.

A borzalmas forgástól megszakadt a vég nélküli, rózsaszínű gömb, s óriási kék szalag vált le róla, lengett le és fel, mintha az égből lobogtattak volna egy óriási zsebkendőt, és édes zsályaszag töltötte meg az egész világot.

Aztán a semmibe olvadt az óriás kék zsebkendő, s helyén a háza állott, s látta felesége meglepődött arcát, amint a virágok után nyúlt, megpillantotta a gyermekeket, egy régen eltemetett nővérét is ott látta s apját is, ki már húsz éve a sírban van.

És egy asszony tűnt fel, ki mosolyogva jött feléje a rózsaszínű fényben.

— Ki ez? Istenem, ki ez?

És valami végtelen nagy, meleg boldogság ömlött el benne.

Az anyja tartott feléje, kit hároméves korában rabolt el tőle a halál s kinek arcát sohasem tudta addig felidézni. Az anyja közeledett, s ő kitárta karjait, úgy rohant hozzá, mellére omlott s zokogva kiáltotta:

— Mama, édes mama!

A hold kifúrta magát a felhődombok alól s enyhe fényt eresztett az erdőbe. A fekete szakállas érezte, hogy Barabás már nem mozog, elengedte hát a torkát.

Felállott, felkapta a csomagot és sietve útnak indult. Mikor ablakához ért, behajolt, óvatosan beeresztette terhét, aztán kezeit a párkányra téve, beugrott a szobába. Becsukta az ablakot s megállott az ágy előtt. Fújt néhányat, nyújtózkodott s érezte, hogy valami vad erő dübörög izmaiban.

Kilépett a folyosóra, bezárta ajtaját s ahhoz a szobához ment, honnan éjszakai útjára indult. Kopogtatott, a nő kinyitotta az ajtót, ő pedig ott mindjárt oly erősen szorította át, hogy az asszony élesen felsikoltott.

HŐSI HALÁL

Ezernyi hang kavargott az izzó ég alatt. Erős és mély férfikiáltások, mint óriások által fellökött szálfák, vágódtak bele a térbe, aztán zökkenve estek vissza a keményre száradt, forró földre. Nehéz röptükben magukkal ragadták és lerántották az asszonyi és lányi sikongások fehér, világoskék, rózsaszín, melegsárga és égőpiros futókvirágait.

A kazal oldalánál néha fecskék surrantak el, csicseregésük, mint a forgószéltől felkapott akácsirom, elvezett a hangok orkánjában.

Mint a rög alá szorult szőrös-fekete dongó, mérgesen, tompán zümmögve bűgött a cséplőgép. Fekete teste körül reszketett a forró levegő, egyszer-egyszer sípolt, mint a megfogott bogár. Mellette, mint egy nagy sárga darázs, zizegve röpítette magasba a friss szalmát a kazalozó.

A kazal tetején egy fiatal férfi, talpig fehér gyorsan, s három lány, piros szoknyában, vetették ide-oda a felröppent szalmát.

Az étető ember két bronzkarja pillanatnyi megállás nélkül gyúrta a gép gyomrába a megbontott kéréket, az asztag már felére ment össze, folyton nőtt a kazal, s a gépek másik oldalán, mint a földdel vegyült arany, gyorsan, de a gépek, az emberek s a vibráló forróság iramához képest tempósan, urasan, simán ömlött ki az élet.

Egy deres bajszú ember tartotta alája a zsákot, komolyan, majdnem áhítatosan, mintha szertartást végezne.

Mikor annyira telt, hogy megállt a maga lábán, a földre zökkentette, egy kezével széthúzta a száját, a másikat a búza alá tartotta s erős, napégette bőré ujjai között folyatta át a szemeket.

Egy hatalmas testű, fiatal férfi várt mellette s mikor megtelt, egy rántással összefogta, átkötötte, előrehajolt s vállára lendítette a hatvékás zsákot. Egyik kezét csípőjére tette, másikkal a zsák nyakát fogta s fejét féldoldalra hajtva, rengő lépésekkel vitte be a tágas, nyitott színbe. Ott letette a többiek mellé.

Nehéz posztóruhában, kávészínű kendővel a fején s mozdulatlan arccal ült ott egy vénasszony.

A fiatal férfi a szín oldalához lépett, egyik gerendáról levett egy gyűrött fedelű könyvecskét s plajbással írt bele valamit.

— Nyolcvankettedik, édesanyám — fordult aztán az öregasszonyhoz.

— Nyolcvankettedik — ismételte az, s szemével végigsimította a zsákokat. Megjegyezte magának, hogy az egyik, szélről a negyedik, egy kicsit feslett, azt meg kell foldani. Aztán tovább nézte a cséplést.

Az ég kékesfehéren izzott felettük, sehol egy parányi felhő rajta. Mint valami aranykőd, szállt a ház fölött a kék-könnnyű pora, a nyári konyha szürke füstje nehéznek, majdnem folyékonynak látszott, amint keresztültört rajta. Az öregasszony nézte ezt a csodálatos, kábító, zajjal, étellel telt izzó ragyogást s hunyorított. Kis fekete pontok suhantak a levegőben. Merőn bámulta őket.

Egy légy — gondolta. — Milyen sokáig áll egy helyütt a levegőben.

Aztán cikázott egyet a kicsi, lebegő feketeség, s az öregasszony megcsóválta a fejét:

— Na nézd csak, hiszen fecske volt.

A fecske elsurrant a kazal mellett, s a mámi követte megfakult tekintetével, de csak a kazal tetejéig. Ott megakadt a szeme a három piros rokokós lányon. Az egyik a legény mellett állott s elnézett a messzeségbe. A szalma zizzelve torlódott lába elé, már majdnem a combja gömbölyűségéig ért, mégsem nyúlt utána villájával.

A vénasszonyt elfutotta az indulat, fel akart állni a székről, de akkor a legény rákiáltott a lányra:

— Ne kergesd a hétszínű legyeket, Böske, te!

A lányok kacagtak, Böske tréfásan nekibökött a villa szárával a legény mellének, az elkapta, egy kicsit huzalkodtak, aztán a legény kétszer hatalmasan rácsapott a lány erős farára. Hahotáztak s dologhoz láttak.

Az öregasszony már tátogott, a szavak még csak a mellében voltak, ott tolongtak, mint a sárga, torlódó ár:

— Szodoma és Gomorra! Istenem, atyám, hogy tűröd ezt a becstelenséget! Ó, te rima, te! Elsüllyed veled a kazal menten!

De visszanyelte őket. Kövér, széles, ráncos, kemény kifejezésű arca megmerevedett, szemei a messzeségbe révedtek.

Minek kiabálni — gondolta —, a többiek is odafigyelnek, megáll a munka, s bűnbe jutnak mások is, mert az Istentől lopják a drága időt.

Hirtelen utánaszámolt, hogy estére hány kiló hús kell a pörkölthöz, hány kenyér, mennyi ital, — aztán imába fogott:

— Bocsáss meg, istenem, bűnös, nyomorult lelkemnek...

A kazal árnyékos oldalánál két gyermek játszadozott. Egy kemény inú fiúgyermek, úgy tíz-tizenkét esztendő, s egy hat-hét éves leányka, egy szál ingecskében. A gyermekek a kévékből kihullott búzaszemekeket gyűjtögették kis halmokba, tenyerük tele volt porral, s izzadságos, egészséges, piros-kerek arcocskájukat is összemaszatolták.

— No, mennyi van már, Imrikó?!

— Nekem több van — felelt a leányka, és édes kis hangocskája alig-alig tudott elvergődni nagyanyjához az emberek és gépek zsviváján keresztül.

— No, hozzátok ide!

A gyerekek ingükbe kaparták a poros búzát s nagyanyjukhoz szaladtak vele. A szék mellett már egész kis búzahalom volt, ráöntötték ezt is.

A vénasszony magához vonta, szembenézte őket s azt mondta:

— Gyűjtsetek, édeskéim! Gyűjtsetek csak!

A fiú visszaszaladt s futtában kiáltotta:

— Gyűjtök én, nanyó!

A lányka odadörgölődött az öregasszonyhoz, az megsimogatta kicsi derekát, aztán egy kicsit, gyöngéden megtaszította:

— No, eredj te is, kincsem!

A nyári konyha ajtajából a fiatalasszony kiáltott az urának:

— Gyűjön mán egy kicsit, Imre!

Visszaszólt a konyhába egy idősebb asszonymak, egy láboston megrázogatta a fedőt, aztán a tornácon keresztül a házba indult.

Bő mellű, bő csípőjű, kemény húsú, szép arcú, jó mozgású menyecske volt. Az ura utána igyekezett a szobába.

— Aggyon mán négy hatost — mondta az asszony —, rizsért kell szalajtanom.

A férfi nevetett:

— Hinnye! Hát így leszegényedtél, nincs négy hatosod?

— Istenuccse, nincs egy krajcárom se! — pergett a menyecske nyelve.

Az ura elkomorodott:

— Erzsi, ennye Erzsi, minek a, eskünni? Má megint?

Az asszony durcásan megrántotta a vállát:

— Na, aggya mán azt a píz, oszt ne papoljon.

Az ember kinyitotta a sifonert, s kivették a pénzt.

Ahogy bezárták a szekrényt, egymáshoz hajoltak. Az asszony hajából az egészséges, erős, tiszta nő testének friss, jó szaga csapott a férfi felé. Megsimogatta hűvös karját, aztán hirtelen átfonta derekát s magához szorította.

— Ne bolondozz, Imre! Eredj mán! Ilyen dologidőbe?! A férfi a mellére rántotta feleségét s megcsókolta

nyakát a haja tövénél. Az asszony elpirult s öklével feszítette el magától az urát.

— Te szégyentelen! — suttogetta, s kiszaladt a szobából.

Úgy megrázta a csípőjét, míg a konyhába ért, hogy lánykorában sem különben s dalolni kezdett.

Az ember visszament a géphez. Éppen akkor telt meg a zsák. Úgy fogta át, mintha azt a szerelmes ölelést folytatná, amit benn félbe kellett hagynia. Mikor

az anyja mellett letette az étellel teli zsákot, az aljáig végigsimogatta.

Az ég már nem ragyogott olyan izzón, de a meleget változatlanul ontotta lefelé.

Az étető ember a gazda felé kiáltotta:

— Megváltozik az idő!

— Csak egy napig várjon még — felelt az. Aztán elkomolyodva tette hozzá:

— Isten dóga a, Pétör bácsi!

Az utcáról dobpergés hallszott. A sánta Nix most is olyan körülményesen kiverte a tempót a keshedt kutyabőrön, mint mindig. Megvárta, míg a népek ki-gyűltek a kiskapukba. Egy csomó gyermek körülállta, a hátulsók közül némelyik elkiáltotta:

— Nix!

A többi gyermek vicogott, mert a dobosnak Szalonnás Kis János volt a becsületes neve, a „nix” azért ragadt rá, mert amióta hivatalba jutott, a tekintély végett egy-két német szót is meg-megeresztett, különös-képpen pedig ha valamire nézve elutasító véleménnyel volt, csak annyit bökött oda:

— Nix!

A szapora dobolásra a cséplők is felfigyeltek.

— Eredj mán, Imrikó, nézd meg, mit dobolnak! — kiáltotta a gazda, mire a gyermek kiszaladt a kapun. Pár perc múlva lelkendezve rohant vissza s futtában egyre kiabálta:

— Kiütött a háború! Kiütött a háború!

A vénasszony eltorzult arccal ugrott fel a székről s a gyermek felé sietett:

— Ne bomolj, te kölyök! Mit beszélsz? Ki mondta?

A fiúcska nem hagyta a magáét, szétfeszítette nap-sütött lábszárait, úgy nyelvelt a nagyanyjának:

— Az ám, nanyó! Kiütött a háború! Vak Szabó Lidi néni mondta!

Az apja is odaállott, megfogta a gyermek karját s úgy kérdezte:

— Hát Nix mit kiáltott ki?

— Nix?

A gyermek öregesen összeráncolta homlokát.

— Nix? — ismételte. — Hát Nix azt mondta, hogy

— azt mondta, hogy... hát... az évfolyásbéliek holnap vonuljanak be!

A gazda sietve kiment a kapun. Nehéz, vontatott lépésekkel, elgondolkozó arccal jött vissza s megállott az öregasszony mellett:

— Igaz a! Holnap be kell rukkolni nekem is! Háború lesz!

A vénasszony elejtette a két kezét, az étető ember is megállott; a gép dübörgése megszakadt, nyersen sistergett belőle a gőz, a kazalozóról csak a szíjak suhogása hallatszott, a lányok lábhoz tett villával figyeltek lefelé, a fecskék nekibátorodva szállták körül őket, verébcsipogás petyegette a megszakadt zsvajt.

A menyecske megállott a konyhaajtóban s hangosan jajveszékelt:

— Hogy az Isten mind rakásra pusztítsa őket! — A vénasszony ijedten ment oda, valamit súgott neki, arra elhallgatott.

Pár percig még így álltak, aztán szaggatottan bűgött tovább a gép. Nagyon magasan egy vércse vijjogott, s az istálló mögött három varjú lebegett nagy lomhán tova.

*

Hajnalban talpon volt az egész ház, csak a két gyermek aludt még.

Az asszonyok alig egy órára dőltek le, egész éjjel sütöttek a gazdának. Mindent becsomagoltak, a lovakat már itatták, megjött Balog szomszéd is, aki elkíséri majd Imrét s visszahajtja a kocsit.

A férfiak egy pohárka törkölyt ittak, hideg húst ettek, csak úgy kézből, bicskával.

Az öreg Balog megnézett mindent.

— Hát jó kapcát viszel-e, Imre? — kérdezte.

A menyecske felelt:

— Az ám, tettem én a pakkba négy párat, gyócsot, kettőt meg flanellt.

— A mán helyes — hagyta helyben Balog —, mer amondó vagyok én, hogy a gyalogos katonának első a kapca. Jó kapca legyen a lábon, jó sok, oszt puha, akkor osztán úgy áll a lábod a bakancsba, mintha sifonerba vóna.

— Igaza van Balog bátyámnak — bólíntott Imre —, emlékszek én, mikó szógáltam, hát vót ott a századnál egy önkéntes, az ám, hogy is hitták csak? — nó, az önkéntes úr Stern, mán bizonyosan emlékszek. Hát egy rukkolás előtt látom, hogy az önkéntes úr Stern csak úgy fuszéklire húzza fel a bakancsot. Hej, az ántiját, mondom, baj lesz abbú, önkéntes úr.

Mi a fene baj lenne, asszongya a Stern úr.

Hát pecsenye lesz a talpából!

Ah, nehézség, oszt kacagott az önkéntes úr, attul a kicsi úttul.

Még vissza sem fordultunk, már úgy ment, mint a sánta lüderc; megállott, oszt egy zsebkendőt az egyik lábára, egyet a másik lábára. Annyit ért, mint halottnak az orgonázás, mikor levetette a bakancsot a cimberbe, hát nézzük a lábát, olyan vót, mint a háromnapos birkahús.

Balog szomszéd kacagott:

— Látod, Imre? Értem én a rajzot. Egy pár jó bakancs, jó kapcával, oszt egy jó puska, meg jó menázi, elmennék én avval a világ végire is.

Imre elkomorodott.

Az öregasszony eddig hallgatott, most hevesen kezdett beszélni, úgy, hogy az első szavaknál levegő után kapkodott, mintha a hangok megakadtak volna a nyeldeklőjében:

— Jaj, Balog! Jaj, Balog! Istentelen embörnek maradsz te örök életedre! Mi keresnivalód van néked a világ végin? Oszt puskával? Minek neked a puska?

Két karja reszketve fogódzott a székbe s félig felemelkedve, hangosan, élesen, síró kiabálással fordult az emberek felé.

— Puska! Akivel lúni lehet! Emberekre lúni! Megölni őket!

A fiúcska felébredt, nézte a nagyanyját, megijedt, összeszorult a torka, de szégyellt sírni, csak az anyját szólította. Az odament, leült az ágy szélére, a gyermek a karja alá dugta kezét s hallgatott.

Balog tempósan sodort egy cigarettát, rágyújtott s nagy flegmával eresztette ki:

— Inkább én őket, mint ők engem.

— Se te űket, se űk tged! Mind pokolra vesztek! Fegyver által vész el, aki fegyvert emel! Imre fiam! Édes egyetlen magzatom, inkább halva lássalak, mint elkárhozva!

A vénasszony felállt a székről, kiegyenesedett s az utolsó szavakat valami olyan nagy, fojtott erővel mondta ki, mintha egyenesen a szívét akarta volna szétrepeszteni.

A fiúcska sírni kezdett, a leányka is felébredt s álmos, zavart arcocskájával ijedten nézett körül.

Imre is felállott, anyjához lépett, gyöngéden átfogta s leültette a székre.

— Minek az, édesanyám? Felőlem nyugton lehet. Hivó nem vesz fegyvert a kezébe!

— Ne is, fiam, ne is! — zokogott a vénasszony. — Jézus veled lesz, meglátod, veled lesz!

Balog szomszéd töltött egy pohárral a törkölyből, lenyomtatta vele az indulatját, annyi mégiscsak kitört belőle, hogy:

— De az ántiját annak a názeristen fejednek, te Imre, amondó vagyok, hogy bolondot ne tégy. Ha már hozzád ütnek, üsd vissza, a teremtésit!

— Balog bátyám, Jézus azt mondta, hogy valaki megüti a bal orcádat, tartsd oda néki a jobbat is!

— Bolondokat beszélsz, Imre fiam! — így Balog. — Jézus azt mondta? Hát persze hogy azt mondta. Azér vót Jézus! Ű megtehetette, mert ű az Isten fia vót, de te csak Hiribi Imre vagy! Hogy mered te Krisztushoz tenni magadat? Nekie a vót a mestersége, hogy megváltsa a világot, de te egy varasbékát sem váltasz meg.

No, ott vannak a pulyáid! oszt megnyúzatnád magad, mint egy birka?

A menyecske úgy sírt, mint a zápor, de csendesen, nem akarta, hogy anyósa észrevegye. Félve nézte az öregasszonyt s reszketve mondta:

— Imre lelkiem, mentsen Isten, de ha már éppeg arra kerül a sor, te se hagyj magad.

Mint a hirtelen vihar, úgy tört ki az öregasszony.

— Elkárhoztok! Elkárhoztok! Égni fogtok a pokol tüzeiben örökké! Jaj, pogányok, istentelenek!

Visszaesett a székre, dereka megrándult, szemei elfordultak.

Balog csendesen szólt:

— Nyughassék, Véri néni, még megüti a guta.

Imre megtámasztotta a vénasszony fejét s kijelentésszerűen ismételte:

— Hivó nem vesz fegyvert a kezébe!

Aztán elcsendesedtek, csak magukban tusakodtak még egy darabig.

Felkeltek a gyermekek is, anyjuk tejet és egy-egy darab friss kalácsot adott nekik, amit az apjuknak süttött.

Balog szomszéd kiment s a szolgálával rendbe hozta a kocsit.

Bent az asztal köré ültek. Imre az anyjával, a feleségével megbeszélte a gazdaság ügyeit, bajait. A cséplést csak folytassák, ezt így, azt amúgy rendezzék el. Nem lesz majd semmi baj, nemsokára vége lesz a dolognak, eszükre téríti az Isten az embereket hamarosan.

A kocsi előállott. Imre felkapta a gyermekeket. Maga elé tartotta s hosszan megnézte őket. Csókolta hamvas arcukat, ahol érte, szorongatta gyöngye húsukat s mindenféle értelmes és értelmetlen kedvességeket gügyögött nekik.

Megcsókolta az anyját s a feleségét. A vénasszony görcsösen markolta hátán a kabátot s alig hallhatóan motyogta:

— Édes fiam, édes fiam! Isten segítsen, Isten segítsen! Felesége csak a kezét fogta, tartóztatta magát, de a kocsinál már nem tudta megállani, odaesett az ura széles mellére és zokogott, hogy majd megfulladt.

Balog szomszéd csettintett egyet, s a két sötétpej herélt tempósan kilépett a kapun.

*

A kaszárnya udvarán a legfiatalabb korosztályt egzecírozta egy őrmester. Veszett meleg volt, egy csepp szél nem fújt, majd megfulladt az ember, úgy beszorult a levegő a magas falak közé.

Az irodák felől néha egy-egy elnyújtott kiáltás gurult végig a füledd, bakaszagú folyosókon, egyébként nem hallatszott más, mint az újoncok lábdobogása s az őrmester vezényszavai. Az öreg zupás nekikeseredve törülgette izzadt tarkóját s ordított, ahogy a torkán kifért:

— Doppelrájen reksut!

— Doppelrájen linksut!

— Te marha! Hogy az a keserves... Híj, te jószág! Úgy tarkón rúglak, hogy menten kalácsot dagasztani látod az édes mamádat!

Kiállított két fiút, laufsrittolta s níderezette egy negyedóra hosszáig, aztán visszaküldte őket a sorba, káromkodott egyet s elkiáltotta magát:

— Rut! — és utána dörmögte: — Az anyátok 'stenit!

A boltozatos kapu alatt döngő lábdobogással jöttek az öregek. Egy egész század. Mind meglett férfiak, jó testű, jó csontú, telt húsú emberek, pörge vagy méla, lelógó kajla bajusszal. Mindeniken látszott még az aszszony keze, nem törölte le még a nyomát a katonaoszt.

A századiroda előtt megálltak s vártak a parancskiadásra.

Halkan, dörmögve diskuráltak az emberek s törülték verejtékező homlokukat. Két sántikáló sebesült jött ki az irodából, ezek már megjárták a harcteret, lövést kaptak, megfeküdték a kórházat s most lábadoztak.

— No, ezek már meg vannak keresztelve — mondotta Kovács cukszfírer.

— Meg ám, de csípős volt a keresztvíz! — kiáltotta az egyik sebesült.

Hiribi Imre a sor végén állt, a maródiak között. He- teken keresztül el tudta kerülni, hogy puskát vegyen a kezébe. Szerencséje, hogy az egész ezredben ő volt az egyedüli nazarénus, az őrmester meg a földije. Így- úgy taszigálták a dolgot egyik napról a másikra.

Egyik nap otthon maradt udvart seperni, a másikon szobát felsúrolni, egyszer az őrnagy úr házához ment vizet hordani, másszor a kapitányhoz a kertben gyom- lálni.

Ha minden kötél szakadt, maródiba állott. A hatalmas, széles vállú, piros arcú emberről senki sem hitte, hogy beteg, de az őrmester elnézte, a többiek meg csak sajnálták.

Meg is mondta Tóth Nagy István, a dobos:

— Ez a szegény Hiribi van a legnagyobb bajba. Mer mink csak bánkódunk a család után, oszt törjük az eszünket, hogy mi van a kis gazdasággal, de űtet a szegényt még azzal is megverte az Isten, hogy nazarénust csinált belőlle.

— Igaz a — bólogattak az emberek —, ha mán háború van, ki kell állni aztat emberül. Antul hamarább vége szakad. A rendes ember kimén, lű, ha mondják. Ha meglövik meg hallgat, mint a dinnye a fűbe. űgyis csak eccer löhet egy embörnek felfordulni. De ez a szegény nazarénus Hiribi, ez töri magát a hitivei is. — No, a fene, aki megeszi, a mán bizonyos, hogy nem magyar embörnek való hit! De ha benne van mán szegény, benne van. ű lássa, hogy él vele!

Imre csak hallgatott, végezte a dolgát s törte a fejét, hogyan kerülhetne ki hite szerint ebből a dologból.

— Legyetek szelídek, mint a galambok és okosak, mint a kígyók — mondogatta magában.

Az irodaajtón kiléptek a tiszték. Elöl az ezredes, aztán az ezredorvos, a kapitány, egy nagy könyvvel, két baka egy asztalt hozott, letették a sor elé, tintát és pennát állítottak rá.

— Na komám, az árgyelusát, most választanak a marskompániába — súgta a dobos Imrének.

Harsányan haptákot vezényeltek, s a csapat meredten hallgatott.

Az irodai őrmester neveket olvasott fel; akiket szólított, azok kiálltak a sorból s dobogó szívvel, keserűen, de mozdulatlan arccal, kemény lépésekkel, megfeszített derékkal és felemelt fejjel sorakoztak az asztal előtt.

— Emerik Hiribi! — kiáltotta az őrmester.

Imre úgy érezte, mintha egy kötelet rántottak volna le a fejről, a torkán keresztül a mellébe nagyot lélegzett, aztán lassan, nagy lépésekkel, elsimult, nyugodt arccal indult meg a sor végéről.

Mikor kilépett a sorból, az ezredes szeme megakadt rajta. A többiek teljes rüsztungban álltak előtte, Imre fegyver nélkül, bajnét nélkül, tölténytáska nélkül közeledett az asztal felé.

Az ezredes fehér, kínosan felpeckelt bajusza kétszer-háromszor megrándult, bal szeme rángatózni kezdett, a kapitányhoz fordult s harsogva kérdezte:

— Mi ez?

A kapitány mereven jelentette, hogy nem tudja, a hadnagy sem tudta. Borzasztó zavarban voltak, Imrét sem merték kérdezni, várták, hogy mit szól az ezredes.

A kapitány előhívta az Imre őrmesterét s úgy nézett reá, mintha szeretné felnyársalni.

Az ezredes dühösen kérdezte:

— Mi van ezzel az emberrel?

Az őrmester nagyot fohászkodott magában:

— Na Hiribi, a csillagát, engem is bemártottál a slamasztikába.

Egy pillanatig gondolkozott, hogy mit mondjon, de tisztában volt vele, hogy itt már vége, itt már nem lehet tologatni, ki muszáj rukkolni az igazsággal.

— Herr Oberszt, meldigehorzamszt, ez az ember nazarénus!

Az ezredes a fogai között sziszegett, beszélni akart, de csak annyit mondott:

— Cc-cc!

A másik két tiszt megkövült.

Imre nagy-nagy nyugalommal nézte őket egy darabig, aztán a kék eget szemlélte, mintha semmi egyéb nem volna a világon, csak az a rejtelmes kék fátyol, háta megett egy csodálatos világgal.

Az ezredes hozzálépett, mereven nézett reá és gyilkos gúnnyal recsegte:

— Áhán, nazarénus, nazarénus! Nem fegyvert fogni! Na! Wart nur, wart nur!

Parancsot adott. Előhoztak egy mannlichert s egy oldalfegyvert, rájuk mutatott és Imrére kiáltott:

— Auf!

Az meg sem mozdult.

— Auf! Fölvenni! Te kutya! Te gyáva gazember!
— ordította az ezredes.

Imre nem mozdult.

Előhívtak két altisztet. Egyik a vállára tette a fegyvert, másik derekára kötötte a bajnétot.

Mikor elléptek tőle, Imre levette a puskát, az asztalhoz támasztotta, leoldotta a panganétot s ráakasztotta.

Körülnézett. Úgy érezte, hogy egészen egyedül van valami véghetetlen nagy pusztában, valahonnan nagyon messziről gonosz lelkek ordítanak feléje s egyre közelednek hozzá. Szorongó érzés fogta el. Aztán az égre nézett, s hirtelen tisztán, megmásíthatatlan bizonyossággal tudta, hogy nincs mitől félnie. Benne van az erő, amit nem lehet semmi hatalommal kivenni belőle.

— Segíts meg, Uram — gondolta, és hirtelen, keményen, határozottan mondta az ezredesnek:

— Fegyverrel vész el, aki fegyvert emel!

Az emberek közt valami mély, tompa morgás indult. Az ezredes végignézte a sort s hirtelen átvillant a fején, hogy ez a komédia nem célszerű látványosság ezen a helyen.

Lefojtott hangon, rángatódzó arcán végtelen dühvel, parancsot adott.

Négy feltűzött szuronya altiszt jött elő. Kettő elől, Imre közbül, kettő a háta mögött.

A kapitány odaszólt:

— A helyőrségi börtön!

S a kis csapat elindult.

*

A város nagy zsvajjal nyüzsgött. Kocsik, terhes szekerek zörögtek a kövezeten, villamosok csengettek, autók túlköltek, simán siklottak, vagy nehéz tehertől dübörögtek. Morajlottak a házak, mint nagy kókasok, ki-be jártak az emberek a kapukon s magukban hordták az örömet vagy bánatukat, jószágukat vagy a rossz szívüket, mint viola az illatát, vagy a bőrök a bűdösségét.

Imre nyugodtan ment köztük. Tudta, hogy bámulják, de nem törődött velük. Haza gondolt. A vén anyjára, az asszonyra, a házra, a földekre, a jószágra. És a két gyermekre.

Éppen vele egy sorban egy kis lányka ment a járdán. Sietve tipegett, illegette magát, néha visszánézett s nevetve kiáltott egy úriasszony felé:

— Anyus, Anyus!

Nagy kék szemei voltak, szép fehér-piros arcocskája és szőke haja.

— Éppen olyan, mint Julcsinak — gondolta Imre.

Hirtelen elszorult a szíve. Most a börtönbe kell mennie, aztán a hadbíróshoz, ki tudja, mikor. Aztán lehet, hogy agyonlövik, lehet, hogy felakasztják. Legjobb még az lesz, ha kiküldik a frontra, fegyver nélkül, oda, ahol legjobban hull a golyó. Mind semmi az egész! Csak egyedül volna az ember. Egyedül! Ne szurkálná a szívét két kicsi gyermeknek a képe.

— Jaj Uram Jézusom, ha neked gyermeked lett volna! — gondolta magában.

Aztán összeborzadt.

— Bocsáss meg, Istenem!

A kislány pár lépéssel előtte szökdécselt, a jobb felőli járdán. Megállott s egy pillanatig figyelmesen nézett a bal oldalra. Valamit látott, leugrott s szaladt a másik járda felé.

Heves autótülkölés, balról a mellékutcából, mint egy brontosaurus, házmagosig rakott, óriási teherautó iramlik be a főútra. Csengetés, kiabálás, hátul velőtrázó, éles, húst szaggató sikoltás.

A lányka áll az út közepén, mint egy fészekből hullott, szorongó madárfióka. Egy másodperc, két másodperc! Az autó szennyes, szürke tömege egy fél méterre a rózsaszínű ponttól.

A levegő megáll, mintha nagy súly ereszkednék rá a magasból, az emberek villámütötten bámulnak, örült sikoltás az autó mögül.

Egy nagy test vágódik az autó elé, két szürke, rövid rúd, két emberi kar nyúlik előre, a rózsaszínű pont az út szélén, besározva, elterülve.

Az autó első kereke zökken egyet. Egy mély, borzasztó férfioridítás, a hátulsó kerék is zökken egyet, recsegés, két nyögés, berregés, fújás, sistergés, az autó áll.

Hiribi Imre, a nazarénus, összezúzva fekszik a kövezen. Összelapított melléből lassan omlik a vér. Nem mozdul, nem is hörög.

Pár pillanat alatt nagy tömeg veszi körül a halottat. Két katona fejtől, két katona lábtól áll most is mellette, ahogy ki volt adva a parancs.

Jön a rendőr, tisztek jönnek, orvos, rendőrtiszt.

A kis rózsaszín ruhás lányka már az anyja ölében van, sáros ruháját törülgeti, szepeg, görcsösen zokog.

A rendőrtisztnél notesz, abba jegyzi, amit az egyik altiszt mond:

— Ez az ember itt Hiribi Imre freiter, a harmadik századtul. Nazarénus, oszt megtagadta a fegyverfogást. Most vittük börtönbe. Ehun gyűtt ez az autómobil, a kislány előtte, éppég hogy rá nem ment, mikor freiter Hiribi kiugrott, oszt félrelökte a lánykát, oszt, oszt itt maradt ni!

Az altiszt nyelt egyet. Össze is szorult a torka, meg katonatisztek is voltak ott, nem mondott többet semmit.

Egy újságíró is átvergődött a tömegen, meghallgatta, hogy mit beszélnek, aztán a legközelebbi telefontól beszólt a szerkesztőségbe:

— Kérek egy hasábot. Szenzációs autószerencsétlenség!

Egy őrnagy érkezett, a katonák vigyázzba fogták a fegyvert, tisztelegtek a rendőrök, a katonatisztek, az őrnagy is szalutált.

A halottat nézték és sapkájuknál tartották kezüket.

Egy darabig így álltak, aztán zavartan néztek össze s lekapták kezüket, mintha szégyenlenék, hogy egy nazarénus előtt tisztelegnek.

A CSODA

Kinn, a novemberi hajnalban nehéz ködtakaró feküdt az ázott földre, a házak tetejére, a kopasz fákra. Burkus, a házórző fehér kuvasz még egyszer körüljárta az udvart s kidugta orrát a kapu hasadékán. A puszta kertben kis nesz támadt. Burkus gyorsan szaladt végig az ösvényen, le a kert fenekéig. Sehol semmit sem látott, csak egy macska ugrott át a kerítésen, vagy talán csak egy száraz ág hullott le a diófáról. Megnyugodva ballagott vissza. Elsenyvedt napraforgókórék zörögtek mellette az induló reggeli szélben, nyirkos bundájából majdnem csepegett a köd, körülnézett még egyszer, aztán a szalmakazalhoz ment, még az őszelejen kapart barlangjába belefúrta magát, kétszer-háromszor körbefordult a szűk helyen, aztán karikába csavarodott, orrát a hasához dugta, két hátulso lába közé s szuszogni kezdett, mint aki elvégezte súlyos kötelességének legnehezebb részét.

Benn a cipésműhelyben még sötét volt. Szennyes, sáros lábbelik szaga, elkeveredve a csiriz savanyúságával, feküdte meg a kis szobát. A homályban furcsa hangok szállkostak. Meghatározhatatlan sarokban már fáradtan cirpelt a tücsök, a földre terített szalmazsák végén, befúrva magát a takarónak használt rongypokrócba, álmában dorombolt a macska.

Nyugodtan feküdt itt éjfél óta. Megvárta minden este, míg Feri, a kis inas, előhúzta a surgyét, a takarót s a durva, piros és kék csíkos párnát a láda mögül. A fiú még be sem bújt éjjeli pihenőhelyére, a macska már beugrott a pokróc ráncába, félve, nehogy a suszterné kizavarja.

Feri is lefeküdt, kinyújtotta fáradt, sovány kis tagjait. Néha odaért lába a macska selymes szőréhez,

a cica odadörgölődött didergős bőréhez, s a gyermek ezzel az egyetlen simogatással szenderült álomba.

A tücsök cirpelt, a macska dorombolt, a gyermek szabályosan, mélyen lélegzett, álmában néha csámcsogott. Az udvaron rekedten kukorékolt a vén, sárga kakas, mind messzebről-messzebről felelgettek neki a szomszédok.

A kakaskukorékolásra a suszterné megmozdult az ágyban, az ablakra nézett, s bár még homály borult a szobára, a megszokás mindennél pontosabban tudatta vele, hogy reggeledik. Az ura mélyen, mint egy csutak, aludt s minden lélegzésnél borszagot fújt magából.

A három gyermek csendesen szunyókált, a legkisebbik nyögni kezdett, az asszony megtapogatta, érezte, hogy nedves alatta a lepedő s ki van takarva. Rádobta a paplant s kibújt az ágyból. Csak úgy sötétben felkapta szoknyáját a székről, a nyakába vetette, leeresztette meglötyedt derekára, az ágyterítőt a vállára kapta s csendesen kiment a konyhába. A kemence fölött, a kis fatokban kakasgyufa állott, egyet végighúzott a falon, meggyújtotta a konyhalámpát, előkaparta az este odakészített forgácsot s egy perc alatt tüzet gyújtott. Hatalmas vassfazékba kiöntötte az egész kártya vizet, egy ládából málélisztet mert a fakupával s azután ujjai közt eregette be a fazékba: locsot készített a malacoknak. Az üresen maradt víztartó edényre nézett, hirtelen a műhelyajtóhoz lépett, kinyitotta s bekiáltott:

— Feri, Feri te, kelj már fel, Feri, csak nem akarsz délig aludni?!

Mikor látta, hogy a gyermek megmozdul, a tűzhöz szaladt, lekapta róla a vasedényt s letette a földre. A kemence alól felvett egy fadarabot s kavargatni kezdte a forrázatot.

A kis inas kinyitotta szemeit, a műhelyben még sötét volt, alig lehetett látni a kis asztalt, mellette inkább sejtődött, mint látszott egy csizmaszár.

Az ispán úré — gondolta a gyermek —, ennek ma készen kell lenni.

A konyhából bemászott a kis lámpa sárga fénye. Feri hunyorgott, megdörzsölte szemeit. Soványka lábainál érezte a macska meleg hátát, karjai, dereka bizseregtek, simogatta a rossz szagú pokrócot, szegény, sivár gyermekségének egyetlen menedéke: az ágynak csúfolt szalmazsák hívta vissza törődött, kidolgozott kis testét, lehunyta nehéz pilláit, s már otthon is volt a falujában, szaladt a zöld gyepen pendelyes, gatyás pajtásaival, a nap forrón sütötte fejét; távol, a folyó füzes partjai felé libái csipdesték a füvet.

— Gyí, te gyí! — rikkantott az egyik gyermek.

— Feri, Feri — hallotta az inaska. Először lágyan, mint a mezőn röpködő gyermekhang, aztán sűrítve, mint az esti szél, majd keményen, riasztón, mint egy hozzávágott rög érte a neve: „Feri, Feri”. A mesterné állott előtte, vállát ráncigálta s a fülébe kiabálta:

— Állj már lábra, te isten dögje!

A gyermek talpra ugrott, két öklével dörzsölte szemeit, aztán felrántotta nadrágját, kabátját, a cipőit csak úgy mezítlábra. Egy csuporba vizet vett a cseberből, szájába kapott egy kortyot, onnan a két tenyerébe csepegtette s megmosta arcát. Kihúzta derekán az ingét, lehajtotta jól a nyakát s beletörülközött.

— Na gyere, Feri — mondta az asszony. Megfogták ketten a nagy vasfazék füleit s kivitték a disznóólhoz. A két ártány az ajtónyitásra visítani kezdett, ahogy Feri felemelte a vályú lappancsát, egymást lökdösve fúrták fejüket előre, s mikor a meleg lé eléjük ömlött, elégedetten szuszogtak benne ormányukkal s hangosan szürcsölték.

A suszterné vakargatta fülük tövét, mustrálgatta őket s számította, hogy karácsonyra hány liter zsírt fognak adni. Feri dideregve állott a finoman szitáló, hideg esőben, aztán felkapta a fazakat, a konyhába szaladt vele, letette s visszafutott a tyúkketrechez. Kivette a vaskarikába dugott pecket, kinyitotta az ajtót s ergette kifelé a tyúkokat. Amint egyenként az ajtóhoz közeledtek, megfogta őket, megnézte, hogy nem tojósak-e; amelyiket annak találta, azt visszalökte a ketrecbe.

Mikor ezzel is megvolt, visszament a műhelybe. A szalmazsákot begyömösölte a láda mögé, a rongypokrócot a ládára terítette, kinyitotta a légypiszkos kis ablakot és seperni kezdett. A szemetet apró halomba gyűjtötte az ajtó mögé, aztán elrendezte az asztalon a szerszámokat, a mester székét még le is törölte a tenyerével. Az egyik lábszíjjal este a gyermekek játszottak, sokáig kereste, míg egy csizmaszárban megtalálta.

Mire ezeket elvégezte, a szoba is megmozdult. A gyermekek ingben ugrándoztak, a legkisebbnek már egy csupor meleg tej volt a markában. Ahogy szürsölte, lefolyt az állán, végig a mellén s megnedvesítette mocskos kis ingét.

A két nagyobbik egyszerre állott a mosdótál elé, ott aztán lökdösődni kezdtek s ráncigálták a piros csikos, szöttes kendőt. Az anyjuk kikapta kezükből s mind-egyikre húzott egyet vele.

Felébredt a suszter is és mérgesen figyelte a lármat. Rámordult a kicsikre, hogy legyenek csendesen.

A felesége odaszólt:

— Kibújhatnál már az ágyból. Ott heversz, mint egy püspök, nem bánod, ha megszakad is a nyakam a dolgoiban.

— Fogd be a szádat — válaszolt az ember, s kibújt a paplan alól. Rongyos fekete harisnyákat húzott a lábára, nagy körülményességgel csavargatta rájuk a gatyamadzagokat, felrántotta a cúgos cipőt, aztán a fényes, elöl csirizes fekete nadrágját, sebtiben megmosdott, megtörülközött s az asztalhoz ült.

— Adj fiam egy kicsi szalonnát — szólt a feleségéhez.

— Nincs — felelte az asszony kurtán.

Tudta, hogy az éjjel sokat ivott az ura s most fanyalog a kávéból. Jó volna egy kis füstös vagy paprikás szalonna a boros gyomrának.

A suszter ma csodálatosképpen nem akart veszekedni. Felkelt s a konyha vakablakában ráakadt egy darab szalonnára, bevitte a szobába, maga elé tette az asztalra. Mikor az asszony látta, szó nélkül eléje tette a kenyeret s a sót.

Mire elvégezte reggelijét, a segéd is megérkezett s azonnal nekifogott egy talpalásnak, közben folyton járt a szája:

— Feri, hol a faszeges skatulya? Feri, add ide a reszelőt, Feri, tedd ezt a talpat a vízbe. Hol a csiriz? Nesze, fényesítsd ki ezt a cipőt!

A konyhából a kicsi gyermek kiabált be. S mert az inas nem mozdult, hangosan bömbölni kezdett. Az anyja képéből kikelve szidta az inast:

— Te hóhérkötele, nem sül le a képedről a bőr?! Hallgatod, hogy majd megszakad annak a szegény kicsi gyermeknek a szíve. Nincs lelked, te betyár! Persze, ilyen a paraszt, hogy törje ki őket mind a nyavalya! Nem jön tegnap reggel is a tejesasszony? Láttam a pofájáról, hogy valamibe töri azt a tetves fejit. Hát tiszta igaz is volt, még ki sem töltötte a lábába azt a mocskos lurkát, már járt a pofája, hogy jövő héttől kezdve drágábban hordja a tejet. Jaj, istenem, hogy nem fut ki a lábuk alól a föld?!

Feri már a hátára kapta a kicsit s lovagolt vele a konyhában, onnan be a szobába, aztán megint vissza. Az asszony pedig megállás nélkül hadart. Homályos életének egyik pislogó fénye volt, hogy mindennap szidta a parasztot. Valami egészen különböző lénynek érezte magát, mert apja pecsenyesütő „iparos” volt, amint ezt minden alkalommal elmondta.

Feri csak úgy fújt a futkározástól, a kicsi nagyokat nyekkent, de szorította a nyakát erősen s nem akarta abbahagyni a játékot, míg az apja nem húzott egyet rá a tenyerével. Erre megint elkezdett visítani s ezt így folytatta délig. Hol játszott, mindenkinek lába alatt volt, hol piszkolt a padlóra s a konyha agyagos földjére, s ha nem vették észre, összefente magát egészen, hol pedig bőgött.

A suszter jól meghúzta a Feri fülét, s belökte a műhelybe.

— Mit gondolsz, te tekergó, hogy én azért tötöm beléd a drága ételt, hogy nekem egész nap rajcsulozz itt, mint egy bárókölyök? Állj a mesterség után, hogy úr legyen belőled, vagy menj haza disznópásztornak.

Itt van az ispán úr csizmája, talpot, sarkot reá! Ha holnap reggel haza nem viszed, leereszelem az orrodról a bőrt! De most megmondom, hogy pénz nélkül ott ne hagyd!

A gyermek leült a háromlábú székre, talpa alá tette a lábszijat, térdére fektette a csizmát a torkánál s reáhúzta a szijat, aztán elkezdte vizsgálgatni. Azt már látta, hogy ő nem holnap reggelig, de egy hétig sem csinálja meg ezt a csizmát. Esztendejét sepregetéssel, mosogatással, disznókúrálással töltötte, pesztrája volt a gyermekeknek, szobaleánya, kuktaja az asszonynak, kengyelfutója a mesternek s a segéd úrnak. A mester-ségből eddig a csirizen s a cipőkenőcsön kívül alig ragadt reá valami.

Kicsi koponyájában baktatva indultak meg a gondolatok s keresték, hogy mi ütött gazdájához. Miért kíván lehetlent tőle?

Megint az asszony szólította:

— Jere már enni te, még az ételhez is instálni kell a lustát.

A gyermek kiment a konyhába, az asztalon egy tányérban pityókaleves volt még a tegnapi délről, mellette egy darab kenyér. Szó nélkül melléje ült s meg-evett mindent az utolsó falatig. Aztán felállt, megtörölte száját a kabátja ujjához s visszament a műhelybe.

Megint elővette a csizmát s a térdére tette, de alig forgatott rajta egyet-kettőt, a segéd cigarettáért küldte. Utána is kiáltott, mikor kinn volt már az udvaron:

— Aztán vigyázz, nehogy megint a földre ejts belőle vagy egyet. Haza se gyere...

A gyermek kiment a kapun s megindult a kocsmá felé. Emberek jöttek vele szembe és mentek el mellette, egy kocsi két szép sárga lóval robogott el az út közepén, a mészáros üzlete előtt egy lenyúzott borjút vettek le a szekérről. Az iskola udvarán hancúroztak a gyermekek, vidáman sikongtak a csípős időben. Szeretett volna közéjük állani és velük játszani. Találkozott Jancsival, az asztalosinással, s egy kicsit elbeszélgetett. Aztán bement a kocsmába, megvette a cigarettát s szaladt vele hazafelé.

— Csakhogy itt vagy már, te tekergő! — Ezzel fogadták. — Annyi ideig ülsz, hogy amíg visszakerülsz, itt a műhelyben megérik a zöld dohány.

A segéd úr, megelekedve szellemes mondásával, cigarettára gyújtott, a gyermek pedig ismét leült szó nélkül a munka mellé.

Közben a mester elment hazulról. Azt mondta, hogy a községházára megy, az adó miatt.

— Megeszik az embernek a fejit — mormogta az asszonynak —, azt hiszik, hogy csak nekik keresek.

A felesége tudta, hogy csak ebédre fog hazajönni, mert útközben megáll néhány spriccerre is.

Feri bontogatta az ispán csizmájáról a régi, rossz talpat. Ahogy feszegette a bőrt, egész porfelhő gomolygott ki a lábbeliből. Közben erősen töprengett azon, hogy miképpen fogja ő az új talpat felverni. Mellette állott az asztalon egy nagy tábla talpbőr, nézegette s számítgatta, hogy lehetne kivágni belőle az ispán csizmájához szükséges két darabot. Megborzadt arra a gondolatra, hogy el találja szabni. Biztosan istenesen elveri érte a mester.

Délig még elküldte az asszony egy fél kiló lisztért, aztán sóért szalasztotta. Átfuttatta a szomszédba a hús-vágóért, ágakat aprítottatott vele a tűzre, egy negyed-órára a kicsi gyermek mellé állította, nehogy felforduljon, amíg bajmóldik.

Hazajött a mester, s ebédhez ültek.

Ebéd után a suszter ledőlt egy percre, amint mondani szokta, hogy legalább egy óra hosszat horkoljon.

Délután a segéd visszajött a műhelybe, egy levelet a postára küldött a gyermektől, leült, dolgozni kezdett s amíg kalapálta, reszelte a talpot, megszakítás nélkül füttyölt. Mélyen és érzéssel csinálta ezt, s az idő repülve szállt tova, mert míg keze gépiesen végezte a megszokott munkát, lelke füttyszárnyon andalgott szép szerelemről, egy városi műhelyről és az egész „szépreményű” jövőről.

Mire a mester felkelt, az inas mind a két csizmáról lebontotta a régi talpat és bizonytalanul piszmogott a szerszámokkal.

— Na, te semmirevaló — szidta a gazdája — ugyé, hogy elloptad az egész napot? Azért ételek én téged, hogy egy nap alatt két lyukas talpat tégy elém?!

Feri védekezni kezdett:

— A ténsasszony a boltba küldött...

— Fogd be a szád, mert rád vágok — morgott a mester.

A gyermek elhallgatott, felkelt s kiment az udvarra. Kora délután volt, de már szürkülni kezdett a novembri táj. Összekiabálta a tyúkokat, mikor elültek, rájuk zárta a ketrecajtót. Azután az asszonnal enni adott megint a disznóknak, majd elszaladt egy deci seprópálinkáért a mesternek, s mikor lihegve vissza-jött, azt mondta:

— Mester úr, kérem szépen, elmegyek az iskolába.

A suszter szó nélkül felállt a székről, a gyermekhez lépett és teljes erejéből pofon vágta.

Az iskola, ez volt az a kérdés, ami legjobban felbőszítette:

— Tekergő, gazember, persze iskolába akarsz menni? Ott ülni lehet két órán keresztül. Nem eleget lustálsz egész nap az én pénzemért? Mi akarsz te lenni, te hóhér? Püspök vagy miniszter, hogy vesztél volna...

Feri lángban égő arccal ült a háromlábú széken, meg sem mert moccanni.

A suszter fel és alá sétált a kis műhelyben és káromkodott, mint a jégeső. Annál nagyobb lett a mérge, mert tudta, hogy mégis el kell engednie a gyermeket. Kétszer büntették meg amiatt, hogy az inas elmaradt az iskolából. Fizetni pedig nem akart.

— Na, mit sipogsz ott? Kelj fel és mars! Menj, takarodj, hogy ne lássalak! Pusztulj az iskolába, hogy ott sülyedjen el veled együtt!

Feri felkelt, a láda mögül egy könyvet, irkát, vonalzót és ceruzát vett elő s indult kifelé. A gazdája utána-szólt:

— Aztán azt megmondom, hogy reggel az ispán csizmáját hazavidd készen s az árát elhozod. Addig le ne merj feküdni, amíg meg nincs a munka, mert alád gyújtom a surgyét!

Az inaska a konyhába lépett, a szobaajtó nyitva volt, már égett a lámpa az asztalon. A nagyobbik gyermek olvasott, a leányka a kicsi fiúval hancúrozott. Az ajtóval szemben Krisztus-kép függött a falon. Ferinek most is egyenesen erre a képre esett a tekintete. A szőke szakállas fehér arc bánatosan nézett feléje, a töviskoszorú barnállott a szép fejen, s kétoldalt a homlokon vércseppek folytak alá.

Még sajgott arcán az ütés, de amint a képre nézett, nem érezte úgy a fájdalmat, mint az előbb. Homályosan és mégis színesen képzelte el sokszor a megfeszített ember szenvedését, ki jóságos bánattal néz alá a mennyből az emberekre. Nem tudta, mit gondoljon szerepéről, mit várjon tőle, de szeretettel nézett rá mindig, és valahányszor a képre pillantott, eszébe jutott, ahogy az iskolában tanulta:

„...És felméne a mennybe és üle az Atyaistennek jobbára s onnan lészen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat.”

Megenyhült szívvel ment az utcán, találkozott néhány pajtásával, s együtt igyekeztek az iskola felé. Ott boldogan, hancúroztak a folyosón s tanulás után vígan szaladtak hazafelé.

Vacsora után a kicsi gyermeket altatgatta jó sokáig, azután vizet húzott a kútból s fát készített reggelre a kemence alá.

A mester azt mondta a feleségének:

— Átmegyek Varga szomszédhoz márjásolni egy félórára.

— Eriggy a fenébe — válaszolt az asszony, mint aki biztosan tudja, hogy úgylis hiábavaló tartóztatni az embert.

A suszter megállott az ajtóban s visszaszólt az asszonynak:

— Te is elmehetsz! Mér' menjek én?

Aztán dühösen ordított az inasra:

— Azt mondom, hogy a csizma készen legyen, mert letöröm a derekadat! — Azzal elment.

A gyermekek elaludtak, az asszony még rakosgatott egy darabig, aztán elfújta a lámpát s ő is lefeküdt.

Künn szitált az őszi eső, Burkus kutya ide-oda járt

az udvaron, néha a kapu mellett hatalmasan ugatott. Egyébként az őszt tompa csendje borult a tájra.

A műhelyben sercegeve égett a kis petróleumlámpa, egy sarokban megint megszólalt a tücsök, s a macska sétálgatott a gyermek lába körül. Az pedig ült a széken. Előtte az ispán két mahomed csizmája. Nézegette őket, szemlélgette a nagy talpdarabot s nem mert hozzáfogni, hogy kiszabja belőle a két csizmára valót. Zsibongott a lába s a karja, körülötte csend és nyugalom, mely jólesően simogatta egy nap csatarás zűrzavara után, s ahogy ott üldögélt, abba az édes bódulatba ringatta, mely minden gyermekért eljön esténként, hogy az álom színes, szép országába vezesse a kis lelkeket.

Felriadt, ránézett a csizmákra és sírni kezdett. Hangtalanul sírdogált, könnyei végigfolytak az arcán s egészen megnedvesítették ingének nyakát. Sírt-sírt, és magában, ő sem tudta miért, egyre mondogatta: — ... és felméne az Atyaistennek jobbára s onnan lésszen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat. — Ítélni, ítélni eleveneket és holtakat, holtakat, holtakat...

És elaludt a kis inaska. Fejét leejtette a szerszámokkal teli asztalra, két karja lecsüngött a földig, s mellette fenyegető rémként állott az ispán két nagy csizmája.

Ekkor a kapunál megállott egy ember. Vállán kis batyut emelt, ruhája ázott, arca fáradt volt. Nagy szőke szakállán és bajuszán esőcseppek gyöngyöztek. A műhelyből a világosság kiszűrődött az utcára, azt nézte az éjszakai vándor. Felágaskodott, hogy a kerítésen benézhesen.

„Cipézműhely — gondolta —, itt talán egy kicsit megmelegedhetem. Ha másképp nem, mielőtt továbbmennék, megfizetem az egyórai szállást egy kis munkával.”

Benyitott a kapun. Burkus torkaszakadtából ugatni kezdett, de mikor látta, hogy az idegen egyenesen benyit az ajtón, elhallgatott.

A vándor belépett a műhelybe. Csend fogadta. A lámpa sercegett, a tücsök cirpelt, a macska már dorombolt, a gyermek pedig karjait elejtve, mélyen

aludt. Sokáig nézte a vándor a kis inaskát. Sanyarú, veréssel és koplalással teli gyermekora kezdett zsongani keményre nyomorgott lelkében. Odalépett s meg-simogatta a gyermek puha haját. Az meg sem mozdult az érintésre. A vándor letette batyuját a földre, leült egy székre, kenyeret és egy darab húst vett elő s falatozni kezdett. Amint elvégezte az evést, cigarettára gyújtott s füstölni kezdett. Megmelegedtek s új erővel teltek meg tagjai.

— Reggelre a szomszéd városban kell lennem — motyogta —, nehogy mást fogadjanak helyettem — s azzal indulni akart.

Fel akarta venni a batyuját. Amint lehajolt, láthatta a gyermek arcát és látta, hogy könnyek patakja hagyott rajta barázdát. Látta mellette a két félbenmaradt csizmát, és világosság gyúlt fejében. Megértette a kis inas szívét, a száanalom szép, fehér virágba szök-kent lelkében s elárasztotta illatával a nyomorult kis műhelyt.

Leült megint a székre, ledobta maga mellé kalapját, szerszámokat kotort elő, kézbe vette a talpat, a csizmákat. Egy perc alatt kiszabta a szükséges darabokat, ráillesztette a régiek helyére s kalapálni kezdett. Úgy járt kezében az ár s a kalapács, hogy megizzadt bele. Oly szaporán szedegette fogai közül a faszegeket, hogy alig lehetett szemmel kísérni mozdulatait.

A gyermek csak aludt.

A vándor már elkészült a munkával, elővette a ke-fét, a fénymázás skatulyát és ragyogóra fényesítette a csizmákat.

Az inaska álmodott. Álmában szepegett, sírt és a csizmákra gondolt, miket reggel haza kell vinnie s amik ott álltak a műhelyben tátott szájjal, készületlenül. Azt álmodta, hogy félelmében el akart bujdosni a háztól. Már kiment a műhelyajtón, benézett a szobába, mielőtt kilépett volna a küszöbön s megállott dermedve, mert úgy látta, hogy a töviskoronás Krisztus feléje tart.

A vándor már fogta a kilincset, kalapja kezében, batyuja már a hátán, s búcsúzóul a gyermeket nézte. A kis inas felriadt, tágra meredt szemmel nézett az

ajtóra. A vándor mosolyogva pillantott rá, szőke, hosszú szakálla meglebbent, s aztán kihátrált az ajtón. Burkus megint ugatott, a vándor kilépett a kapun, s a kutya morogva jött az ajtóhoz.

A gyermek nagyot sikoltott. Reszkettek a lábai, a fogai vacogtak és valami félelmes meghatottságtól eltelve szaladt a szobához, berontott s a sötétben kínosan szorongva kiáltotta:

— Itt volt Krisztus! Ténsasszony, itt volt Krisztus!

Az asszony felriadt. Kiugrott az ágyból s kiszaladt a gyermek után a műhelybe. Az még mindig reszketve ismételte:

— Itt volt Krisztus, itt járt Krisztus!

Nagy robajjal jött be a suszter. Szájtátva nézte feleségét és a gyermeket, ki egyre ismételte:

— Itt volt, itt volt, itt volt Krisztus! Éppen olyan volt, mint bent a képen, hosszú szőke szakálla, bánatos orcája, és mosolygott rám, aztán elment.

— Megbolondult ez a kölyök! — kiáltott a gazda. — Meg vagytok örülve, hogy itt ugráltok éjszakának idején? — kérdezte feleségétől.

— Pofon váglak, te pimasz! — kiabált az inaskára, ki reszketve állott az asztal mellett s mereven nézte a fényesre tisztított, megtalpalt csizmákat.

Odanézett a suszter is és leeresztette felemelt kezét. A remekbe talpalt csizmák komoran és figyelmeztetően néztek reá.

Ezt a gyermek nem csinálhatta.

Valami csodálatos meghatottság ereszkedett reá, nem tudott semmit sem szólani, odament a gyermekhez, ki dideregve állott könnyfoltos arcával, s amit soha életében nem tett meg, egy nyomorult kis férregnek, egy utolsó szurtos kis inasnak, ő a hatalmas mester, megsimogatta a fejét. Aztán megsimogatta az arcát is.

Aztán odament a ládához, előhúzta a szalmazsákokat, megvetette az ágyat s azt mondta:

— Feküdj le, fiacskám, szépen!

A feleségéhez meg így szólt:

— Meghúlsz egy szál ingben, menj az ágyba, kedvesem.

KÉT ZSOLDOS

— Nézze, tisztelt úr, nekem beszélhet, amíg jólesik, azon túl is, amíg meggebed bele, de ne kiabáljon. Ne kiabáljon, érti? — ne kiabáljon, mert amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy kidobom az ablakon!

Ezeket a barátságtalan szavakat valóban Walter von Hagenau úr intézte egy másik úriemberhez a niederbronn „Kék macska” ivószobájában.

Akik Walter von Hagenau urat ismerték, meg voltak győződve állításának komolyságáról és azonnal megtettek minden intézkedést, hogy fenyegetését valóra ne válthassa.

A köpcös lakatos, ki előszeretettel nevezte magát fegyverkovácsnak és a keszeg takács eléje toltak egy tele söröskorsót, a takács rátette tenyerét szőrös, nagy kezére, úgy kérlelte:

— Ugyan, ugyan, Walter, csigavér, csak nem fogsz bolondságot csinálni — a füléhez hajolt, úgy dörmögte — egy pástétomkészítőért?

— Nem fogok? Éppen hogy fogok! Éppen egy pástétomkészítőért fogok! Ha pástétomkészítő, emberelje meg magát, mikor urak közé kerül!

A másik asztalnál mint egy hörcsög pattant fel ezekre a szavakra Müller, a strassburgi pástétomkészítő:

— Szép urak! Maga úr? Maga nem úr! Maga egy szobafestő, maga egy mázoló, maga egy paccer!

Néhány lépést tett von Hagenau felé, rázta az öklét, közben kiabált, ahogy a torkán kifért:

— Én ne kiabáljak? Én? Müller, a pástétomkészítő? Tudja maga, ki vagyok én? Első az Isten, második a Jézus Krisztus, harmadik a pástétomkészítő, azután jön egy hosszú nagy semmi, negyedik a pék, az én barátom, a Binder Hans, ötödik a mézárós, az is az

én barátom, a Vogel Martin, azután jön a többi, aztán egy nagy szemétdomb, s azon túl jön a szobafestő! Nahát!

Egészen belefulladt a nagy dikcióba, bátorságot kapott a saját hangjától, odaállt a von Hagenau asztala elé és öklével döngötte a deszkát.

Walter von Hagenau egy hajtásra kiitta a korsó sört, tenyerével lesimította mellét verő rőt szakálláról a habot, tempósan, felállott a székről, a pástétomkészítőhöz lépett s rákiáltott:

— Állj! Befogni! Száját befogni!

Abban a pillanatban galléron ragadta, egyet penderített rajta, másik kezével a nadrágját markolta meg, magasra tartotta és az ablakhoz lépett vele.

Ha most a pástétomkészítő kívül kerül az ablakon, holnap reggel már a Rajnában úszik némán, csendesen és semmi baja nem lesz többé a szobafestőkkel.

Mert a „Kék macska” ravasz egy épület volt. Elejével barátságosan nézett a niederbronni főutcára, a háta azonban egy kősziklán nyugodott, s alatta, kétemeletnyi mélységben, hömpölygött a folyócska.

Mi tagadás, a „Kék macská”-ból fizetés nélkül megélni nem tartozott a könnyű feladatok közé.

A pástétomkészítő sem akarta ilyen úton rendezni számláját, ordított torkaszakadtából, míg a takács és a fegyverkovács ki nem húzták a von Hagenau markaiból.

Acker úr, a kocsmáros, nyugodtan nézte az egész ügyet, dörmögött és Vogelnek, a mészárosnak azt mondta:

— Ná, majd bolond leszek rácsot tétetni! Én nem mászkálok az ablakra, aki pedig ki akar ugrani, az menjen Isten hírével az ördögbe!

A kedélyek egyelőre lecsillapodtak, von Hagenau bort rendelt és füstölt kolbászt, s a takáccsal és a fegyverkováccsal derekasan hozzálátott.

A Vogézek között sípolt, búgott és nyögött a novemberi szél, rázta a „Kék macska” cégéret, megzörgette az ablakokat s ajtónyitáskor széles pászmában terelte kifelé a füstöt.

A „Kék macska” ivójában csendesen duruzsolt a

kályha, néha-néha pattogott egy szikra, vagy nyöszörgött a tűz, ha boghoz ért, s a sutban jóízűen szuszogott Hektor, a mészáros izmos dogja.

A vendégek iddogáltak, csámcsogva ették a jó füstös kolbászt, közbe-közbe szótték-fonták a beszédet.

Walter von Hagenau kiivott egy pohár bort, csettintett és megbökte a takácsot:

— No! Mit szólsz ehhez a borhoz, komám?

A takács felvette poharát, ivott egy kortyot, maga elé mélyedt, két szemével az orra hegyét kereste, alsó ajakát a felsőre tolta, azután a felsővel beszopta az alsót, végül kicsücsörítette a száját s ő is nagyot csettintett.

— Nem rossz! — adta le véleményét —, de a sárga ortlibi jobb.

— Nem értesz hozzá — morgott von Hagenau —, egész Elzászban nem terem jobb bor, mint ez!

Töltött, maga elé emelte poharát, a lámpa felé tartotta, úgy nézte:

— Látod ezt a színt? No hát ez beblenheimi, hamisítatlan beblenheimi, én úgy éljek, hogy az!

— Hurrá! Itt van a fiú! Ide jere, Fritz! Ide! Apád mellé! Nohát! Egy poharat neki! Ihatsz egy pohárral! Ihatsz! Aki katona, az megihat egy pohár bort! Esetleg kettőt is!

Walter von Hagenau maga mellé ültette a fiát, egy hosszú, izmos legényt, töltött neki, tányért tett eléje, rá nagy darab kolbászt, széles karéj kenyeret szelt és a tányér mellé támasztotta. Megvárta, míg a fiú falt néhányat, aztán odatolta a poharat:

— Igyál, fiam! Igyál! Aki egy hét múlva katonának megy, megérdemel egy pohár beblenheimit! Igyál! Ilyen bor nincs több a világon, ilyen csak Elzászban terem. Azért akarják olyan nagyon a franciák! De abból nem esznek!

— Nem isznak — kiáltott a fegyverkovács, és elkaagta magát, s a többiek is hangosan nevettek.

Két katona jött be, egyiknek a karja fel volt kötve, köszöntek és csendesen leültek egy asztalhoz.

Walter von Hagenau azonnal hozzájuk lépett és meginvitálta őket.

— Uram, amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan szívesen látom önöket egy pohár borra.

A katonák átültek, bemutatkoztak, koccintottak és ittak. Sziléziaiak voltak, sebesülten jöttek a francia frontról és remélték, hogy ezerkilencszáztizennégy karcsonyát már otthon töltik.

— Szilézia! Az szép hely! — mondotta von Hagenau. — Fiatal koromban jártam arra, mert amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy sok helyen jártam életemben.

A katonák bölintottak, és bölintottak a többi vendégek is, mert von Hagenaut mindnyájan szerették. Csak a strassburgi pástétomkészítő fészkelődött és valamit maga elé dörmögött, de von Hagenau ezt nem vette észre.

— Igen, uraim! Úgy nézzenek reám, hogy én az egész világot bejártam fiatal koromban.

— Nagy csavargó lehetett — mondta a pástétomkészítő félhangosan.

Von Hagenau is meghallotta és azt gondolta, hogy mégiscsak kár volt azt a pimasz libamájpancsolót ki nem hajítani az ablakon.

Lenyelte bosszúságát s tovább magyarázott a két katonának:

— Igen, uraim, de talán innánk egy kortyot! Tölts, fiú! Te vagy a legfiatalabb, hála istennek! Csak vízkeresztkor lesz húszéves!

Ráütött a fia széles vállára, derús, csillogó szemmel nézte és folytatta a beszédet:

— Igazi von Hagenau! Nézzék, uraim, ez a haj, ez a vörös haj — és megsimogatta a Fritz bronzosan csillogó selymes haját —, ez a von Hagenauk egyik nemesi címere, a másik az kutyabőrre van festve. Meg vagyon írva a régi könyvekben, hogy híres ősöknek, Reinmar von Hagenauknak éppen ilyen vörös haja volt. És amelyik asszony nem lett szerelmes a délceg természetébe vagy a vitézségébe, sem a dalai nem lágyították meg a szívét, az a hosszú, csillogó selymes hajába biztosan belegabalyodott!

— Mese a varrógépről — kiáltotta gúnyosan a strassburgi pástétomkészítő, de az öreg Walter oda sem figyelt, tüzesen lovagolt örök vesszőparipáján.

— Igen, uraim, mert lovag volt Reinmar von Hagenau hatszáz esztendővel ezelőtt, a legvitézebb lovag egész Elzászban, és költő is volt, a leghíresebb dalnok az egész országban. És az utódai is mind derék lovagok voltak és becsületes emberek, mind egy szálig! Úgy nézzenek reánk, uraim, hogy ebből a dicső családból már csak két ember él. Itt áll önök előtt a két utolsó von Hagenau!

Az öregnek könnyek csillogtak a szemeiben, széles mellén hullámozott szürkülő rőt szakálla, jobb karjával átfonta fia derekát, s úgy álltak ott ketten, mint két kemény fatörzs.

— Igen, uraim, de talán méltóztatnának egy pohár bort, a von Hagenauk vagy katonák voltak, vagy művészek, vagy művészek is, katonák is. Én már nem lehetek katona, hatvanhét éves vagyok, uraim! Mikor kitört a háború, elmentem az előjáróságra s mondtam, hogy katona akarok lenni. Kinevettek. Mit? Mondom, engem nevetnek az urak? No hát nézzenek ide! Azzal megfogom a Wertheim-kasszát s a fal mellől a szoba közepére állítom. Amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy az egész előjáróságnak tátva maradt a szája. A polgármester kezét szorított velem s azt mondta, azért mégiscsak menjen haza, von Hagenau úr, azt a kis háborút majd csak elintézik maga nélkül is. No de mindegy! Talán innánk egyet, édes uraim! Fritz! Tölteni! Prosit, uraim! Sebaj! Majd elmegy helyettem a Fritz, és amilyen igaz, uraim, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy Friedrich von Hagenau sem fog szégyent hozni a von Hagenauk vörös hajára!

A poharak összecsendültek, az arcok ragyogtak a barátságtól, még Hektor, a mészáros hatalmas dogja is előbújt a kályha alól, komoly pofájából derűsen villogtak szemei s farkát csóválva dörgölődött a Fritz lábaihoz.

Minden a legszebben végződött volna, ha a sors könyvében az nincs megírva, hogy a strassburgi pástétomkészítő ezen az estén pórul járjon.

Mert a pástétomkészítőbe bizonyára belebújt az ördög, és amikor a hangulat tetőfokán volt, s a szívek

a barátság villanyos áramával voltak összekapcsolva, elkiáltotta magát:

— Veres kutya, veres ló, veres ember egy se jó!

Azonnal beállott a rövidzárlat. Walter von Hagenau elsápadva rontott a csúfolódóra, a takács, a fegyverkovács s a rosszmájú libamájpancsoló barátai, a mézsáros és a pék pedig az ablak elé sorakoztak.

Legyen, ami lesz, gondolták, annyi bizonyos, hogy a pástétomkészítő most megkapja a magáét, nekik csak arra lesz gondjuk, hogy az öreg ki ne hajítsa az ablakon.

Walter von Hagenau szótlánul megmarkolta a strassburgit s az ablak felé tartott vele, de látta, hogy ott sorfalat állnak a többiek, megfordult hát s egy kicsit mintha töprengett volna.

— No, most következik a dögönyözés — mormogta a takács.

Az öreg azonban egy ujjal sem bántotta a pástétomkészítőt, hanem szép lassan odavitte a tüzes kályhához s ráültette.

Hiába ordított, hiába vinnyogott, ott tartotta, amíg erővel ki nem szabadították kezei közül. Azután mégiscsak nyakon fogta és kidobta az ajtón, s mint aki legjobban végezte dolgát, odafordult a két katonához:

— Uraim, amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy ez a pimasz pástétomkészítő két hétig állva issza a sörét!

*

Miklós napján este már csak egy von Hagenau volt Niederbronnban, az öreg Walter, aki a „Kék macská”-ban üldögélt nagy bánan.

A másik von Hagenau, az ifjú Frigyes, már Strassburgban vártja a Mikulást, a dzsidások kaszárnyájában. És ott várta a karácsonyt is, mely lassan pilléző, szűzi fehér hóval és az emberek eszeveszett háborújában fájdalommal, kegyetlenséggel és vérrel borított sebesültek seregével töltötte meg a várost.

Friedrich von Hagenau, a lovag és dalnok Reinmar von Hagenau utolsó ivadéka, nem gondolt sem hóval, sem a sebesültekkel. Ő alapjában véve semmire sem

gondolt a háborúval kapcsolatban, csak arra, hogy a Vaterland győzni fog, és ez a gondolat kirázhatatlanul benne volt, mint a húsa, a vére s a csontjai.

Karácsonyra levelet kapott az apjától. Maga elé tette az asztalra s nekikönyökölve olvasta az öreges, kemény vonásokat:

„Édes fiam, Fritz!

Ha szegény anyád élne, most sok kitűnő elemóziát küldenénk neked. Ne legyen Walter von Hagenau a nevem, ha egész Niederbronnban nem ő volt a legjobb gazdasszony. És ez mind semmi! Mert igaz, ami igaz, általában is a legjobb asszony volt ő, nemcsak Niederbronnban és Elzászban, sőt az egész birodalomban, hanem — tudom én, amit tudok — az egész világon. És meg vagyok győződve róla, hogy a mennyben is így gondolkoznak felőle, és bár szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy egész életemben becsületes ember voltam, senkit meg nem csaltam, mindenkinek jó munkát adtam, ha a mennyországba kerülök, az inkább az ő érdeme lesz, mint az enyém.

És remélem, édes fiam, Fritz, hogy jó anyád most néz minket, téged Strassburgban, a dzsidások kaszárnyájában, engem pedig Niederbronnban, a Hauptstrasse No. 9. alatt, ahol szeretetben és megelégedésben éltünk együtt negyvenkét esztendeig.

És remélem, édes fiam, Fritz, hogy nemsokára — a győzelem után — te is egészségesen visszatérsz és a Hauptstrasse No. 9. alatt boldogan fogsz élni — ahogy Grünbaum, a mőzeshitű biztosítási ügynök szokta mondani — bis hundert und zwanzig Jahre. És én is számítok még legalább harmincra, mert unokáim lakodalmán még táncolni akarok.

Édes fiam, Fritz, itt küldök a levélben 10 (tíz) márkát, csapj magadnak vidám karácsonyt. Csak egyszer él az ember!

Karácsonyestére kedves komámék, a Reich takács és felesége, meghívtak magukhoz és téged csókoltatnak. Keresztanyád igen derék asszony, bár négyszemközt megmondhatom, hogy szegény anyádnak nyomába sem ér.

Egyébként a Kék macskában iszogatunk meg egy-

egy pohár beblenheimit (keresztapád mindig az ortlibi mellett erősködik) a hazáért és a te egészségedre, amit (az előbbit is, az utóbbit is) a jó Isten mindörökké tartson meg. Csókol szerető atyád:

Walter von Hagenau.

Ui. És mivel karácsony előtt vagyunk, elhatároztam, hogy Müllernek, annak a pimasz pástétomkészítőnek is megbocsátok. Nem tehet róla szegény, hogy olyan utolsó fráter. Egészen kicsi korában egy végzetes, jóvátehetetlen baleset történt vele, az anyja vörös-sárga szoknyát viselt, amiből tudhatod, hogy nem volt német nő, mert azok Elzászban abban az időben csakis zöld és kék szoknyában jártak. Szerető atyád: Walter.”

Akármilyen kemény legény volt is Friedrich von Hagenau, két könnyecsepp mégis előtört pillái alól, amikor a levelet elolvasta.

A tíz márkát, híven atyja utasításához, jókedvűen elköltötte kamerádjaival és ünnep után megírta apjának, hogy pár nap múlva indul a frontra, reméli, hogy onnan nemsokára visszatér, és akkor boldogan fognak élni tovább, ahogy eddig is éltek.

Alapjában véve nem sokat gondolkozott azon, hogy miképpen is éltek eddig, mert az ember húszéves korában nem firtatja a múltját, a jövőjével sem igen törődik. Ebben a tekintetben Fritz sem volt kivétel, és csak a jelen volt előtte fontos, de az sem úgy, hogy nekifeszítse két erős vállát a mának, hogy magának és csakis magának kitaláljon valami jó kis meleg helyet az életben, vagy hogy sima és magas homloka alatt, melyet bizonyára költő ősétől örökölt, keményebben megpendítse gondolkozása húrjait, hogy a mindig kínáló pillanatok közül megragadja a neki legalkalmasabbat.

Nem! Ő teljes odaadással omlott bele egész énjével a társai életébe. A jelen csak annyiban volt fontos előtte, hogy mikor ki kellett masírozni, az ő lábai is ott dobogjanak az ezredben, az ő tüdeje is megreszkettesse a levegőt, mikor Strassburg utcáin ezer meg ezer torokból felharsan a — die Wacht am Rhein!

1915 vízkeresztje után való napon Friedrich von Hagenau az orosz frontra indult és ezzel megkezdte négy

esztendeig tartó vándorlását végeérhetetlen meneteléseken, irtózatos rohamokon, felégetett falvakon, szörnyű koplalásokon, egy-egy front mögötti város néhány órás füledt mámorán, sebesüléseken, kórházakon, sáron, dühön, elkeseredésen, reménykedésen keresztül, lövészárokból lövészárókba, végig Európán.

1918 nyarán súlyos sebesüléssel egy budapesti kórházba került. Heteket töltött itt, míg lábra tudott állni. Magának sem merete megvallani, de lelke mélyén már ott ült a csendes, kipusztíthatatlan undor minden iránt, almi háború. Azért egy pillanatig sem gondolt arra, hogy ha megint útnak indítják a lövészárkok felé, ne menne híven és pontosan, csak éppen a tűz és a lelkesedés hamvadt el, de annál erősebben élt benne a kötelesség és valami ősi odahúzás egy nagy nép közösségébe. Most már ketté tudta választani a dolgokat. Más ő és a társai, az egész nép együtt, és megint más a háború. A nép viruló, erős, gyümölcsöző test, a háború pedig vészes, pusztító láz, mely vörösen üt ki rajta, mint gyermekeken a skarlát, s ha már elmúlt, akkor is sokáig ott hagyja nyomait.

Igen, ezt érezte és azt mondta, hogy betegség, hát ha benne vagyunk, legyünk erősek, amíg vége lesz. Ezt ki kell bírni, ezt a betegséget le kell győzni.

Szeptemberben már sétált a városban s a kora ős aranyos sugaraival átszótt Várhegyről elkábulva nézte a hatalmas Duna két partján királyian szétterülő várost.

Az öreg Walter nagyon örvendett, hogy fia Budapestre került. Régi, foszladozó papirosból egyszer kibetűzte, hogy egy von Hagenau II. József császár alatt Magyarországra vetődött, igen jól házasodott, odagyökeresedett, s a familiában az a hagyomány járta, hogy egy Erdély nevű tartományban szerzett igen szép birtokot.

Figyelmeztette fiát, hogy vigyázzon, mert Magyarországon még valami előkelő, gazdag rokonságba botlik.

Az öreg igen jó véleménnyel volt a magyarokról, egy kissé azonban furcsa fogalmai voltak erről a népről.

Fritznek például egy levelében azt írta, hogy tudomása szerint a magyarok igen vitéz népek, s hogy ő

egyszer régen olvasott valami különös nemzeti fegyverükről, a villogó gatyáról, amivel ellenállhatatlanul törnek az ellenségre.

A fiú kitűnően mulatott ezen és sietve válaszolt, hogy eddig még egyetlen von Hagenauval sem találkozott Magyarországon, ami pedig a villogó gatyát illeti, az vászon alsónadrág.

Walter von Hagenau hasát fogta nevéttében, mikor a levelet olvasta, ugyancsak mulatott komája is, a takács, és amikor Lizzi asszony kiment a konyhára, így szólt von Hagenauhoz:

— Nohát ezt sohasem hittem volna! Mit nem tud meg az ember? Márhogy a villogó gatyá alsónadrág legyen?! Vajon nem tévedett Fritz?

Az ajtó felé kacsintott, hogy nem hallja-e az asszony s huncutkodva dörmögte:

— Ámbátor ami a veszedelmes voltát illeti, hm, hm, hahaha, komám! attól függ, hogy ki legyen az ellenség!

Szüret táján kapta Fritz az utolsó levelet apjától.

Az elzászi hegyek között szomorú volt a szüret 1918 őszén, az országutakon ellenséges katonák döngették a földet, a bor istenének kis koboldjai szepegve jártak a Vogézek között és nem mertek közeledni a borongós arcú emberekhez.

Fritznek ez idő tájt olyan érzése volt, mintha egy óriási, roppant gyorsan forgó tányéron állana s minden pillanatban várná, hogy hol sodródik le róla.

Apja levelét szomorúsággal vegyült nyugtalansággal olvasta. Nagyon vágyott már az öreg után, és könnyek szöktek a szemébe, mikor a megszólítás végére ért:

„Édes fiam, Fritz! Édes jó, egyetlen gyermekem!”

Bár nagyon szerették egymást, s így nem volt szokatlan ez a megszólítás, ezekből a mondatokból valami különös szomorúságot olvasott ki, mert az öreg máskor mindig csak így kezdte levelét: „Édes fiam, Fritz!”

És ahogy az öreg a házokról írt, a kis kertről, a mesterségről, a szerszámokról, mindenből valami nyugtalan bánat áradt.

Csak a levél végén ismert rá a régi, az igazi Walter von Hagenaura ezekből a sorokból:

„Tegnap este nem mentem el a Kék macskába, mert ott most idegen katonák hetykélkednek, és nekem viszket a markom, hogy valamennyit kihajítsam az ablakon. Átjött hozzám a komám és iddógáltunk egy kevés friss musttal vegyített beblenheimit. És elővettem régi írásainkat és megmutattam keresztapádnak, hogy kik voltak a von Hagenauk. És ő azt mondta, hogy ne haragudjam, de ő esztelenségnek tartja, hogy egy iparosember, egy olyan derék munkás, amilyen az ő komája, efféle régi dolgokkal dicsekedjék, mint egy buta, dolyfős s dologtalan junker. Ha más mondta volna ezt, megharagudtam volna, de a komámról tudom, hogy derék és becsületes ember, és keresztanyáddal együtt szívesen segítettek rajtunk, amióta szegény jó anyád meghalt. Hát azt mondtam neki, hogy igyunk egy pohárral, komám, és aztán megmagyaráztam neki, hogy azért becsülöm és azért tartom ezeket a régi papirosokat, amiért ő ebédlőszobájának a falán tartja nagyapjának az arcképét, aki igen derék takácsmester volt Mühlhausen városában és a komámra egy házat és egy szőlőt hagyott a Blockbergen, rám pedig a von Hagenauktól mindössze ezek a papirosok maradtak, mert a házat én szereztem szegény jó anyáddal egyetemben. És megmagyaráztam a komámnak, amit te is tudsz, édes fiam, Fritz, hogy a becsületes munkás éppen olyan manapság, mint volt régen a becsületes katona. Akkor olyan volt a világ, hogy a katonaság mesterség volt, és — istenemre mondom — Heinrich von Hagenau zsoldos kapitány kétszáz esztendővel ezelőtt semmivel sem volt rosszabb mesterember a maga szakmájában, mint most én a magaméban. Heinrich von Hagenau a király zsoldosa volt, Walter von Hagenau és Friedrich von Hagenau a munka zsoldosai. És becsületes bérért mindig becsületes munkát adtak mind a hárman!”

Az öreg felvidulhatott ezektől a soroktól, mert így folytatta levelét:

„Sose búsulj, édes fiam! Úgy lesz az, a végén mégiscsak Friedrich von Hagenau fog nevetni! Ahol egy jó pemzli kell, ott leszel te! Nohát, mit mondjak neked, édes fiam? A végén mégiscsak mi fogjuk kifesteni az

egész világot! Mindenesetre sohase feledd, hogy egy von Hagenaunak első mindig a becsület!

Nagyon várlak haza, édes fiam, és remélem, hogy nemsokára viszontláthatjuk egymást. Csókol szerető atyád:

Walter von Hagenau.”

A kérlelhetetlen végzet azonban úgy intézkedett, hogy az öregnek ez a reménysége sohase váljék valóra.

Néhány hét telt még el, Fritz belekerült a magyar forradalom forgatagába, sodródott egyik városból a másikba, a határon átmenni nem tudott, végül a román hadsereg foglyaként hozták 1920 nyarán Erdélybe.

Néhány hétig elzárva tartották Brassóban, azután is megfigyelés alatt maradt. Egy darabig kábultan és elkeseredetten ténfergett ide-oda, egy nap azonban munkához látott. Valóságos művész volt a maga mesterségében, és égett kezei alatt a dolog. Jól keresett, kiöltözött és kezdte megszokni az erdélyi levegőt. Egy levele a sok közül eljutott apjához, aki két esztendeig nem hallott róla hírt és kétségbe volt esve fia sorsa miatt. Ettől a levéltől úgy felüdült, ahogy a tartós szárazságban lekókadtt virág egyenesedik ki a bő zápor után.

Fritz részletesen beszámolt sorsáról s megírta, hogy a rokonkereséssel nem volt szerencséje, mert talált ugyan egy embert, akit Hagenaunak hívnak, de ez nem a von Hagenauk közül való.

— Éspedig két okból nem — írta Fritz —, először, mert a haja nem vörös, másodszer pedig, mert — borbély.

— Én úgy éljek, igazi von Hagenau ez a kölyök — lelkenedett az öreg a takácsnak —, még ma este írok neki, hogy török-szakad, jöjjön haza, házasodjék meg, mert rég nem voltam — keresztelón.

Ezt a levelet azonban sohasem kapta meg Fritz, és pedig abból az egyszerű okból nem, mert apja sohasem is írta meg.

Ellenben a következő levelet kapta Reich takácstól, a keresztapjától:

„Édes Fritz! A jó Isten adjon neked erőt, hogy el tudd viselni férfias szívvel, amit igen szomorúan kell veled közölnöm.

Éppen ma egy hete délután, amikor jó apád megkapta leveledet és amiatt olyan nagy örömben volt, gondoltuk, hogy kivételesen elmegyünk a Kék macskába. Az úton alig lehetett járni a sok idegen katonától, akik most itt vannak Niederbronnban és akiktől jó apádnak, ha csak látta is őket, mindjárt fejébe szaladt a vére.

Amikor a templom elé értünk, nagy sivalkodást hallottunk. Szégyellem neked megírni, hogy ilyen megtörténhetett Niederbronnban; magam sem tudom, hogy a szégyentől vagy a haragtól reszkettem jobban, amikor láttam, hogy egy fekete, egy ocsmány néger — Uram teremtem, hogy lehet efféléket egy tisztességes hadseregbe bevenni? — a Baecker városi előljáró leányát szorongatja. És a többi katonák, akik ezt látták, röhögtek rajta és azt mondták, hogy ne féljen, kisaszony, a kisbaba csokoládészínű lesz, nem fekete.

Én ezt a dolgot figyeltem, de bár figyeltem volna jó atyádat, mert ha őt figyeltem volna, most bizonyára nem kellene ezt a levelet írnom neked.

Isten a tanúm, édes Fritz, nem vagyok benne hibás, mert mire észrevettem magam, már kész volt a szerencsétlenség.

Jó atyád odaugrott a szerezsenhez, mellbe vágta és a Baecker leányt kiszabadította kezei közül. A szerezsen ordítani kezdett, és a többi katonák is ordítottak, hogy disznó bosch, és egy csomó lövés dördült el, és jó atyád ott, a mi templomunk előtt összeesett.

Édes Fritz, kedves jó keresztfiam! Én nem tudlak téged megvigasztalni, te már nagy ember vagy, te el tudod viselni ezt a borzasztó sebet, ha kéred az Istent, hogy segítsen neked.

Jó atyádat tisztességesen eltemettük, ott volt a temetésen az egész város, és úgy zokogtak az emberek, hogy egy szó sem hallatszott a tisztelendő úr prédikációjából, és meg kell adni, hogy azért a franciák úriemberek, mert azt a szerescent a parancsnok másnap felkötötte.

És Acker bácsi, a vendéglős a »Kék macska« ivójában arra a helyre, ahol jó atyád szokott ülni, egy táblát akart tételni ezzel a felírással: Itt ült negyvenöt évig

Walter von Hagenau, aki hősi halált halt Niederbronn piacán 1920. október 14-én.

Én azonban jobbnak láttam, hogy várjunk még azzal a táblával. Jó atyádnak is mindig mondtam: Csak várni, Walter, csak várni. Okos ember, ha egyszer beborult az ég, nem ugrál, nem dühöng, szépen végzi a dolgát, ahogy borús időben lehet, ahogy olyankor kell, és várja — amíg kiderül. Nagyon okos ember Volt jó atyád, mégsem akarta megérteni, hogy most be van borulva. Most hát adjon az Isten neki csendes nyugalmat a földben és örök boldogságot az égben.

Mikor jó atyádat a templom elől hazahoztuk, egyszer még magához tért és meghagyta, hogy írjam meg neked, hogy ölel-csókol, jere haza minél előbb, minden szerszámot rendben találsz, a házon semmi adósság nincs, a régi írásokra jól vigyázz, és legutoljára azt mondta, hogy: »Fritz! Egy von Hagenau mindig tudja, hogy mi a becsület!«

Többet nem szólt semmit, de tőlem is elbúcsúzott, mert megszorította a kezemet.

Kedves Fritz, édes jó keresztfiam! Én is azt mondom, jere haza minél előbb. Addig is, amíg jönnél, a házat kiadtam bérbe Kochnak, a szabónak. Azt a kis szobáit azonban, ahol jó atyád lakott, lezártam. És az írásokat külön is elzártam egy kaszniba. A ruhákat szépen eltettük keresztanyáddal a sifonerba. Ne félj, semmi bajuk nem lesz, mert pipadohányt tettem közéjük, jó bőven. A naftalin nem ér semmit, azt én mondom neked. A moly rövidesen megszokja a szagát és eszi, mint a cukrot. De próbálja megenni a pipadohányt! Keresztanyád is, én is, csókolunk, tisztelünk, édes Fritz és várunk mielőbb.”

Így lett teljesen árva és az egyetlen von Hagenau a világon Friedrich von Hagenau.

Mikor elolvasta a keresztapja levelét, leborult a két karjára és zokogott, mint egy gyermek. Csak kisfiú korában érezte azt a tiszta, nagy vágyódást, hogy megszoríthassa, átölelhesse az apját, amit most érzett, és kitárta karjait, mintha annyi ezer kilométeren keresztül is elérné az öreget.

Maga elé idézte, elképzelte mozdulatait, hangját, beszédjét, ahogy eldiskurált vele, ahogy a mesterség fogásait magyarázgatta, s ahogy a von Hagenaukról mondta soha véget nem érő meséit.

Mindez nincs többé. Csak ő van! Az utolsó von Hagenau. Úgy sajnálta most magát, és most sajnálta először azt a hat esztendő, az ifjú vágyak, a férfierés forró, meleg hat esztendjét, amit kihabzolt belőle a háború.

De nem azért volt kemény elzászi és a Walter von Hagenau fia, hogy sokáig törje magát azon, ami már elmúlt, s amin ő semmiképpen sem segíthet.

Esténként, amikor visszavonult magányos kis szobájába vagy amikor vasárnaponként kísért a város határába s álmodozva nézett át az eléje tornyosuló erdélyi hegyeken, sőt munka közben is sokszor, igen sokszor gondolt apjára és Niederbronra, s tele volt a feje tervekkel, hogy hazamegy és hozzákezd az élethez.

Mert valahogy úgy érezte, hogy az ő mostani élete nem is élet, ő most csak úton van az élet felé, nehéz, küzdelmes úton.

Emlékezett, hogy apja mennyit mesélt neki vándorlásairól, úgy gondolta azonban, hogy az ő bolyongása mégiscsak más, mert az öreg annak idején kedve szerint ment egyik városból a másikba, egyik országból a másikba, míg őt egy hatalmas kényszer hajtotta ideoda, s most is, mint a cérnára kötött madár, csak addig szállhat, ameddig a cérnát engedik a földi gondviselés letéteményesei, a sokféle hatóság, rendőrség és egyéb hivatalos hatalmak.

Mindamellet nem lett volna a Walter von Hagenau fia, ha ezt a cérnát el nem tudta volna szakítani, de teltek a hetek, sőt hónapok is teltek, és Fritznek meg kellett állapítania, hogy a szíve van megkötve.

Egy magyar hivatalnok özvegyénél lakott. Az idős asszonynak az állam új gazdái elfelejtették kiadogatni azt a kis nyugdíjat, amit néhai férje egy dohos irodában harminc esztendőn keresztül oly nagyon megszolgált. Egy darabig abból élt, hogy eladogatta eladható

holmiit, aztán rászánta magát, hogy két szobából az egyiket bérbé adja.

Ő maga a leányával behúzódott a másik szobába és a kis konyhába.

Özvegy Szabónénak általában véve nem volt valami jó véleménye az iparoslegényekről, és akármilyen délcég legény volt is Friedrich von Hagenau, akármilyen tisztességes volt is a viselkedése, rossz véleményét rája is kiterjesztette. Leánya is bizonyos idegenkedéssel, sőt lenézéssel fogadta a szobafestő lakót.

Ez az idegenkedés lassan-lassan felengedett, s mikor a gyászbeszéd híre megjött, Szabó Erzsike már őszintén megsiratta a megboldogult Walter von Hagenaut.

Ezek a könnyek és a közös szomorúság napról napra közelebb hozták őket egymáshoz, és egyszer özvegy Szabóné csak azon vette észre magát, hogy semmi különöset sem talál abban, hogy Fritz néha a kellesténél hosszabb ideig marad náluk, és egy idő múlva már azt is természetesnek találta, hogy Erzsike marad kellesténél tovább a Fritz szobájában.

Lassan-lassan az utolsó von Hagenau kezdett magyarul beszélni és kezdte megismerni az erdélyi embereket. Megtanulta, hogy itt is, éppen mint Elzászban, milyen nagy a különbség szoknya és szoknya között. Megtanulta, hogy más hús, más vér, más lélek mozog a katinca alatt és megint más a piros mellrevaló alatt. És bár nagyon ritkán járt vendéglőbe, megtanulta, hogy hiába az ezernyi gond, baj és szomorúság, vannak emberek, akik képesek késre menni azért, hogy a Küküllő menti bor jobb, mint a Maros menti.

— Akárcsak szegény jó apám, az áldott jó Walter von Hagenau — gondolta Fritz, és azt írta a keresztapjának, Reich takácsnak Niederbronnba, hogy „mintha csak Elzászban volna az ember”.

A takács sűrűn írt Fritznek és hívta haza. Egy alkalommal megjegyezte, hogy „őrült” ára van most Niederbronnban a házaknak, nem volna-e jó eladni a Fritzét.

Nem nagyon érdekelte a dolog, mert sokat keresett, megtakarított pénze volt, azért mégis megmutatta a levelet Erzsikének.

A leány elolvasta, elsápadt, talán csak most érezte, hogy ez a szép, erős és komoly férfi, ahogy ma itt van, holnap már éppen úgy messze lehet innen.

Hallgatott egy darabig, szemébe kiült a nagy kín, ami a lelkét feszítette, görcsösen megmarkolta a Fritz karját, magához húzta a fejét és valamit súgott neki.

Egy percig álltak egymás mellett szótlanul, aztán Fritz mélyen elgondolkozva bement a szobájába.

Leült az asztal mellé, tenyerébe támasztotta a fejét és ott ült sokáig-sokáig.

Aztán elővette a keresztapja levelét, amit apja halálakor írt és elolvasta újra, ki tudja hányadszor, ezeket a sorokat:

„Mikor jó atyádat a templom elől hazahoztuk, egyszer még magához tért és meghagyta, hogy írjam meg neked, hogy ölel-csókol, jere haza minél előbb, minden szerszámot rendben találsz, a házon semmi adósság nincs, a régi írásokra jól vigyázz, és legutoljára azt mondta, hogy: »Fritz! Egy von Hagenau mindig tudja, hogy mi a becsület!«”

Aztán megint tenyerébe hajtotta a fejét, s ahogy a szoba homályos sarkát nézte, mintha az édesapját látta volna ott.

„Persze tudom, hogy vársz — mondotta magában Fritz —, tudom, hogy vársz. Tudom, hogy adósod vagyok egy csokor virággal, öreg Walter von Hagenau, édes jó apám! Adósod vagyok a szívemmel, amit te hazavársz a szép Elzászba.

És tudom, hogy adósa vagyok a régi háznak és a kis szobádnak, ruháidnak és a régi írásoknak, amik mind-mind várnak rám.

Ó, én tudom, hogy Te nagyon vársz rám, öreg Walter, édes jó apám!

De nézd! Te annyit vártál már reám, te olyan jól tudsz várni. Várj még egy kicsit, öreg Walter von Hagenau.

Nézd! Most én vagyok az egyetlen von Hagenau, ha hazamegyek, azt mondják Niederbronnban: »Itt van az utolsó von Hagenau!«

De várj csak egy kicsit! Csak egypár hónapig várj még, öreg Walter — és Fritz felugrott ültéből és mo-

solygott, aztán kacagott boldogan, hangosan és ömlöttek a könnyei —, csak egy kicsit várj még, édes jó apám, öreg Walter von Hagenau, csak addig, amíg megint két von Hagenau lesz a világon.

Mert lesz! Fiú lesz! És vörös haja lesz! Igazi, valódi von Hagenau lesz!”

Aztán lámpát gyújtott, leült az asztalhoz és levelet írt a keresztapjának és mosolygott végig, amíg írta, hogy azzal a házeladással jó lesz egy kicsit várni, akármiyen „őrült” ára van is most, mert sohasem lehet tudni, hogy mi történik, és hogy kinek lesz még szüksége arra a házra.

Aztán fogta a levelet és bement Szabó Erzsikéékhez. A szobában sötét volt. Fritz csak homályosan látta, hogy hol ül a leány.

Lámpát gyújtott, és ahogy világosság öntötte el a szobát, Fritz észrevette, hogy az Erzsike finom teste megvonaglik a hangtalan sírástól, és a szemében, a két szép fekete szemében valami hideg rémület van.

Odalépett, megfogta a kezét s felemelte ültéből, és amikor pillantásuk találkozott, az Erzsike két fekete szemében lassan fény gyúlt ki és onnan csendesen elömlött az arcán is.

Akkor jött be Szabóné, és ő is hallotta, mikor Fritz azt mondta:

— Amilyen igaz, hogy Friedrich von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy én magát, Erzsike, feleségül veszem!

Mélységes, megelégedett nyugalmat érzett és esküdni mert volna rá, hogy háta mögött ott állt az öreg Walter von Hagenau, vállára tette kemény kezét és úgy dörögte:

— Jól van, édes, egyetlen fiam! Első mindig a becsület!

VÁGTAT A HALÁL
KÖLTEMÉNYEK

*Uram! Engem az éjszakák bölccsé tettek.
Uram! Nekem az éjszakák tisztára
Mosták zűrzavaros lelkemet.*

ÖRÖK TITOK

Csak egy bizonyos!
Hogy egyszer még én is meghalok.
Míg rám derül a végső perc,
Vajon hányat kongat addig az óra?
Hány torz nap kínozza fakó életemet,
Míg sugár esik a nemismert útra?
Mi lesz, ha mély sötétbe vész a mult
S többé semmi sem rázza meg izzó véretem?
Meglátom-e egyetlen villanásban,
Mi szörnyü kérdésként annyit égette agyam,
S egy békült sóhajtás, mely másnál halk ijedtség,
Nekem, mint nagy harang bongása zúgja:
Ez volt értelme s célja életednek!
Ó, szörnyűség!
Bármit tudok is meg, mit érek vele?
Ha ott áll majd előttem a fiam
S míg szemem elmered a szörnyü tudástól,
Hiába néz rám könnyburkolt zöldeskék szeme.
Szája hiába kiáltja rám a kérdést.
Én ott fekszem majd némán, megmeredve,
Ajkaim közt a legnagyobb titokkal,
Mit belém szorít a halál kemény keze.

PÜNKÖSD

Szívem, te szegény, bús madár!
Ne kérdezd, hogy hol késnek
A kettős tüzes nyelvek.
Hiába zokogsz,
Poshadt lelkekkel csudák nem történnek!
Azért én mégis kiengedlek.
Repülj szívem!
Nem baj, ha bukdácsolsz
S kegyetlenül véresre tépnek.
Vergődésed a biztos üzenet,
Hogy indul már sebes szél zúgása,
Isten markából felröppen
S felénk szárnyal a megváltás fehér galambja

KÉT TŰZ KÖZÖTT

Tanyánk
Széljárta, puszta szirt.
Állunk
A csúcson viharban, napba nézve.
Kitárjuk keblünk,
Hogy a föld minden zendülése,
Mi egyik pólustól a másik pólusig
Az embereken átremeg,
Fájó szívünkön megszűrve
Érjen téged: Erdély!

A szirt alatt, a szirt körül,
Dús földeken, szép házakban
A sok-sok ember ránk tekint
És szórja ránk szavának nyilait.
Az öregek régi buzogánya
Bosszúsán csap felénk,
És ifjak fürge kelevéze
Süvítvé éri meztelen mellünk.

És harsan a kiáltás innen és onnan:
Mit akarnak e furcsa katonák?!
Kinek a posztját állják e rideg tetőn?
Kinek nevében mondják az imát,
Hogy tied a dicsőség és az ország?!

S mi állunk!
A viharvert tetőn
Állunk!
És vérző szívünk az égre tartjuk,
Hadd lássa idegen és testvér:
Nekünk Erdély
Erdély a hazánk!

ÁCSOLJ KERESZTET

Most elment valaki az ablak előtt,
Arcán vitte orrát, száját és szemeit.
Ránéztem és nem láttam egyebet rajta,
Pedig szerettem volna tudni,
Mit jelent a mély ránc homlokán?
Az élet bús gondja vájta ki
Szörnyű ásójával, vagy csak az évek,
Kérlelhetetlen sors árkolta lassan,
Mint fában az évgyűrűk barna karikáját.
Éj sötét bánat, pokoli kín marta
Tüzes savával fakóra szeme szelíd szikráját,
Vagy csak a rongyos napok lengő szemétje
Terítette rá lassan-lassan a szürke sivatag
Mindent borító, siváran sötét sívó homokját?
Már elment. Csak háta imbolygó foltját látom.
Utána kéne kiáltani: Megállj barátom!
De itt van az ablak. E rémes üveglap,
S hozzáér forró homlokom.
Lesiklik rajta, mint villám a jéghegy oldalán
S agyam sötéten kavargó felhői között
Dörgése reszket, morajlik sokáig tompán.
Be kéne vágni e rongy üveget!
Törjék diribdarabba és legyen megutált szemét.
Mit áll utamba, mikor karom lendülni akar,
Hogy megfogja puhán egy bánatvert ember kezét?!

De jaj! Hisz szemben velem egy egész utcásor,
Házak, házak és ablakok, ablakok.
S ha kimutatok a vad mezőkre és kiáltok:
Jertek! jertek! most elmondom a nagy titkot!
Jertek! most megtudjátok, hogyan legyetek boldogok!
Akkor sem jut hozzám senki sem el,
Mert fák állnak útban és sodró vízű patakok,

Idegen vetések, országutak, tilalmas kertek
És sok-sok ember, ellenségek és rokonok.
És útban áll a rettenetes várfal,
Melyen áttörni nincs eróm, mely megmozdul.
Mint teremtéskor a hegyek, összezsap
És ítéletnap viadalban omlik a másikra
És eltemet mindent: A szó, a szó!
Esküszöm! Nem lehet tenni mást!
Csak nézni — nézni tágra nyitott szemmel,
Míg két szívből egyszerre pattan ki szikra.
Csak nézni némán, sokáig — sokáig egymást!
Csak egy van még! Ha lelked tiszta,
Ácsolj keresztet s vedd vállaidra!
Vidd fel a hegyre, állítsd az égnek egyedül
S míg kigyúlnak a népek a nagy csudára,
Szegezd rá magad szíveden keresztül!

ŐSZ HAJSZÁL

Ma reggel a tükörbe néztem...
S arcomon láttam,
Hogy megint eltelt egy nap.
Megijedtem s azt kérdeztem:
Vajon az vagyok-e ma is,
Aki tegnap voltam?
Vajon az nőtt bennem,
Amivel harminckét éve
Az ismeretlen hatalom
Meglökött s mondta:
Indulj! És Sipos Domokosként
Menj végig a kiszabott úton?!
Én elindultam és járok
S viszem magammal testemet,
Az ismerőst, a megszokott barátot,
Kezemet s ujjaimon a körmöket,
Lábaimat, mik azt mondják:
Tíz évvel ezelőtt jobban feszült bennünk az ín!
De mi van lelkemmel!?!...
Milyen tükörbe nézzek Istenem,
Hogy tisztán láthassam őt,
Ki úgy él bennem,
Mint titokzatos vendég,
S nem tudom, nem más-e ma,
Mint tegnap volt
S nem adja át helyét
Holnapra egy vészhozó idegennek?
Ki megráz engem s kést ad kezembe
És rám parancsol vadul: Ölj!...
Vagy csendes mélabút takar,
Feketén terítve fáradt szívemre,
Vagy nagy tüzet gyújt bennem,
Hogy lobogva égjek egy ábránd édes máglyáján?!

Milyen tükörbe néztek, édes Istenem?!

... Ma reggel tükörbe néztem

S míg két zöld szem

Pillantott vissza rám

S szívembe nyilallott a kérdés:

Vajon ki és mi vagyok,

Sötétszőke hajamból

Kivált egyetlen szál...

Egy hósínű kurta fonál.

Merőn néztem rá.

Harminckét év minden hulláma

Egyszerre csapott torlódva szívemre

És csendesen mondtam:

Az első ősz hajszál!

Uram! Ki és mi vagyok:

Íme itt a felelet,

Az ősz hajszál énekel:

Fejdről bánat és gond

Szerelmek, gyötrelmek,

Sok forró lángolás,

Temérdek hideg hiábavalóság

Sok hajszálat kikalapáltak.

A maradékban íme itt vagyok én!

Én: Az első ősz hajszál!

Utánam jönnek még sokan,

S akkor majd megtudod:

Ki voltál.

— Vajon ki voltál?!

IFJÚ SZŰZ NÁSZÁ A HALÁLLAL

A barackfa ágai sötét árnyként
Meg-meglebbentek ablakom előtt.
Csillagok villogtak az ég mély tavában,
S a hegyen millió bogár adta az éjjelizenét.
A tiszta éj rám hozta a ritka percek egyikét.
Éjfél után tenyerem arcom alá tettem,
Jött az álom s halkan rám dobta könnyű terítőjét.
Mély zene pendült és könnyű illat lengett.
— Most elmondom Magának, hogy történt:
Egy nagy teremben voltunk, furcsa fény úszott
mindenen,
Feleségem és Maga mellett álltak és sokan jártak
szerteszét.

Néztem őket, kis fiam haján pihent a kezem
S az ablakokon besuhant a boldog Végtelen.
Akkor egy távoli terem ajtaján megmozdult a kilincs,
S a zár nyelve szívemre pattant, mint rabra a bilincs,
Senki se látta, csak én tudom, hogy vészes idegen
Áll a küszöbön és minket kémlel hidegen.
Talpig feketében volt. A ruha megfeszült
Magas termetén s fekete ing fénylett a mellén
S azon fekete gyémánt csillogott, mint könnycsepp,
mely megkövült.

Keze a kilincsen maradt és állott merőn, kihívón.
Szívem nagyot dobbant, tán meghallotta, megmozdult
S álarcát lassan leemelte, mint bajnok a sorompók előtt.
Ott állt a Halál! Már daccal néztem
S szemem gúnyosan kérdezte üres szemétől:
Hej csúf cimbora, minek e ripacs komédia?!
Ha utánam küldött gazdád, ám gyerünk!
Mit tétovázol? Keressük fel gyorsan őt!
De mozdulatlan meredt a csontlovag
S üres szeméből ordított a rettenetes rejtelem.

Uram! Kire néz ez a bestia? Kit kívánt meg?
Én itt vagyok, de ezeket nem engedem!
S felálltam, hogy kitekerjem csontnyakát, ha ideér.
De megfordult és halkán kiment, mint sértett gavallér.
Három nap múlva éjjeli zivatar itatta a tikkadt kerteket,
Felhősárcányok viaskodtak a holdvilággal
S kiomló vérük zöldeslilára festette a vén eget.
Akkor a csontlovag díszbe öltözött és lopva megindult.
Sötét alakja feltűnt az alvó kertek megett.
Dús bokrok mellett vigyázva surrant,
Aztán megállt a Maga ablaka alatt
S mint titkos találkán a merész imádó
Ágyához lépett s megmarkolta kis szívét.
S én reggel megtudtam, hogy a múlt éjjel
Magát nézte meg.

NAGYANYÁM

A tornácon ült egy kicsi széken
S a napba nézett nagyanyám.
Vakság vont szürke függönyt két szemére,
S míg pergett a fény két kezére,
A színek lassan beosontak lelke ablakán.
Szürke haja csak gyérült-gyérült
És évről évre fehérült,
Ráncos kezén szántottak vén erek,
Sasorra volt és mosoly bujkált ajakán.
Egyéves voltam s azt mondják:
Kacagós, tömzsi, szőke kis fiú.
Nyár volt, megindultam egy délután,
Akkor vakult meg nagyanyáim,
Én nődögéltem, ő összement,
Mint késő ősszel fán felejtett szilva.
Ölébe vett, mesélt-mesélt
S a hajam simogatta.
Fonnyadt ajka lágyan fonta,
Sodorgatta szavak tiszta lenjét:
Keresztúton hogyan lobbant régi kincs
Hajdanában mit csinált a prikulics
Fehér ember merre járt
Szép lány szíve miért fáj
Róka hogy fogott nyulat
Hogy csapta be a vadászt
Hogy lopta el komámasszony kakasát.
Ő be szép volt a mese!
Hintázott rajta lelkem csónaka,
Csillaglámpákat gyújtott az este
S illatot vert a fodorménta.
Ő nem kért semmit, nem várt semmit,
Végpercében is nevem suttozta.
Jött a Halál, ellibbentette szeme fátyolát.

Mosolygott s indult. Látta már kis fiát.
Ó drága nagyanyám!
Ha utolsót kongat bús szívem,
Tegyétek testem, a lezuhant harangot,
Nagyanyám csontjai mellé!
Ha egyszer visszatér a hang belé
S vándor lelkem ijesztik föld alatti rémek,
Nagyanyám átnyújtja hozzám kis kezét
S csendesen suttog: Ne félj fiacskám!
Mondok egy mesét.

INTEGET A HALÁL

Mennyit jöttem, míg idáig értem el!
Nem tudom, mikor indultam
S hogy honnan, nem látja szemem.
Csak jöttem — jöttem s egy pillanatban
Mint tükör meredt elém imbolygó életem.
Belenéztem, sóhajtottam, mint szél a hegytetőn.
Istenem! Mily furcsa, hogy én én vagyok!
Hol szedtem fel e nehéz nagy fejet
S beléje lázadón kérdő két zöld szemet?
Ki indítja koponyám kemény boltja alatt
A finom gépeket, ki adja hozzá az olajat?
Én jöttem idáig, én emeltem kezemet,
Vagy ismeretlen akarat a sötét függöny megett?
Mennyit jöttem, míg idáig értem fel!
Most ráterítem két szemem meglábolt életemre
És tisztán látom elmúlt magamat,
Amint baktatok magam felé,
Előttem lángoló szívem: pislogó szentjánosbogár.
Kitárja szárnyát a csúcsok előtt,
Hiába csapdos, hiába repdes.
Én tudom, hogy oda sohasem érek el!
Ezen az ormon meddő vajúdások emléke
Már nem fogja görcsbe lelkemet.
A megbékülés hűvöse leng itt körül.
Szívem! Maradjunk itt, amíg lehet!
Maradjunk! Én nézem a fényben ragyogó
Mégmászhatatlan csúcsokat.
Mi van mögöttük, mi van rajtuk, mi van felettük?
Ki mondja meg, ki mondja meg nekünk?
Ha ősi daccal lábam mégis dobban,
Hogy a titokra azért is rátalál,
A legnagyobb szirt mögül kitekint
S karját lengetve integet a Halál.

ÉJJEL

Egyetlen, reszkető csík az egyik falon
S a holdvilág eltűnik az egyik házfedél mögött.
Sötét lesz, s akárhogy nézek két szememmel,
Mást nem látok, mint fekete sötétet.
Éjszaka van.
Egy éjszaka a sok közül.
Uram! Mily sok éjszakám volt nekem!
Én álltam tanyátlanul, reggelig ázva
Didergős őszi éjszakában
És csilláros szobában dús lakoma mellett
Vad lázzal égtem veszett tivornyában
És hánykolódtam árván, rongyos ágyon
S lángoltam asszonyok tűzkarjában
Selymek között s a fekete éjben
Csak az illat és vágy világított.
Én álmodtam, Uram, kemény deszkákon
Égig érő, dússzövetű, nagy álmokat,
És süppedő párnák között
Piros selyempaplan alatt
Fájó csömör volt bennem az élet.
Uram! Engem az éjszakák bölcsé tettek,
Uram! Nekem az éjszakák tisztára
Mosták zűrzavaros lelkemet.
De valamit elvittek belőlem!
Nem tudom, Uram, hogy mit!
De én már sohasem alszom úgy, mint régen,
A boldog első ifjúság hímes napjaiban:
Meztelen karom a fejem alatt,
Dús hajam takarja töretlen szemem
És ajkam szögletén az édes nyál
Csurranó foltja, mint szűzlány csókja, ég.

Most kis fiam a szomszéd szobában
Halkan nyöszörög.
Megmozdul s felül kis ágyában
És nagy szemét tágra meresztve néz a sötétbe.
Az alaktalan feketeség valami szörnyű rémet
Bont édes-kis lelke elé, hogy felsikolt
És kis szíve vadul reszketve ver.
Hallom, hogy anyja felugrik ágyáról.
Csak egy lépés és mellette áll,
Mefogja kezét, magához emeli
És forró, védő öleléssel a nagy ágyba viszi.
És kérdi tőle: Mi baj édesem?
S a gyermek átkarolja feleségem
Meleg, fehér nyakát,
Egy parányit kacag, mint mikor messzijáró
Fehér báránka nyakán csendül a csengő,
S már alszik is újra az én gyermekem.

Uram! Nagyon sötét van és megrohan ezer kétség,
Valami rettenetes rém vicsorítja rám
Szörnyű pofáját! Uram! Most mindjárt lelkembe harap!
Uram! Én kinek kiáltsak?!
Én hiába fogom meg az asszony kezét!
Uram! Miért rémítsem az ő egyszerű, jó szívét?!
De kell valaki!
Uram! Én most érted kiáltok!
Itt nincs tovább hit, engem nem táplál többé remény.
Uram, én személy szerint látni akarlak!
Uram! Most a sötétből kilép a rémes csontkaszás.
Uram! Szívem a torkomba fut
És kitör belőlem egyetlen, rémes sikoltás:
Most jer! Uram! Vagy megtagadlak!

Hát nem jössz Uraim?!
Jól van! Tudom, hogy örökké egyedül leszek!
Átok, hogy szívem nem elég egyszerű a csudára
És fejem az örök titokból semmit sem tud.
Jól van Uram! Maradj! Én nem félek!
Nézd: arcomon hideg nyugalom van!
Egy bizonyos: ott bent a kis ágyban
Fekszik gyermekem:

A folytatás.

Mit reszkessek a riasztó csontlovag előtt?

Csak emelje pallosát bátran felém!

Királyi gőgben éri fejem a csapás,

Mert tudom, Uram: Véled lesz a végső számadás!

BITÓRA KÍSÉR EGY ZORD MENET

Négy fakó fal s egy rácsos ablak,
Esőtől barnult vén házfedél,
Egy bús akácfa s szürke deszkák,
Ha kell, ha nem, mindennap látlak.
S míg tollam végigszántja a fehér papirost
És szívem írom a sok-sok néma sorba,
Kigyúl bennem egy réges-régi fáklya
S egy dölyfös tárogató hős regét zenél:
Nincs semmi veszve, minden sor
Egy büszke kardcsapás, mi ellenséget ér,
Nyomában eszme forr s mint tiszta bor
Álomszép jövőért lángol a csöppnyi vér.
Hej, fakó fal! Szomorú rácsos ablak!
Szívemet be sokszor vertétek bú vasába!
Most megint börtönbe zártok s minden hiába:
Lelkem nem repül, itt marad kínozott rabnak.
S mord porkoláb, a rémes kétség
Csörgeti rabbilincseit s szemembe röhög:
Csak csend, csak csend! Itt úgy sincs mentség!
És vaskapocsként szívem szorítja s marja,
Hogy minden szó csak füst és pára
S e rongy föld bús levében csak lötyög-lötyög.
Most eső szitál szürke függönyt ablakom elé
S eltakar mindent: lángot, kétséget, reményt.
Most kérdezni sem tudok: Érdemes, nem-é?
Most, most e percben, tőlem minden veszhet,
Most, emberek, e búrács mögött mit se kérjete!
Engem bitóra, máglyára kísér egy zord menet,
Most nem tudok mást, csak meghalni értetek!

A BÁRÁNYKA

Vízkeresztkor éjjel született a bárányka.
Vékonyan bégetett, mikor anyja meleg méhéből
Az összetiport, puha alomra esett.
Künn veszettül seperte a havat az északi szél,
Benn a cserényben jámbor juhok meleg lehelete
Szállt a bárányka nedves orrocskája felé.
Kis tüdejével először szívott levegőt
S mikor anyja lenyalta szeméről a másvilágról hozott
fátylat,
Az emlők domborodó meleg halma rajzolódtok rajtuk
keresztül kis agyára
S csecsemő ajkai megkeresték a tej zuhogó forrását
És élni kezdett ezen a világon a kis bárányka.
Reggel jött a gazda s benézett a cserénybe,
Látta, hogy egy juh hasa alatt kis bárány kuporodik,
Odament s bocskoros lábával megdőfte az óvatos anyát
S kivette alóla a reszkető lábú jövevényt.
Magasra tartotta és megnézte meztelen, puha lágyékát.
„Berbécs” — kiáltotta feleségének nagy hanggal.
Az asszony vizet húzott a kútból,
Megmerítette a vedret, letette a fagyos földre
S ő is megnézte a báránykát.
Megsimogatta selymes, hófehér gyapját.
A paraszt letette a földre a kis állatot,
Lábával akarta anyja felé tolni,
De oly kedvesen és félve bégetett a kicsi pára,
Hogy lehajolt és erős kezével gyengéden
Taszította nyugtalan szülője mellé.
A többi juhok élettől várandósan,
Nagy szemekkel nézték a boldog anyát
S az öreg berbécs, mint egy vén szultán,
Méltósággal reszelte fogai között a szénát.
Sok tejet kiszopott anyja dús emlőiből a bárányka,

Elolvadt a földről a hó és a fagyos jég,
Tavaszi napsugár kergetőzött az előbátorkodó legyekkel
S a báránka vígan rúgta kis hátulját a világoskék ég
felé.

A gazda előhozta a félretett ekét,
Gondosan megnézte rozsdás vasát.
Sokszor megcsóválta lassan mozgó, busa nagy fejét
És kimondta: Ehelyett mást kell tenni!
A báránkának fogalma sem volt arról,
Hogy ekevasat pénzért árulnak a boltokban.
Mit tudta ő, hogy miért szakítják el
Anyja meleg, gyapjas, oltalmazó testétől.
Ölbe vette őt a paraszt, két első lábát
Átfogta izmos ujjaival s karjával
Derekához szorította gyenge kis testét
És vásárra vitte a báránkát.
És eladta őt hófehér gyapjával együtt
Összepiszkolódott papirospénzekért.
A báránkát a szomszédomba hozták,
Megálltak vele az udvar közepén s azt mondták:
Jó kövér, holnap levágjuk és jóízűen megesszük
S bőrét eladjuk jó pénzekért a bőrszedő zsidónak.
Kis fiam hosszú szóke haja csillogott,
Az ablakban állott, tapsolt és a szomszédba mutatott:
„Ő be szép fehér báránka! Ő be szép fehér báránka!”
A báránkát megkötötték lábánál fogvást
A színben, egy üresen álló szekér kerekéhez.
Kis, tudatlan szíve összeszorult,
Mert a puszta csűrben senki sem volt.
Éhes lett és mikor lement a nap, fázni kezdett.
Nálunk még nyitva volt az ablak,
A kályhában nagy lánggal égett a tűz,
Fiacskám ott ült és magas várakat épített
Apró kockákból, tornyot is tett rájuk
S mikor kész volt, kacagott és belerúgott,
Hogy az ágy alá gurultak a falak.
A báránka folyton bégetett, nagyon keservesen:
Bee, bee, bee!
És kisfiam szomorúan kérdezte tőlem:
„Apám, miért sír ez a báránka?”
„Hol van ennek a báránkának a mamája?”

És lefeküdtünk. Feleségem és fiacskám
Már az álom karjában lélegzett a szomszéd szobában,
Én kinéztem a sötét éjszakába a nyitott ablakon
És fáradt tudómba szívtam
A márciusi éjszaka csípős levegőjét.
Nagyon sötét volt,
Kutyák ugattak és vészesen vonyítottak,
A tornyon egy kuvik visított és figyelmeztetett,
Hogy egyszer még én is meghalok.
S a báránka bégetett, bégetett.
Vékonyka hangja úgy fájt a szívemnek,
Hogy siratni szerettem volna
A hideg siralomházban ülő kicsiny báránkát,
Kinek gyenge szívébe holnap éles kést szúrnak,
Kiből kiszáll holnap a parányi lélek,
Hogy szomszédom jó paprikást ehessék
Gyöngé, rózsaszínű húsából
S rá egy pohár jó bort ihassék.
Éjfél volt, nagyon szomorú voltam
És tudtam, hogy hazug vagyok és gyáva.
És tehetetlen vagyok és erőtlen
És hiába kiáltanék, mert ugyan ki hallaná meg
hangomat.

És hazudtam saját magamnak,
Mert azt mondtam magamnak:
Mit búsongsz e kis báránka bégetésén?
Mikor az egész világ jajszóval kiált!
És összevissza kiált, mert sokaknak nincs hite az ég
felé

És az emberek kést hordanak szívükben
És az emberek eladják az embereket
És az emberek megölik az embereket!
Gyáva voltam és hazudtam magamnak
És menteni akartam magam önmagam előtt,
Hogy éjfélkor végre aludni akartam.
Szegény báránka még remegve bégetett a hideg
éjszakában,

S én álomba zártam szívemet fájdalma elől.
Ó! Tudom, hogy minden sírás az én fejemre vád!
Minden (fájdalom halálos bűnöm egyedül nekem!
Az embernek, ki nem kiáltom szüntelen és bátran:
Ne engedelmeskedjeteK
Csak a szeretetnek, csak a szeretetnek, csak a
szeretetnek!

VÁGTAT A HALÁL

Az semmi, hogy én meghalok!
Csak ne tudnám, hogy fiam nyomában is kocog a Halál.
Fél szemmel olykor felé néz,
Úgyis tudja, hogy egyszer rátalál.
Gyermekem aranyhaja szikrázva csillog a napon,
Töretlen lába táncol a gyenge fűvön,
A bogár neki hintázik a rezgő levelen,
Neki imbolyog az égen a hold aranytányérja,
A virágok neki bólintanak az utak mellett,
Az erdő mély zöldje neki integet.
Szemében csillogva tükrözik az egész világ,
Nem látja, hogy messzi-messzi már üget felé a Halál
S dárdája hegye az ég partjára vág.
Erős szép férfi lesz az én édes fiam!
Nem veri ide-oda vaksors, mint engemet.
Látom már, hogy tornyosítja tetté álmaim,
Hallom, hogy harsog belőle sok megrekedt dalom,
Jóságát érzem bús szívemben, mint Föld a Nap melegét.
Tudom, hogy az élet csúcsain vezet az útja
S vállán ragyog a legnagyobb vagyon: egy igaz
koponya.

Most felkiáltok hozzá a múltból a magasba:
Édes fiam, csak hátra ne! Csak hátra ne nézz!
Bús szívem szörnyű pert kezd az Istennel érted.
Én összetörök minden orgonát,
Nekem ne búgjon boldog feltámadást!
Forgácsát felhajítom az égbe:
Itt van, Isten! Ennyit ér vigasztalásod!
Érezd te is a kint, mi engem megfagyaszt:
Mikor látom, hogy egyetlen, egyszülött fiam nyomában
Nekieresztett kantárszárral vágtat a Halál.

ÉN ÉS ISTEN

Ne higgy nekik egy pisszenést!
Nem firkálok én versikét,
Ha néha rímekben állnak a sorok,
Csak azért van, mert zokogok.

Az éjszaka hűvös tengerében
Elmerülök s behunyom a szemem.
Eltűnik alólam a rozoga föld
S a semmibe repül minden,
A nap, a bolygók és az állócsillagok.
A végtelen s utána száz és száz végtelen
Összezsugorodik, míg az egészet elnyelem.
Nem marad semmi a világból!
Rongy testem is lefoszlik rólam
És szemtől szemben állunk:
Én és Isten.

Most szemtől szemben állunk,
Kik egyszer kínban szétszakadtunk
S én boldogan lépek be örök hazámba.
Világok végtelenjén túl kezdődik az igazi végtelen,
Hol nincs többé izzó nap, sár és arany,
Nincs vér, virág, nincs felhő, nincs könny és félelem.
Túl mindenem
Örökkön áll az Isten.

Én, bolygó porszem,
Egy porszem leheletétől összeroskadok
S borzadva süllyedek a sárba.
Akkor Isten lenyújtja karját
S keblére ölel, mint apa a fiát.

RONGY LELKEK RONGY ISTENE

Rongy éltetek minden piszkát
Eléje viszitek.
Lelketek szennyét letörlitek vele
S hálából zúgattok neki orgonát.

Ma áldást kértek tőle, holnap átkot,
Hívjátok, mint gyermek az Atyát
S ha nem jön, rángatjátok a szakállát.

Rongyemberek helye a sár!

Mondom nektek:
Rongy lelkek istene: rongy!
Nem emel fel, csak betakar.

CSÁRDÁBAN

Milyen furcsa ez a csárda,
Milyen fakó a fala.
Ráterült az élet füstje,
Be savanyú a szaga.

Be homályos ez az ablak,
Pedig tegnap ragyogott.
Nem érdemes nézni rajta.
Belül bánat, kívül kétség
S a szívemet facsarja.

Be zavaros a muzsika,
Vak cimbalmos kopogtatja.
Milyen sunyi a vendéglős,
Szava mérges, bora csípős,
Hej, pedig én fizetek!

Kigombolom a lelkemet,
Odadobok ezer kincset,
Legényesen, duhajul!
De a pénzem itt már nem jár,
Magam vagyok, senki sem vár,
Lehajtom az asztalra a fejemet.

CÍM NÉLKÜL 1.

Sóhajt az ős, ha én sóhajtok.
Fehér felhő árnyat dob a kertre.
Ülök s nem tudom, mire várok.
Fent seregélyek húznak délkeletre.

Fonnyadt füvet lendít a szél
S jobban fázít, mint vészes viharok.
Nem az a baj, hogy jön az örök tél.
Csak az fáj, hogy előtte hervadok.

Szárnyas mag repül a térbe.
Nem tudom, hol esik vissza.
Látom a halált: felmarkol keze
S visszaringat a teremtő sárba.

VERS 1.

Milyen különös, hogy a hegyek örökké élnek
S a fák százszor annyit, mint én.
Vigyázz Uram, *csak én tudom, hogy vagy,*
Ha én nem vagyok, mit ér, ha vagy Te?

VERS 2.

Elfolynak mellettem a napok,
Mint reves törzsű fűzfa mellett a pállott vizű patak.
Gondolok a sodró árra,
Mely kristályos tiszta perceket zúdított egykor rám.

Most sáros az ár, gondromokat hord,
Mossa, — mossa fáradt törzsemet,
Míg tépett koronámat
Beleroskasztom a végtelen folyásba.

VERS 3.

Egy nap eljön értem a kocsi,
Hófehéren, hűvös párnáival.
Előtte két fehér ló
S a bakon egy sötét legény.
Kalapja karimája betyárosan a szemére vágva,
Cserdít s elindul velem a kocsi.
Szédülve megy fáradt testem ki az életből
S egy más világra érünk,
Hol ragyog a nap és más a törvény.
Én kiszállok,
A sötét legény megbillenti kalapját
S én testem adom borralalóul neki.

CÍM NÉLKÜL 2.

Ne sírj fiam, ha meghalok,
Síromra koszorút ne tégy

Nézz a tükörbe,
Én pillantok onnan vissza rád
S felel nekem két zöld szemed
És visszaint a koponyád.

Nem én leszek a rög alatt,
Csak a lelkem ruhája az,
Én itt leszek.

Tisztára mos a könnyek árja,
Emlékezz arra, amit mondok,
Apád is vadon nőtt ekkorára.
Ne félj fiam, ha meghalok.

HALOTTAK NAPJÁN

Fiam majd egyszer erre jön,
Itt hullnak rá is a halott levelek
S egy bús felhő vágat el feje felett.

A nap bágyadtan mosolyog
És kérdi tőle: Mondd, erre mi hozott?
S ő majd szótlánul int neki:
Nézd csak. Itt jár ma mindenki.

A fiam mellett megy majd egy barna nő,
Ez illik hozzá, hisz olyan szőke ő.
Leülnek majd a rács mögé
S virágot tesznek a domb fölé.

S míg kéz a kézben ülnek ott,
Halott szívem csak mosolyog.
És fiam kérdi: — Nem fázott-é meg kedvesem?
S megsimogatja szép arcát kedvesen.

Párja kebléről, míg szép szemével feleli:
Menjünk talán!
Búcsúzóul egy piros rózsát küld nekem.
Mennek és fiam felsóhajt: Szegény apám!

A SZERKESZTŐ UTÓSZAVA

Boldog örömmel vállaltam el a megbízást Sipos Domokos életművének összegyűjtésére. Megtisztelésnek éreztem, hozzá fűződő barátságom, együtt töltött napjaink emlékének sugallatára pedig kortársi vallomásnak is.

Ismertem a kisvárost, amelynek elmaradott légköre gazdaságilag és szellemileg fojtogatta, a nyugtalan elméje számára szinte elviselhetetlen dzsentri áporodottságot, a tartalmukat vesztett ódon formákhoz konok elszántsággal ragaszkodó peremvidéki hősöket. Tanúja voltam, hogy próbálta megkeresni itt a kenyeret maga és családja számára, hogyan küzdött a kisváros méltóságos előkelőségeivel, akik nem akartak tudomást venni a „bába fiáról”, hogyan hordozta magában a kisemberek szenvedéseit. Hallottam nem egy pompás beszédét, amelyet védelmükben elmondott, éreztem emberi közvetlenségét, szókimondó, lelkes őszinteségét, amellyel számos hűséges és ragaszkodó barátot szerzett körükben. Emlékszem az induló romániai magyar irodalomért való buzgólkodásaira, pályázatokon aratott sikereire s arra a kevés kötetére, amelynek egy része már csak halála után, baráti kezek buzgólkodása folytán láthatott napvilágot.

Életművének irodalmi értékelésére nem vállalkozom. Hisz lehet-e tárgyilagos egy olyan íróval szemben, akinek kettétört élete árnyékként kísért egy életen át. Életrajzát nagy-nagy szeretettel és alapos ismerettel megírta annak idején Szentimrei Jenő a *Vágtat a halál* előszavában. Életművének teljes értékelésére az irodalomtörténészek hivatottak. Emlékszem azonban a tizennyolcas forradalmárra, az 1923-as Petőfi-estély rendezőjére és szónokára, a Napkelet irodalmi est előadójára, arra, aki Berde Máriával, Molter Károllyal, Nyírő Józseffel, Paál Árpáddal, Ligeti Ernővel, Tessitori Nórával és Lohrber Ilonával együtt állott az előadóemelőnyen, s onnan olvasta fel *Hazafelé* című novelláját, a szülőföld szeretetének, románok és magyarok testvériségének ezt a csodaszép lírával megírt példázatát.

Magam előtt látom a nagy áldomáson is, amelyet az első választás öröme rendezett a román Nemzeti Párt, s amelyen a meghívottak között ő is ott volt, hitet téve egymás kölcsönös megbecsülésének eszméje mellett. „Uraim — mondotta pohárköszöntőjében —, a tisztelet egymás iránt annyi, mint tisztelet önmagunk iránt. Mi, jelen levő magyarok, tisztelettel végighallgattuk az önök szónokait, tisztelettel emelkedtünk fel, mikor nemzeti dalukat elénekelték, mert tisztelettel viselkedünk minden ember meggyőződése és minden nemzet nemzeti érzése iránt. Uraim, engedjék meg nekünk, itt lévő magyaroknak, hogy mi is elénekeljük a Szózatot.” — Szavaira csend lett, s máris intonálta a dallamot, mindenki felállt, s akik tudták a teremben, velünk együtt énekelték.

Emlékszem, hogy Aradi Viktor marxista irányzatú folyóiratát, A jövő Társadalmát ezekkel a sorokkal köszöntötte: „Nehéz küldetést vállalt magára ez a folyóirat, mert azokhoz a rétegekhez, akik óhajtják a jövő társadalmát, s annak kialakulásában tevőlegesen is részt akarnak venni, nehezen tud eljutni. Azok pedig, akikhez könnyen eljuthat, nagyon meg vannak elégedve a ma társadalmával, sőt nem annyira a jövőbe szeretnek előre, hanem — a múltba visszanézni. Nem vagyok tudós szociológus, határozott munkakört nem vállalhatok a folyóiratban, de lesznek kérdések, amikhez mint író hozzá fogok szólni és szívvel-lélekkel fogom »destruálni« a vallásosság köpenyébe bújt álszenteskedő önzést, a hazafiság zászlójába burkolózó uszítást és a nemzetiség hamis palástja alá takarózó kizsákmányoló tendenciákat.”

Ez a tiszta, radikális, osztályelkötelezettségű hangvétel már-már a horizonton feltűnő baloldali alkotók hangvétele. Csak fájdalommal gondolhatunk arra, hogy egy ilyen képességű és gondolkozású prózaíró milyen szerepet tölthetett volna be a későbbi esztendők baloldali mozgalmaiban.

S előttem áll egy hónappal a tragédia előtt a csontra aszott, beteg, bozontos szakállú, lázban égő gyönyörű tüzes szemű Sipos Domokos, akinek még a halál közelében is népe sorsa volt minden gondja. Ezekben a napokban írta: „Az általános emberit hangsúlyozom, mégis érzik írásaimból, hogy ennek a kornak szenvedő, vergődő magyarja vagyok, aki különb, mint a gondolat nélküli nacionalista.”

Gyakran ellátogatok a dicsőszentmártoni temetőbe, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság által állított síremlékhez, elgondolkozva rövidre szabott életének korai ellobbanásán, em-

lékezve arra az 1927-es karácsonyestére, amikor első ízben tértünk haza a frissen hantolt sírtól. A síremlék ma is úgy néz szembe azzal a várossal, amelynek szülöttje volt, s amelynek urai annak idején nem akarták megérteni. De vigasztaló az, hogy annak az iskolának tanárai és diákjai, ahol ő tanulta a betűvetést, ma Sipos Domokos-művelődési kört alakítottak, sírját régi szép formájában visszaállították és gondozzák.

Hiszem és vallom, hogy Sipos Domokos a néptestvériség szellemében az elnyomottak ügyének volt zászlóvivője, irodalmi hagyatéka legjobbaink örökségét gazdagítja.

BERNÁTH ERNŐ